

Библиотека
ТЕМАТСКИ ЗБОРНИЦИ

Књига 19

Одржавање конференције
„Нове речи у говору деце и младих и у текстовима за децу
и младе“ подржало је
Министарство културе Републике Србије

НОВЕ РЕЧИ У ГОВОРУ ДЕЦЕ И МЛАДИХ

Зборник радова

Приредили:

Рајна Драгићевић

Дејан Ајдачић

Филолошко друштво „Речи“ – „Алма“
Београд, 2024

САДРЖАЈ

Уводна реч	7–10
Весна Смиљанић Рангелов: <i>Значај сакупљања и проучавања збирки језичких иновација у говору деце</i>	11–39
Рајна Драгићевић: <i>Контрастирајућа лексичка редупликација – ново стилско средство којим се обогаћује или осиромашује језичка култура говорника српског језика?</i>	40–51
Диана Благоева: <i>Новото в българския младежки жаргон и лексикографската практика</i>	52–76
Andreja Žele, Domen Krvina: <i>O neologizmih v slovenščini: splošna jezikovna raba s poudarkom na rabi mladih</i>	77–92
Ивана Лазић Коњик: <i>Употреба скраћеница у језику младих: тенденције и утицај на развој савременог српског језика</i>	93–114
Вања Миљковић: <i>Творбено гнездо глагола блејати у савременом српском сленгу</i>	115–139
Данко Шипка: <i>Старост није радост него гадост: перцепција старијих у жаргону младих</i>	140–153
Људмила Поповић: <i>Промена валентне структуре глагола као начин формирања жаргонизама</i>	154–170
Владимир М. Вукомановић Растегорац: <i>Индивидуални неологизми у песничтву за децу Дејана Алексића – језички аспекти и методички потенцијали</i>	171–196
Дејан Ајдачић: <i>Попићева поигравања са значењем устаљених израза у 'Доживљајима мачка Тоше'</i>	197–214
Лідія Непоп-Айдачич: <i>Дитячий дивосвіт неологізмів Галини Вдовиченко</i>	215–231

Садржај

Elma Durmišević, Amela Šehović: <i>Razgovorna leksika generacije X u izabranim djelima bosanskohercegovačke književnosti za mlade</i>	232–253
Јелена Ајџановић, Јасмина Дражић: <i>Рецепција неологизама из преводне литературе код деце основношколског узраста</i>	254–274
Милица Божић Синчук: <i>Англицизми у роману за децу и младе „Нећу да мислим на Праг“ Соње Ђурић (2019)</i>	275–290
Dorota Pazio-Wlazłowska: <i>Czy otyłość jest tematem poprawnym politycznie? Kilka uwag po lekturze książek dla dzieci</i>	291–304

УВОДНА РЕЧ

О новим речима у језику деце и младих

Радови са Међународне конференције *Нове речи у говору деце и младих и у текстовима за децу и младе* Филолошког друштва „Речи“ одржане 13. новембра 2023. године објављени су у електронском виду у 9. броју часописа „Новоречје“ (другом броју за 2023. годину), а сада их објављујемо и у зборнику у папирном издању. Скуп је одржан у Универзитетској библиотеци у Београду уз живо учешће и у режиму видео конференције. Одржавање конференције и издавање овог броја часописа подржало је Министарство културе Републике Србије.

О речима из лично сакупљене збирке речи које су створила деца у Србији је у оквиру литературе и значају сакупљања и проучавања детињег језика пише Весна Смиљанић Рангелов. Рајна Драгићевић је учила и у српском језику први пут описала појаву лексичке редупликације која у понављању речи садржи контрастирајућа значења. Ауторка образлаже став да ова појава представља показатељ језичке скучености, оскудности лексичких јединица и да је треба избегавати у стандардном језику.

Већа група радова је посвећена новим речима у жаргону младих Бугара, Словенаца и Срба. Односу бугарских лексикографа и њиховим речницима и радовима о омладинском жаргону / сленгу од првих описа почетком 20. века до данас посвећен је рад Диане Благоеве. Домен Крвина и Андреа Желе су представили историју бележења и истраживања сленга младих у словеначком језику, указали како сленг младих прекорачује генерацијске границе, те како речи из

жаргона прелазе у сленг и обратно. Уз примере употребе скраћеница у текстуалном дописивању младих Ивана Лазивић Коњик је насупрот уверењу да овај нови начин комуникације има негативан утицај на стандардни језик, настале промене пре сматра еволуцијом, а не претњом постојећим језичким варијететима. Вања Миљковић је испитао вишезначност глагола *блејати* апаратуром теорије идеализованих когнитивних модела на примерима из корпуса српског језика и показао различите његове концептуализације – бесциљно трошити време и одмарати се, забављати се. Анализа назива за старије особе српскохрватско-енглеског колоквијалног речника Данку Шипки је омогућила да је уочи да је став младих према старијима негативан и дискриминаторски, међутим он је знатно негативнији уколико је појам апстрактнији и уколико нема везе са говорником. Аутор показује како у поимању младих говорника долази до одређене фузије родова, па се у већем броју случајева старије особе доживљавају као јединствена категорија без вођења рачуна о родним разликама. Људмила Поповић је учила и описала механизам трансформације конструкција у којима се путем промене валентне структуре стварају синтаксички фразеологизми који функционишу у жаргону.

Група радова посвећена је новим речима у књижевности за децу и младе. Владимир Вукомановић Растегорац је систематично и први описао индивидуалне неологизме у поезији за децу Дејана Алексића и показао како Алексићева поезија може бити полазиште за више методички заснованих лексичких игара. Прилог ауторским модификацијама фразеологизама са компонентом назива животиња – мачка, пас, миш понудио је Дејан Ајдачић анализом фразеологизама у делу *Доживљаји мачка Тоше* Бранка Топића указујући на односе људско - животињско. Лидија Непоп-Ајдачић је по први пут лингвистички проанализирала различите неолошке ониме, неофразеологизме и друге неологизме украјинске књижевнице Халина Вдовиченко у серији књига и истакла како књижевница зналачки користи традиционална

украјинска творбена средства стварања нових речи, буди језичку осетљивост читалаца и подстиче на играње речима и језичку креативност. У коауторском раду Елме Дурмишевић и Амеле Шеховић анализирана је лексика генерација X и Z у изабраним делима босанскохерцеговачке књижевности и показани су генерацијски маркери проистекли из промене друштвених околности. Јелена Ајдановић и Јасмина Дражић су анкетно испитале како ученици основне школе узраста од 12 до 14 година разумеју неологизме у роману *Велики Доброћудни Цин* и представиле квантитативне и квалитативне резултате свог истраживања, који могу да послуже за педагошке препоруке у раду са неологизмима. Милица Божић Синчук је своју анализу англицизама у роману за децу и младе *Нећу да мислим на Праг* Сође Ћирић извела са становишта савремених приступа енглеско-српском лексичком позајмљивању. Дорота Пазио Влазловска заокружује блок радова о неологизмима у књижевности, текстом о представљању дебелих људи у савременим књигама за децу у контексту негативне слике гојазних људи у језику и предрасуда о њима. Ауторка из Варшаве показује да избацивање „увредљивих“ назива из књига британског писца Роалда Дала ради примене идеја политичке коректности контролом и забраном одређених номинација дебелих људи у језику, не доводи до промене односа према њима и не доводи до уклањања постојећих стереотипа у пољском језику.

Представљени радови, верујемо, дају нове подстицаје различитим приступима истраживању говора деце и младих и језика у делима за младе.

Рајна Драгићевић и Дејан Ајдачић
20. јануар 2024.

УДК 81'276.3-053.2:[801.82:82-94]"18"
[81'276.3-053.2:81'373.43.45]:[81:929(=16)]

*Весна Смиљанић Рангелов**

(ЈП Службени гласник, Београд)

ЗНАЧАЈ САКУПЉАЊА И ПРОУЧАВАЊА ЗБИРКИ ЈЕЗИЧКИХ ИНОВАЦИЈА У ДЕТИЊЕМ ЈЕЗИКУ

За успостављање теорије усвајања језика (онтолингвистика, language acquisition, child language) гране лингвистике развијене у последњој четвртини 20. кључну улогу имали су дневници говора деце, бележени и прикупљани током читавог 19. века. У првом делу рада даје се преглед радова насталих на основу дневника говора деце или „биографских скица“ на европским језицима. У другом делу овог рада се, због сродности језика па тиме и лингвистичких појава, представљају неки закључци и потврде научних ставова савремених, претежно словенских лингвиста (Гвоздев, Цејтлин, Ушакова, Јегорова, Харченко). Сви примери узимају се из личне збирке од око 1500 детињих језичких иновација / околионализама конструисаних од стране 669 деце узраста 1–15, а која је прикупљана тринаест година.

Кључне речи: детињи језик/говор, језичка иновација, околионализам, дневник говора, биографске скице, вертикални/хоризонтални приступ.

* vsmiljanicrangelov@gmail.com

Историја проучавања детињег језика¹ сеже у 18. век, а започела је прикупљањем тзв. дневника говора деце или „биографских скица“. Немачки научник Д. Тидеман, оснивач дечје психологије у Немачкој, у години рођења Вука Стефановића Карацића објавио је „запажања о развоју душевних способности детета“ до којих је дошао између осталог на основу дневника говора свога сина чији је развој пратио током прве три године живота (Tiedemann 1787). Његов рад остаће усамљен читаво столеће будући да је пажња научника тога времена била усредсређена на проучавање болести дечјег организма.

Крајем 19. века језичке збирке говора деце штампане су на разним језицима. Сачињавали су их биографи развоја детета, психолози, језикословци, најчешће прикупљајући грађу пратећи развој говора своје деце и на основу њих писали научне радове из области развојне психологије. У британском научном часопису *Мајнд* (Mind) објављен је рад

¹ У овом раду користи се термин *детињи језик* упркос у литератури заступљенијем *дечји језик*. Иако у речницима и приручницима не постоји прецизно одређена разлика између значења придева *детињи* и *дечји*, из граматике је познато да се суфикс *-ији* примарно користи за извођење придева са значењем припадности врсти, а суфиксом *-ињи* се пре свега означавају особине (Станојчић и Поповић, Граматика српскога језика, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, Завод за издавање уџбеника Нови Сад, 1992, стр. 145). У Речнику САНУ уз одредницу *детињи* осим „који се односи на дете, који припада детету“ што се налази и уз одредницу *дечији* – стоји и објашњење „својствен детету“. Из примера који се наводе проистиче закључак да се *дечији* може односити и на оно што је са становишта одраслог намењено деци (*дечији вртић*, *дечија соба*) док је *детиње* оно што је само по себи својствено детету ван воље одраслог (*детињи плач*, *детињи осећаји*, *детиња радост*). У савременом језику суфикс *-ињи* је мање продуктиван и придев *дечији* је далеко заступљенији што би такође могао бити мотив аутора овог текста да се његова употреба актуализује у изразу *детињи говор*, *детињи језик*. Још један разлог је и то што се из придева *детињи* може извести термин *детињизам*.

француског филозофа позитивиста, психолога и публицисте И. Тејна „Запажања о усвајању језика детета“ (Taine 1786) о развоју говора настао на основу грађе коју је прикупљао од рођења до навршене две године своје ћерке, као и Ч. Дарвина о збирци речи свог сина коју је прикупљао у циљу проучавања, у складу са својом теоријом, могућих заједничких особина људског говора и „језика“ животиња (Darwin 1877).

Метод прикупљања и анализе детињих речи спроводили су у Европи и В. Прејер, чија се збирка *The mind of the child* настала као дневник говора његовога сина сматра најопширнијом у 19. веку (Preyer 1882), и Стенли Хол у САД (Hall, 1891). У часопису *Pedagogical Seminary* који је он основао, почетком 20. века публиковани су и други радови настали на основу биографских скица: Bateman (1916), Brandenburg (1915), Chamberlain and Chamberlain (1904, 1905), Pelsma (1910), Nice (1917, 1920).

Прво класично истраживање детињег говора, у којем је први пут дата периодизација усвајања матерњег језика представља дело Кларе и Вилијама Штерна *Die kindersprache* (1907) (Мосина 2003: 161).

У руској науци први радови у области истраживања детињег језика штампани су такође крајем 19. века и базирани су на „биографским скицама“, дневничким забелешкама и запажањима родитеља током усвајања језика своје деце. У чланку А. Александрова (1883) приказани су закључци проучавања развоја говора у раном узрасту, до три године, а у истоименом чланку В. Благовешченског (1886) до седам година. Велику пажњу изазвао је рад И. А. Сикорског (1890). Уследили су радови „Основы новой педагогики“ В. П. Вахтерова (1913), „Мой ребенок“ А. Ф. Левоневског (1914) такође писани на основу „биографских скица“.

Велики допринос у проучавању детињег говора у раној етапи усвајања језика несумњиво припада Ж. Пијажеу, који је развио учење о егоцентричном говору детета. Његов рад је с друге стране у знатној мери потпомогнут достигнућима руских научника, пре свега културно-историјском теоријом Л. С. Виготског, који је супротно Пијажеу доказао да тзв. егоцентрични детеов говор има важну комуникативну и интелектуалну улогу, као и радовима А. Р. Лурије, А. Н. Гвоздева.

Експерименти и радови А. Н. Гвоздева, који је посветио велику пажњу проучавању дететове лингвокреативности, на основу дневника говора свога сина који је прилежно водио сваки дан током седам година 1920-их, и који је амерички научник Ден Слобин сматрао најдетаљнијом студијом развоја говора,² коначно су поставили темеље за развој у оквиру совјетске лингвистичке школе засебне дисциплине за проучавање говора деце и послужили као подстрек за даље проучавање међу западним научницима.

Амерички лингвиста Д. Ингрем издваја три периода у историји истраживања детињег језика. Први је период биографских скица (1876–1926). Предност оваквог начина проучавања говора деце и његове улоге у формирању мишљења састојала се у обимности грађе, конкретних лингвистичких чињеница појединачног детета. Међутим у њима није било теоретских закључака нити су посматране кроз теоретске

² Ден Слобин је на конференцији на Харварду прочитао свој рад „Soviet investigations of child language acquisition“ заснован на радовима Гвоздева, односно на дневнику говора његовог сина Жење који је Гвоздев водио прилежно и свакодневно седам година, а о коме је сам Слобин забележио да је то „probably the most careful and intensive of such studies ever published anywhere...“ (Slobin 1966: 129–148, 134). Гвоздевљев рад је на Западу изазвао велико интересовање за питања детињег говора, док у СССР-у није добио шири значај а објављен је 1982. год.

приступе, и није се поклањало довољно пажње основним принципима формирања језичког система код детета (Мосина, 2003: 161).

Почетак друге фазе, према Ингрему, у непосредној је вези с објављивањем истраживања М. Смит (Smith 1926). Њиме је било обухваћено 124 деце узраста 2–5 година, а прикупљена грађа проучавана је са аспекта развоја вокабулара, дужине исказа, проучавања језичких чињеница више деце а не континуирано праћење развоја говора и усвајања језика једног детета као што је то дотле било. Услед тенденција бихевиоризма велика пажња се посвећује улози детета у усвајању језика, његовог понашања и утицаја средине. Слична истраживања објавио је Макарти (McCarthy 1926), чијем раду су уследила нова истраживања: о говору близанаца (Day, 1932; Davis, 1937), надарене деце (Fisher, 1934), припадника разних социјалних група (Young, 1941; Templin, 1957). Четворотомна студија о усвајању енглеског и немачког језика В. Леополда настала је на основу дневничког бележења говора његове ћерке (Leopold 1939–1949).

Половином 20. века са развојем технике мењају се и начини прикупљања збирки па тако у САД три групе научника проучавају различите аспекте детињег говора на основу грађе коју прикупљају помоћу магнетофона (М. Брејн, С. Ервин, Р. Браун и Л. Блум). Циљ је био да се да одговор на питање да ли постоји граматика у раној фази говора као и да се прати развој вокабулара, а тиме и когнитивни развој детета.

Трећа фаза према Ингрему започиње 1957. када је публикован рад Н. Чомског „Синтаксичке структуре“ (Chomsky 1957). Тим радом научници су подстакнути да поред фонетског и морфолошког аспекта, више пажње посвете проучавању синтаксе у процесу усвајања језика. Трећу фазу карактерише нови приступ који обједињује претходна

два. Развој говора се прати код више деце истовремено, али се она не прате непрекидно него се у одређеним интервалима посећују и утврђују се промене настале у говору и добијају конкретни подаци о њима.

Радови настали на основу збирки лингвистичких чињеница из говора деце поставили су темеље онтолингвистике и у другим европским језицима. У финском су то радови Итконена (Itkonen 1977) и Тојванена (Toivainen 1980), у мађарском (Kenyeres 1926, MacWhinney 1976), естонском (Mägiste 1924, Saareste 1936).

Већ из овог најужег прегледа недвосмислено је јасан велик значај оваквих збирки будући да је прикупљена грађа послужила као основ за успостављање и развој различитих научних дисциплина – психологије детета, развојне психологије, теорије усвајања језика или савременије онтолингвистике³.

Са савременом технологијом и могућностима за прављење база података и њихову даљу обраду развија се корпусна лингвистика. Сакупљање језичких иновација у говору деце постаје олакшано а његов значај још већи. Поред традиционалних збирки речи појављују се онлајн издања, самим тим широко доступна као грађа за даље истраживање различитих дисциплина: теорије језика, примењене лингвистике, лексикографије, психологије, педагогије, лингвокултурологије итд.

Пример за то представљају два издања на руском језику: *Речник детињих творбених иновација* први пут штампан у Минхену (Цейтлин 2001), и *Нови речник савременог дети-*

³ У свом чланку „Онтолингвистика как учебная дисциплина“ // *Русский язык в школе*. 2008. № 6. 45–49, С. Цейтлин први пут предлаже термин *онтолингвистика* уместо дотле заступљеног *изучение детской речи* (проучавање дечјег говора).

њег језика (Харченко 2003), допуњено и прерађено издање *Речник детињег говора* (Харченко 1994).

Због сродности језика а тиме и лингвистичких појава, надаље ћемо у овом раду представити неке закључке и потврде научних ставова савремених, претежно словенских лингвиста (Цејтлин, Харченко, Ушакова, Земска, Јегорова) а на основу личне збирке од око 1500 детињих језичких иновација прикупљених током 13 година и конструисаних од стране 669 деце узроста 1–15 година.

Проучавање детињег језика као засебна дисциплина у оквиру совјетске лингвистике почиње се успостављати 1920-их. За то су заслужни Бодуен де Куртене и Шчерба, који су позивали научну заједницу да обрати пажњу на језичке чињенице детињег говора, верујући да се њиховим проучавањем може доћи до значајних закључака о стању националног језика и дијалеката. Претеча структурализма, Де Куртене је заступао мишљење да је учење матерњег језика стваралачка делатност а да није реч о подражавању односно имитацији, како су то сматрали следбеници у то време заступљене теорије имитације у усвајању језика. Он је не само инсистирао на неопходности проучавања разноврсних чињеница детињег говора, већ их је и сам годинама прикупљао, записујући језичке иновације своје деце уз мноштво лингвистичких коментара. Главни закључак његових проучавања гласи да се анализом *грешака* (које би се у савременој лингвистици назвале језичким иновацијама) у детињем говору могу предвидети промене у нормативном, књижевном језику и у дијалектима. Његов рад и приступ проучавању говора деце следе и други припадници казанске школе: Н. В. Крушевски, В. А. Богородицки, а затим и петроградске: Л. В. Шчерба, те Л. С. Виготски, А. Н. Гвоздев, А. Р.

Лурија, Р. О. Јакобсон, Н. А. Рибников, у новије време О. А. Габинска, Т. Н. Ушакова, С. Цејлин.

Настављач рада петроградске школе Л. В. Шчерба приступио је детињим одступањима од граматичких правила као специфичној категорији *одричне језичке грађе*. Овај термин, који је увео Шчерба у свом делу *Языковая система и речевая деятельность*, означава обавезан, неизоставан део језичке грађе који се карактерише као неправилан, погрешан, најчешће носи обележје „тако се не каже“. Он је, међутим, сматрао да је „улога ове грађе огромна и још увек није у потпуности оцењена у лингвистици“ (Шчерба 1974: 33) и да најважнији део те грађе чине неправилности, грешке које се обавезно појављују код деце у процесу усвајања матерњег језика. Те грешке доводе до стварања неологизама. Шчербино интересовање за детињи говор у целини и конкретно за неологизме, било је условљено укупном усмереношћу његове лингвистичке концепције на анализу *живог говора*, живих, а не „мртвих“ језичких појава, на разматрање стваралачког аспекта језичке делатности, на појаве које се одвијају у детињем мозгу приликом стварања и усвајања речи. Заступајући схватање граматике као „збирке правила говорног понашања“ (Исто) он је, као и Де Куртене, сматрао да је могуће на основу одступања од норме у детињем говору одредити смер промене језичког система у будућности.

Језичка иновација јесте самостално конструисана реч или облик речи који не постоји у стандардном, нормативном језику а настаје у различитим фазама усвајања матерњег језика. Будући да је детиња лигвокреативност стваралачки чин, иновације припадају околионалној лексици (оказинализми), премда се неки аутори, попут Шчербе пре одлучују за термин неологизам. У овом раду термин неологизам се разумева у најширем смислу као било која иновација у је-

зику, било лексичка, било синтаксичка, било да припада узуалној или околионалној лексици.

У говору деце настају различите врсте језичких иновација: у погледу творбе речи, грађења облика, лексичко-семантичке, синтаксичке, фонетске. У науци о језику општеприхваћен је став да је главни механизам за њихово настајање језичка аналогија. Приликом разматрања питања о томе да ли се речи и њихови регуларни и нерегуларни облици (језичке иновације, околионализми, неологизми) конструишу или у готовом облику копирају из менталног лексикона, тог „речника матерњег језика који се чува у нашим главама (Сљосарь 2003: 4), велику улогу имају радови западних научника у којима се истражују и објашњавају хипергенерализације (*overgeneralizations*) распрострањене у говору деце чији је матерњи језик енглески⁴. И у радовима руских научника хипергенерализација се најчешће објашњава као прекомерно придржавање правила („и тамо где не треба“), односно појава „када деца интуитивно уочавају законитости језичког система и користе их доследније него што је то уобичајено у усвојеној норми језичке праксе одраслих“ (Лепская 1997: 98).

Детиње језичке иновације Гвоздев именује као *творевине по аналогији* или *околионализме*. Сама чињеница да се неизоставно појављују у говору деце, сведочи о усвајању неке граматичке категорије. Сагласан је са закључком К.

⁴ Полемика која је започела у вези са грађењем прошлог времена од неправилних глагола у енглеском језику добила је назив Дебата о прошлом времену (*The past-tens debate*), води се између конекциониста (Rumelhart, McClelland, Plunkett, Marchman, Daugherty, Seidenberg, Marchman и др.) који настоје да оповргну постојање било каквих урођених механизма за усвајање језика и акценат стављају на процес учења, и симболиста (Pinker, Prince, Marcus, Prasada) који своје ставове формирају на основама учења Чомског о универзалној граматички и урођеним механизмима за усвајање језика.

Чуковског да настају када у свом речнику дете не проналази реч за означавање неке појаве. Међутим, „језик детета обилује примерима када се, уместо јединица које постоје у језику, појављују самосталне творевине од 'живих' морфема“ (Гвоздев 1961: 16). Деца стварају нове речи природно, у великој мери несвесно. Гвоздев је вршио истраживања такође на основу обимне емпиријске грађе прикупљене током одрастања сина. Међутим, тај приступ и у другој половини 20. века ипак није добио шири значај као на Западу, па је тако и рад Корнеја Чуковског сматран превасходно књижевним иако су у књизи *От двух до пяти* (Чуковский 1964) постављена главна теоретска питања и дати одговори о детињим оцазионализмима. Поред осталог аутор износи закључак о настајању дечјих „новотворина“ по објективним и строгим законитостима, на принципу уопштавања и принципу контраста. Према речима Свенке Савић (Чуковски 1986, Предговор), те његове идеје појавиле су се много пре него што су објављени радови америчких психолингвиста у којима су заступљени слични ставови, али су остале без правог научног одјека у интелектуалним расправама о стваралаштву у говору деце у светској литератури. Иако штампана раније, његова дела нису била доступна на енглеском језику. Међутим, уочава се преклапање идеја са истраживачима попут Еве Кларк, која истиче иста два принципа – *принцип аналогije* (уопштавања) и *принцип контраста* у детињем језичком стваралаштву (Clark 1993).

Сматрајући да је „дечје изражавање понекад тачније од нашега“ и називајући исправним детиње *новотворевине*, Чуковски је имао у виду њихову усаглашеност са дубоким језичким нивоом – језичким системом, упркос томе што противрече норми, тј. уобичајеној употреби. Стога се може рећи да је на говор деце, несвесно, примењивао и вертикал-

ни и хоризонтални приступ који је касније у онтолингвистику увела Стела Цејтлин.

Оснивач прве Катедре за онтолингвистику у Русији на РГПУ⁵ Стела Цејтлин у свом раду (Цејтлин 2000) разликује *вертикални* и *хоризонтални* приступ у проучавању детињег језика. Вертикални подразумева посматрање језика деце са становишта одраслог и у том случају „привремени језички системи“ детета упоређују се са језичком нормом одраслих и утврђују се одступања од норме па се може говорити о грешкама и неправилностима. Одступања од норме доводе до стварања окационализама у различитим областима: **творбе речи** (зградоначелник – председник кућног савета, поправник – мајстор, тришње – три трешње спојене петельком), **грађења облика** (донесела–донела, испецела–испекла, коњови–коњи, рогов–рог), **семантике** (тестити – месити тесто, шишарка–фризерка, правник–мајстор, будак – човек или предмет који буди, уметник – онај ко све уме), **синтаксе**. Цејтлин наглашава да је уочавање језичке иновације могуће само приликом вертикалног приступа и погледа на детињи језик. Неслагање са нормом најчешће се састоји у томе што у језичком систему одраслих постоји језичка јединица образована по другом моделу. Овај приступ, који је заступљенији у науци првенствено има улогу да се проучавањем детињег говора дође до нових закључака о нормираном, језику одраслих. „Међутим, то што смо ми у њему настојали да пронађемо, нисмо тражили зарад спознавања детињег говора као таквог, већ да бисмо нешто научили о нашем одраслом нормативном језику, узимајући чињенице детињег језика као својеврсни инструмент који нам је сама

⁵ Руски државни педагошки универзитет И. А. Херцен.

природа дала као огледало у којем се одражава наш нормативни језик.“⁶

Хоризонтални приступ, у којем се привремени системи детињег језика не упоређују са нормативним језиком (одраслих) далеко је сложенији. Сложеност се огледа у томе што је лингвиста дужан да се у свакој фази проучавања ослони на когнитивни систем детета што је тежак задатак за лингвисту стасалог на традиционалним лингвистичким идејама. У овом случају, говор деце се посматра као репрезентација посебног детињег језичког система, који је аутономан, одражава ниво достигнутог когнитивног развоја детета и задовољава његове комуникативне потребе. Искључене су грешке, омашке и неправилности било које врсте, јер је искључена опозиција правилно–неправилно.

Детиње иновације се могу поделити у неколико категорија у зависности од модела по којем су настале и тога чиме су мотивисане. Прва, по Цејтлин, варијанта јесте одступање од нормативног језика, односно када у систему језика одраслих постоји одређена језичка јединица, али дете, уместо ње, конструише од познате језичке грађе језичку јединицу на другачији начин (заборављаност–заборавност, бац–хитац, наступак–наступ, кравац–во, пецлум–жарач, плазик–језик, сечилица–нож, синица–ћерка, уземљење–сахрана, самоглед–лупа, грма–гром, равњак–ваљак, пушњак–димњак, ваљача–оклагија, превез–трака, црвендаш–звездаш, броксутра–накосутра, зачепушач–чеп, вирак–нишан), или примери граматичких облика (испечети–испећи, донесела–донела, сиђела–сишла, једела–јела).

То се дешава зато што дете најпре овладава општим језичким законитостима, затим појединачним правилима која представљају конкретизацију општих и тек на крају изу-

⁶ Цејтлин <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/501/38501/16299>, приступљено: 7. 4. 2022.

зецима. Отуда је *плакач* онај који плаче, *једач* онај који воли да једе будући да је *скакач* онај који скаче. Прекомерно придржавање правила односно хипергенерализација или хиперрегуларизација потврђује да се уопштавање врши у смеру од мање регуларног ка више регуларном (Цейтлин 2009).

Другу категорију чине иновације настале зарад попуњавања апсолутних лагуна – у случајевима када у тзв. језику одраслих односно у стандардном језику не постоји реч за одређену појаву или предмет (жедак, жедналица – онај који је жедан, оговорник – онај о коме се говори, прскопад – слабији водопад, грнљија – змајево легло, кропуљица – цвет ораха, ватрон – шпорет на дрва, бљуцкобиће – беба која често бљуцка, буцкарке – дебеле доколенице које се носе зими, на скијању и сл., брадац – пут преко брда, закасник – онај ко стално касни, пребац – УСБ меморија, пуњ – надев за пуњену паприку, србијач – навијач репрезентације Србије, мазомоља – склоност ка претераном мажењу). Постојање лагуна је „програмирано језичким системом“, сматра Цејтлин и подсећа да су „лингвисти одавно уочили да се реализује само мањи део онога што се потенцијално садржи у језичком систему“ (Цейтлин 2009: 182). Разлика између потенцијалног и реализованог садржаја је толика да би се могло рећи да речи које би могле да постоје у једном језичком систему има далеко више него узуралних речи. Дете с лакоћом попуњава те празнине. Отуда су многи лингвисти (Шахнарвич, Шчерба, Де Куртене) сматрали да проучавањем детињих околионализама и уопште детињег језичког система, можемо предвидети језичке појаве у стандардном језику.

Анализом личне збирке детињих околионализама, С. Цејтлин као посебну појаву уочава тенденцију додавања или одузимања суфикса -а, који дете разумева као искључиво обележје женског рода па у зависности од тога да ли жели да именује биће/предмет/појаву мушког или женског ро-

да, оно га додаје или одузима стварајући морфолошке околиности. Ова појава потврђује се и у српском језику: пас–паса, куварац–куварица, газдар–газдарица, продавачац–продавачица, сељанак–сељанка, принцезић–принцеза, слуготел–слуга, кокац–кока, кравац–крава, незналац–незналица, вредник–вредница, паметнац–паметница, бубуљак–бубуљица, бубамар–бубамара, ватрогасац–ватрогасица, пицац–писткиња, пишчкиња.

Примећујемо да дете не само да одузима суфикс -а већ га замењује суфиксима за мушки род и то чини по граматичким законитостима. Оно дакле не каже кувариц, газдариц, продавачиц и сл., већ по граматичкој законитости грађења речи додаје суфикс -ац на творбену основу кувар-, продав-, односно нулти наставак на газдар- и сл. Овим се потврђује Шчербино уверење када пише „Све тешкоће испоставиће се значајно лакшима ако до краја признамо чињеницу да деца владају свим граматичким категоријама свог матерњег језика и да је наш задатак само да пробудимо код њих лингвистички инстинкт“ (Шчерба 1974: 99). Упоредо с термином „лингвистички инстинкт“ он користи и термине језичко осећање, језичка интуиција, подсвесна граматика.

У својој студији (Џејтлин 2009) износи закључке о томе да „деца у првом реду усвајају граматичка значења оних језичких јединица које иконично одражавају ванлингвистичку семантику, односно значење. Случајеве одступања од иконичности деца доследно исправљају.“ То је манифестација појаве која се у западној литератури назива *U-shaped development*⁷. Објашњава се као заокрет од правилног ка неправилном, са становишта језика одраслих односно код вертикалног погледа на детињи језик да би после неког времена поново уследио заокрет ка правилном. Овај први зао-

⁷ Овај феномен први су у својим радовима описали Brown R. (1973); Cazden (1968); Ervin (1964); Kuczaj (1977); Slobin (1971).

крет врши се на почетку периода продуктивне морфологије када је дете овладало способношћу да самостално гради речи и облике односно да ствара и користи околионализме. Дете самостално конструише сопствени језички систем, с тим што облици који не одступају од норме остају (са становишта вертикалног погледа) непримећени јер не представљају језичке иновације. У погледу граматичких облика иновација се најчешће појављује као последица дететове примене стандардног правила на облике који су грађени по другом моделу. То се превасходно односи на облике који нису учвршћени у дететовом лексикону. Последица тога јесте прекомерно придржавање правила односно хипергенерализација или хиперрегуларизација. То је и разлог за распрострањеност истих околионализама код више деце говорника, у више индивидуалних говорних чинова (изгуба – пораз; изгубник – онај ко је изгубио; шишар–фризер; шишарка–фризерка...). Тенденцију да различита деца настоје да именују исте појаве, илустроваћемо примерима за именовање дана: бакосуфра, јокосуфра, окосуфра, четвордан – дан после накосуфра односно четврти дан од данас, петоркосуфра – за пет дана, трикосуфра – за три дана. Узраст деце којој припадају ове иновације је 6, 7 и 8 година.

А. В. Јегорова (Јегорова 2017) разликује морфемски (морфемный) и неморфемски (безморфемный) или семантички начин творбе језичких иновација (детињизама). Први подразумева префиксацију, суфиксацију и конфиксацију и без обзира што је реч о одступању од норме „логика коју користи дете приликом творбе и коришћења појединачних лексема, беспрекорна је на плану граматике“. Граматичка јединица коју дете перципира мора се ускладити са јединицама истог типа које су већ доступне у „граматикону“.

Најфреквентнији суфикси помоћу којих дете изводи морфолошке околионализме, на основу наших примера су:

-АЧ (у значењу вршиоца радње, носиоца занимања): бранач–голман, водач – онај који води, гасач – који гаси, глупач–глупан, додач–додатак, зналач–свезналица, јачак–снагатор, једач – који стално једе, кадач–кадионица, кречач–молер, палач – који пали светло, плакач – који стално плаче, прављач – који нешто прави, радач–радник, тушач – који воли да се тушира, ухапсивач–полицајац, хладач – који хлади јело, хладијач–клима уређај, шрафач – онај који шрафи.

-ОСТ/ЕСТ (суфикс за грађење апстрактних именица): деболућност – особина Дебелог брда; леденост–залеђеност; бобост – (афирмативно) скуп особина бебе; гладост – осећај глади; заборављаност–заборавност; заједничкост – заједничка особина; јачиност–снага; пропасност – опасност од провалије; садевост–чудовиште; слогност–слога; тврдност–тврдоћа; хвалност–хвалисавост; мртвост – беживото стање; волест–вољење.

Земска заступа функционални приступ стварању околности и закључује да детиње језичке иновације настале деривацијом, као и друге изведенице које припадају узуралној лексици, врше номинативну функцију „јер свака реч именује“. Обиље примера неологизама добијених извођењем потврђују став да дете уме да комбинује просту реч и творбене афиксе тј. и несвесно има представу о томе да реч може бити изведена (Земская 1993, 8–9).

Јегорова издваја пет функција извођења нове речи од стране детета:

1) номинативна функција у правом смислу: реч се изводи да именује неку реалију, најчешће нову (апсолутна лагуна), или да преименује стару (реч постоји у језику одраслих) – предмет, радњу, појаву (пушњак–димњак, равњак–ваљак, плазик–језик, прскопад – слабији водопад, самоглед–

лупа, ватрон – шпорет на дрва, грма–гром, грнљија – змаје-во легло);

2) конструктивна функција: упрошћава се синтаксички план (на пример, формирање глаголских именица са значењем апстрактне радње: болење, радење, рађење);

3) компресивна функција: скраћивање, грађење скраћених номинација (соколед – ледени сок, зградоначелник – председник кућног савета, пицар/пицач/пицов – доставач пице, изауш – коса која иде иза ушију, удободити се – удобно се наместити у нечијем крилу, подвојити се – сести некоме у крило и тако направити места за другога, посмрдети – помирисати оно што смрди, колицати – возити се у колицима, преколенице – чарапе преко колена, мамати – држати дете у наручју и забављати га и сл.);

4) експресивна функција: казационализам настаје да би дете изразило свој субјективни став о ономе што именује или према саговорнику, да би изразило свој поглед на свет (нпр. мајканић, мамије, мамуц – мајка, бабуц–баба, дедуц–деда, татуц, татије, татуљко – тата, тегурдина – велики тег).

5) стилска функција.

У комуникативном чину неки казонализми могу обављати истовремено више функција.

Значајну пажњу у својим радовима детињим казонализмима посветила је Т. Н. Ушакова. У њеној концепцији онтогенезе говора истиче се значај психофизиолошких унутрашњих механизма који, поред осталог, доводе и до појаве казонализама који, сматра она, служе као „прозори кроз које просијава унутрашњи механизам који управља говором детета“ (Ушакова 1979: 52). Анализа таквих оригиналних речи даје могућност да се окарактерише широк круг когнитивно-лингвистичких структура у психи детета.

Ушакова примећује да у когнитивној сфери детета које се нормално развија, функционишу процеси спонтане обра-

де вербалне грађе који би остали непримећени уколико их не би уочили одрасли владаоци стандардног језика (вертикални приступ). Она сматра да су „такве операције и процеси нека врста психофизиолошких универзалија које се налазе у основи усвајања и употребе језика“ (Ушакова 2011: 63). Ти процеси подразумевају аналитички и синтетички поступак. У оквиру грађе која представља плод дечјег стваралаштва на пољу језика, истраживач најпре уочава аналитичке процесе инпута које дете добија од одраслих а потом синтезу усвојених елемената, у складу са индивидуалним језичким системом. Као резултат узастопног деловања ових процеса, настају детињи оказионализми (Ушакова 2005, 64–71).

У погледу улоге језичког инпута истаћи ћемо наш закључак да постоји тенденција извођења глаголских облика од облика императива, што потврђује значај језичког инпута будући да се деци одрасли често обраћају користећи 2. лице заповедног начина па је императив фреквентан део инпута. Тако имамо обуцала сам се према: обуци се, сиђела сам према сиђи, дођила сам према дођи, донесила сам према: донеси, заобиђио сам према: заобиђи.

Поред мишљења да се на основу оказионализама (неологизама) у детињем говору могу донети закључци о будућем развоју књижевног језика и дијалеката (Де Куртене), или да се може установити морфолошки корпус језика (Гвоздев), у својим новијим истраживањима В. К. Харченко износи став да они сведоче о историјском развоју језика. Она је утврдила значајан број подударана између детињих оказионализама у савременом језику и лексема староруског језика. Многи од њих заправо указују на лагуне у савременом језику. Она сматра да најзаступљеније неправилности у детињем говору дају могућност за стварање „резервне банке значења и облика“ (Харченко и др. 1989: 141). Харченко у свом раду пише: „Као и у области творбе речи, и у области

семантике, типична одступања детињег говора од норме у многим случајевима одражавају реална значења и употребе које су некада постојале“ (Исто). Неке погрешне речи и облици у говору деце представљају норму у прошлости језика. Међу нашим примерима налазе се: упазити–спазити, дањом–дању, дружан–дружељубив, тешкост–тешкоћа, вини–криви, који су у прошлости били узуалне лексеме, а данас су ближе лексичкој периферији.

Значај прикупљања збирки језичких иновација деце садржи се и у томе што би се могле вршити компаративне анализе детињих иновација у различитим генерацијама, затим детињих иновација наспрам ауторских оказинализама или неологизама језичких пуриста, као што је то учинила чешка лингвисткиња Руменова Рачева. На основу сакупљене грађе, можемо вршити поређење оказинализама Лазе Костића: сагласица, узгредица, објасница, непоправљеница, тугованка, домишљанка, умованка, неразнанка, плетисанка, сећаница или Змајевог појанка наспрам: *штампанка* – бојанка одштампана са интернета; *ветраница* – црвенило коже настало од ветра по дететовом схватању; *речорчица* – свешчица у коју се уписују нове речи; *вијалица* – светлоснозвучни сигнал ватрогасног камиона; *пијалица* – напитак; *лошица* – супротно од добрица; *маленица* – мала девојчица; *последњица* – последња прженица последње парче, последњи залог; *мокрица* – мала бара; *поломилица* – особа која ломи; *пословачица* – пословна жена.

Руменова закључује да „без обзира на њихову савршеност, природност и елегантност, на то што се срећу толико често, ниједна детиња реч није проникла у језик одраслих и није остала у њему.“ Анализом детињих оказионализама и оказионализама писаца (он користи термин оказионализам), Гвоздев пак закључује да са становишта лингвистике први имају далеко већу вредност јер „дете открива стихију језика

без било каквог изокретања (намерног одступања)“ (Гвоздев 1961: 24).

Наша збирка детињих речи потврђује пак да детиње иновације у малом проценту могу остати дуже време у породичној употреби: шишарка–фризерка, тестити – месити тесто, придвојити – спојити два дела, шестац–субота. Навешћемо и две језичке иновације које се пуну деценију налазе у нешто широј, вршњачкој употреби: хола – школски хол (специфично за генерације ученика једне конкретне школе), кожна/кожава боја/бојица – боја коже.

Без обзира на велику заступљеност, усаглашеност са језичким системом и правилима, повећано интересовање за детињи језик, казационализми које деца стварају током усвајања матерњег језика остају на периферији лексичког фонда, што може бити предмет даљих проучавања.

ЗАКЉУЧАК

Збирке детињих језичких иновација које су током 19. века прикупљане од стране првих проучавалаца психологије детета, понудиле су грађу за проучавање и поставиле темеље успостављању развојне психолингвистике, гране лингвистике која проучава развој језичке способности и која је као засебна дисциплина успостављена у другој половини 20. века. Радови настали на основу дневника говора односно биографских скица у 19. веку публиковани су на разним језицима (Taine 1876, Darwin 1877, Preyer 1882, Александров 1882, Благовещенский 1886, Сикорский 1889, Hall 1891).

Значај проучавања језичких иновација у детињем говору садржи се у томе што „детињи језик представља најзгоднији извор за откривање законитости дететовог интелектуалног развоја, даје разноврсне и прецизне податке о карактеру његовог мишљења“ (Мосина 2003: 160). Са друге стране истраживања збирки језичких чињеница детињег го-

вора потврђују да током усвајања матерњег језика деца конструишу привремене индивидуалне језичке системе и да лингвистичке чињенице тих система омогућавају лингвистима проучавање структуре језика што није увек могуће проучавањем стандардног, нормативног језика одраслих. Детиње језичке иновације надаље представљају „резервне банке значења и облика“ (Харченко), показују да се у језичком систему реализује само мањи део онога што се потенцијално садржи, а тај језички потенцијал садржи се у детињим иновацијама које би, будући кратко у употреби, без бележења биле засигурно изгубљене. Свака језичка иновација у детињем језику јединствена је по структури и семантици, има одређени значај у продубљивању знања о нормативном језику у погледу историје језика, тенденција и потенцијала за даљи развој језика, а такође је занимљив и разноврстан материјал за даље проучавање, „будући да дете своју творбу речи заснива ван утврђених правила за грађење речи, већ на основу интуитивно уочених образаца творбе речи“ (Бондаренко 2011). „Све језичке иновације (изузев образованих од измишљених елемената или од речи другог језика) – чине потенцијалне компоненте савременог руског језика“ (Смирнова 2021: 1501).

У детињем језичком систему одражава се поступност усвајања језика. Збирка језичких чињеница деце омогућава истраживање односа општег и појединачног у језику – језичке иновације се могу понављати код деце која нису у међусобном контакту.

Анализом збирке детињих речи и израза од око 1500 језичких иновација, потврђени су следећи закључци савремених превасходно словенских (због сродности језика) проучавалаца детињег говора:

- У простору дечје лингвокреативности највише места заузимају околицизми и пре свега творбени а на основу

којих се управо доказује да дете само конструише сопствени језички систем.

- Оказинализми настају попуњавањем апсолутних лагуна. На пример: жедак, жедналица – онај који је жедан, оговорник – онај о коме се говори, кропуљица - цвет ораха, ватрон – шпорет на дрва, бљуцкобиће – беба која често бљуцка, буцкарке – дебеле доколенице које се носе зими, на скијању и сл., брадац – пут преко брда, закасник – онај ко стално касни, пребац – УСБ меморија, пуњ – надев за пуњену паприку, србијач – навијач репрезентације Србије, мазомоља – склоност ка претераном мажењу.

- Оказинализми могу бити конструисани и када реч за дати предмет/појаву постоји, али дете на основу познате језичке грађе конструише језичку јединицу на другачији начин (заборављаност–заборавност, бац–хитац, наступак–наступ, кравац–во, пецлум–жарач, плазик–језик, сечилица–нож, синица–ћерка, уземљење–сахрана, самоглед–лупа, грма–гром, равњак–ваљак, пушњак–димњак, ваљача–оклагија, превез–трака, црвендаш–звездаш, броксутра–накосутра, зачепушач–чеп, вирак–нишан).

- У погледу деривације истаћи ћемо наш закључак да постоји тенденција извођења глаголских облика од облика императива, што потврђује значај језичког инпута будући да се деци одрасли често обраћају користећи 2. лице заповедног начина па је императив фреквентан део инпута. Тако имамо обуцала сам се према: обуци се, сићела сам према: сићи, доћила сам према: доћи, донесила сам према: донеси, заобићио сам: заобићи.

- У погледу творбе, потврђује се тенденција, коју је истакла С. Цејтлин, за извођењем именица мушког рода од им. женског рода, односно да дете суфиксе који се завршавају на -а (-ка, -ица итд.) доживљава као искључиво суфикс женског рода те их стога одузима или додаје у зависности

од тога да ли именује предмет/појаву мушког или женског рода: (куварац–куварица, газдар–газдарица, продавачац–продавачица, сељанак–сељанка, принцезић–принцеза, слуготел–слуга, кокац–кока, кравац–крава, незналац–незналица, вредник–вредница, паметнац–паметница, бубуљак–бубуљица, бубамар–бубамара, ватрогасац–ватрогасица, пицац–писткиња.

Збирка детињих језичких иновација, поред лингвистичких података, пружа и социокултурне, лингвокултуролошке чињенице. Поред традиционалних збирки речи појављују се онлајн издања, самим тим широко доступна као грађа за даље истраживање различитих дисциплина: теорије језика, примењене лингвистике, лексикографије, психологије, педагогије итд. Оне надаље представљају грађу за компаративно проучавање различитих система детињег језика, утврђивање језичких иновација које се могу понављати код деце чији матерњи језик није исти или пак за утврђивање корпуса детињих језичких иновација које у другом, сродном језику припадају узуалној лексици (храбрец, бац, вини). Базе односно збирке чињеница детињег говора стручњацима из области методике наставе омогућавају утврђивање типичних грешака, развијање напредне методике за њихово отклањање у настави матерњег језика, али и за стране студенте односно све који дати језик уче као странци.

Детињи језик није један систем већ је реч о већем броју привремених језичких система, а за сваки од њих карактеристично је постојање великог броја језичких иновација. Збирка детињих језичких иновација представља семантички и творбени ресурс датог језика. Без обзира на велику заступљеност, усаглашеност са језичким системом и правилима, повећано интересовање за детињи језик, околионализми које деца стварају током усвајања матерњег језика остају на пе-

риферији лексичког фонда, што може бити предмет даљих проучавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Бондаренко, Алена Анатольевна 2011. Индивидуальные особенности в освоении грамматики детьми 2-5 лет. [<http://ontolingva.ru/bondarenko.pdf>] приступљено 10. 6. 2022.
- Гвоздев, Александр Николаевич 1961. Вопросы изучения детской речи (глава «Формирование у ребенка грамматического строя русского языка»). Москва: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР.
- Егорова, Александра Вячеславовна А. В. 2014. Особенности словообразования в речи детей дошкольного возраста. *Альманах современной науки и образования*, 5–6 (84), 68–70. [https://www.gramota.net/articles/issn_1993-5552_2014_5-6_19.pdf] приступљено 16. 10. 2023.
- Земская, Елена Андреевна 1963. *Как делаются слова*. Москва: Изд-во Академии наук СССР.
- Земская, Елена Андреевна 1992. *Словообразование как деятельность*. Москва: Наука.
- Лепская, Наталия Ильинична 1997. *Язык ребенка. Онтогенез речевой коммуникации*. Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Филологический факультет.
- Матејић Ђуричић, Зорица 2016. *Психологија раног детињства* [https://www.fasper.bg.ac.rs/do2016/nastavnici/Matejic_DJ_Zorica/predavanja/Raz_senzomoto_funk/PSIRD.pdf] приступљено 15. 12. 2023.
- Руменова Рачева, Маргарита 2009. Словообразовательные инновации пуристов и детей. У: А. В. Голубева (ред.), *Проблемы онтолингвистики 2009*, Материалы международной конференции (17–19 июня 2009 г. Санкт-Петербург). Санкт-Петербург: Златоуст, 168–171.

- Слюсарь, Наталия Анатольевна 2003. *Психолингвистическое исследование структуры ментального лексикона на материале русских глаголов*. Санкт-Петербургский государственный университет, Филологический факультет, Кафедра общего языкознания. – Магистарски рад
- Смирнова, Светлана Анатольевна 2021. «Словарь детских словообразовательных инноваций» С. Н. Цейтлин как лексикографический информационный ресурс. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 14/5, 1497–1502.
- Ушакова, Татьяна Николаевна 1979. *Функциональные структуры второй сигнальной системы. Психофизиологические механизмы речи*. Москва: Наука.
- Ушакова, Татьяна Николаевна 2011. *Рождение слова: Проблемы психологии речи и психолингвистики*. Москва: Институт психологии РАН.
- Харченко, Вера Константиновна, Озерова, Елена Григорьевна 2019. *Сложные слова в детской речи*. Белгород: Изд-во Белгородского гос. ун-та.
- Цейтлин, Стелла Наумовна 1998. U-shaped development при усвоении ребенком родного языка (анализ случаев мнимого регресса). У: *Материалы XXVII межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. Выпуск 13*. Секция общего языкознания. Санкт Петербург: Изд-во СПб, 76–80.
- Цейтлин, Стелла Наумовна 2000. *Язык и ребёнок. Лингвистика детской речи*. Москва: Владос.
- Цейтлин, Стелла Наумовна 2008. Онтолингвистика как учебная дисциплина. *Русский язык в школе*. 6, 45-48.
- Цейтлин, Стелла Наумовна 2009. *Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи*. Москва: Знак.
- Чуковски, Корнеј 1986. *Од друге до пете*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Чуковский, Корней Иванович 1964. *От двух до пяти*. Москва: Художественная литература.

Щерба, Лев Владимирович 1974. *Языковая система и языковая деятельность*. Ленинград: Издательство Наука.

*

Clark, Eve V. 1993. *The Lexicon in Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chomsky, Noam 1957. *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.

Ingram, David 1989. *First Language Acquisition. Method, Description, and Explanation*. Cambridge. C. U. P.

Pinker Steven 2006. *Whatever Happened to the Past Tens Debate*. UC Santa Cruz: Festschrifts, 221–238. [<https://escholarship.org/uc/item/0xf9q0n8>] приступљено 15.12. 2023.

Slobin, Dan Isaac 1966. The acquisition of Russian as a native language. In: F. Smith & G. A. Miller (eds.), *The genesis of language: A psycho linguistic approach*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

ИЗВОРИ И РЕФЕРЕНЦЕ

Александров, Александр Иванович 1882. Детская речь. *Русский философский вестник* 3, 86–120.

Благовещенский, Б. 1886. Детская речь. *Русский филологический вестник*, 16/3, 73-101.

Сикорский, Иван Алексеевич 1889. О развитии речи у детей. У: *Сборник научно-литературных статей по вопр. общ. психологии и воспитания*. Киев; Харьков. Т. 5, 37–48.

Смиљанић Рангелов, Весна 2024. *Српскиричарска речорчица : речник детињих речи и израза*. Београд: Службени гласник.

Харченко, Вера Константиновна 2003. *Словарь современного детского языка*. Белгород: Изд-во Белгор. гос. ун-та.

Цейтлин, Стелла Наумовна 2001. *Словарь детских словообразовательных инноваций*. München: Verlag Otto Sagner.

Цейтлин, Стелла Наумовна 2006. *Словарь детских словообразовательных инноваций*. Санкт Петербург [<http://ontolin-gva.ru/slovar.pdf>] приступљено 4. 3. 2023.

*

- Bateman, W. G. 1916. The Language Status of Three Children at the Same Ages. *Pedagogical Seminary*, XXIII, 211–240. [<http://dx.doi.org/10.1080/08919402.1916.10534708>] приступљено 15. 12. 2023.
- Brandenburg, G. C. 1915. The language of a three-year-old child. *Pedagogical Seminary*, 22, 89–120.
- Chamberlain, Alexander, Chamberlain, Isabel. 1904. Studies of a Child. *Pedagogical Seminary*. 11/3, 264–291 [<http://dx.doi.org/10.1080/08919402.1904.10534101>] приступљено 15. 12. 2023.
- Darwin, Charles 1877. A bibliographical sketch of an infant. *Mind* 2, 285–294.
- Hall, Granville Stanley 1891. Notes on the study of infants. *Pedagogical Seminary*, 1, 127–138.
- Itkonen, Terho 1977. Huomioita lapsen äänneidön kehityksestä. *Virtittäjä*, 81, 279–308.
- Kenyeres, Elemér 1926. *A gyermek első szavai és a szófajok föllépése.* [The child's first words and the emergence of the parts-of-speech.] Budapest.
- Leopold, Werner F. 1939–1949. *Speech development of a bilingual child.* Evanston and Chicago: Northwestern University [https://pure.mpg.de/rest/items/item_2353520_5/component/file_2588935/content] приступљено 15. 12. 2023.
- MacWhinney, Brian. 1976. Hungarian research on the acquisition of morphology and syntax. *Journal of Child Language*, 3, 397–410.
- Mägiste, Julius. 1924. Paar sõna lastekeelest. *Eesti Keel*. Tartu, 1, 24–48.
- Nice, M. M. 1915. The development of a child's vocabulary in relation to environment. *Pedagogical Seminary*, 22, 35–64.
- Nice, M. M. 1920. Concerning all-day conversations. *Pedagogical Seminary*, 27, 166–177.
- Pedagogical Seminary*, 1, 17, 22, 23, 27. Worcester, Mass.: J.H. Orpha [<https://catalog.hathitrust.org/Record/000520831>] приступљено 15. 12. 2023.

- Pelsma, J. R. 1910. A child's vocabulary and its development. *Pedagogical Seminary*, 17, 328–369.
- Preyer, William Thierry 1882. *Die Seele des Kindes: Beobachtungen über die geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*. Leipzig: Schaefer.
- Saareste, Andrus 1936. *Hilinenud lastekeelest Eestis*. Tartu: Eesti Keele Arhiiv.
- Smith, Madorah 1926. An investigation of the development of the sentence and the extent of vocabulary in young children. *University of Iowa Studies in Child Welfare*, 3/5.
- Stern, Clara, William Stern 1907. *Die Kindersprache: Eine psychologische und sprachtheoretische Untersuchung*. Leipzig: Barth.
- Taine, Hippolyte 1876. On the acquisition of language by children. *Mind*, 2, 252–259.
- Tiedemann, Dietrich 1786/1787. Beobachtungen über die Entwicklung der Seelenfähigkeiten bei Kindern. In: *Hessische Beyträge zur Gelehrsamkeit und Kunst*, 1786, 6. Stück, 313–333, 1787, 3. Stück, 486–502.
- Toivainen, Jorma 1980. *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Весна Смилянич Рангелов

Издательство „Службени гласник“

ВАЖНОСТЬ СБОРА И ИЗУЧЕНИЯ
КОЛЛЕКЦИЙ ЯЗЫКОВЫХ ИННОВАЦИЙ В ДЕТСКОМ
ЯЗЫКЕ

Резюме

История изучения детского языка началась в 19 веке. Для первого периода изучения детской речи характерно было то, что все исследования проводились на основе дневниковых

записей и были направлены на изучение общего развития детей. Такие „детские биографии“ чаще всего в результате наблюдений за собственными детьми вели психологи и лингвисты на материале разных языков, публикуя научные труды (Х. Тейн, В. Прейер, К. и В. Стерн, Ч. Дарвин, И. А. Сикорский, А. Александров, В. Благовещенский). Дневниковые записи сыграли главную роль в становлении лингвистики детской речи (онтолингвистики) сформированной в русской науке к последней четверти 20 века, предметом которой является процесс освоения детьми их родного языка. В первой части статьи представлен обзор произведений, созданных на основе дневниковых записей детской речи в 19 веке. Во второй части, по причине близости языков и тем самым языковых явлений, представлены выводы и подтверждения научных взглядов современных, преимущественно славянских лингвистов (Гвоздев, Цейтлин, Ушакова, Егорова, Харченко, Земская) применимые к примерам детских инноваций сербского языке. Анализ проводился на основе примеров из личной коллекции детских инноваций, собранной в течение 13 лет и содержащей около 1500 детских окказионализмов, конструированных детьми в возрасте 1–15 лет.

Ключевые слова: детский язык/речь, языковая инновация, окказионализм, детские биографии, вертикальный/горизонтальный подход.

УДК 811.163.41'242:[81'271.1:81'38
811.163.41'242:[81'276:81'38

*Рајна Драгићевић**

(Универзитет у Београду, Филолошки факултет)

КОНТРАСТИРАЈУЋА ЛЕКСИЧКА РЕДУПЛИКАЦИЈА – НОВО СТИЛСКО СРЕДСТВО КОЈИМ СЕ ОБОГАЂУЈЕ ИЛИ ОСИРОМАШУЈЕ ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА?

У раду се скреће пажња на један тип лексичке редупликације који се у последње време проширио у разговорном српском језику, а чија је улога потврђивање типичности појаве у својој категорији (нпр. *Да ли је то брод брод или чамац?*). У првом делу рада износи се разлика између тог новог типа лексичке редупликације (коју су страни истраживачи назвали *контрастирајућом редупликацијом*), од уобичајене *интензивирајуће редупликације*. Затим се скреће пажња на чињеницу да се контрастирајућа редупликација брзо и лако шири у различитим језицима. У фокусу истраживања износи се и образлаже став да ова појава представља показатељ језичке скучености, оскудности лексичких јединица и да је треба избегавати у стандардном језику.

Кључне речи: интензивирајућа лексичка редупликација, контрастирајућа лексичка редупликација, лексикологија, стилистика, српски језик.

* rajnad@yahoo.com, ORCID 0000-0001-7833-1027.

1. ИНТЕЗИВИРАЈУЋА ЛЕКСИЧКА РЕДУПЛИКАЦИЈА (ЕПИЗЕУКСА). Понављање језичких јединица одавно је познато у стилистици, а улога тог поступка је интензивирање, које М. Ковачевић (2015: 325) овако дефинише: „Интензивирањем сматрамо такав језички поступак преуређења синтаксичке конструкције којим се употребом посебних формално-граматичких средстава један или више реченичних чланова истиче (наглашава) и смисаоно и емфатички”. Према речима М. Ковачевића, „најпознатије и вероватно најраније уочено, а такође и најчешће у употреби је **палилошко интензивирање**”, а под палилогијом се подразумева понављање јединица. Ако се понавља реч, таква палилогија се назива **епизеукса**, а ако се понављају шире, сложеније јединице које садрже неколико речи, таква понављања зову се **епиналепса** (исп. Ковачевић 2015: 325–326).

За овај рад посебно је важна лексичка редупликација или епизеукса. Пошто служи за интензификацију, Гомези и др. (2004) називају овај тип понављања **интензивирајућом редупликацијом (intensive reduplication)**.

Постоји два типа епизеуксичких понављања или интензивирајуће редупликације: 1) оне редупликације у којима се понављају самостални чланови конструкције (ХУ → ХХУ или ХУУ), нпр. *И тако седим, седим* и 2) оне у којима се понавља квалитативни придев или прилог, на пример: *Твој отац је ретко, ретко частан* (Ковачевић 2015: 326).

Пошто епизеуксичка понављања служе за истицање лексема која се понавља, тај „реченични члан привлачи на себе логички (реченични) акценат који истовремено добија и статус емфатичкога” (Ковачевић 2025: 325). Понављањем самосталних реченичних чланова наглашавају се управо јединице које се понављају, а редупликацијом квалитативног придева или прилога наглашава се именица или глагол на коју се односи лексема која се понавља.

На основу грађе која је представљена у радовима о епизеукси (Ковачевић 2015; Ђеклић 2013; Младеновић 2017), примећујемо да се најчешће понављају глаголи и прилози, затим придеви, а остале врсте речи знатно ређе.¹

Мируј, мируј, срце моје! (пример из рада М. Младеновић 2017: 51).

Давно, давно, беше то! (пример из рада М. Младеновић 2017: 51).

Очи су ми црвене, црвене и мутне (пример из рада Н. Ђеклић 2013: 43).

Кад би могло да се остане у помрчини како било, и да се не зна ништа, ништа (пример из рада Н. Ђеклић 2013: 43).

Само – речи, речи, речи и ништа друго (пример из рада М. Младеновић 2017: 51).

Пошто је на њима реченични акценат, лексеме које се понављају у наведеним и њима сличним примерима изговарају се изражајно, с већим интензитетом, уз наглашавање сваког слога, понекад и са одређеном дозе патетике (као у примеру *Речи, речи, речи и ништа друго*). Између лексема које се понављају изражена је пауза.

2. КОНТРАСТИРАЈУЋА РЕДУПЛИКАЦИЈА (КР) КАО НОВИ ВИД ЛЕКСИЧКЕ РЕДУПЛИКАЦИЈЕ. У последњих неколико година, искључиво у разговорном српском језику, учили смо нови тип лексичке редупликације:

¹ М. Ковачевић (2015) не наводи ниједан пример за редупликацију именица, а Н. Ђеклић (2013) представља само неколико таквих примера.

Да ли нас зову на ручак ручак или ће нам поделити сендвиче?

То баш треба да буде казино казино да би у њему радио крупње.

Да би се стигло до центра центра треба ти бар пола сата аутобусом.

Је ли то неки сервис? – Даааа, сервис сервис.

Нисам знао да Шћена има кућу у Никшићу Никшићу.

Неки грчки производи су из Грчке Грчке, а неки су произведени у другим земљама према лиценци.

Која Ирена? Ирена Ирена?

Да ли он има брод брод или чамац?

Основна разлика овог типа редупликације у односу на интензивирајућу лексичку редупликацију јесте у функцији. Основна функција интензивирајуће редупликације јесте **интензификација**, како је већ речено и како се види из имена појаве, а основна функција лексичке редупликације за коју смо управо навели примере јесте **идентификација и детерминација**. Говорник који постави питање *Да ли нас зову на ручак ручак или ће нам поделити сендвиче?* жели да сазна да ли је позван на прави ручак, пита се да ли ће ручак имати све одлике типичног ручка. Прва лексема у споју може се заменити лексемама *прави / прави-правцати / типични / класични / уобичајени*.

Говорник који објашњава саговорнику *Да би се стигло до центра центра треба ти бар пола сата аутобусом* жели прецизно да одреди локацију на коју мисли, а то је строги центар, најужи центар града.

Говорник је у дилеми о којој Ирени му саговорник говори и да би се уверио да мисле на исту особу, он пита и нуди одговор: *Која Ирена?Ирена Ирена?* Понављањем имена,

он скреће пажњу на одређену Ирону, идентификује заједничку познаницу.

Дакле, лексичком редупликацијом у разговорном језику изражава се стварна припадност појма датој категорији, његова типичност у оквиру ње и њено издвајање од осталих мање или више сличних случајева. Зато је Гомези и др. (2004) називају **контрастирајућом редупликацијом (contrastive reduplication)**.

Лексеме које се понављају у контрастирајућим лексичким редупликацијама изговарају се без паузе, као једна семантичка, синтаксичка и функционална јединица. Кретање тона је условљено структуром реченице, а не потребом да прозодијски фокус буде на лексемама које се понављају. Један **редупликант** служи другом за идентификацију и детерминацију на сличан начин као у случају атрибутива. Зато предлажемо да се између редупликаната у контрастирајућим лексичким редупликацијама не пише цртица а ни зарез, што у овом раду и спроводимо за примере на српском језику.²

3. ИНТЕРНАЦИОНАЛНОСТ КОНТРАСТИРАЈУЋЕ ЛЕКСИЧКЕ РЕДУПЛИКАЦИЈЕ. Контрастирајућа лексичка редупликација у разговорном језику представља стилски манир у разговорном језику који вероватно долази из енглеског језика и путем филмова, видео снимака и других садржаја у којима је снимљен разговорни енглески језик, шири се у многе светске језике.³ У савременом свету, снажан утицај на друге је-

² Опширније о начину писања ових јединица и разлозима за то исп. у Драгићевић (у штампи).

³ За разлику од овога рада којем је у фокусу природа лексичке редупликације као показатеља језичке нерафинираности и лексичког сиромаштва, наше истраживање *Лексическая редупликација как новое стилистическое средство в разговорном сербском и русском языке* (исп. Драгићевић, у штампи) посвећено је интернационалности контрастирајуће

зике има само енглески језик и зато претпостављамо да се ова појава из енглеског језика проширила у друге језике. Представићемо примере из савременог енглеског (као германског језика), руског (као словенског језика) и италијанског (као романског језика). Сви примери потичу из разговорног функционалног стила.

Примере из енглеског језика наводимо према раду Гомезија и др. (2004):

I'll make the tuna salad, and you make the salad-salad. [Ја ћу припремити салату од туњевине, а ти припреми салату-салату (= Ја ћу припремити салату од туњевине, а ти припреми класичну салату)].

My car isn't mine-mine; it's my parents'. [Мој ауто није мој-мој; он припада мојим родитељима (= Мој ауто није савим мој; он припада мојим родитељима)].

Are you leaving-leaving? [Да ли одлазиш-одлазиш? (= Да ли стварно одлазиш?)].

Примере из руског језика наводимо на основу предавања Е. Петрухине (2023) о динамичким процесима у савременом руском језику:

Это бизнес-бизнес, а не прекрасная женщина в кабинете (радио «Вести-FM», 1. 05. 2016). [То је бизнис-бизнис... (= То је прави бизнис...)].

Он мужчина-мужчина. А я женщина-женщина (А. Пугачева, 1-й телеканал, 15. 04. 2018). [Он је мушкарац-мушкарац, а ја сам жена-жена (= Он је прави мушкарац, а ја сам права жена)].

лексичке редупликације и, посебно, чињеницама и доказима да она потиче из енглеског језика и да представља неприметан утицај енглеског језика на друге језике,

Познакомились они давно, и сначала это дружба-дружба была (НТВ, 13. 10. 2019). [...на почетку је то било пријатељство-пријатељство (= ... на почетку је то било искрено, право пријатељство)].

Примере из италијанског језика наводимо према раду Федорове (2005: 198):

Siamo amici-amici? [Ми смо пријатељи пријатељи? (= Јесмо ли ми прави пријатељи?)]

Abiti a Mosca-Mosca? [Ти живиш у Москви Москви? (= Да ли живиш у самој Москви или у широј регији града?)]

4. Да ли је (КОНТРАСТИРАЈУЋА) ЛЕКСИЧКА РЕДУПЛИКАЦИЈА ПОКАЗАТЕЉ ЈЕЗИЧКОГ БОГАЋЕЊА ИЛИ СИРОМАШЕЊА? Контрастирајућа лексичка редупликација представља појаву која тек неколико година постоји у савременом разговорном српском језику. Запажа се најчешће у језику младих, али се проширила и на језик свих генерација зато што је, како истичу Гомези и др. (2004), веома „заразна“.

Постављају се питања (1) зашто је контарстирајућа лексичка редупликација „заразна“ и (2) да ли је она показатељ језичког (лексичког, синтаксичког и стилског) богаћења или сиромашења.

Заразност контрастирајуће лексичке редупликације изазвана је експресивношћу коју редупликација носи чак и ако не спада у интензивирајућу, већ у контрастирајућу. Експресивност лексичке редупликације лежи у садржајном и формалном потенцирању.

Садржајна експресивност јасно је видљива у понављању лексичког садржаја, чији је циљ наглашавање припадности појма својој, а не некој другој категорији. Иако је контрастирајућа лексичка редупликација различита од интензи-

вирајуће, у њој има и интензивирања, јер нема лексичког понављања чији пропратни ефекат није и интензивирање.

Формална експресивност огледа се у посебном ритму реченице у којој се понавља исти лексички, али и исти фонемски склоп.

Осим експресивности, „заразност” контрастирајуће лексичке редупликације лежи и у њеној функционалности – говорник не треба да пребира по лексичкој меморији трагајући за одговарајућим детерминатором, већ преноси жељену поруку понављањем исте лексема. Уместо: *Да ли је то прави брод?* говорник пита *Да ли је то брод брод?*, чиме троши мање креативне енергије да би формулисао исказ.

Ова чињеница о улагању мање креативне енергије приликом употребе контрастирајуће лексичке редупликације у односу на уобичајено формулисан исказ представља пут ка одговору на друго питање – да ли је редупликација показатељ језичког (лексичког, синтаксичког и стилског) богаћења или сиромашења.

Мањи утрошак креативне енергије приликом формулисања исказа, мањи број лексема у њему, намера да се реакција саговорника изазове ритмичким понављањем истих фонема / слогова / лексема, а не уобичајеном реченицом у којој се детерминација и истицање постиже употребом придева, прилога или речци, свакако јесу показатељи језичког осиромашивања исказа у којем се употребљава контрастирајућа лексичка редупликација.⁴

⁴ Иако се у овом раду не бавимо интензивирајућом лексичком редупликацијом, коју смо само споменули на почетку овог рада као полазну тачку (јер представља вековима присутан и општепознат стилски механизам интензификације), приметићемо да се исказом *Ана је врло, врло лепа* стилски ефекат постиже управо вишком емоционалности – као да је говорник толико емоционално обузет утиском о Аниној лепоти да му је смањена моћ рационалне употребе језика приликом које свака лексема у реченици има посебну улогу и значење. Другим речима, и

4.1. ЛЕКСИЧКА РЕДУПЛИКАЦИЈА КАО ПОКАЗАТЕЉ ЈЕЗИЧКИХ ОГРАНИЧЕНОСТИ. Чињеница да лексичка редупликација представља манифестацију језичке (посебно лексичке) скупчености видљива је и у чињеници да се у неким светским језицима који немају довољан број формалних средстава за исказивање високог степена разноликог изражавања употребљава лексичка редупликација као средство за попуњавање изражајних могућности.

Тако се, на пример, у малајском језику лексичка редупликација користи за изражавање плурала, јер у том језику нема граматичких наставака за множину: *buku* (књига) : *buku-buku* (књиге); *guli* (кликер) : *guli-guli* (кликери) (исп. Надарајан 2006). У овом виду изражавања множине језичка функција се постиже коришћењем иконичких средстава – граматичка категорија множине изражава се дословним понављањем исте лексеме, прављењем буквалне множине.

Лексичка редупликација се у малајском језику користи и за изражавање компаратива: *kuat* (гласан / гласно); *kuat-kuat* (гласнији / -ије); *Suaranya kuat* (Његов глас је гласан); *Sila bercakap kuat-kuat* (Говорите гласније, молим) (Надарајан 2006). У овим примерима лексичком редупликацијом исказује се изразитији степен, што (као и у случају изражавања множине) представља иконички начин исказивања граматичке категорије – оно чега је више или што је изразитије исказује се лексичком редупликацијом и тиме се и у буквалном смислу исказује увећавање.

Према подацима које дају Гомези и др. (2004), у мандаринском језику, лексема *jang* означава *лист*, а *jang-jang* значи *сваки лист*. Лексема *ren* значи *човек*, а *ren-ren* значи

овај вид лексичке редупликације схватамо као облик лексичке стешњености и сиромаштва, иако се говорници њоме свесно користе с циљем да постигну ефекат преношења одређене емоционалне / експресивне поруке.

сваки човек (свако). И у овом случају, на иконички начин, мноштво се исказује понављањем.

Сви ови примери указују на чињеницу да је лексичка редупликација као језичко средство показатељ недовољне развијености система за маркирање граматичких категорија. Чини се као да показују граматичку манифестацију наивне слике света у којој се оно чега има више или што је веће изражава понављањем исте јединице. Сматрамо да исто важи за лексичку редупликацију као стилско средство (и за интензивирајућу а, посебно, за контрастирајућу). И поред њене експресивности, лакоће ширења међу говорницима и међу језицима, она је показатељ недовољно истанчаног језичког изражавања и треба је избегавати у стандардном језику.

5. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА. Уместо закључка, приметимо следеће: ако се неки стилски механизам шири муњевитом брзином и ако га говорници многих језика брзо и лако прихватају, то не значи да је добродошао и да га треба неговати. У српском и другим језицима постоји развијен фонд лексике за интензификацију и за потврђивање припадности категорији и зато нема оправдања за понављање лексеме да би се постигао комуникациони циљ.

ЛИТЕРАТУРА

Гомези и др. [Ghomeshi, Jila; Jackendoff, Ray; Rosen, Nicole; Russell, Kevin] 2004. Contrastive Focus: Reduplication in English (The Salad-Salad Paper). *Natural Language and Linguistic Theory*, (22), 307–357.

Драгићевић, Рајна [Драгичевич, Райна] 2023. «Лексическая редупликация как новое стилистическое средство в разговорном сербском и русском языке», международная конференция *NeoLex 2023. Неология – 2023*, 1–3. XII 20236 Санкт Петер-

бург, Институт лингвистических исследований Российской академии наук (у штампи).

Беклић, Нина 2013. Типови епизеуксичких и епаналептичких структура у стандардном српском језику. *Наш језик*, XLIV 3–4, 31–47.

Ковачевић, Милош 2015. *Стилистика и граматика стилских фигура*, четврто издање. Београд: Јасен.

Младеновић, Миљана 2017. Аутоматско препознавање реторичких фигура наглашавања у текстовима на српском језику регулисаним изразима. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, VIII/2, 45–56.

Надарајан [Nadarajan, Shanthi] 2006. **A Crosslinguistic Study of Reduplication.** *Journal of Second Language Acquisition and Teaching*, Vol. 13, 39–53.

Петрухина, Елена Васильевна 2023: „Динамические процессы в русском словообразовании”, предавање одржано у Руском дому 13. јануара 2023. године, у организацији Славистичког друштва Србије.

Рајна Драгичевич

Филологически факултет
Универзитет у Белграде

КОНТРАСТНАЯ ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕДУПЛИКАЦИЯ
– НОВОЕ СТИЛИСТИЧЕСКОЕ СРЕДСТВО, ОБОГАЩАЮЩЕЕ
ИЛИ ОБЕДНЯЮЩЕЕ ЯЗЫКОВУЮ КУЛЬТУРУ НОСИТЕЛЕЙ
СЕРБСКОГО ЯЗЫКА?

Резюме

В статье обращается внимание на один тип лексической редупликации, которая в последнее время распространилась в разговорном сербском языке и роль которой заключается в подтверждении типичности явления в своей категории (напри-

мер: *Это корабль-корабль или лодка?*). В первой части статьи представлено отличие этого нового типа лексической редупликации (названной зарубежными исследователями контрастной редупликацией) от обычной усиливающей редупликации. Затем обращается внимание на тот факт, что контрастная редупликация быстро и легко распространяется в разных языках. В фокусе исследования представлена и объяснена позиция о том, что данное явление является показателем языковой узости, скудности лексических единиц и поэтому лексическую редупликацию следует избегать в литературном языке.

Ключевые слова: усиливающая лексическая редупликация, контрастная лексическая редупликация, лексикология, стилистика, сербский язык.

УДК 811.163.2'276.4-053.81:001.8'19/..."
811.163.2'276.4-053.81:[81'374.2:81'373.43]
811.163.2'276.4-053.81:[81'374.2:81'276.4]

*Диана Благоева**

(Институт за български език, Българска академия на науките, София)

НОВОТО В БЪЛГАРСКИЯ МЛАДЕЖКИ ЖАРГОН И ЛЕКСИКОГРАФСКАТА ПРАКТИКА**

В статията се коментира проблемът за лексикографското описание на съвременната българска жаргонна лексика. Разглежда се същността на младежкия жаргон (наричан още младежки сленг) и се прави кратък преглед на насоките в изследванията върху този социолект в българското езикознание от началото на миналия век насам. Обсъждат се подходите за представяне на съвременната жаргонна лексика в два типа лексикографски издания: речници на неологизмите и специализирани речници на жаргона. Целта на изследването е да се прецени доколко включеният в този тип издания лексикален материал отразява актуалното състояние на българския младежки жаргон и осигурява подходяща емпирична база за езиковедски наблюдения. Установява се, че най-новите печатни речници на жаргона, както и съществуващите до този момент сайтове с жаргонна лексика, основаващи се на

* ORCID 0000-0002-2616-2652; d.blagoeva@ibl.bas.bg

** Публикацията е подготвена с финансовата подкрепа на МОН на Република България по ННП „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“.

техниката краудсорсинг, не покриват критериите за научност и не могат да бъдат достоверни източници на информация.

Ключови думи: български език, социални диалекти, младежки жаргон, неологизация, лексикография.

1. Въведение

През последните десетилетия в речта на младите хора в България се наблюдават съществени промени и задачата за тяхното изследване и описание (включително със средствата на лексикографията) придобива особена актуалност. Въпреки че интерес към темата не липсва, езиковите практики на днешното най-младото поколение продължават да бъдат сравнително слабо разработено изследователско поле. Една от възможните причини за това е сложността на явлениято, която поставя пред изследователите редица предизвикателства както от теоретично, така и от методологично естество.

В българското езикознание е утвърдено виждането за младежкия жаргон (наричан още младежки говор или младежки сленг)¹ като социолект (групов говор) от експресивен тип, обособяващ се въз основа на общност във възрастовите особености, интересите и начина на живот на неговите но-

¹ Терминологията при отделните автори е различна (вж. коментар при Армянов 2005). Нерядко понятията *жаргон* и *сленг* се отъждествяват (Армянов 1995: 20; Виденов 2000: 181; 2016: 11; Иванов 2022а: 302), но се правят опити и за тяхното разграничаване (вж. Виденов 1993; Кирова 2005; Armiánov 2010 и др.). В по-общ план жаргонът се определя като „социален говор на лица, обединени от определена близост в професията, образованието, интересите, начина на живот и др., чиято лексика и фразеология, възприета след формална или смислова промяна от книжовния език, диалектите или някои чужди езици или създадена от самите носители, се отличава с ярка експресивност, свобода при употребата и дефективен граматичен строеж“ (Армянов 1993: 4).

сители – предимно младежи в училищна или студентска възраст (Карастойчева 1988а; Виденов 1990; 2000; 2003; Армянов 1993; 1995; Зидарова 2009; Ковачева 2011; Исса 2014; Михалков 2021 и др.). Цветана Карастойчева определя младежкия говор (по терминологията на авторката – младежки сленг) по-конкретно като „възрастово ограничен групов социолект, използван при неофициално устно общуване. Като речева изява се оформя главно с речника и словообразователния си инвентар. Понякога МС [младежният сленг] има белези на словесна игра и облик на стилова формация“ (Карастойчева 1988а: 185). Авторката отбелязва, че на този групов говор са свойствени следните функции: експресивна, комуникативна и корпоративно обособяваща, като водеща роля има първата от тях. „Разглежданият социолект е привлекателен за младите, защото, от една страна, предлага лексикални средства, които отговарят на естествения за възрастта им стремеж към нестандартен, емоционално наситен и оценъчен изказ, а от друга – апелира към личните им творчески възможности и остроумие и дори разчита на тези техни качества като задължително условие за своето съществуване като комуникативно средство“, обобщава Карастойчева (1988а: 185–186).

Като характерни особености на разглеждания социолект изследователите посочват следните: възрастово ограничение; устна форма и неофициален характер на комуникацията; некодифицираност; несамостоятелност в структурно отношение спрямо книжовния език; хетерогенност (наличие на „микрожаргони“ или „микросленгове“, чиито носители са отделни по-големи или по-малки езикови общности, групиращи се по регионален принцип, въз основа на сходни занимания и интереси или др.); подчертана експресивност и игровост, постигани чрез различни похвати (словотворчество, семантично преосмисляне или формална

трансформация на думи от книжовния език, от диалектите или от чужди езици); динамичност (бързо деактуализиране на повечето жаргонни номинации и заместването им с нови във връзка със смяна на поколенията, носители на жаргона, или със загуба на експресивността на номинацията поради честа употреба), но същевременно и относителна устойчивост на част от жаргонната лексика²; богата синонимия, но и тематична ограниченост при жаргонната лексика и фразеология; вулгаризация и огрубяване на изказа (Карастойчева 1988а; Армяннов 1993; 1995; Виденов 1990; 2000; Зидарова 2009; Ковачева 2011; Цонев 2020 и др.). Тези отличителни особености на младежкия жаргон го превръщат в сложно и многоаспектно явление, чието изследване поражда редица трудности.³ Мира Ковачева обръща внимание, че наборът от характеристики, с които обикновено се описва жаргонът, е противоречив, и всъщност се отнася до две явления, определяни от някои автори като първичен и вторичен жаргон. Първичният жаргон е речево (дискурсивно) поведение и се състои в „създаването на жаргонна лексика, което изцяло принадлежи на речта“, а вторичният се свежда до „употреба на жаргонна лексика като езиков репертоар с определен регистър в езика“ (Ковачева 2011: 32–33). „Като езиков репертоар жаргонът може да се описва в речници, достъпен е за

² Така например още в първите изследвания върху младежкия групов говор (разглеждан тогава като „тарикатски език“) се привеждат серия думи, характерни за този говор в междувоенния период, сред които са някои заемки от цигански като *баровец*, *гадже*, *мангизи* (Младенов 1940: 178). Тези и други отдавнашни жаргонни номинации продължават да бъдат активни и в съвременния период (Armianov 2011).

³ Срв. наблюденията на А. Домбровска (Dąbrowska 2022) за съвременния полски младежки социолект и изследователските предизвикателства при проучването му – наблюдения, които до голяма степен са валидни и по отношение на ситуацията в българския език днес.

всички членове на езиковия колектив и е въпрос на избор“, отбелязва авторката (Ковачева 2011: 36).

Въпросът, който ще ни занимава тук, е свързан с лексикографското отразяване на най-новата жаргонна лексика в българския език. Ще насочим вниманието към подходите за представяне на тази лексика в два типа лексикографски издания: неологични речници и специализирани речници на жаргона, като целта е да се прецени доколко включеният в тях лексикален материал отразява актуалното състояние на разглежданото явление и осигурява подходяща емпирична база за езиковедски наблюдения. Преди да пристъпим към коментара по посочената тема, е необходимо да очертаем накратко по-важните насоки в проучването на речевото поведение на младежта в миналото и днес.⁴

2. Кратък преглед на насоките в изследванията върху българския младежки жаргон

Изследването на речта на младите хора има вече почти стогодишна традиция в българското езикознание, като в отделните периоди авторите боравят с различна терминология и методология, а в центъра на вниманието се поставят различни аспекти на явлението.

Наченки на български младежки говор се наблюдават още преди Първата световна война, но формирането му протича основно през второто и третото десетилетие на ХХ в. (Младенов 1940; Стойков 1946: 47; Карастойчева 1988а: 3–4; Виденов 1990: 105).⁵ В началото той функционира основ-

⁴ Подробен обзор по въпроса вж. при Карастойчева 1988а: 3–13; Виденов 1990: 105 и сл.; Армянов 1995: 35–37 и др.

⁵ Някои автори датират зараждането на жаргона в по-ранен период. Според Г. Армянов (1995: 164) жаргонът „възниква вероятно в края на ХІХ в. въз основа на съществуващите вече тайни говори в България с

но като корпоративен говор на софийските ученици, макар че отделни думи и изрази от този социолект намират разпространение и в други по-големи градове в страната (Армянов 1995: 164). В междувоенния период явлението се назовава с традиционни определения като „тарикатски език (говор)“, „тарикатски думи“, чрез които се акцентира върху връзката на специфичния изказ на младите хора с тайния език (аргото) на крадците и декласираните елементи (Младенов 1930: 49; 1940: 175; вж. коментар при Виденов 1990: 105; 2000: 180; 2016: 12; Армянов 1995: 19; Воденичаров 2007: 143; Ангелов 2008; Стаменов 2013).⁶ Началото на езиковедските изследвания върху младежкия говор е поставено през 1930 г. с публикацията „Тарикатско-български речник“ от Петко Войников (1930) в сп. „Родна реч“, в която се разглеждат 227 думи от говора на учениците от I софийска мъжка гимназия, а кратък предговор към тази публикация представя редакторът на списанието – Ст. Младенов (1930). Както отбелязва Цв. Карастойчева, в периода преди Втората световна война наблюденията върху младежкия говор са несистемни, като у авторите липсва „стремеж към изчерпате-

активното влияние на териториалните диалекти, книжовния език и някои чужди езици“.

⁶ Произходът на определението „тарикатски език“ е обяснен от Ст. Младенов по следния начин: „Тези, които знаят тайния език, се смятат членове на едно общество или членове на един религиозен орден. И оттам иде името им – думата *tarikāt* е турска и значи „религиозен орден“ (Младенов 1940: 175). Авторът добавя още: „И нашенският тарикатски език изпърво не е нищо друго освен език на крадците или апашите, ала след време с неговите и подобни думи си служат и ученици, студенти и др. Първично тарикатският език е наистина таен, скритен език, защото е създаден от лица, които не признават частна собственост и се подвизават най-вече под прикритието на нощния мрак“ (пак там). За същността на „тарикатството“ и за разликите между езика на тарикатите и софийския ученически език между двете войни вж. Ангелов 2008; Стаменов 2013; Личев 2017.

лен анализ и богата илюстрация“ (Карастойчева 1988а: 4). През 30-те години материал за проучване на говора на софийските ученици събира и Стойко Стойков, но поради избухването на Втората световна война и по други причини авторът публикува студията си под заглавието „Софийският ученически говор“ едва през 1946 г., след като допълва и осъвременява извлечения материал. Ст. Стойков обръща внимание, че ученическият говор не е резултат от нравствена поквара, а е естествено за младежката възраст явление, което отразява световъзприятието и духовния живот на младите хора. „Ученическите говори занимават преди всичко филолозите, защото осветляват някои страни от живота на езика и дават представа за много от промените в речника като създаване на нови думи, обновяване на словния състав и пр., но те са интересни още за педагози и социолози, тъй като разкриват светогледа и душевния живот на образования млад човек, утрешен член на обществото“, отбелязва авторът (Стойков 1946: 3–4). Със студията „Софийският ученически говор“, както и със следващите си приноси (Стойков 1947; 1957 и др.) видният български езиковед полага основите на социалната диалектология у нас (Карастойчева 1988а: 4; Виденов 1990).

Почти две десетилетия след публикуването на основополагащия труд на Ст. Стойков нови изследвания върху младежкия жаргон не се провеждат. Причините за това са основно идеологически (Армянов 1995: 19; Личев 2017; Стоянов 2019). През 50-те години на ХХ в. в езиковедската литература, наред с „тарикатски език (говор)“, влизат в употреба и определенията „тарикатски жаргон (речник)“, „хулигански (апашки) език“ (вж. коментар при Виденов 1990: 105; 2016: 12; Стоянов 2019), които имат ярко оценъчно съдържание. Както отбелязва М. Виденов, в онзи период „на широк фронт се води война срещу младежкия жаргон. Вид-

ни наши философи „доказват“, че това е буржоазен остатък, рецидив на експлоататорската класа и с нейното отмиране жаргонът ще изчезне. Тази философска прогноза е внушена и на водещите по това време наши езиковеди, които наричат духовитата лексика езикова поквара, грозен език, хулиганска реч и т.н. Лошо направената прогноза подвежда учените да правят ненаучни изявления и да подвеждат обществото с твърдения, лишени от здрав смисъл“ (Виденев 2003: 221). Статии, призоваващи към „борба против тарикатския жаргон“, публикуват учени като Ст. Стойков (принуден под натиска на господстващата идеология да отстъпи от заявените си по-рано научни позиции), Л. Андрейчин и др.⁷ „Борбата срещу хулиганщината не може да се води успешно, ако не се съпровожда и с борба срещу езиковата хулиганщина – тарикатския жаргон“, пише например Л. Андрейчин (2022: 280).

„Липсата на проучвания през 50-те години извънредно затруднява цялостното изследване на МС [младежкия сленг] във времето и е празнота, която не може да бъде запълнена“, отбелязва Цв. Карастойчева (1988а: 5). В средата на 60-те години изследванията върху речевите прояви на младото поколение се възобновяват, като през следващите две десетилетия в публикации на Тодор Бояджиев, Михаил Въгленов, Венче Попова, Михаил Виденов, Христо Първев, Христо Холиолчев, Цветана Карастойчева, Калина Иванова, Моско Москов и др.⁸ следвоенният младежки жаргон се изследва в „социолого-психологически, общолингвистичен и частнолингвистичен (социалнодиалектоложки)“ аспект (Карастойчева 1988а: 5), както и по отношение на връзката му с езиковата култура.

⁷ Вж. коментар и библиография при Личев 2017; Стоянов 2019.

⁸ Библиографски данни за конкретните публикации може да се намерят в Крумова-Цветкова (ред.) 2011.

В следващия период (през 80-те и 90-те години на ХХ в.) най-голямо внимание на жаргона отделят в трудовете си Цв. Карастойчева и Г. Армянов. В редица публикации, централно място сред които заема публикуваната през 1988 г. монография „Българският младежки говор“, Цв. Карастойчева проучва състоянието на студентския сленг върху материал, събран чрез наблюдения върху речта на студентите от Великотърновския университет (Карастойчева 1987; 1988а; 1988б; 1995 и др.). Въз основа на регистрираните от авторката около 1300 лексикални и фразеологични единици⁹ се анализират обстойно лингвистичните особености на разглеждания сленг: начините за словопроизводство, използването на средства от други езикови равнища като експресивизиращи похвати, игрословието и експресивността като негови отличителни черти и пр. Изследванията на Г. Армянов са посветени на жаргона на софийските ученици основно от 80-те години на ХХ в., като се обръща специално внимание на функционалната страна на жаргонната лексика с оглед на експресията (Армянов 1988; 1989а; 1989б; 1995 и др.). След „Кратък речник на думи и изрази от жаргона на софийските ученици“, който е част от изследването „Жаргонът, без който (не)можем“ (Армянов 1989а), авторът публикува отделно и по-голям по обем „Речник на българския жаргон“ с около 4000 думи и близо 1000 фразеологични съчетания (Армянов 1993), като в следващите допълнени и преработени издания (2001; 2012) материалът е обогатен и осъвременен. В изданието от 2001 година например са представени вече над 6100 лексикални единици, „а това съвсем не е малко за един сравнително млад жаргон, какъвто е българският“, изтъква авторът (Армянов 2001: 7). С лексикографските си трудове Г. Армянов полага основите на съвременната социолектна лексикография у нас.

⁹ Количествените данни привежда Виденов 2000: 183.

През този период речта на софийските ученици в общолингвистичен или социолингвистичен план проучват също Тодор Бояджиев (1982), Михаил Виденов, Мая Банчева, Петър Сотиров и Ангел Ангелов (Виденов и др. 1996). Проникването на жаргонна лексика в публицистичния стил е изследвано от Владко Мурдаров (1981), Цветанка Николова (1995), Красимир Стоянов (1999), Зигрун Комати (1999), а функционирането на жаргонизми в художествената литература – от Иван Димов и Мери Лакова (1982).

От началото на XXI век насам речта на младите продължава да привлича интереса на българските езиковеди. Лингвистичните особености на съвременния младежки жаргон са предмет на разглеждане в статии на Ваня Зидарова (2009), Катя Исса (2014), Радослав Цонев (2020), а в съпоставителен план с други балкански езици – и в дисертацията на С. Михалков (2021). В социолингвистичен план с въпроса за жаргона, както и за т.нар. уличен език (част от който е употребата на жаргон), и атитюдите към него се занимават Красимира Алексова (Алексова, Славчева 2008), Георги Армянов (2008; Armiyanov 2010), Михаил Виденов (2008), Стефанка Абазова (2014; 2015; 2020). Проникването на жаргонна лексика в разговорната реч, в езика на медиите, в рекламата, в речта на политиците и др., което е една от проявите на активно действащата през последните десетилетия тенденция към демократизация, е коментирано в публикации на Антония Замбова (2000), Елка Добрева (2003), Цветана Карастойчева (2001; 2005), Людмила Кирова (2008), Елена Каневска-Николова (2008), Владислав Миланов и Надежда Михайлова-Сталянова (2012), Валентина Бонджолова (2015). Жаргонната фразеология като специфичен поглед към света е предмет на изследване в разработки на Емилия Недкова (2003; 2009).

Въпреки продължаващия изследователски интерес към проблемите на младежкия жаргон обаче до този момент липсва цялостно изследване върху актуалното състояние на този социолект. Протичащите през последните десетилетия значителни промени в жаргонната лексика, на някои от които накратко ще обърнем внимание в следващия раздел, заслужават да бъдат обстойно проучени, за да бъде допълнена картината на измененията в речниковия фонд на българския език в посочения период.

3. Обновяване на жаргонната лексика

Подчертаната динамика в българската лексика от последното десетилетие на ХХ в. насам води до обновяване на речниковия състав в редица негови подсистеми и стилове (Благоева, Колковска 2013). До голяма степен това се отнася и за субстандарта, част от който е жаргонната лексика. „Силно изявената езикова тенденция към демократизация доведе до особено активно словопроизводство в субстандартите и до широко разпространение на резултатите от него“, посочва Людмила Кирова, като отбелязва водещото място в този процес на семантичната деривация (например *катирица* < КАТ ‘пътен полицай, катаджия’), хибридизацията (контаминацията) (*обекуска* ‘обед и закуска в едно’) и съкращаването (абрeвиация, *ДДТ* < *Дебели Депресирани Тий-нейджърки*; усичане, *сми* < смисъл) (Кирова 2009: 191–192). В жаргонното словообразуване се активизират също и други словообразователни механизми като универбизацията (*идеалка* < *идеално положение*), композицията (*клекопикаещо* ‘жена’) и суфиксацията (*изоптаж* ‘впити женски панталони’ < *изопна*) (Кирова 2009: 192). Общоезиковата тенденция към интернационализация също засяга в значителна степен съвременния младежки жаргон (Зидарова 2009; Благоева, Колковска 2013). Засилва се проникването в жаргонната

лексика на чуждоезикови лексикални елементи, като основен източник на заемане е английският език (*бумър, криндж, куул, уау!, ѝес!, унс* и др.). Част от тези елементи се включват в словообразователни процеси (*френдвам* от *френд* < англ. *friend*, *лайквам* от *лайк* < англ. *like*, *бъгав, бъгвам се, бъгясвам* от *бъг* < англ. *bug*), което води до увеличаване на дела на хибридните образувания в жаргонната лексика. Активизира се и семантичното калкиране (*трева* от англ. *grass* ‘марихуана’).

През последните десетилетия промените в обществения живот, както и в ценностните нагласи, интересите и заниманията на „новите млади“ породиха обособяването и утвърждаването на редица нови неформални общности в младежката субкултура (Дичев, Спасов 2009; Ангелова-Игова 2023 и др.). Те се формират въз основа на сходни интереси, свързани например с различни музикални стилове, компютърни игри, ларп¹⁰ игри, спортни и фитнес занимания и пр. Членовете в съответната общност споделят и специфични речеви практики, в частност – употребата на специфична лексика, свързана със заниманието, което е обединителен елемент на общността. Във връзка с това може да се говори за оформяне на нови младежки групови жаргони (Виденев 1990: 115; Бояджиев 2011: 232). С някои изключения тези иновационни процеси в българското социолектно пространство засега не са добре проучени. По-задълбочено са изследвани социолектите на геймърите и компютърджиите¹¹ (Кирова 2007; 2010; Николова 2023), ограничени наблюдения

¹⁰ Ларп – „Вид ролева игра с отворен край, обикн. с исторически, фантастичен, военен и др. сюжет, при която участниците са в реално пространство и със съответстващо на сюжета облекло и снаряжение“ < англ. Live Action Role Play ‘ролева игра на живо’ (Речник на новите думи в българския език 2021: 187). За особеностите на т.нар. ларп култура вж. Илиева 2018.

¹¹ Терминът е предложен от Л. Кирова (2007; 2010).

или отделни сведения намираме за жаргона на софийските рокери (Виденов 1990: 115), на ларпаджиите (Илиева 2018: 256) и др. Нововъзникващите неформални общности са с преобладаващо младежки състав и техните членове обикновено са носители и на младежкия жаргон, т.е. може да се очаква, че между младежкия жаргон и лексиката, специфична за новите младежки групови говори, в повечето случаи има области на припокриване и взаимовлияние.

Активен генератор на иновации в съвременния български младежки жаргон е комуникацията в интернет (Михалков 2021), чиито особености са широко коментирани в научната литература в последно време (вж. Кирова 2007; 2010; Грозева 2010; 2017; Тодорова 2015; Коцев 2015). Голяма част от новата лексика, с която си служи днешното „инфо поколение“ (по определението на Л. Кирова), е свързана със съвременните средства за комуникация, с интернет, с актуалните социални мрежи и платформи за споделяне на съдържание и пр. (*поставям, гугълвам, туитвам, тиктокър, ютюбър, инстаграмаджия, фейсбукар*). В много случаи тази лексика разширява кръга на употребата си, като придобива популярност и сред интернет потребителите от други възрастови групи, т.е. превръща се от иновация с речев характер във „вторичен жаргон“ (в изяснения по-горе смисъл). Така речта на „инфо поколението“ става източник на потенциални лексикални иновации в разговорния пласт на речниковия състав (Кирова 2007; 2010).

4. Съвременната жаргонна лексика и лексикографията

4.1. Част от нововъведенията в съвременната жаргонна лексика намират отражение в речниците на неологизмите. Тук ще разгледаме практиката в най-новия български неологичен речник – *Речник на новите думи в българския език*

(от първите две десетилетия на XXI век) (2021). Според следваната от авторите концепция в речника жаргонна лексика се отразява ограничено – само в случаите, когато съответна жаргонна по произход лексикална или фразеологична единица е разширила сферата си на употреба и са засвидетелствани нейни неоказионални употреби в писмени източници (главно в текстове от печатните медии или в художествената литература). Включените в речника единици с квалификатор „жаргонно“ са малобройни – съставляват 1,2% от общия брой заглавни единици. Като пример може да се приведат неосемантизмите *кифла* ‘девойка или млада жена, отличаваща се с предизвикателна външност и подчертано сексапилно излъчване, капризно и претенциозно държане и обикн. невисока интелигентност’, *копач* ‘1. компютър, оборудван със специален хардуер, за добив на криптовалута’, ‘2. човек, който се занимава с добив на криптовалута’, неологизмите *обран* ‘за поведение, изказване и под – който не съдържа прояви на излишни емоции’, *фейсбуча* ‘редовно общувам, пиша си с някого във Фейсбук или разглеждам информация във Фейсбук’, както и новите устойчиви съчетания *весел балон* ‘нелегално продаван балон, напълнен с упойващ газ, чието вдишване води до еуфорично настроение’, *къси пари* ‘малка сума пари’. Голяма част от маркираните като жаргонни единици в речника принадлежат към компютърния жаргон (*ап, бан, банвам, фотошопвам, фотошопирам*).

Информацията от разглеждания речник може да послужи за ориентацията относно резултатите от експанзията на жаргонната лексика към други стилове и сфери на употреба, но този тип лексикографски трудове по принцип нямат за цел да представят в пълнота промените в състава на социолектите. Ето защо неологичните речници само частично мо-

же да бъдат използвани като източник на емпиричен материал за изследване на съвременния младежки жаргон.

4.2. След третото издание на „Речник на българския жаргон“ на Г. Армянов (2012) – труд, издържан в добрите традиции на българската лексикография, е публикуван само един речник, насочен към описание на съвременната жаргонна лексика¹²: „Нов речник на уличния жаргон“ с автор Н. Стоименова (2017). В краткия увод авторката отбелязва: „Изразите, събрани в речника, са част от разкрепостената, небрежна реч, с подчертана експресивност и специфични черти. Това е силно неформален, неконвенционален език, който по естествен път потоапя читателя в света на различни субгрупи и субкултури“ (Стойменова 2017: 7). Пояснено е също така: „Съдържанието на книгата е почерпено от извора. Думите и обясненията им са събирани от носителите на езика чрез проекта neolog.bg¹³, както и чрез сайта www.bgjargon.com“ (пак там: 6).

На практика речникът е извадка от съдържанието на сайта и „наследява“ всички особености на този ресурс, в който думите и изразите (заедно с обяснението на значението им, етимологични данни и илюстративните примери) се изпращат от самите интернет потребители. Принципите за подбор и модерация на информацията в сайта не са изяснени. Това налага впечатлението за несистемност и случайност и поставя под съмнение достоверността на публикуваните сведения относно семантиката, стилистичните особености, териториално разпространение, произхода и степента на употребимост на привезданите думи и изрази. В сайта

¹² Тук не вземаме предвид някои нови лексикографски издания, насочени към описание на определени урбанолекти (обикновено в тяхно предходно състояние), като например „Бургаският жаргон до 1989“ (Иванов 2022а).

¹³ Към настоящия момент сайтът вече не е достъпен.

присъс-тват не само жаргонизми, но и лексика, която няма жаргонен характер: индивидуални употреби (изрази, характерни за идиолекта на отделна личност), диалектизми и архаизми (като *павурче*, *плавец*, *пладня* ‘държа стадото на сянка’), единици от книжовната лексика със стилистично неутрален или разговорен характер (като *пладне*, *пакна си очите*) и др. Най-вероятно в подобни случаи се отнася за агноними (непознати за конкретния информатор думи и изрази, които не са част от активния му речников запас и поради това биват възприемани от него като „нови“, жаргонни). Съмнения поражда и редица от опитите за обяснение на произхода на представените думи и изрази. Например при съществителните *пласа*, *пласичка* (елемент от русенския урбанолект) би следвало да се търси влияние на румънския език, а не словообразователна връзка с *пласт* и *пластмаса*, каквото е обяснението на информаторите.

Както сайтът, така и „Нов речник на уличния жаргон“ нямат претенции за научност, а са преди всичко източник за забавление. Поради тази причина те трудно биха могли да послужат като меродавен и изчерпателен източник за информация относно българския младежки жаргон и иновационните процеси в него.¹⁴ Налага се изводът, че основно място при събирането на емпиричен материал за изследвания върху социолектите продължават да имат традиционните езиковедски методи (включено наблюдение, директен запис, беседа, анкета), а модерната напоследък лексикограф-

¹⁴ Резерви относно достоверността на информацията в сайта изказва и изследователят на бургаския урбанолект М. Иванов: „С удоволствие се запознах с сайта ВГжаргон. Въпреки превъзходния стил и чувството за хумор на авторите и сътрудниците обаче, ние не можем да го използваме. Там няма датирани и сигурно локализиран материал, понеже единственото доказателство е заявката от информатора. [...] Не е направен опит за разграничение на диалектни думи от жаргонизми“ (Иванов 2022б: 301).

ска техника за краудсорсинг (привличане на самите потребители на лексикографските ресурси в набирането и обработката на езиковия материал, вж. Lazić, Milenković 2020) в случая би могла да играе помощна, второстепенна роля.

5. Заключение

Може да се каже, че отдавна съществуващият младежки жаргон в последно време търпи трансформации, като от вид групов говор се превръща в своеобразен „постмодерен интердиалект“ (Dąbrowska 2022: 188). Той споделя пресечни области и си взаимодейства с множество новоформирани (микро)социолекти. Очертават се тенденции за разширяване на възрастовата граница на неговите носители, както и за експанзия на жаргонната лексика към разговорната реч и към други функционални сфери.

Направеният тук кратък преглед показва, че обстойното проучване и научно издържаното лексикографско описание на актуалното състояние на българския младежки социолект е изследователска задача, която все още чака своето решение в българското езикознание.

ЛИТЕРАТУРА

Абазова, Стефанка 2014. Езикови нагласи на мъжете и жените към жаргонизмите, вулгаризмите и професионалната лексика в речта на мъжете и жените. В: *Научни трудове, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, Т. 52, кн. 1, сб. А, 9–22.

Абазова, Стефанка 2015. Езикови нагласи към жаргонизмите. В: *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 563–571.

- Абазова, Стефанка 2020. *Българите за жаргона, вулгаризмите и професионалната лексика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Алексова, Красимира, Цветелина Славчева 2008. Уличният език (кой, къде, кога, защо, в каква степен – анкетно проучване). В: *Проблеми на социолингвистиката. Агресията на уличния език*. Т. 9. София: Международно социолингвистическо дружество, 162–170.
- Ангелов, Ангел 2008. Софийският тарикатски жаргон, наричан още софийски ученически говор. В: *Проблеми на социолингвистиката. Агресията на уличния език*. Т. 9. Велико Търново: ИК „Знак’94“, 157–161.
- Ангелова-Игова, Боряна 2023. Спортните субкултури – какво ни казват за днешните младежи? *Етика, наука, образование*, 1, 67–72.
- Андрейчин, Любомир 2022. На борба против тарикатския жаргон. В: Вл. Миланов (съст.). *Езиковата бележка от Балан до днес*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 276–280.
- Армянов, Георги 1988. Фонетични и морфологични особености на софийския ученически жаргон. – В: *Проблеми на социолингвистиката*. Т. 3. София: БАН, 156–171.
- Армянов, Георги 1989а. *Жаргонът, без който (не) можем*. София: Наука и изкуство.
- Армянов, Георги 1989б. Жаргонът и езиковата култура (опит за социолингвистичен анализ). *Български език и литература* 3, 8–13.
- Армянов, Георги 1993. *Речник на българския жаргон*. София: 7М+Логис.
- Армянов, Георги 1995. *Българският жаргон. Лексико-семантичен и лексикографски аспект*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Армянов, Георги 2001. *Речник на българския жаргон*. София: Фигура.
- Армянов, Георги 2005. Терминологичните проблеми в областта на социалните диалекти. – В: *Езиковедски приноси в чест*

- на чл.-кор. проф. Михаил Виденов. София: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 277–288.
- Армянов, Георги 2008. Езикът на улицата, отразен в интернет форумите. – В: *Проблеми на социолингвистиката. Агресията на уличния език*. Т. 9. София: Международно социолингвистическо дружество, 79–85.
- Армянов, Георги 2012. *Речник на българския жаргон*. София: Фигура.
- Благоева, Диана, Сия Колковска 2013. Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на ХХ и началото на ХХІ век. В: Л. Крумова-Цветкова, Е. Пернишка (ред.). *Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 215–394.
- Бонджолова, Валентина 2015. *Особености на рекламния език и стил. Лексикален аспект*. Велико Търново: Фабер.
- Бояджиев, Тодор 1982. Съществува ли младежки жаргон в София? *София*, 2, 13–15.
- Бояджиев, Тодор 2011. *Българска лексикология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Виденов, Михаил 1990. *Българска социолингвистика*. София: УИ „Климент Охридски“.
- Виденов, Михаил 1993. *Софийският език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Виденов, Михаил 2000. *Увод в социолингвистиката*. София: Делфи.
- Виденов, Михаил 2003. *Българската езикова политика*. София: Международно социолингвистично дружество.
- Виденов, Михаил 2008. Агресията на уличния език. В: *Проблеми на социолингвистиката. Агресията на уличния език*. Т. 9. София: Международно социолингвистическо дружество, 20–24.
- Виденов, Михаил 2016. По някои терминологични въпроси на социолингвистиката. *Български език*, 1, 7–15.

- Виденев, Михаил, Мая Банчева, Петър Сотиров, Ангел Ангелов 1996. *Социолингвистиката и ученическата реч*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Воденичаров, Петър 2007. *Социолингвистика*. София: ИК „СемаРШ“.
- Войников, Петко 1930. Тарикатско-български речник. *Родна реч*, 2, 67–76.
- Грозева, Мария 2010. *Езикът в интернет*. София: Логопедичен център „Ромел“.
- Грозева, Мария 2017. Отново за езика в интернет. *Проглас*, 2, 202–209.
- Димов, Иван, Мери Лакова 1982. Същност на жаргона и мястото му в художествената литература. В: *Българското словно богатство*. София: Народна просвета, 71–74.
- Дичев, Ивайло, Орлин Спасов (съст.) 2009. *Новите млади и новите медии*. София: Институт „Отворено общество“.
- Добрева, Елка 2003. Демократизация, колоквиализация и/или постмодернизация в медийния дискурс. *Съпоставително езикознание*, 1, 22–51.
- Замбова, Антония 2000. *Манипулативни езикови стратегии в печата*. София: СемаРШ.
- Зидарова, Ваня 2009. Именната система в българския младежки сленг (субстантивна лексика). – *Slavia Meridionalis*, 9, 162–170.
- Иванов, Митко 2022а. *Бургаският жаргон до 1989*. Бургас: Регионална библиотека „П. К. Яворов“.
- Иванов, Митко 2022б. Бургаският жаргон до 1989 г. (опит за дефиниране на темата „градски жаргон“). *Известия на Бургаския музей*, 8, ч. 2, 301–311.
- Илиева, Ангелина 2018. *Ларп културата: между и отвъд*. София: Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН.
- Исса, Катя 2014. Отражение на софийския жаргон върху речевата ситуация в България. *Наука*, 3, 44–46.

- Каневска-Николова, Елена 2008. Влиянието на уличния език върху езика на смолянските регионални вестници („Отзвук“, „Родопски вест“, „Родопи вест“). В: *Проблеми на социолингвистиката. Агресията на уличния език*. Т. 9. София: Международно социолингвистическо дружество, 85–92.
- Карастойчева, Цветана 1987. Младежният сленг – единство на иновация и традиция. *Български език*, 4, 297–304.
- Карастойчева, Цветана 1988а. *Българският младежки говор*. София: Наука и изкуство.
- Карастойчева 1988б: Карастойчева, Цветана. За някои нови тенденции в развитието на българските социолекти от сленгов тип. В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади*. Т. 5. София: БАН, 66–77.
- Карастойчева, Цветана 1995. Синонимията в българския младежки сленг (С оглед към стилистичната и семантичната диференциация в речника му). В: *Трудове на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Филологически факултет, Езикознание*, т. 31, кн. 2, 293–304.
- Карастойчева, Цветана 2001. Прояви на сленгизация в съвременната журналистика. В: *Езиковедски изследвания в памет на проф. Русин Русинов (1930–1998)*. Велико Търново: Фабер, 167–172.
- Карастойчева, Цветана 2005. Стилистична дисхармония по сленгов образец в днешната медийна практика. В: *Проблеми на социолингвистиката. Съвременни форми на съществуване на българския език*. Т. 8. София: Международно социолингвистическо дружество, 88–91.
- Кирова, Людмила 2005. Сленг = жаргон? В: *Проблеми на социолингвистиката. Съвременни форми на съществуване на българския език*. Т. 8. София: Делфи, 114–119.
- Кирова, Людмила 2007. *Компютърните технологии и българският език*. София: СемаРШ.
- Кирова, Людмила 2008. Оварваряването на езика – фактори и перспективи. В: *Проблеми на социолингвистиката. Агреси-*

- ята на уличния език*. Т. 9. София: Международно социолингвистическо дружество, 231–244.
- Кирова, Людмила 2009. Иновации в производството на съвременна българска лексика. *Slavia Meridionalis*, 9, 191–202.
- Кирова, Людмила 2010. *Езикът на BG инфо поколението*. София: Галик.
- Ковачева, Мира 2011. За жаргона интердисциплинарно. *Съпоставително езикознание*, 2, 32–48.
- Комати, Зигрун 1999. Влияния на младежкия език и на медийния език върху днешния немски и български език. В: *Медиите и езикът им/ни*. София: ЕТО, 198–203.
- Коцев, Русин 2015. *Българският език като функционираща система в интернет комуникацията*. Дисертация. Велико Търново.
- Крумова-Цветкова, Лилия (ред.) 2011. *Библиография по българска лексикология, фразеология и лексикография 1950–2010*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Личев, Валери 2017. Борбата срещу младежкия жаргон по времето на социализма. В: *Философията: от модернизъм към постмодернизъм 2016*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 202–233.
- Миланов, Владислав, Надежда Михайлова-Сталянова 2012. *Езикови портрети на български политици*. Ч. 1. София: УИ „Св. Климент Охридски“, Център за анализ на политическата и журналистическата реч.
- Михалков, Симеон 2021. *Младежки социолекти в балканските езици*. Автореферат на дисертация. София. [<https://www.unisofia.bg/index.php/bul/content/download/248501/16391-96/version/1/>] достъп 01.12.2023.
- Младенов, Стефан 1930. Тарикатският език на българските ученици. *Родна реч*, 2, 65–66.
- Младенов, Стефан 1940. „Тарикатският“ език. *Златорог*, 4, 175–179.

- Мурдаров, Владко 1981. Използуване на елементи от жаргона в публицистичния стил. В: *Журналистика и езикова култура*. София: Наука и изкуство, 56–64.
- Недкова, Емилия 2003: Тематични полета на жаргонните фразеологизми в българския език. В: *Арnaudов сборник*. Т. 3. Русе: Лени-Ан, 341–347.
- Недкова, Емилия 2009. Жаргонните фразеологизми като специфичен поглед към света. *Проглас* 2, 122–134.
- Николова, Дияна 2023. Комуникативни и езикови особености на компютърния жаргон във виртуалната комуникация. *Реторика и комуникации*, 57, 127–150. [https://rhetoric.bg/wp-content/uploads/2023/10/Issue-57-October-2023_Nikolova.pdf] достъп 01.12.2023.
- Николова, Цветанка 1995. Англицизми, диалектизми, жаргонизми и още -изми в стилистичната разговорна реч и преса – оригиналничене, стил, норма? В: *Проблеми на българската разговорна реч*. Т. 3. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 127–131.
- Речник на новите думи в българския език (от първите две десетилетия на XXI век)*. София: Наука и изкуство, 2021.
- Стаменов, Максим 2013. Тарикати и ученици (Или приносят на проф. Стойко Стойков за характера на социалната стратификация на езика в София между двете световни войни). *Български език*, 3, 63–70.
- Стоименова, Нели 2017. *Нов речник на уличния жаргон*. София: Millenium.
- Стойков, Стойко 1946. Софийският ученически говор (Принос към българската социална диалектология). В: *Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет*, т. 42, 3–73.
- Стойков, Стойко 1947. Българските социални говори. *Език и литература*, 5, 3–16.
- Стойков, Стойко 1957. Социальные диалекты (На материале болгарского языка). *Вопросы языкознания*, 1, 78–84.

- Стоянов, Красимир 1999. *Обществените промени (1989–1996) и вестникарският език*. София: Международно социолингвистическо дружество.
- Стоянов, Красимир 2019. *Езиковедите българисти през първото десетилетие на социализма (1944–1954): принос към историята на българското езикознание*. Велико Търново: ИК „Знак’94“.
- Тодорова, Биляна 2015. *Лингвистични аспекти на компютърно опосредстваната комуникация: по материали от форумите на bg-тата*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“.
- Цонев, Радослав 2020. Някои начини за изразяване на абсолютната превъзходна степен в българските интернет форуми. *Български език*, приложение, 147–165.

*

- Armianov, Gueorgui 2010. Les dialectes sociaux européens et les relations Est-Ouest dans la linguistique. *Revue des études slaves*, 2/3, 333–338.
- Armianov, Gueorgui 2011. Lexique d’origine tzigane / rrom dans les sociolectes bulgares. *reCHERches*, 7 121–130. [<http://journals.openedition.org/cher/12733>] достъп 11.07.2023.
- Dąbrowska, Anna 2022. Slang młodzieżowy jako przedmiot badań – problemy z pisaniem o języku nastolatków. *Spoleczeństwo. Edukacja. Język*, 16, 183–198.
- Lazić Konjik, Ivana, and Ana Milenković 2020. The Development of the Open Dictionary of Contemporary Serbian Language Using Crowdsourcing Techniques. In: Z. Gavriilidou, M. Mitsiaki and A. Fliatouras (eds.). *Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion*. Vol. I. Democritus University of Thrace, 479–484.

Diana Blagoeva

Institute for Bulgarian Language
Sofia

THE NEW IN BULGARIAN YOUTH SLANG AND
LEXICOGRAPHIC PRACTICE

S u m m a r y

The article discusses the problem of lexicographic representation of contemporary Bulgarian slang vocabulary. It examines the essence of youth slang and provides a brief overview of the directions in research on this sociolect in Bulgarian linguistics from the beginning of the last century to the present. The approaches to presenting contemporary slang vocabulary in two types of lexicographic publications are discussed: dictionaries of neologisms and specialized dictionaries of slang. The aim of the study is to assess to what extent the lexical material included in these types of publications reflects the current state of Bulgarian youth slang and provides a suitable empirical basis for linguistic observations. It is established that the latest printed dictionaries of slang, as well as existing websites with slang vocabulary based on crowdsourcing techniques, do not meet the criteria for scientific rigor and are not reliable sources of information.

Keywords: Bulgarian language, social dialects, youth slang, neologism, lexicography.

УДК 811.163.6'276.4-053.81:001.8''19/20''
811.163.6'276.4-053.81:[81'27+81'37]
811.163.6'276.4:811.163.6'374

*Domen Krvina**

(ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Ljubljana)

*Andreja Žele***

(Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Ljubljana)

O NEOLOGIZMIH V SLOVENŠČINI: SPLOŠNA JEZIKOVNA RABA S POUĐARKOM NA RABI MLADIH¹

Prispevek bo predstavil tipe neologizmov v slovenskem jeziku. Predstavljeni bodo novi izrazi oz. poimenovanja, ki v naš prostor vnašajo nove vsebine in z uporabo tudi nove pomene. Z vidika socialno-funkcijske zastopanosti teh novih leksemov se pojavlja tudi vprašanje njihove ustrezne obravnave v slovarjih. Glavni gradivni viri so *Sprotni slovar slovenskega jezika*, razprave o slovenskih sociolektih in aktualne ankete med mladimi.

Ključne besede: slengizmi, žargonizmi, pogovorni jezik, slovarji, (ne)referenčni korpusi.

* domen.krvina@zrc-sazu.si. ORCID: 0000-0002-2276-1156

** andreja.zele@ff.uni-lj.si. ORCID: 0000-0002-6477-2590

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038 Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju, ki ga financira ARIS.

0. Uvod

V prispevku smo se gradivo omejili na aktualne vire, z vidika dosedanjih opazanj in ugotovitev pa na nekaj relevantnih virov iz različnih obdobjih nekaj zadnjih desetletij. Raziskav in razprav, ki obravnavajo ali vključujejo tudi sleng, ni ravno veliko. S časovno-razvojnega vidika so uporabne in primerjalno dragocene obravnave Velimirja Gjurina, vidik aktualnih gradivnih virov zastopata korpusa Gigafida 2.0 in korpus Trendi, dragocena vzporednica je rastoči seznam neologizmov *Razvezani jezik* (*Najnovejša gesla - Razvezani Jezik*). Z leksikografskega vidika lahko novonastajajočo leksiko in zlasti njene pomenotvorne zmožnosti spremljamo v rastočem slovarju *Sprotni slovar slovenskega jezika* (Krvina 2014–). Mladostniški sleng oz. govoričo mladih, tudi z vidika vpetosti v pokrajinske govore, obravnavajo diplomska dela na različnih stopnjah akademskega izobraževanja (Dagmar Sekotová 2011; Maša Rolih 2017).

1. Neologizmi v govoricu mladih: umestitev mladostniškega slenga

Zamejitev neologizmov na govor mladih lahko socialnozvrstno opredeljujemo kot generacijski sleng. Tudi sicer je sleng vezan zlasti na govoričo mlajše generacije. Sčasoma pa se na vsakokratno obdobje vezan mladostniški sleng razširi v časovno obstojnejši splošni sleng, ki sčasoma prehaja v še splošnejšo pogovornost kot prevladujočo lastnost določene jezikovne rabe. In tako dobimo kronološko triado mladostniški sleng – splošni sleng – pogovorni jezik. Podajmo nekaj zgledov iz *Sprotnega slovarja*: **mladostniški sleng**: *bestič, bestička, bestica, fejmič, fejmička, nadkul, prcati*; **splošni sleng** (kot posledica intenzivne spletne komunikacije): *bajk, hejter, hejterka, hejtati, hejtanje, komp* 'kompjuter', *psihič*; **pogovorna raba**: *čorav, lutati, lutanje, kontrolfrik, lajkati, lajkanje, polajkati* (slednja imata že

ustaljene nevtralne sinonime *všečkati*, *všečanje*), *psihirati*, *napsihirati*, *napsihiran*, *najedati* 'vulg. 1. zajebavati, 2. bremeniti' ipd. Del splošnopogovorne leksike so sčasoma postali tudi nek-daj slengovski izrazi kot npr. *car*, *carski*, *carsko*, *pandur*, *valda* ipd.

The screenshot shows a search result for 'nadjkul' on the website 'Fran > Sprotni'. The search bar contains 'nadjkul'. The entry is titled 'Samostojni izpis sestavka' and includes the following information:

- nadjkul** [nadjkúl] - prilevnik, a-ó
- Prikaži oblike**
- 1. slengovsko**
ki vzbuja veliko navdušenje, občudovanje, je zelo dober, odličen
 Je kul in ima **nadjkul** potencial.
 Zimski večeri in sneženje so itak **nadjkul** kombinacija.
 Sošolci v moji generaciji so **nadjkul**, edino sošolk je bolj malo.
- 1.1 povedkovnik, slengovsko**
veliko navdušenje, občudovanje vzbujajoče, zelo dobro, odlično
 Super **nadjkul** je bilo, prav vsak trenutek mi je bil všeč.
 Sedim na balkonu in gledam nevihto nad Italijo. **Nadjkul**.

Additional features include 'Kopiraj sestavek' and 'Predlagajte popravek ali dopolnitev sestavka'. The footer mentions '© ISJFR ZRC SAZU • Izdelava strani: Arnebis • Oblikovanje: Hruška'.

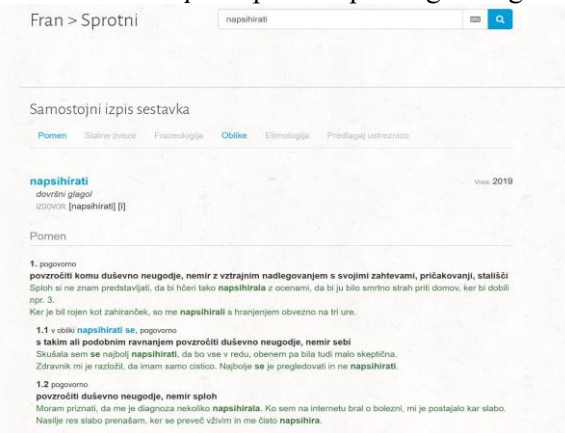
Slika 1: *nadjkul* kot primer mladostniškega slenga

The screenshot shows a search result for 'komp' on the website 'Fran > Sprotni'. The search bar contains 'komp'. The entry is titled 'Samostojni izpis sestavka' and includes the following information:

- komp** - samostalnišnik moškega spola, Vnos: 2022
- ISSOVSKI [kóm̩p] [o]
- Pomen**
- pogovorno računalnik**
 Vsak večer sem si na mizici pred doktorom lepo priklopil **komp**.
 Sin je zaplenil najboljši **komp** v družini in se skrtil za obzidje svoje sobe.
 Ves dan viliš na **kompu** ali pa poseđaš pred televizijo in zvezka sploh ne pogledaš.
- Oblike**

	EDVINA	DVOJINA	MIKŠJINA
IMENVALNIK	komp	kompa	kompi
RODELIK	komp	kompov	kompov
DAJALNIK	kompu	kompoma	kompom

Slika 2: *komp* kot primer splošnega slenga

Slika 3: *napsihirati* kot primer že pogovorne rabe (iz splošnega slenga)

1.1 Opredeleitev slenga

Sleng je neformalna varianta občevalnega jezika, ki jo označuje posebna leksika bodisi iz novih izrazov ali pa iz starih z novim ali prenesenim pomenom. Za to zvrst je značilna zlasti ekspresivnost, pogosto tudi afektiranost. Smisel uporabe slenga je želja povedati kaj na nov in nekonvencionalen način (zato je veliko sinonimnih slengizmov). Sleng živi zlasti v skupinah – odrasel uporabnik jezika navadno govori v slengu le takrat, kadar komunicira s sočlani določene skupine.

Z intenzivnejšo povezavo slenga zlasti z nižje pogovornim jezikom je povezana je tudi ekspresivnost. To kaže, da je za splošni sleng časovna obstojnost sprva v ožjih, potem v čedalje širših skupinah bistvenega pomena. Pri slovarkem označevanju, npr. v *Sprotnem slovarju*, se z vidika opozarjanja na daljšo obstojnost tovrstne leksike zato v večini primerov zdi bolj smiselna uporaba oznake **pogovorno** kot pa **slengovsko** – ta je rezervirana zlasti za sleng v ožjem pomenu, tj. za mladostniški sleng.

Glede na strategijo označevanja v *Sprotnem slovarju* se širše rabljeni izrazi, zlasti na področju spletne komunikacije (prevzeti navadno iz angleščine), označujejo navadno z oznako **pogovorno**, saj so znani širši skupini uporabnikov, čeprav se uporabljajo tudi v mladostniškem slengu. Pogovorno je torej širša oznaka, ki vključuje tudi izhodiščni sleng, ki se je prek splošnejše rabe (t. i. splošni sleng) razširil v pogovorno rabo. Za oznako **slengovsko** mora biti raba vezana na razmeroma manjšo skupino uporabnikov, zlasti mladostnikov, ki je le slabo oz. slabše poznana tudi drugim.

Tipični aktualni slengizmi bi lahko bili *domačica* (domača marihuana), *sorči* (oprosti), *kulči* (v redu, dobro), *superca* (odlično), *miskam te* (pogrešam te), *top šit* (zabaven, odličen), *žvrčiti* (pozvoniti, poklicati), *ni panike* (brez skrbi, ni treba skrbeti).

Tudi *gaserji*, *limke* (in nekoliko zgodnejši) *čapci* so v zadnjih letih popularni izrazi oz. poimenovanja. Ravno **zaradi narodnostne mešanosti pri nas** je logično, da so v jeziku mladih prisotni tudi srbski, hrvaški in bošnjaški jezikovni elementi.

1.1.1 Vrste slengov

Glede na to, da je od prve zaznave in opisa slenga kot posebne jezikovne rabe v slovenščini minilo že dobrih 60 let, se je v teh desetletjih izoblikovalo več vrst t. i. generacijskega slenga. V širšem smislu lahko različno slengovsko rabo obravnavamo celo na ravni pokrajinskih govorov, tu izstopa zlasti fonetično-morfološka razlikovalnost po pokrajinah (Dagmar Sekotová, 2011).

Informativno razvojno po V. Gjurinu (1974) povzemamo podrobnejšo delitev tudi na:

- **družinski sleng**: navadno ne prekorači mej družinsko-rodbinskega kroga, se pa utegne prenesti v naslednje generacije;
- **otroški sleng**: je sporen; otroško jezikovno ustvarjanje najbrž ne raste predvsem iz »slengovskih nagibov«; nekaj slenga otroci prevzamejo od starejših vrstnikov, omembe vredne so še brezsmiselne zmerljivke in zafrkljivke, pri katerih je kot oporna

shema pogosta rima, npr. *Reci kladu – Tvoj oče je v skret padu*. eSSKJ ima otroški govor označen že kot posebno socialno zvrst; – **mladostniški sleng**: slengotvorna energija se začne sproščati zlasti v najstniških letih, zato lahko ločimo podvrste slenga: najstniški oz. dijaški sleng, študentski sleng, in še sleng pouličnih združb ali tolpe.

V kontekstu zgoraj naštetih slengov je bila v zadnjih desetletjih s popisom njihovega besedja zabeležena npr. slengovska govornica osnovnošolcev (Korošec, Strgar 2019), kot je vidno v spodnjem odlomku:

*To je sam **shit**....; (; **shit**, zdj bom mogla pa resno v to. Razmišlja o **the best** vikendu; **Ok, the best**, komej čakam!! Jagode so **kul** :) razn jagodnega soka :P; **O kul**, se lahk greva skup borit;), Se ti kmalu javim, da se dobiva na pijački, **OK?** Ugotavljam, da je b'la to res **top** služba; zjutri je **top** če lahko ostaneš u postli in se crklaš.*

1.1.2 Leksikalne (besedotvorne in pomenotvorne) značilnosti slenga

Pri slengovski leksiki je še posebej **poudarjena tvorbeno nepredvidljivost**, ki je zato lahko tudi besedotvorno nesistemska, in pa zlasti prevzetost sestavin ali celote.²

Iz *Sprotnega slovarja* navajamo nekaj primerov za besedotvorne tipe:

Pričakovano najpogostejša in tudi običajna je (lahko večstopenjska) **izpeljava** (bestička, fejmička, glupača; folovati, ghostati, ghostniti, hangati, tvitati/tvitniti ipd.); pri glagolih je najpogostejša pripona *-a-*, taki glagoli pa so pogosto dvovidski.

² Zlasti za jezko(slo)vno analizo je pomenljiva tudi vsaj približna besednovrstna zastopanost slengovske leksike. Po zadnjih tovrstnih raziskavah (Sekotová 2011) naj bi največji delež slengizmov/žargonizmov imeli samostalniki (40,9 %), sledijo jim glagoli (22 %) in pridevniki (16,3 %). Preostalih 20,8 % si po manj kot 10-odstotnih deležih delijo prislovi, medmeti, zaimki; manj kot en odstotek je veznikov ter členkov.

Sledi nekoliko manj pogosto *zlaganje oz. afiksoidne tvorjenke* (fotošop, kontrolfrik, brain freze ipd.).

Pri glagolih je podobno kot v sorodnih slovanskih jezikih dobro zaznavno *sestavljanje* (**n**apsihirati, **n**abildati, **po**lajkati, sklenslati); najpogostejša predponska obrazila, ki spreminjajo zlasti vid iz nedovršnega v dovršni, manj pa pomen, so predvsem *z-/s-*, *po-* in *na-*.

Primer manj systemskega tvorjenja neposredno iz govora je *sklajljanje* (majkemi, miljavžent < milijon + tavžent); pojavlja pa se tudi *krnitev* (zih < ziher, alko < alkohol).

S pomenotvornega vidika so prisotni tako *polni pomenski prevzemi* (glede na izhodiščni jezik, navadno angleščino, se pomeni ob prevzemu in v podomačenem zapisu bolj ali manj ohranijo, npr. bajk, džabe, ghosting, inbox, kaps) kot tudi prevzemi s *pomenskimi dopolnitvami* glede na pomen v izhodiščnem jeziku, npr. gurati, kao.

The screenshot shows a dictionary entry for the Slovenian word "džabe". At the top, it indicates the search path "Fran > Sprotni" and the search term "džabe". The entry is titled "Samostojni izpis sestavka".

The main entry for "džabe" is listed as a privedevnik (adjective) with the phonetic transcription [džábe] and the letter "ä". To the right of the entry are several linguistic tags: "Iztočnica", "Izgovor", "Besedna vrsta", "Tonemski naglas", "Oblika", and "Pomeni".

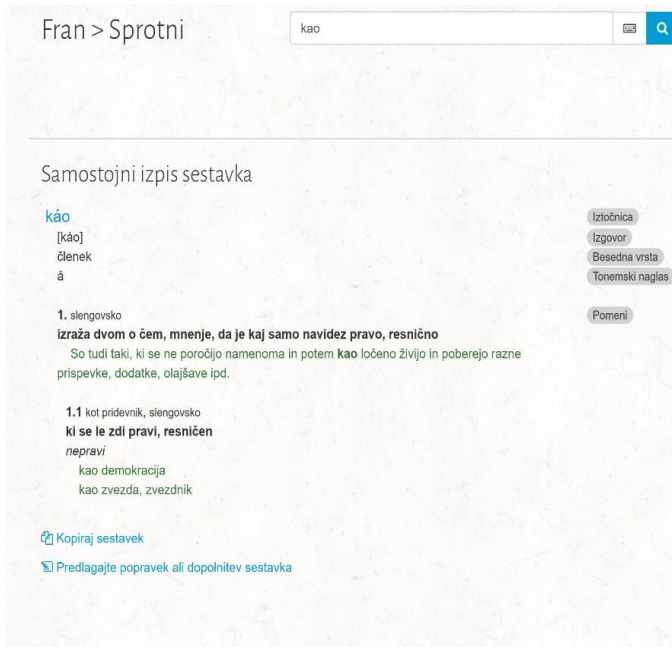
Under the heading "Prikaži oblike" (Show forms), there are two numbered entries:

1. slengovsko
ki je zelo poceni, zastonj, brezplačen
Karta je bila džabe.
2. slengovsko
ki je zaman, nepotreben, odveč
Volitve so itak džabe. le zapravljanje denarja davkoplačevalcev.

Below this, there is a section for "za džabe" (for džabe), which is also slengovsko (slang). It lists "zastonj, zaman" and provides examples: "Jedli in pili so za džabe." and "Ne bo se sekiral za džabe."

At the bottom of the entry, there are two interactive options: "Kopiraj sestavek" (Copy text) and "Predlagajte popravek ali dopolnitev sestavka" (Suggest a correction or supplement to the entry).

Slika 4: polni pomenski prevzem pri džabe

Slika 5: delni pomenski prevzem z dopolnitvami pri *kao*

Redkejši so **prehodi iz leksikalnih pomenov v frazem-ske pomene:** *ne imeti (niti) za burek / ne imeti za pet dek/dkg zenfa, strgati se s ketne, še pa još* ipd.

Konverzije. Nekatere tabuirane besede, ki so prvotno samostalniki, v mladostniškem in splošnem slengu prehajajo v medmete, npr. *kurc, jebi ga, mater. Že V. Gjurin (1974) navaja nekaj primerov splošnega slenga, ki so do danes že povsem prešli v pogovorno rabo, npr. blesav, brez veze, gužva, kifeljč, častiti, imeti svoje finte* ipd. V zadnjem času se slengizmi v vlogi medmeta ali členka, npr. *lol, wtf?*, vključujejo v različne tipe tudi javnega komuniciranja.

Prevladujoč vpliv angleščine. Kot že omenjeno in vidno iz zglede, je za današnje spletno komunikacijo mladih na sploh značilen velik vpliv (zlasti ameriške) angleščine. Pojavljajo se prvine ameriškega slenga, npr. *yo*, *what's up*, okrajšani spletni slengizmi, npr. *brb* = *be right back*, *lol* = *laughing out loud*, *rofl* = *rolling on the floor laughing*, *l8r* = *later*, *ftw* = *for the win*, *tyt* = *take your time*, *afaik* = *as far as I know*, *cya* = *see ya*.

Na spletnih socialnih omrežjih, kot sta npr. Facebook ali Twitter, se med sabo povezujejo mladi iz podobnih okolij in s podobnimi interesi, po drugi strani pa jim medmrežje s svojo funkcijo širše dostopnosti nudi možnost povezovanja z osebami po vsem svetu. Slednjemu služi angleščina kot globalni jezik.

1.2 Sleng v interakciji/križanju s socialnimi in funkcijskimi zvrstmi

Prvine pokrajinske leksike, ki jih mladi uporabljajo v sporočanju, so lahko rabljene ironično, lahko pa je njihov namen unikatnost, zanimivost izražanja in ekspresivnost, kar je tudi lastnost slengizmov. Opazni so zlasti primorski, npr. *pomidori*, *pej*, *wada*, *gorku*, in štajerski izrazi, npr. *(za)toto (vročino)*.

Podobno je pri sposojanju **iz knjižnega standardnega jezika**, kjer je zborna izrazje v mladostniškem slengu kontekstualno rabljeno ironično, npr. *Spoštovana gospa, a greva dons žurat?* – kar deluje nekoliko nenavadno, služi pa svojemu namenu, tj. izvirnosti.

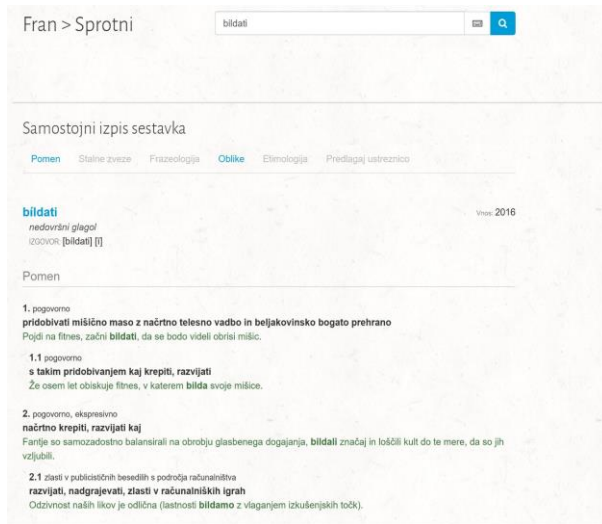
Potrjuje se tudi ugotovitev V. Gjurina (1974: 68), da se ob slengovskem izražanju pojavljajo nižjepogovorne besede oz. barbarizmi (v slovenščino so prevzeti pretežno iz nemščine). Ti izvorno niso slengizmi, vendar se v slengovskem kontekstu uporabljajo zlasti zaradi močnega predznaka neformalnosti.

Npr. *ših*t (Danes pa na *ših*t ... jao); *cajt* (A boš mela *cajt* dans za kosilo?); *plac* (Gre kdo v sredo v lj. pa ma 2 *placa*?); *la-*

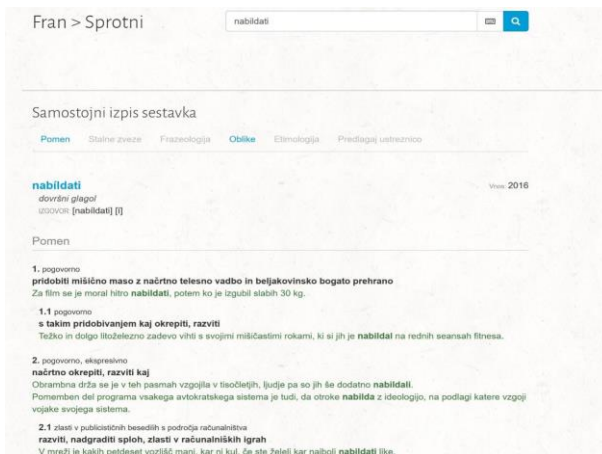
ufati (Uuuu, je pasalo *laufat*); *s-/pucati* 'o-/čistiti' (XY Gre *spucat* avto); *nucati* (To bi zihr ful *nucal*); *štirati* (Dej lahko, k itak se mi danes ne da *štirat* potovalke); *hecati se* (Ne *se hecat*, js sm glih s sprehoda pršu, čist trd od straha!); *probati* (Moraš *probat*!); *šparati* (Ni dnara, pa je treba *šparat*); *švercati* (Bom probala kakšnega za vas domov *prešvercat*...); *flaša* (Kaj češ dajat, če maš sam eno *flašo*); *žleht* (Babe so *žleht*!); *fehrtati* (Sam auto morm še nekak *nafehrtat*); *furati* (Se vidimo, grem *furat* zaj); *musklfibr* 'krči, bolečine v mišicah po treningu' (XY je imel odlično smuko za vikend, dans pa *musklfibr*).

1.2.1 Sleng v publicistiki

Trenutno stanje slovenskih korpusov je tako, da največji korpus Gigafida zaradi svoje besedilnozvrstne sestave predstavlja zlasti stanje v (oglaševalski) publicistiki; njen delež je čez 70 %, všteti spletna besedila pa celo čez 90 % (prim. Krvina, Petric Žižić 2024). Čeprav takšen korpus ni in ne more biti referenčen za vsesplošni pomenski opis, pa predstavlja razmeroma dober vir zlasti za splošni sleng. Publicistika zaradi okrepitev vplivajnske vloge po tovrstnem besedju iz splošnega slenga namreč zelo rada posega, ker to prispeva k privlačnosti in povečuje potencialno prodajnost. Slengovske metafore so prvenstveno drzne metafore – in s pomočjo publicistične rabe postanejo modne in popularne, npr. na področju besedil o računalniških igrah: *bildanje lika* (*Špil zahteva ure in ure vztrajnega bildanja stopenj*), *nabildati lik* (*V mreži je kakih 50 vozlišč manj, kar ni kul, če ste želeli kar najbolj nabildati like*), *dirkačina*, *streljačina*.

Slika 6: *bildati* kot primer rabe izhodiščnega slenga v publicistiki

Slika 7: *nabildati* kot primer rabe izhodiščnega slenga v publicistiki
Značilnosti slenga, ki se zaradi namernega povečanja vplivajnske vloge rade uporabljajo tudi v publicistiki, so: aktualizacija, duhovičenje, ironija, vulgarizacija. In podobno so o vplivu pu-

blicistike na popularizacijo tovrstne leksike (že takrat tudi v povezavi s tržnimi strategijami) ugotavljali že pred desetletji (Gjurin 1974).

1.2.2 Slengizmi in žargonizmi

Pri slengovski leksiki so obojestransko aktivno prosti tudi prehodi iz žargona v sleng in obratno (žargonski slengizmi in slengovski žargonizmi). Ta pojav je še posebej intenziven v t. i. **spletnem slengu** znotraj pogovornih zapisov na družbenih omrežjih, zlasti Facebook in različni forumi za mlade (Rolih 2017).³

Na področju širše pogovornosti je včasih težko razločevati med slengizmi in žargonizmi zlasti zaradi rednega mešanja družbene in poklicne vloge, in hkrati njihovega pogostega skupnega pojavljanja v publicističnih besedilih. Iz kolesarskega žargona, ki je nadpovprečno zastopan v publicistiki, lahko damo mejne primere kot so npr. *fixie*, *fully*, *makadamkar*, *trdak*, iz širšega športnega žargona so *bodiček*, *premierligaš*, *šnorkel*, *okrepna postaja*. Najdejo se tudi izrazi iz gradbeniškega žargona, ki jih širi in s tem popularizira črna kronika, npr. *pajser* v *vlomilec s pajserjem*.

³ D. Crystal (2001: 17) za tipično spletno govorico uporablja izraz »Netspeak« (tudi »Weblish«, »Internet Language«, »Cyberspeak«, »Computer Mediated Communication« (CMC) itd.), ki označuje interaktivne in dialogiške elemente v spletnem jeziku in jezikovne izbire, ki nastanejo zaradi zavedanja prisotnosti občinstva.

Fran > Sprotni

trdak

Samostojni izpis sestavka

Pomen Stalne zveze Frazeologija **Oblike** Etimologija Prireditelj ustreznic

trdak Vnos: 2018
 samostojnik moškega spola
 IZSLOV: [trɔdák] [A]

Pomen

iz kolesarskega žargona
kolo brez vzmetenja ali z vzmetenjem le na sprednjem kolesu
 Z nizko težo, udobjem in cenovno dostopnostjo je to pravi **trdak** za rekreativnega gorskega kolesarja.
 Tudi krosisti so se v zadnjem času navadili na polnovzmetena kolesa, čeprav nekateri še vedno prisegajo na tako imenovane **trdake**, ki imajo le sprednje vzmetne vilice.

Oblike

	EDNINA	DVOJINA	MNOŽINA
IMENOVANIK	trdak	trdaka	trdaki
RODNIK	trdaka	trdakov	trdakov
DAJALNIK	trdaku	trdakoma	trdakom

Slika 8: *trdak* kot primer slengovskega žargonizma

2. Komentar trenutnega jezikovnega stanja s perspektive slengovske leksike

Sleng se kot socialna zvrst slovenščine razvija že vsaj šest desetletij, zato ga zelo težko opredelimo enoznačno. Skozi desetletja je razvil več različic, zlasti generacijskih. To pomeni, da so mnogi izrazi, ki so jih starejše generacije poznale kot slengovske, do danes iz takratnega mladostniškega slenga preko prehodne stopnje širše (več generacijam) znanega splošnega slenga prešli v splošno pogovorno rabo.

Publicistika pa kot najširša funkcijska zvrst zelo rada posega po atraktivnem besedju iz pogovornega oz. tudi kar slengovskega govora. Ker pa je hkrati večinsko oz. pretežno zastopana tudi v osrednjem korpusu, lahko postaja ta referenčni vir za prikaz celo splošnosporazumevalne rabe, ki vključuje tudi splošni sleng.

3. Za sklep

Govorica mladih je povezana z alter govorico, ki jo lahko enačimo v slengom. Sleng je v slovenščini spremljan že zadnjih šestdeset let. To daje možnost, da na eni strani lahko spremljamo vlogo slenga skozi različne generacije mladih – mladi sčasoma postajajo starejši, s čimer nekateri slengizmi lahko prehajajo v splošno večgeneracijsko rabo, zato lahko po drugi strani ugotavljamo, v kateri socialni zvrsti se nekdanji slengizmi uporabljajo danes. Tako so se nekateri nekdanji mladostniški slengizmi skozi desetletja rabe ustalili in sčasoma postali sestavina pogovorne splošnosporazumevalne slovenščine.

Celotni dosedanji razvoj slenga nam hkrati omogoča tudi prepoznavanje današnjih (mladostniških in splošnejših) slengizmov. Slengizmi so pogosto tako tvorbeno kot glasovno-pisno zaznamovani, pomenje vsakega slengizma pa se razkriva in dokončno izoblikuje šele v ustreznih jezikovnih situacijah in kontekstih. Pri tem je treba upoštevati, da so pogosti in obojestransko aktivni tudi prehodi iz žargona v sleng in obratno. Po drugi strani sleng zaradi njegove čustvene zaznamovanosti za krepitev vplivanjske funkcije (tudi v smislu tržnih strategij) rada uporablja publicistika, ki jo marsikateri današnji neuravnoteženi korpus, kot je npr. slovenski Gigafida, vsebuje v izjemno veliki meri.

Skratka, tudi slengovska leksika prispeva k aktualni živosti jezika, še posebno tista, ki se ohrani, ustrezno besedotvorno ustali in pomenotvorno širi. Tudi tovrstno sproti nastajajoče besedje se v slovenščini beleži in leksikografsko opisuje v *Sprotnem slovarju slovenskega jezika* (v e-verziji na spletišču Fran).

LITERATURA

- Crystal, David 2001. *Language and Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gjurin, Velimir 1974. Interesne govornice sleng, žargon, argo. *Slaviistična revija*, 22/1, 65–81.
- Krvina, Domen 2014–. *Sprotni slovar slovenskega jezika* 2014–, [www.fran.si] dostop 18. 12. 2023.
- Krvina, Domen, Špela Petric Žižić, 2024: The relation between the composition of corpora (genre balance and representativeness) and their reliability in compiling general explanatory dictionary. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies*. [V tisku]
- Korošec, Klara, Lara Strgar 2019. *Slengizmi med osmo- in devetošolci*. Vojnik, Celje: OŠ Vojnik.
- Rolih, Maša 2017. *Sleng in pogovorni jezik v spletni komunikaciji*. Doktorska disertacija. Koper: Univerza na Primorskem. 262 str. <https://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorske/Rolih-Masa.pdf>, <https://repozitorij.upr.si/IzpisGradiva.php?id=12723>, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-LGIKXJED>.
- Sekotová, Dagmar 2011. *Jezik mladih na sodobnih socialnih omrežjih z vidika socialnozvrstne analize*. Diplomsko delo. Diplomsko delo. Brno: Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

VIRI

- Korpus Gigafida 2.0. <https://viri.cjvt.si/gigafida/>, dostop 18. 12. 2023.
- Korpus Trendi: <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=trendi>, dostop 18. 12. 2023.
- Razvezani jezik: prosti slovar žive slovenščine: Najnovejša gesla - Razvezani Jezik, dostop 18. 12. 2023.

Domen Krvina

Institut za slovenački jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU, Ljubljana

Andreja Žele

Filozofski fakultet Univerzитета u Ljubljani
Institut za slovenački jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU, Ljubljana

O NEOLOGIZMIMA U SLOVENAČKOM JEZIKU: OPŠTA
UPOTREBA JEZIKA SA AKCENTOM NA UPOTREBI
MLADIH

S a ž e t a k

Jeziк mladih je povezan sa alternativnim jezikom i slengom. U slovenačkom jeziku sleng se zapisuje poslednjih šezdesetak godina, što omogućava njegovo praćenje u jeziku različitih generacija i prelaska u višegeneracijsku upotrebu, jer mladi vremenom postaju stariji. Nekadašnji slengizmi mladih su se vremenom ustalili, koriste se u marketingu, publicistici i postali su deo razgovornog slovenačkog jezika. Slengizmi često imaju prepoznatljiva tvorbena i glasovno-pisano obeležja, a značenje svakog slengizma razotkriva se i ispoljava tek u odgovarajućim jezičkim situacijama i kontekstima. Česti su i prelasci reči iz žargona u sleng i obratno. Slengovska leksika zastupljena je i u korpusima slovenačkog jezika, glavni izvor radu predstavlja *Sprotni slovar slovenskega jezika* dostupan na veb-sajtu „Fran Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU“.

Ključne reči: slengizmi, žargonizmi, razgovorni jezik, rečnici, (ne)referentni korpusi.

УДК 811.163.41'271.2-053.81:81'26
811.163.41'271.2-053.81:[004.774.1+004.773.6]

*Ивана Лазић Коњик**

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

УПОТРЕБА СКРАЋЕНИЦА У ЈЕЗИКУ МЛАДИХ: АКТУЕЛНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ И УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

У раду се истражује утицај нових технологија на језик. Фокус истраживања је на употреби скраћеница у текстуалном дописивању младих. Циљ је да се истражи њихов статус и утицај на стандардни језик и језичку културу. Анализа је заснована на квантитативним подацима. Резултати показују да иако постоји опште уверење да овај нови начин комуникације има негативан утицај на стандардни језик, промене које настају пре се могу сматрати еволуцијом, а не претњом постојећим језичким варијететима.

Кључне речи: скраћенице, језик дописивања младих, СМС, језик интернета, језичке промене, српски језик.

* ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs; ORCID 0000-0003-0840-0140.

** Рад је финансиран према уговору бр. 451-03-47/2023-01/200174 који је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије закључило са Институтом за српски језик САНУ.

1. Увод

1.1. Савремено друштво пролази кроз динамичне промене у начину комуникације подстакнуте дигиталном револуцијом и развојем друштвених медија. Појава СМС-а¹ крајем прошлог века и нагла популаризација овог вида дописивања међу људима почетком овог века, дала је нову димензију употреби језика. О томе је писао Д. Кристал у књизи *Txtng: The gr8 db8* из 2008. године.

1.2. Лингвистичка природа језика који се користи у дописивању путем СМС-а² одређена је његовим техничким карактеристикама: ограниченом дужином поруке, начином на који се порука куца на тастатури мобилног телефона и могућношћу коришћења графичких и других нејезичких форми комуникације, као што су графика или звук. Слање СМС порука је у почетку било скупо, будући да је њихова дужина била ограничена на 160 словних места, па је свако словно место било драгоцено. Куцање поруке на телефонској тастатури изискивало је одређени напор који се огледао у захтеву да се исти тастер притисне и по неколико пута да би се откуцало одређено слово. Корисници мобилних телефона су се прилагођавали поменутиим ограничењима скраћујући уобичајене речи или читаве фразе које се често употре-

¹ Реч СМС је позајмљена из енглеског језика у којем је настала од израза *short message service (SMS)*. То је акроним за сервис слања кратких порука преко мобилних телефона. Први СМС послат је у децембру 1992. год. у Финској (Crystal 2008a: 4).

² У енгл. језику се за овај вид дописивања који се реализује слањем кратких текстуалних порука уобичајено користи термин *texting*. У употреби су и бројни други називи, нпр. *short messaging*, *short mail*, *SMSing*, *person-to-person messaging*, *mobile messaging*, *text messaging*, *txtng* и др. (исп. Crystal 2008a: 6).

бљавају. Тако су скраћенице постале важна одлика језика који се користи у СМС дописивању.³

1.3. Са наглим порастом популарности овог вида комуникације и појавом нових апликација за брзу размену порука путем интернета, као што су Viber, WhatsApp или Messenger, употреба скраћеница није замрла него је еволуирала, а скраћенице су постале саставни део језика текстуалног дописивања и интернетске културе, нарочито у комуникацији младих.

2. Предмет и циљ истраживања

2.1. Бројне промене које је донела нова технологија утицале су на начин на који користимо језик. Лингвисти се слажу да језик којим се служимо приликом слања инстант текстуалних порука представља нови језички варијетет који се по многим својим особинама и правилима разликује од конвенционалног писаног језика.⁴ Раширило се опште лаич-

³ Овај вид језика који се користи у дописивању слањем кратких текстуалних порука Д. Кристал означава енглеским термином *textspeak* (слободан превод на српски језик могао би гласити *писани говор* или *говорни текст*). У енглеском се срећу и други називи, као што су: *texting language*, *textese*, *language of the Internet*, *Internet language*, *digital language*, *chatting* итд. (исп. Al Shlowiy 2014: 469).

⁴ Д. Кристал наводи да су скраћивање и нарочита ортографија главне одлике овог језичког варијетета у енглеском језику. Речи се формирају тако што слова представљају слокове, нпр. *b*, *b4*, *NE*, *r.Tspoons*, *u*, *ur*, *xsept*, користе се бројеви и симболи, нпр. *&*, *@*, *2*, *abbrevi8*, *b4*, *face2face*, знакови интерпункције и слова се комбинују са циљем да се изразе ставови, тзв. смајлији или емотикони, нпр. *:-D*, који добијају смисао тек када се прочитају са стране (Crystal 2008b: 80). Све особине које Д. Кристал наводи за енглески језик дописивања карактеристичне су у мањој или већој мери и за српски језик дописивања, уз одређена прилагођавања, док се многи елементи преузимају у изворном облику. Језик дописивања који се у енглеском назива и "скраћени језик" (енгл. *abbreviated language*) није затворен систем него се стално развија и мења.

ко уверење, претежно код припадника старије генерације, да језик текстуалних порука, који је углавном језик младих, због бројних скраћеница које се у њему користе и других одступања од стандарне ортографије штетно утиче на стандардни језик. Слично схватање укоренило се и у нашој средини, што показују многи наслови новинских текстова у којима се углавном неосновано исказује забринутост за све сиromашнији језик и писменост младих под утицајем новог (интернетског) медија и језика.⁵ У истраживању које је 2022. године спроведено за потребе израде докторске дисертације о утицају англицизама и језика друштвених мрежа на српски језик и културу изражавања такође је исказана забринутост да се промене у српском језику које се дешавају под утицајем комуникације на друштвеним мрежама „преносе на свакодневицу и постају начин говора и мимо друштвених мрежа, односно доминантни говор данашњице“ (Вуковић 2022: 246–247). Истина је, ипак, да комуникација путем текстуалних порука у дигиталном простору заправо не представља никакву озбиљну претњу устаљеним језичким варијететима (Crystal 2008a: 7). Она само прати брз развој цивилизације и технике и прилагођава им се. То су потврдила бројна квантитативна истраживања спроведена у различитим језицима која су показала да нови језик текстуалних порука не утиче на граматику и језички систем. Ње-

⁵ У новинама читамо следеће наслове: *Rečnik mladih sve skromniji* https://www.okradio.rs/m/vesti/specijali/u-fokusu/recnik-mladih-sve-skromniji_24979.html; *Kako su mladi promenili srpski jezik* <http://hejmagazin.rs/my-life/kako-su-mladi-promenili-srpski-jezik/>; *Mladi Kosova i online sfera: Osiromašenje kulture komuniciranja* <https://www.slobodnaevropa.org/a/mladi-kosova-i-online-sfera-osiromasenje-kulture-komuniciranja/27298789.html>; *Mladi stvorili novosrpski jezik. Kako je moderno izražavanje promenilo gramatička pravila* <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/mladi-stvorili-novosrpski-jezik-kako-je-moderno-izrazavanje-promenilo-gramaticka/21c1p9w> итд.

гов настанак и развој управо је могућ тек када његови корисници вешто владају својим језичким системом. Стога он показује своју иновативну и креативну страну (исп. Tagliamonte, Denis 2008, Sehrish, Munnaza 2016, Turk Sakač, Filipan-Žigniћ 2019).

2.2. Рад има за циљ да испита актуелне тенденције употребе скраћеница у језику који се користи у текстуалном дописивању младих и истражи њихов статус у свакодневном српском језику. Главни задатак истраживања је да се документује поменута језичка појава, а затим одговори на следећа, кључна питања: 1) које скраћенице млади данас најчешће користе у дописивању на интернету; 2) да ли се нове скраћенице разликују од досадашњих и 3) да ли нови језик текстуалних порука утиче на формални стандардни језик и језичку културу.

3. Материјал за анализу

За анализу у овом раду користили смо материјал скраћеница добијен на основу личне преписке са сопственом децом узраста 10, 13 и 16 година, вођене током 2023. године преко апликација Whatsapp и Viber, затим материјал скраћеница добијен из њихове преписке са вршњацима, вођене у истом периоду током 2023. године преко истих апликација, Whatsapp и Viber, као и материјал скраћеница у раду М. Вујовић (2020) за српски језик, у којем су поређени начини скраћивања речи у дописивању младих преко апликација Whatsapp и Viber у српском, шпанском и италијанском језику.⁶ Материјал за анализу обухвата укупно 194 скраћенице

⁶ У питању су скраћенице ексцерпирани из личних порука које су слали београдски средњошколци старости између 16 и 17 година преко апликација Whatsapp и Viber, укупно 25 информатора и из порука 10 информатора говорника српског језика старости између 20 и 25 година

и показује актуелне начине скраћивања и репертоар скраћеница које млади данас користе у писаној дигиталној комуникацији. Скраћенице и речи од којих су настале наводимо латиничним писмом, јер се оно готово искључиво користи у дописивању и како би се лакше уочио механизам скраћивања.

4. Скраћенице које млади данас најчешће користе у дописивању

4.1. Дописивање путем размене инстант порука није одлика само младих, али млади чешће користе поруке као начин комуникације него старија генерација. Истраживање Д. Кристала у Великој Британији показало је да 80% испитаника узраста млађег од 25 година радије шаљу поруке него да зову. Најизразитија одлика језика који се користи у дописивању, у односу на конвенционалну употребу језика је управо употреба скраћеница. За разлику од традиционалног скраћивања, које се врши према одређеним, иако не строгим правилима, нове скраћенице у дописивању младих показују знатно већу разноврсност.⁷

преко истих апликација. О ширим подацима истраживања в. Вујовић 2020: 94–95.

⁷ Уобичајени конвенционални начини скраћивања у српском језику подразумевају неколико устаљених правила: задржава се прво слово или неколико почетних слова, а скраћивање се обележава тачком (тзв. почетно скраћивање: г. – година, проф. – професор); изостављају се унутрашњи делови речи при чему се не пише тачка (тзв. сажето скраћивање: др – доктор); преузимају се стране, интернационалне скраћенице по правилу у изворном облику; у новије време граде се акроними од почетних слова вишечланог имена који се пишу великим словима без тачке и размака међу словима (Правопис 2010: 144–151). Брз цивилизацијски развој, глобализацијски процеси и доминантан утицај енглеског језика донели су промене и у овој области. Почетком 20. века у енглеском језику усталила се пракса стварања акронима уместо дугачких назива разли-

4.2. Скраћенице које документујемо у овом раду у највећем броју нису забележене у постојећим нормативним приручницима. Мањи број је шире познат, као што су скраћенице за називе школских предмета: ‘geo’, ‘ist’, ‘mat’, ‘muz’, ‘srp’ итд., али се у њиховом писању скраћивање не обележава тачком, како је то прописано традиционалним правилима. То је и иначе најизразитија разлика у односу на норму, јер ни у једном забележеном примеру у нашем материјалу није употребљена тачка. Очигледно да традиционална средства интерпункције у инстант дописивању немају значајну информативну вредност. Понекад се у дописивању поштују упитници, нпр. ‘ks?’ (Kako si?), ‘sr’ или ‘str?’ (Šta radiš?), иако се чешће не употребљавају, или се, с друге стране, интерпункцијски знаци претерано употребљавају како би се нешто нагласило или показао интензитет емоција, нпр. стављање више поновљених узвичника. Сличан ефекат има и понављање истог слова, нпр. ‘daaaaa’ (da), ‘hvaaaalaaa’ (hvala), или употреба свих великих слова у писању неке речи. Почетно велико слово се по правилу не употребљава нити на почетку реченице нити у писању властитих имена, осим уколико је укључена опција аутоматског исправљања почетног слова, што није реткост. Општа је одлика дигиталне комуникације младих да се користи искључиво латиница и да се српска латинична слова најчешће пишу без дијакритичких знакова (č > c, ć > c, š > s, ž > z, đ > dj), што је, такође, у супротности са стандардном нормом.

4.3. Скраћенице забележене у нашем материјалу представимо према творбеним моделима. У односу на устаље-

читих организација (Adams 1973: 136), која је врло брзо стигла у српски језик, о чему сведоче бројни скраћени називи у Клајновој *Творби* за различите организације, предузећа, установе, манифестације и сл., настали после рата (Клајн 2002: 170). Са појавом новог медија, мобилног телефона и интернета, наставио се даљи развој у овој области.

не механизме скраћивања, материјал показује да се појављују и неки нови механизми:

1) Најбројније су скраћенице настале изостављањем самогласника у речи (свих или већине) и задржавањем сугласника (свих или већине) тако да реч буде препознатљива (укупно 52 скраћенице). Информативна вредност сугласника је, како је запазио Д. Кристал, већа од информативне вредности самогласника, због чега се они задржавају у скраћеницама (Crystal 2008б: 80). Обавезно се задржава први, а најчешће и други сугласник, будући да имају дистинктивну улогу. Није уобичајено да се из скраћеница изоставе сви сугласници, осим у случају када је реч и поред тога препознатљива. У нашем корпусу забележена су само два таква примера: ‘ae’ – хајде и ‘e’ – jel (‘e se smaras?’ – Је l’ se smaraš?). Могу се издвојити три подгрупе примера:

а) Прву групу чине скраћенице у којима су изостављени сви самогласници и задржани сви сугласници (33 скраћенице): ‘brt’ – brat или brate; ‘brv’ – bravo; ‘bzvz’ – bezveze; ‘cmk’ – cmok; ‘dbr’ – dobro; ‘dns’ – danas; ‘fzn’ – fazon; ‘hvl’ – hvala; ‘inc’ – inače; ‘jbg’ – псовка (jebi ga); ‘jsm’ – jesam; ‘kprm’ – kapiram; ‘krten’ – kritično; ‘lgn’ – lagano; ‘lzs’ – lažeš; ‘mn’ – mene или meni; ‘mng’ – mnogo; ‘mrm’ – moram; ‘mslm’ – mislim; ‘nmj’ – nemoj; ‘nrvn’ – naravno; ‘nsm’ – nisam; ‘nst’ – ništa; ‘rln’ – realno; ‘skl’ – škola; ‘smr’ – smor; ‘str’ – sutra; ‘stvrn’ – stvarno; ‘tb’ – tebe или tebi; ‘tbr’ – tebra; ‘vcrs’ – večeras; ‘znc’ – znači; ‘zns’ – znaš.

б) У другој групи, коју чини 7 скраћеница, такође су изостављени сви самогласници, а задржани су неки сугласници, не сви. У два примера краћих речи задржана су прва два сугласника, од укупно три: ‘plj’ – paljba, ‘sk’ – škola. У дужим речима са више од три сугласника задржана су прва три сугласника: ‘bzv’ – bezveze, ‘svj’ – svejedno, ‘vrv’ – vero-

vatno, 'vzd' – Voždovac. Само у једном примеру, задржана су прва два и последњи сугласник: 'msm' – mislim.

в) У трећој групи су скраћенице добијене по истом принципу, изостављањем свих самогласника и задржавањем свих или неких сугласника, али се скраћивање не испољава на лексичком, него на синтагматском или синтаксичком нивоу, скраћивањем вишечланих израза и краћих реченица (укупно 12 скраћеница): 'cјms' – čujemo se; 'lkn' – laku noć; 'nmg' – ne mogu; 'nmp' – nemam pojma; 'nmvz' – nema veze; 'nshvts' – ne shvataš; 'nvrjm' – ne verujem; 'nznm' или 'nzm' – ne znam; 'str?' – šta radiš?; 'upm' – псовка (u pičku materinu); 'zzms' – zezam se.

2) Скраћивање се у појединим случајевима врши до те мере да се у скраћеници задржава само почетно слово које замењује целу реч (укупно 9 скраћеница)⁸: 'c' – čao; 'd' – da; 'dj' – đubre; 'dz' – džabe; 'n' – ne; 'nj' – nju; 'p' – pozdrav; 'r' – razred; 'z' – zdravo ili zovi. Ова група није бројна, будући да је могућност погрешног разумевања или неразумевања у случају оваквог начина скраћивања драстично повећана, због чега је за њихово правилно декодирање веома важан контекст. Њихов настанак мотивисан је јасним циљем – да се убрза куцање поруке и повећа ефикасност комуникације прилагођавајући је брзом ритму дигиталне интеракције.

Употреба скраћеница и иначе носи са собом повећан ризик од двосмислености. Д. Кристал скреће пажњу на то да иста скраћеница може имати више од једног значења и проузроковати нејасноће (Crystal 200806: 81), што није случај само у енглеском језику. Наши примери такође показују да иста скраћеница може замењивати различите речи: нпр. 'z' – zdravo и zovi, 'sl' – sledeći и slika, 'sr' – srećan rođendan и

⁸ У Правопису српског језика такође се наводе скраћенице сведене само на почетно слово, нпр. г. – година или господин, р. – ред, т. – тачка или тона, л. – лице или лист итд. (Правопис 2010: 144).

šta radiš, или се иста реч скраћује на различите начине: ‘buk’ и ‘bukv’ – bukvalno, ‘isk’ и ‘iskr’ – iskreno, ‘sk’ и ‘sko’ – škola, ‘tel’ и ‘fon’ – telefon, ‘nzm’ и ‘nzn’ – ne znam, ‘vtp’ и ‘wtp’ – volim te puno. За разлику од конвенционалних скраћеница које су формалне, скраћенице у дописивању младих су ситуационе и личне, због чега су овакве варијације лако могуће (исп. Crystal 2008a: 45–46). Примери наведени у Правопису српског језика показују да то ни раније није био редак случај (исп. Правопис 2010: 144–145).

3) Засебну групу чине скраћенице које су настале почетним скраћивањем без употребе тачке (укупно 45). Механизам почетног скраћивања иначе је продуктиван у српском језику. Забележени примери потврђују отвореност овог творбеног модела за непрестано попуњавање новим примерима: ‘bio’ – biologija; ‘buk’ и ‘bukv’ – bukvalno; ‘dog’ – dogovor или dogovoreno; ‘dom’ – домаћи; ‘dop’ – dopisivanje; ‘geo’ – geografija; ‘hem’ – hemija; ‘info’ – informacija; ‘insta’ – Instagram; ‘isk’ и ‘iskr’ – iskreno; ‘ist’ – istorija; ‘kid’ – kidara⁹; ‘kom’ – komentar(i); ‘komp’ – kompjuter; ‘kr’ – kredit; ‘madj’ – mađarski; ‘mat’ – matematika; ‘mik’ – mikrofon; ‘mob’ – mobilni; ‘muz’ – muzičko; ‘nap’ – napolje; ‘nis’ – ništa; ‘odg’ – odgovori; ‘odlič’ – odlično; ‘ozb’ – ozbiljno; ‘opus’ – opušteno; ‘otp’ – otprilike; ‘por’ – poruka; ‘poz’ – pozdrav; ‘prez’ и ‘preza’ – prezentacija; ‘prod’ – prodavnica; ‘rodit’ – roditeljski; ‘sk’ и ‘sko’ – škola; ‘sl’ – sledeći ili slika; ‘srp’ – srpski; ‘stv’ – stvarno; ‘sup’ – super; ‘sut’ – sutra; ‘tab’ – tablet; ‘tel’ – telefon; ‘udzb’ – udžbenik; ‘ustv’ – u stvari. Јављају се и варијанте, што показују скраћенице: ‘buk’ и ‘bukv’ – bukvalno; ‘isk’ и ‘iskr’ – iskreno; ‘sk’ и ‘sko’ – škola. У једном примеру скраћен је предлошко падешки израз у *ствари*: ‘ustv’ – u stvari, а такође је забележен и један случај лексикализаци-

⁹ Пејоративан назив у говру младих за њиховог вршњака који се понаша детињасто, непримерено свом узрасту, као балавац и сл.

је додавањем самогласника *a* на крај скраћенице: ‘prez’ и ‘preza’ – презентација (‘Pošalji prezu i napiši za kad je’).

4) Мали број скраћеница настао је супротним поступком – изостављањем почетних слова, односно задржавањем завршног дела речи (укупно 4 скраћенице): ‘đa’ – sviđa, ‘fon’ – telefon, ‘net’ – internet; ‘ću’ – hoću. Овај творбени модел раније није био заступљен. Он је слабије продуктиван, јер је скраћеница која настаје као резултат обично мање прозирна. Ретки су случајеви када се употреба одређене скраћенице толико устали да она постане препознатљива и ван контекста дописивања, као што су примери ‘net’ и ‘fon’.

5) Слабије продуктиван модел је и почетно скраћивање уз понављање последњег слова у скраћеници (укупно 4). Примери показују да се обично понављају слова ‘ш’ (s > š) и ‘з’ (z): ‘ness’ – nešto; ‘niss’ – ništa; ‘nezz’ – ne znam; ‘pazz’ – pozdrav.

6) У посебну групу издвојили смо необичне примере у којима се, заправо, и не ради о скраћивању, него о продужавању кратких речи, потврдних облика *да* и *не* (и енглеског „no“), вероватно по узору на сличне примере у енглеском језику (укупно 5). На ове речи додаје се слово ‘п’: ‘dap’ – да; ‘nep’ – не; ‘nop’ – не. Овакав начин измењеног скраћивања омогућава изражавање емоција додавањем емоционалне нијансе, стварају се неформални и опуштенији изрази који одговарају тону дигиталне комуникације међу младима и могу произвести осећај блискости или пријатељства. Млади теже показивању креативности у креирању сопствених израза или скраћеница како би се издвојили и створили јединствен језички идентитет. У ову групу уврстили смо и скраћенице: ‘kk’ – ок и ‘сс’ – њао. Занимљиво је запазити тенденцију замене широко распрострањене и фреквентне скраћенице ‘ок’

(океј, у реду) скраћенцом ‘kk’ у дописивању младих.¹⁰ Очигледно је да су брзина куцања и уложени напор кључни, па је лакше и брже откуцати два иста слова *kk* него два различита *ok*.¹¹ На сличан начин се скраћује и поздрав *џао*, који се такође често користи, па се поред скраћенице ‘с’ јавља и скраћеница ‘сс’ настала по аналогији са ‘kk’. Поред практичних разлога, уштеде у времену и улагања мањег напора, јасно је да су важни и неки други циљеви, као што је стварање својеврсног стила комуникације који омогућава међусобну идентификацију младих.

7) Посебно су иновативне и разноврсне скраћенице којима се скраћују вишечлани изрази и реченице тако што се задржава прво слово сваке речи датог израза, односно реченице, у виду тзв. иницијализма (укупно 26).¹² Овакве скраћенице, међутим, више имају индивидуални карактер него што су устаљене и одраз су креативних аспирација њихових твораца. Њихов настанак је условљен новим средствима и начином комуникације, а често се срећу и у енглеском језику дописивања. Д. Кристал констатује да њихова употреба илуструје идиосинкратичну комуникативну надмоћ-

¹⁰ За општепознати англицизам акроним ‘ок’ са значењем ‘у реду’ више нико поуздано не зна како је настао и шта је првобитно означавао, али се користи у многим језицима са истим значењем.

¹¹ Слично објашњење наведено је и у једном новинском чланку: „Kada me neko nešto obavesti ja napišem KK tj. OK jer je lakše da se dvaput klikne KK, nego da se ode do O pa onda K“; објашњавају млади“ (извор: <https://www.rts.rs/lat/magazin/Zanimljivosti/3316770/da-li-nepismenim-sms-porukama-kvarimo-jezik.html>).

¹² *Иницијализми* су скраћенице које настају од почетних слова вишечланог израза при чему се свако слово изговара засебно, а не као реч. По томе се разликују од *акронима* који настају на исти начин, али се изговарају као реч. У Правопису српског језика такође се прави поменута разлика, али је терминологија другачија. За први тип скраћеница користи се термин *верзалне скраћенице* или *акроними*, а за други тип термин *вербализоване верзалне скраћенице* (в. Правопис 2010: 146 и 149).

ност, а не истинску употребу у комуникативној заједници (Crystal 2008б: 81). Иницијализми забележени у посматраном материјалу доследно су написани малим словима: ‘amr’ – ako me razumeš; ‘app’ – ako prođe, prođe; ‘avs’ – (h)ajde vidimo se; ‘ckz’ – cimaj kad završiš; ‘cspsv’ – čujemo se, pa se vidimo; ‘dd’ – dobar dan; ‘gsp’ – gledaj svoja posla; ‘ks?’ – kako si?; ‘ln’ – laku noć; ‘nnc’ – nema na čemu; ‘np’ – nema problema ili nemam pojma; ‘nz’ – ne znam; ‘pgv’ – potpuno gubljenje vremena; ‘pmsm’ – po mom skromnom mišljenju; ‘sbbkbb’ – šta bi bilo kad bi bilo; ‘sn’ – sve najlepše; ‘sr’ – srećan rođendan; ‘sr?’ – šta radiš?; ‘tf’ – taj fazon; ‘tjt’ – to je to; ‘ttk’ – to ti kažem; ‘ubr’ – uzgred budi rečeno; ‘vsk’ – vraćam se kasnije/ kasno; ‘vtncs’ – volim te najviše na celom svetu; ‘vt’ – volim te; ‘vtp’ – volim te puno.

8) Под утицајем енглеског језика дописивања настају и скраћенице у којима се комбинују слова и бројеви или српска и енглеска слова (укупно 31). Такве скраћенице су интегрални део интернетске културе и виралних трендова па их млади преузимају како би се уклопили у актуелне онлајн трендове. Иако су могућности српског језика у том погледу далеко инфериорније у односу на енглески језик, њихови творци показују запањујући дар и креативност (укупно 19): ‘ni1’ – nijedan; ‘2put’ – dvaput; ‘o2lio’ – odvalio; ‘3k’ – trik; ‘3pujes’ – tripuješ; ‘u3rovati’ – utripovati; ‘4tak’ – četvrtak; ‘5ak’ – petak; ‘5ar’ – Petar; ‘5oro’ – petoro; ‘5rović’ – Petrović; ‘5sop’ – pet šop; ‘5sto’ – petsto; ‘o5’ – opet; ‘reka8’ – reka o sam; ‘stiga8’ – stigao sam; ‘zuri8’ – žurio sam; ‘100jano vic’ – Stojanović; ‘100ka’ – stoka. Скраћенице у којима се користе енглеска слова која не постоје у српском писму (укупно 12): ‘bkw’ или ‘bukw’ – bukvalno; ‘hwl’ – hvala; ‘wrw’ – verovatno; ‘wtp’ – volim te puno; ‘wzd’ – Voždovac; ‘xtra’ – ekstra; ‘qq’ – kuku; ‘laq’ – laku (noć); ‘ql’ – kul; ‘ncy’ – neću; ‘slyc’ – slučajno. Д. Кристал констатује да је већина таквих

скраћеница бескорисна и да се ни 5% не користи у реалним ситуацијама.

9) У посебну групу сврстане су скраћенице које се у изворном облику преузимају из енглеског језика дописивања. Мањи број таквих англицизама је постао шире познат и прихваћен у дописивању, нпр. *lol, ok, pls, thanx, thx*. Забележене су следеће енглеске скраћенице (укупно 18): ‘bb’ – *bye, bye* (бај бај, ћао); ‘b-day’ – *birthday* (рођендан); ‘bff’ – *best friends forever* (најбољи пријатељ заувек); ‘btw’ – *by the way* (узгред, успут); ‘bro’ – *brother* (брат, брате); ‘fyi’ – *for your information* (за твоју информацију); ‘idk’ – *I don’t know* (не знам); ‘ily’ – *I love you* (волим те); ‘lol’ – *laughing out loud* (грозотом се смејем); ‘ok’ – *all correct* (у реду); ‘ofc’ – *ofcourse* (наравно); ‘pls’ – *please* (молим те); ‘sry’ – *sorry* (извини); ‘thanx’ или ‘thx’ – *thanks* (хвала); ‘tia’ – *thanks in advance* (хвала унапред); ‘vtf’ или ‘wtf’ – *wath the fuck* (вулг. за чуђење, запрепашћење: не верујем, немогуће).

5. Нове vs традиционалне скраћенице

Иако постоје значајне разлике између репертоара скраћеница које млади користе у дописивању и традиционалних скраћеница, не може се рећи да постоје оштре разлике међу формалним механизмима скраћивања и саме његове сврхе. Скраћенице нису ништа ново, констатује Д. Кристал, који се највише бавио овом темом у енглеском језику у својим истраживањима. Истина је да су се поред раније установљених механизма појавили и неки нови, али је у природи скраћеница да се стално мењају и развијају (исп. Правопис 2010: 147). Гавни циљ скраћивања је и даље остао исти – да се олакша и убрза писана комуникација. С друге стране, репертоар скраћеница у дописивању младих условљен је тематским и формалним одликама регистра. Све скраћенице у дописивању младих имају прагматичку вредност, припадају

неформалној писаној комуникацији и функционишу само у датом контексту дигиталне комуникације. Традиционалне скраћенице се у дописивању младих користе уколико за њима постоји потреба, што није тако често, али се пишу без одговарајућих знакова интерпункције како би се убрзала и поспешила комуникација. Иницијализми и акроними, као релативно нова појава у скраћивању, осим на лексичком и синтагматском нивоу, проширени су и на раван синтаксе, тако што се скраћују читаве реченице.

Разлике у односу на традиционално скраћивање, дакле, постоје, али пре као израз еволуције овог језичког домена, него његове деструкције.

6. Утицај језика дописивања на стандардни језик и језичку културу

Истраживања у енглеском језику која су све бројнија потврђују да језик дописивања не утиче штетно на стандардни језик нити квари језик младих, већ доприноси његовом развијању. Да би се користиле скраћенице, морају се претходно знати речи које се скраћују. Изостављање интерпункције подразумева знање правила њеног коришћења. Ученици у школи уче разлику између формалног и неформалног писања и знају да им неформални језички елементи у формалним радовима могу само штетити. Због тога они воде рачуна о томе да у писаним саставима не користе скраћенице.

6.1. У нашој средини ретка су истраживања која би потврдила или оповргла ову тезу. У оквиру докторске дисертацији Вуковић 2022, испитиван је утицај енглеског језика путем друштвених мрежа на српски језик и културу изражавања. Спроведена је анкета међу ученицима трећег и четвртог разреда средње школе (укупно је обухваћен 71 уче-

ник). Анализирана је самопроцена ученика о коришћењу елемената језика дигиталне комуникације (скраћеница, емотикона, англицизама, ћирилице/латинице, правописних правила) у дигиталној комуникацији. Резултати показују да 99% ученика сматра да млади користе скраћенице у дописивању; 40% каже да сами користе скраћенице у дигиталном писању. У другом делу анкете испитивана је процена њихових наставника (укупно је обухваћено 40 наставника). Наставници у великом проценту сматрају да је говор ученика измењен (78%),¹³ мада се у раду не образлаже шта се под тим подразумева. За то окривљују интернет (84%). Сматрају да ученици користе доста енглеских речи у усменом изражавању (82%), а да мање енглеских речи користе у писменом изражавању (44%). Иако су овим истраживањем обухваћени ставови засновани на субјективној процени наставника који могу бити подложни утицајима општег јавног наратива о сиромашењу језика младих и све мањем степену писмености, резултати анкете показују да и таква субјективна процена показује да се употреба нестандартних облика комуникације, у овом случају новијих англицизама и енглеских речи (инглишизама¹⁴), значајно разликује када је реч о употреби у дигиталној комуникацији и у формалној писаној или свакодневној употреби.

6.2. Навешћемо још једно истраживање спроведено у хрватском језику у којем је такође испитивана самопроцена ученика осмог разреда о учесталости заступљености елеме-

¹³ На питање/констатацију: *Говор ученика је измењен*, 18% наставника изјаснило се да се у потпуности са тим слаже, 60% је навело да се углавном слаже, 7% је неодлучно, 9% се углавном не слаже, а 7% се уопште не слаже. Дакле, 78% се слаже са датом тврдњом.

¹⁴ Према дефиницији Т. Прћића *инглишизми* су речи и фразе из енглеског језика код којих процес интеграције у српски језик није ни започет (Ргџић 2023: 75–76, 95, 154, 212).

ната језика нових медија у школским писменим радовима (Filipan-Žignić, Turk Sakač 2016; Turk Sakač, Filipan-Žignić 2019). Када је реч о скраћеницама, резултати показују да се већина ученика изјашњава да никад не користи скраћенице у текстовима писаним у школи или за школу (наводи се податак 71%). На основу истраживања и других елемената језика нових медија (емотикона, великих и малих слова, знакова интерпункције и др.) дошло се до општег закључка да „velika većina učenika 8. razreda u školskim pisanim radovima nikad ili vrlo rijetko koristi elemente jezika novih medija, dok istovremeno učenici 8. razreda većinom vrlo često ili uvijek koriste elemente jezika novih medija samo kada pišu u novim medijima u svoje slobodno vrijeme na Facebooku, u pričaonici, forumu i SMS-porukama (Viberu, WhatsAppu ...). Stoga nema dovoljno elemenata koji bi potvrdili mišljenja da se jezik osnovnoškolaca u njihovim školskim radovima pogoršao zbog upotrebe jezika novih medija na internetu i mobilnom telefonu što govori da jezik novih medija zasada ne utječe negativno na pismenost učenika osnovne škole“ (Filipan-Žignić, Turk Sakač 2016: 471–472). Након спроведеног опсежнијег истраживања, аутори закључују да ученици знају како треба писати у школи и формалним ситуацијама, а да језик нових медија користе готово искључиво у новим медијима (Turk Sakač, Filipan-Žignić 2019: 447). Још су значајнији резултати прелиминарне анализе рађене уз помоћ рачунарског програма Oxford WordSmith 6.0 који је прегледао ученичке школске текстове. Показало се да ученици у школским текстовима готово никад не употребљавају скраћенице, англицизме или емотиконе који су део комуникације у новим медијима (Filipan-Žignić, Turk Sakač 2016: 472).

7. Закључак

7.1. Материјал скраћеница анализиран у овом раду показује континуитет лексичких иновација у овом језичком домену започет у ранијем периоду језичког развоја, од половине до краја прошлог века, који је нарочито убрзан почетком овога века под утицајем спољашњих фактора, снажног технолошког развоја, појаве интернета и новог начина комуникације путем мобилних телефона и апликација за дописивање и глобалног утицаја енглеског језика.

7.2. Бројност скраћеница које се користе у дописивању младих и њихова разноврсност показују да нове скраћенице настају свакодневно пре свега као израз потребе: ради уштеде у времену, постизања брзине и ефикасности у писању порука, постизања динамичности комуникације, улагања мањег напора, али и као израз престижа.

7.3. Иако се нови језик дигиталне комуникације развија у контакту са енглеским језиком, број забележених домаћих скраћеница знатно је већи у односу на број забележених позајмљених англицизама или англишизама. Начини њиховог стварања су исти или веома слични као у енглеском језику, поготово у случају иницијализама и акронима и они показују да су глобализација и интернет као доминантан медиј данашњице утицали и на овај сегмент лексикона у коме се нове појаве и промене веома брзо одвијају. Ради се о појавама које се јављају истовремено у свим језицима а условљене су новим средствима и начином комуникације. У питању је нови варијетет језика ограничен на смс поруке – писани варијетет говорне комуникације. На тај начин се српски језик прилагођава новим културним и друштвеним околностима интегрисањем и прилагођавањем нових елемената глобалног језичког окружења.

7.4. Ставови истраживача у вези са питањем утицаја језика нових медија на стандардни језик варирају, мада обично укључују разумевање еволуције језика и прилагођавање новим технологијама. Већина лингвиста прихвата мишљење да језик еволуира током времена и прилагођава се променама у друштву. Употреба скраћеница у дигиталној комуникацији, као одговор на брзе размене порука, сматра се природним делом језичке промене, што су бројна истраживања потврдила. Језик дописивања не прелази оквире своје специјалне употребе, условљене каналом и потребама савремене комуникације, али неке од појава могу се пренети у актуелне варијетете сваремених језика, најчешће колоквијалног разговорног или омладинске и др. жаргоне. Ипак, постоји забринутост међу неким истраживачима у вези са осиромашењем језичког израза, смањењем степена писмености, непознавањем стандарднојезичких норми, због чега се усталило веровање да дигитална комуникација младих подстиче пад писмености и квари језик. Било би корисно спровести истраживања и у нашој средини међу средњошколцима (пре него међу основцима, јер се у основној школи писменост тек стиче), у којима би се испитала писменост и утицај елемената језика дигиталне комуникације на традиционално писање, да би се, уколико постоји негативна корелација, правовремено могло деловати у правцу развоја језичке и комуникацијске компетенције ученика.

7.5. На крају, покушаћемо сажето да представимо најважније особине скраћеница у језику дописивања младих:

- **Брзина и ефикасност.** У дигиталној комуникацији брзина писања је кључна. Коришћење скраћеница омогућава брже, лакше и ефикасније слање порука.

- **Идентификација и престиж.** Скраћенице су део језичког идентитета младих, оне одражавају њихову специфичну супкултуру. На тај начин млади показују своју једин-

ственост и припадност својој друштвеној групи. Ако старије генерације почну учестало да их користе, млади ће их, сигурно, напустити (као што су се повукли са Фејзбука када су на Фејзбук нагрнули њихови родитељи).

- **Праћење трендова.** Трендови на дигиталним медијима обликују језички израз младих. Они брзо прихватају и у свој језик адаптирају језичке иновације које су стекле доминацију.

- **Креативност и индивидуалност.** Употреба и стварање скраћеница омогућавају младима да изразе своју креативност и индивидуалност. Нови облици могу бити специфични за одређену групу или појединца.

- **Глобализација и интернетизација.** Многи фактори утичу на промене у језику, како спољашњи тако и унутарјезички. Најдоминантнији спољашњи утицаји данашњице су глобализација и интернетизација који се остварују преко енглеског као глобалног језика на интернету. Скраћенице су део овог процеса који је започео са СМС-ом, а наставио се кроз друге комуникацијске сервисе омогућене интернетом.

- **Језичка еволуција.** Језик се непрестано развија и мења, посебно у дигиталном окружењу. Коришћење нових скраћеница део је овог природног језичког еволутивног процеса.

ЛИТЕРАТУРА

Вуковић, Марија 2022. Утицај англицизама са друштвених мрежа на српски језик и културу изражавања. Докторска дисертација. Филозофски факултет, Косовска Митровица. [<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/21509>] приступљено 24.1.2024.

- Клајн, Иван 2002. *Творба речи у српском језику језику 1. Слагање, префиксација*. Београд, Нови Сад: Завод за уџбеника и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурица. *Правонис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Adams, Valerie 1973. *An Introduction to Modern English Word-Formation*. Longman.
- Al Shlowiy, Ahmed 2014. Texting abbreviations and language learning. *International Journal of Arts & Sciences*, CD-ROM, 469–482. [<https://www.universitypublications.net/ijas/0703/pdf/V4G323.pdf>] приступљено 24.1.2024.
- Crystal, David 2008b. Texting. *ELT Journal*, 62/1, 77–83,
- Crystal, David 2008a. *Txtng: The gr8 db8*. Oxford University Press.
- Filipan-Žignić, Blaženka, Marija Turk Sakač 2016. Utjecaj novih medija na jezik mladih u pisanim radovima. *Slavistična revija*, 4, 463–474.
- Prčić, Tvrtko 2023. *Srpski sa engleskim. Osnove kontaktno-kontrastivne lingvistike*. Novi Sad: Filozofski fakultet. [<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2023/978-86-6065-784-0>] приступљено 24.1.2024.
- Sehrish Javed, Munnaza Mahmood 2016. Language Change in Texting: Situation Analysis of Graduate Students. *Journal of Literature, Languages and Linguistics*, 26, 78–94. [<https://core.ac.uk/download/pdf/234693305.pdf>] приступљено 24. 1. 2024.
- Turk Sakač, Marija, Blaženka Filipan-Žignić 2019. Pisanje osnovnoškolaca u novim medijima – izazov za školu i učenike. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 68/2, 439–453.
- Vujović, Marija 2020. Osnovne karakteristike skraćeniца koje se koriste u komunikaciji preko aplikacija. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 10, 91–109.

Ivana Lazić Konjik

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts

USE OF ABBREVIATIONS IN THE LANGUAGE OF
YOUNG PEOPLE: CURRENT TENDENCIES AND
INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE
MODERN SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The paper investigates the impact of new technologies on language. The focus of the research is on the use of abbreviations in texting. The aim is to investigate their status and impact on the standard language and language culture. The analysis is based on quantitative data. The results show that although there is a general belief that this new way of communication hurts the standard language, the changes can be considered an evolution rather than a threat to the existing language varieties.

Key words: abbreviations, texting, textspeak, SMS, language of the Internet, language changes, Serbian language.

УДК 811.163.41'276.4:81'367.625''20''
811.163.41'276.4:81'373.611''20''

*Вања Миљковић**

(Институт за српски језик САНУ)

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА *БЛЕЈАТИ* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ СЛЕНГУ У СВЕТЛУ ТЕОРИЈЕ ИДЕАЛИЗОВАНИХ КОГНИТИВНИХ МОДЕЛА¹

У раду се испитује полисемија глагола *блејати* апаратуром теорије идеализованих когнитивних модела. Грађу чине примери ексцерпирани из електронских корпуса савременог српског језика ПДРС и SrWas. Анализа је показала да у савременом српском сленгу овај глагол има богату полисемију, која се разгранавала из лексичког значења „непродуктивно проводити време, не радити ништа корисно“. Ово се значење повезује са когнитивним моделом КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, а изводи се из примарног али данас не тако распрострањеног значења „оглашавати се гласом *блее* (о овци, телету и сл.)“ метафором ОСОБА КОЈА БЕСЦИЉНО ТРОШИ СВОЈЕ ВРЕМЕ ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА СЕ БЕСЦИЉНО ОГЛАШАВА. У овом се когнитивном моделу непродуктивно, бесциљно трошење времена изразито негативно оцењује, па је тако употребљено *блејати* блискозначно са *глуварити* и *дангубити*. Са друге стране, као реакција на такву концептуализацију развила се и супротна интерпретација заснована на когнитивном моделу ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ, у коме је *блејати* блискозначно са *одмарати се*.

* vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs, pablo_astrid@yahoo.com. ORCID 0000-0001-5730-533X

¹ Овај рад финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-66/2024--03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

У грађи су уочена и новија значења, која се метафорички наслањају управо из модела ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА – тако значење „бити локализован чекајући повољне околности“ почива на метафори ПРОВОЂЕЊЕ ВРЕМЕНА У ЧЕКАЊУ ЈЕ ГЛУВАРЕЊЕ, док значење „бити одложен и неупотребљаван“ представља продукт метафоричке персонификације НЕКОРИШЋЕНИ ПРЕДМЕТ ЈЕ НЕПРОДУКТИВНА ОСОБА.

Кључне речи: сленг, неологизми, идеализовани когнитивни модели, метафора, метонимија, енантосемија.

1. Увод

Идеализовани когнитивни модели (ИКМ) представљају један од централних појмова когнитивне лингвистике. Термин је сковао Џ. Лејкоф у данас класичном когнитивно-лингвистичком делу *Women, fire and dangerous things* (1987), у коме се нови филозофски и психолошки погледи на природу категоризације интегришу у семантичку теорију. Лејкоф (1987) сматра да је наше знање о свету организовано у форми когнитивних модела – друштвено релевантних пакета информација складиштених у дугорочној меморији, који се језички преносе са генерације на генерацију. Ови модели представљају релативно стабилне менталне репрезентације које одсликавају уверења и лаичке теорије о свету (Evans, Green 2007, 270). Они су идеализовани у том смислу што стварност представљају у поједностављеном обиму, узимајући у обзир само неке њене у датој култури истакнуте аспекте, чиме категорија нужно постаје организована око прототипичног представника. Када говоримо о лексичкој семантици, јасно је да прототипична инстанца лексички кодираног значења представља конструкт са специјалним социјалним статусом, односно да се лексичко значење може посматрати као когнитивни модел који се захваљујући самој лексикализацији фаворизује у одређеној језичкој заједници.

У том се смислу може рећи да су идеализовани когнитивни модели селективни пакети друштвено релевантних информација посредством којих говорници једног језика осмишљавају и разумеју стварност. Као аналитичко оруђе, ИКМ теорија се користи, пре свега, у истраживањима лексичке семантике и полисемије (Cienki 2007, 180).² ИКМ има важну улогу и у проучавањима метафоре и метонимије – тако, рецимо, Кевечеш говори о метафорички структурираним когнитивним моделима емоција (Kövecses 2010), а метонимију неки аутори посматрају управо као процес који се одвија између појмова унутар истог ИКМ (Radden, Kövecses 1999).

Репрезентативна је Лејкофова анализа лексичког појма МАЈКА (1987: 74–76; 2007: 136–138), који, заправо, представља стереотипну представу мајке у савременом западном друштву – ону представу која је нераздвојива од представе о типичној породици. У том се смислу за *мајку*, као и за друге речи из домена породичних улога, може рећи да представља когнитивни модел унутар идеализованог модела ПОРОДИЦЕ. Лејкоф *мајку* анализира као појмовни кластер сачињен од неколико модела: модела рађања (жена која је родила дете), генетског модела (жена која је детету предала део својих гена), модела одгајања (жена која води рачуна о детету), брачног модела (жена која је у браку са дететовим оцем), модела породичног стабла (најближи старији женски сродник детета на породичном стаблу). Сложени модел МАЈКЕ је идеализован јер се ванјезички референти, у складу са својом типичношћу, више или мање уклапају у такву стереотипну

² Напоменимо да су и неке граматичке појаве истраживане из перспективе идеализованих когнитивних модела. Л. Јанда (Janda 2004), тако, сагледава питање глаголског вида у контексту идеализованог когнитивног модела МАТЕРИЈЕ, док се у Миљковић (2023б) каузална структура глагола посматра као идеализовани когнитивни модел ДОГАЂАЊНЕ КАУЗАЛНОСТИ.

представу, која је културолошки записана управо у значењу саме речи *мајка*. Постојање ових модела је језички доказиво, између осталог, и метафоричким проширењима, која се развијају управо из неког од њих. Лејкоф, рецимо, примећује да је модел рађања послужио за метафоричку употребу речи *mother* у примеру *Necessity is the mather of invention*, док у исказу *He wants his girlfriend to mother him* примећује екстензију модела одгајања. И полисемантичко проширивање и деривациони процеси, дакле, у први план постављају један сегмент идеализованог модела, занемарујући све остале.³ Како овај теоријски приступ посматра лексичку семантику у контексту релевантног друштвеног знања, он је изузетно погодан за истраживање стереотипа и других појмова који су детерминисани специфичним друштвеним погледима и, као такви, натопљени колективном експресијом.

Ми ћемо у овом раду семантику глагола *блејати* у савременом српском језику осветлити управо из угла ове теорије. Грађу за наше истраживање чине примери ексцерпирани из електронских корпуса савременог српског језика – SrWac⁴ и ПДРС⁵. Наш главни циљ јесте да анализом полисемје глагола *блејати* покушамо да опишемо сам концепт БЛЕЈАЊА, који се релативно скоро појавио у жаргону младих и одатле брзо проширио на општи жаргон, односно сленг. У првој секцији рада сажето ћемо скицирати лексикографску обраду глагола *блејати* у релевантним домаћим речницима.

³ У друге детаље Лејкофове анализе значења речи *мајка* не можемо овде дубље улазити. Не можемо се овде детаљније бавити ни лексиколошким импликацијама таквог приступа, као ни лексикографским апсектима теорије ИКМ. Та питања остављамо за неку другу прилику.

⁴ Креатори корпуса су Никола Љубешић и Филип Клобучка, а доступан је на адреси https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=sr-wac&corp_info=1.

⁵ Креатор корпуса је Philipp Wasserscheidt, а доступан је на адреси https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10&corp_info=1.

Друга секција је посвећена анализу централних когнитивних модела у којима овај глагол у сленгу развија своја значења, док се у последњем сегменту бавимо значењима у перифернијим когнитивним моделима.

2. Глагол *блејати* у лексикографској пракси

Глагол *блејати* је обрађен у првом тому Речника САНУ, који је изашао 1959. године, па не чуди што доминантна значења која овај глагол има у савременом колоквијалном језику у овом речнику не налазимо. То да су се та данас најактуелнија значења развила у врло блиској прошлости потврђује и чињеница да их не бележи ни Андрићев речник жаргона из 1972. године. Занимљиво је да та значења не доноси ни Једнотомник Матице српске, чије је друго издање изашло 2011. године. Герзићев речник жаргона из 2012. године потврђује ипак да је концепт БЛЕЈАЊА пре десетак година постојао у колоквијалном језику, али можда глагол *блејати* још увек није био устаљен у таквој употреби онолико колико је то данас.⁶ Када томе додамо и податак да су најстарији уноси који се тичу појма БЛЕЈАЊА у језику младих на сајту Вукајлија из 2007. године⁷, постаје јасно да су се значења овог глагола која су данас уобичајена у српском сленгу развила и усталила крајем прошлог и у првим деценијама овог века.

Иако РСАНУ не доноси податак о значењима *глуварити*, *ленчарити* и *одмарати се*, *релаксирати се*, глагол *блејати* је и ту полисемантичан. Основно значење је одређено као „*пуштати глас блеее (о овци, телету и сл. или о човеку кад подражава глас тих животиња)*“, док је друго значење

⁶ Одговарајућу одредницу налазимо и код П. Имамија (2002), који овај глагол бележи у форми *блејити*, и као основно значење у колоквијалном језику одређује значење „*дуго посматрати*“.

⁷ В. <https://vukajlija.com/blejanje>

дефинисано као „говорити глупости, лупетати“, а треће „бесвесно гледати, зурити, зијати“. Јасно је да је друго значење засновано на општој аксиолошкој метафори ИНФЕРИОРНО ЉУДСКО ПОНАШАЊЕ ЈЕ ПОНАШАЊЕ ЖИВОТИЊА, која је овде конкретизована у правцу ГОВОРТИТИ БЕСМИСЛИЦЕ ЈЕ ИСПУШТАТИ ЖИВОТИЊСКЕ ЗВУКЕ. Иако Герзић као треће значење овог глагола у сленгу бележи управо значење „причати, говорити“, може се рећи да се оно у савременом колоквијалном језику појављује само по изузетку, чему иде у прилог и непостојање илустрација тог значење у корпусу ПДРС. Са друге стране, значење гледања, које Герзић доноси под бројем 2 и дефинише готво исто као и РСАНУ – „тупаво гледати, зурити“, актуелно је и данас, али уз извесне модификације о којима ћемо писати касније (нпр. *По цео дан блеји у телефон*).

Када овакве лексикографске обраде упоредимо са стањем које осликавају примери са Вукајлије и из електронских корпуса SrWas и ПДРС, уочавамо неколико занимљивих неподударности. Пре свега, нека значења која су, како примери показују, данас актуелна, нису још увек лексикографски потврђена. Тако, рецимо, примери попут *таблет му блеји у фиоци, само га је распаковао* указују на постојање значења „стајати одложен, некоришћен, неупотребљаван (на неком месту)“, а примери као *цео дан блејимо на граничном прелазу и два сата смо блејали у ординацији* илуструју значење „проводити време на неком месту чекајући нешто“. Поред тога, дефиниција којом се у Герзићевом речнику одређује доминантно значења које овај глагол има у сленгу, а која је формулисано као „проводити време ништа не радећи, досађивати се, беспосличарити; исп. *глуварити*“ покри-

ва тек део онога што БЛЕЈАЊЕ подразумева.⁸ Дезафирмативни примери као *по цео дан блејиш на каучу уместо да радиш нешто паметно* уклапају се у такву дефиницију, али примери афирмативног типа, као *волим са тобом да блејим или кад опет блејимо?*, одударају од негативног тона који је имплициран поменутом дефиницијом. Иако су и они покривени првим делом дефиниције – „проводити време ништа не радећи“ – појам досађивања се не уклапа у њихов садржај, штавише, они подразумевају да се време проводи управо на пријатан и забаван начин. Ако на уму имамо и то да је примарно значење овог глагола смештено у контекст руралне културе, и да у том смислу није блиско савременим младим генерацијама, у чијем се језику управо развијају и живе његова нова значења, постаје јасно да је истраживање полисемije овог глагола значајно за разумевање семантичке динамичности, као једног од кључних обележја сленга.

3. Централна когнитивни модели у полисемантичкој структури гл. *блејати*

Глагол *блејати* посведочен је у електронским корпусима и у семантички примарном значењу „оглашавати се карактеристичним звуком (о овци и сл.)“, које је детектовано и у РСАНУ. Ово се значење, као што је и лексикограф забележио, појављује у симилисемичним реализацијама – субјекат може бити животиња, али и човек који подражава оглашавање животиње (уп. следећа два примера):

- (1) Оболеле овце обично су потиштене, промукло *блеје*, бесциљно тумарају [...]. (ПДРС)

⁸ Имами (2002) значење „доколичити, ништа не радити“ доноси тек на трећем месту, што би могло указивати на то да у време изласка његовог речника то значење још није било довољно стабилно.

(2) Он је још у основној школи малтретирао децу, закључавао их у учионицу, па је неког терао да *блеји* [...]. (ПДРС)

Неупоредиво су бројнији примери у којима субјекат јесте човек, али не човек који подражава оглашаваће животиње већ човек који проводи време на неком простору не радећи ништа сврсисходно, корисно. Такви примери су на-топљени говорниковим негативним ставом и подразумевају да се субјектово понашање концептуализује као трошење, губљење времена. У типичном случају БЛЕЈАЊА субјекат је статичан (седи, лежи, не креће се) и ангажован у активностима које говорник види као бесциљне и непродуктивне (ћаскање, испијање кафе или пива, гледање ТВ програма, играње компјутерских игара и сл.). Негативни став може бити директно изречен (уп. квалификацију *трагикомично* у примеру (6)), а може произилазити и из контекстуалног супротстављања концепта БЛЕЈАЊА и продуктивних активности које говорник позитивно вреднује – у примеру (3) то је *вежбање вештине свирања*, у примерима (7) и (11) то је *учење*, односно *студирање*, у примеру (8) то је *физички тренинг*.

(3) [...] моје колеге музичари исто тако од малих ногу сатима свакодневно вежбају и не *блеје* по кафићима [...]. (ПДРС)

(4) Родитељи су такође криви јер пуштају децу да *блеје* по кафићима, кладионицама, журкама и да 24h дневно лајкују и праве селфије и сторије. (ПДРС)

(5) Неки момци овде у комшилуку *блеје* целе ноћи, причају, деру се, нико не спава већ годинама. (SrWas)

(6) Живиш у стану од 50 квадрата, са бакутом, татом и мамом, делиш собицу од 9 квадрата са братом, *блејиш* у крају и пијеш

пиво из крмаче, жицкаш пљуге и као луд си, јел? 80% вас је трагикомично. (ПДРС)

(7) Школу не схватам озбиљно, по цео дан *блејим*, лешкарим, јако сам мрзовољна притом и све ме нервира. (SrWas)

(8) За развој детета [...] брата баци га на чудо [...] створићеш му навик у тренинзима, неће *блејати*, још ако га наложиш и он се прими, брука брата. (SrWas)

(9) За такмичење у „кантер страјку“ Милош вежба ноћу са још пет другара [...] – Толико виче ноћу да ми дође да зовем полицију. По целу ноћ *блеји* пред тим чудом. Дању спава. Ништа не учи. (ПДРС)

(10) Син му је класичан лик који *блеји* за компом 24/7, игра игрице и не излази из собе. (ПДРС)

(11) [...] мора да се појави дете неког тајкуна који има пара, али уместо да *блеји* по сплавовима и таблоидима да иде да студира на МИТ-у па онда породица инвестира пар милиона у неки startup бизнис [...]. (ПДРС)

Овакви примери показују неколико битних чињеница у вези са појмом БЛЕЈАЊА. Видимо да је *блејање* референцијална активност – дешава се на одређеном простору и траје извено време, па уз предикат *блејати* долази спацијални конституент, а често и конституент који одређује количину времена. Ипак, *блејање* је првенствено одређено негативном квалификацијом субјектовог понашања а не конкретном дефиницијом онога у чему је субјект ангажован – свакак активност која се концептуализује као непродуктивно, несврходно трошење времена (на уштрб нечега кориснијег), односно ГЛУВАРЕЊЕ, може ући у опсег онога што се назива *блејањем*. Идеја да се време проведено у *блејању* могло искористити на бољи начин присутна је експлицитно или им-

плицитно, што нам указује на то да се БЛЕЈАЊЕ разуме наспрам специфичног когнитивног модела, који дефинише фаворизовани тип животног усмерења. По овом моделу, који бисмо могли назвати моделом КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, човеков живот треба да буде усмерен ка постизању дугорочних животних циљева, па се свако трошење времена на нешто што не доприноси томе види као непожељна пракса. Овај модел подразумева да је човеков живот од детињства оријентисан ка стицању знања и вештина које ће му касније омогућити напредак на професионалном пољу и добар животни стандард. У оваквом појмовном контексту, особа која блеји је, стога, антипод идеализованој представи о особи која посвећено обавља неки посао или се усавршава како би могла да обезбеди себи финансијску стабилност и друштвену перспективу. Другим речима, субјекат глагола *блејати*, када се он реализује у оваквом позадинском контексту, концептуализује се као НЕПРОМИШЉЕНА, НЕОДГОВОРНА ОСОБА која није усредсређена на битне и сврсисходне циљеве. Не чуди, стога, што је гл. *блејати* поред значења „трошити време на актаивности које не доприносе остварењу дугорочних животних амбиција“ развио још два значења која припадају истом когнитивном моделу – „непрофесионално обављати неку дужност, забушавати“ и „немати посао, не зарађивати за живот, беспосличарити“.

(12) Два града од више од осам милиона становника, тамо нико не може да *блеји* по кладионицама као код нас, свако мора нешто да ради! (ПДРС)

(13) Знам људе који су неколико месеци радили као обезбеђење [...] док су чекали посао у струци, јер нису хтели да *блеје* код куће и кукају како су без пара [...]. (ПДРС)

(14) [...] завршио си факс и *блејиш* на бироу [...]. (SrWas)

(15) [...] јесте да се од славе не живи него од пара, али ми се чини да је ипак боље радити него *блејати* и бити докон. (ПДРС)

(16) Азербејџан са својих душло бројних 10 милиона становника прави танких 45 милијарди БДП годишње. То отприлике значи да тамо сви мање-више *блеје* и вероватно је све што чини друштвени производ базирано на енергентима. (ПДРС)

(17) Они у скупштини и синдикатима, уместо да законима заштите мноштво нас, седе, *блеје*, реагују на звонце. (ПДРС)

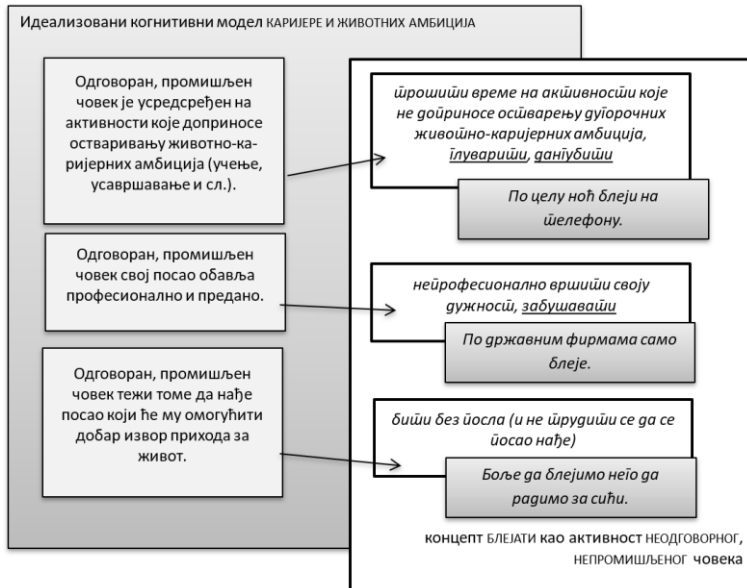
(18) [...] отпустите 30.000 паразита који *блеје* по разним агенцијама, секретаријатима и јавним предузећима или управним одборима [...]. (SrWas)

(19) Ова статистика само говори о томе колико *блејимо* на послу. (SrWas)

(20) Ако хоћете да се обогатите [...] научите да млатарате рекетом или да трчкарате за лоптом или *блејите* у микрофон... Школовање и студирање је обично губљење времена. (ПДРС)

У примеру (12) идеја о беспосличарењу је контекстуално активирана, док у примеру (13) конструкција *блејати код куће* не указује на референцијалну ситуацију већ метонимијски означава стање немања (и нетражења) посла. Када гл. *блејати* указује на такво стање, потреба за спацијалним одређењем бледи, па се он појављује и без просторног конституента, као у примеру (15). Преостали примери илуструју значење забушавања, односно непрофесионалног обављања неке дужности. Сва три значења која настају у моделу КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, дакле, представљају негацију принципа који се унутар овог пакета друштвених вред-

ности промовишу као позитивне, што је сумирано на следећем дијаграму 1.

Дијаграм 1. Глагол *блејати* у идеализованом когнитивном моделу КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА

Погледајмо сада следеће примере:

(21) Па нама је уживанција да само седимо и *блејимо* после тренинга. (SrWac)

(22) Увече смо играли популарне петничке игре и *блејали* у рачунарској. (SrWac)

(23) Дође кући око 20h. Вечера, упали тв, *блеји* до 00-01, и у кревет. (ПДРС)

(24) Само сам ћутке *блејао* испод сунцобрана и сумирао досадашњи живот и могуће сценарије за будућност [...]. (ПДРС)

(25) Када сам стигао, плаже су биле пуне: људи који *блеје*, пикникују [...] играју одбојку, ролају и сл. (ПДРС)

(26) Има у томе нешто што их привлачи више него нас остале који волимо да га [пикадо] играмо док са екипом *блејимо* у пабу. (ПДРС)

(27) Углавном кад хоћу да уживам, ја *блејим*: читање је за мене посао [...]. (SrWas)

(28) У средњој школи смо од Ђурђевдана до Митровдана *блејали* по парковима јер је то била најјефтинија забава. (ПДРС)

(29) [...] толико си уштогљен, испрограмиран и неинспиративан да не *бих блејао* са тобом ни надуван. (ПДРС)

(30) Ја сам сваке суботе и недеље долазио код истог лика који је на колима продавао касете. Ја *блејим* и слушах музику у принципу. И ту лепо ћаскамо. (SrWas)

(31) Ај дођи код мене да изблејимо, нисмо одавно, баш ми се *блеји*, седнемо на терасу, пијемо сок од вишње што ми кева спремила [...]. (SrWas)

(32) Радио је за ОЕБС, *блејао* по свету, ужива дипломатски имунитет [...]. (SrWas)

(33) Захваљујући њима у Ментону сам ручао и купао се, у Монаку *блејао* по оним чувеним богатим улицама [...]. (ПДРС)

За разлику од примера који настају у ИКМ КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, оваква употреба глагола *блејати* нема негативну конотацију. Штавише, блејање је окарактерисано као забавна и опуштајућа активност (уп. употребу речи

уживанција у примеру (21) и глагол *уживати* у примеру (27)). Иако гл. *блејати* и овде на нивоу референтног садржаја значи „не радити ништа“, тај је концепт смештен у другачије појмовно окружење, које бисмо могли одредити као ИКМ ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ. По овом когнитивном моделу на одмарање се гледа као на пожељну, неопходну животну праксу и вид социјализације, а не као на узалудно трошење времена које је могло бити искоришћено на сврсисходнији, кориснији начин. Што се предиката *блејати* тиче, као и у претходном случају, уз њега обично долазе конституенти који дефинишу релевантне околности – обично простор (*у пабу, по парковима*) или друштво (*са тобом*). Активности које су компатибилне са идејом БЛЕЈАЊА, видимо, нису саме по себи нужно другачије од активности које је подразумевало БЛЕЈАЊЕ у претходном когнитивном моделу – седење, ћаскање, играње друштвених игара, испијање пића, па и конзумирање опуштајућих психоактивних супстанци. Поред тога, афирмативни концепт БЛЕЈАЊА се, како то илуструју примери, односи како на провођење времена у пријатном, опуштајућем друштву (БЛЕЈАЊЕ као вид забавне социјализације) тако и на самостално одмарање (БЛЕЈАЊЕ као вид релаксације). Два последња примера показују да гл. *блејати* у овом когнитивном моделу значење „проводити време у релаксацији, опуштању“ може конкретизовати и као „обилазити, разгледати неки простор као туриста“.

У каквој су пак појмовној вези значења која настају у ова два когнитивна модела са примарним значењем глагола *блејати*? Нема сумње да су значења које се повезује са моделом КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА добијено метафоризацијом. ИКМ ДОМАЋИХ ЖИВОТИЊА, у коме је усидрено примарно значење, доноси стереотипну представу која, између осталог, животиње концептуализује као интелектуално инфериорна бића наспрам човека, што омогућава метафору

ОСОБА КОЈА БЕСЦИЉНО, НЕОДГОВОРНО, НЕПРОМИШЉЕНО ТРОШИ СВОЈЕ ВРЕМЕ ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА СЕ БЕСЦИЉНО ОГЛАШАВА, односно НЕОДГОВОРНА, НЕПРОМИШЉЕНА ОСОБА ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА БЛЕЈИ. Са друге стране, значење које настаје у моделу РЕЛАКСАЦИЈЕ није могуће директно повезати са моделом ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА – оно, наиме, настаје као реакција на основно значење које лексема *блејати* развија у моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА. Поступак извођења ове значењске варијанте могли бисмо означити као **аксиолошку неутрализацију** – референтна значењска макрокомпонента се задржава („не радити ништа, не бити тренутно ангажован у остваривању неког дугорочног циља“), али се мења позадинска перспектива у којој се она сагледава. Управо због тога се на исту ванјезичку ситуацију може указати на оба начина, са варирањем аксиолошког тона, који може бити негативан (*Цео дан сам јуче блејао уместо да учим ништо*) или пак неутралан или позитиван (*Баш сам лепо јуче блејао*). У том смислу, лексички концепт *блејати* у колоквијалном језику и сленгу представља специфичну појаву да се иста референција може остварити кроз два компетитивна когнитивна модела, односно кроз две супротстављене концептуализације.

За промену аксиолошког тона коју овде примећујемо, притом, може се рећи да је повезана са онеобичавањем које је карактеристично за лексику сленга (в. Миљковић 2023а) – конкретније, са тенденцијом да се онеобичавање постигне реконцептуализацијом појмова који су иначе негативно маркирани. Тиме се иначе постиже енантиосемични однос⁹, који је углавном видљива на релацији уобичајени језик – сленг (нпр. код лексема као *ужасно, страшно, крвав* и

⁹ Енантиосемија се дефинише као унутарлексичка антонимија, односно појава двају супротстављених значења унутар полисемантичке структуре једне лексеме (в. Драгићевић 2007, 270–271; Шипка 2002; Појмовник 2023).

др.)¹⁰, али који се, очигледно, може појавити и између лексичких значења у самом сленгу. Поред ефекта онеобичавања, афирмативна употреба глагола *блејати* може се тумачити и као иронични отклон млађе генерације од концептуализације коју повезују са старијим генерацијама. У том се смислу може рећи да концепт БЛЕЈАЊА има два супротстављена прототипа – док је беспосличарење у виду испијања пива испред дракстора типична представа блејања у оквирима когнитивног модела КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, типично блејање у когнитивном моделу ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ подразумева провођење времена у опуштајућим пријатним активностима (као што су неоптерећујуће ћаскање, гледање филмова, играње компјутерских или друштвених игара и сл.).

4. Периферна значења глагола *блејати* у сленгу

Претрага корпуса је показала да гл. *блејати* у савременом сленгу има и значења која нису нису удомљена у централним когнитивни доменима. Нека од њих су старија и лексикографски потврђена, али нека од њих су настала релативно скоро.

Значења развијена у моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА наслоњена су на аудитивну компоненту у моделу ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА, будући да су мотивисана примарним значењем „оглашавати се звуком блее“. РСАНУ не бележи да глагол *блејати* има значење „бесвесно гледати (о овци, телету и сл.)“, али међу секундарним значењима, видели смо, постоји такво значење које се тиче човека. То је значење продукт метафоре ЧОВЕК КОЈИ НЕСВЕСНО ИЛИ ЗБУЊЕНО ГЛЕДА У НЕШТО ЈЕ ЖИВОТИЊА КОЈА БЕСВЕСНО БУЉИ У НЕШТО, којој пак

¹⁰ Тако, рецимо, Герзић (2012) бележи да прилог *ужасно* у сленгу значи „веома добро, сјајно“, а *крвав* „изузетно добар, одличан“.

претходи метонимија ОГЛАШАВАЊЕ ЖИВОТИЊЕ ЗА ПОГЛЕД КОЛИ ТО ОГЛАШАВАЊЕ ПРАТИ. У савременим електронским корпусима, као што смо видели, има примера који потврђују примарно значење у аудитивном домену, али је значење које се тиче животињског погледа посведочено тек кроз еталонску конструкцију *блејати као теле* која је скраћена верзија фразеологизма *блејати као теле у шарена врата* (в. примере 34, 35). Неаудитивно значење у ИКМ ДОМАЊИХ ЖИВОТИЊА је данас, можемо закључити, околинално, али су његови трагови сачувани у секундарном значењу које се реализује у когнитивном моделу ЧОВЕКОВОГ ТЕЛЕСНОГ ПОНАШАЊА – „дуго, непримерено, готово бесвесно гледати у нешто (услед збуњености, замишљености и сл.), зурити, буљити, зијати (о човеку)“, што потврђују доњи примери. Притом, из тог се значења метонимијом АКТИВНОСТ ЗАГЛЕДАНОСТИ У ИЗВОР САДРЖАЈА ЗА КОНЗУМИРАЊЕ САМОГ САДРЖАЈА развило значење које илуструју конструкције као *блејати у ТВ / телефон / компјутер* – „неумерено конзумирати неки лак, забаван визуелни садржај“.

(34) [...] видим да су се сви скупили око телевизора и почнем да мислим шта толико добро има на ТВ-у кад сви ћуте и *блеје* као телад... (SrWas)

(35) *Блејим* као теле разрогачених очију и не могу да вјерујем шта ми се дешава. (SrWas)

(36) Откуцам десетак рутинских редова, подигнем ноге на сто, преко новина, и *блејим* у врата као да не знам шта је са друге стране. (ПДРС)

(37) Човече неко је одвратно прдноу а сви одмах у мене *блеје*. (ПДРС)

(38) Зато ја часове и видим као време и простор у коме треба нешто интере-

сантно да се дешава [...] Најгоре је председа-
ти и *блејати* у плафон. (SrWas)

(39) Велика већина људи само *блеји*
у излоге са маркираним стварима. (ПДРС)

(40) Седиш у кући цео божји дан и
блејиш у компјутер, ни друга ни пријатеља,
ни девојке. (SrWas)

(41) Кад год одем у вртић по своје
дете, ја затекнем васпитачицу како *блеји* у
телефон. (ПДРС)

Погледајмо сада следеће примере:

(42) Због проблема са Ластиним во-
зачима, морали смо да одемо возом до места
Ла Руж, где *смо блејали* пола дана. (SrWas)

(43) Кад им је било девет године
[...] мајке су им, док *су блејали* у подруму
(зграда није имала атомско склониште) при-
чале како су им се очеви исто тако крили од
војних позивара осам година раније. (SrWas)

(44) На црвено стајем и док *блејим*
на семафору | Паја је пролетео са неком пич-
ком на мотору [...]. (Интернет)¹¹

(45) *Блејали смо* пар сати у чекаони-
ци, док нас доктор није примио. (Усмена ко-
муникација)

(46) Профа је каснио на испит па
смо цело поподне *блејали* на факсу. (Усмена
комуникација)

(47) Гужва је на граници, *блејали*
смо сигурно три сата. (Усмена комуникаци-
ја)

(48) Мој пакет од 8.5 је на статусу
[...] Отпрема, тако да је царину прошао.

¹¹ Реч је о реп песми „Худ цео је генгста“, коју изводе Бигру и Па-
ја Кратки [<https://genius.com/Bigr-i-paja-kratak-hud-ceo-je-gengsta-lyrics>]

Други од 9.5 још *блеји* на царини [...]. (SrWac)

(49) Албум је спреман и *блеји* на нашем компу, чека омот, дискове и прави тренутак да искочи да се бесплатно издели. (SrWac)

У наведеним примерима глаголом *блејати* се означава нека врста принудне локализованости. Бивање на неком простору ту је концептуализовано као прекидање субјективног напредовања у реализацији нечега – било да је реч о заустављеном кретању (*блејати на семафору, на граници, на царини*), било да је реч о активности која се услед околности које не зависе од субјекта одлаже (*испит, сусрет са лекаром*). У свим наведеним примерима *блејати* је блискозначно глаголу *чекати* (наставак путовања – (42), крај опасности – (43), зелено светло на семафору – (44), долазак професора – (46) итд.), па би се ово значење могло дефинисати као „бити локализован на неком простору чекајући повољне околности да се нешто реализује“. Ово значење се, притом, наслања на основно значење у когнитивом моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА („проводити време глумарећи, не радећи ништа корисно“), одакле се изводи метафором ПРОВОЂЕЊЕ ВРЕМЕНА У ЧЕКАЊУ НЕЧЕГА ЈЕ ГЛУМАРЕЊЕ, БЛЕЈАЊЕ.

Видимо у примерима (48) и (49) да употреба глагола *блејати* са неаниматним субјектом доводи до ефекта персонификације. У следећем значењу овај се глагол употребљава само са таквим субјектом:

(50) [...] ћалетова винчестерка виси на зиду а муниција *блеји* у откључаном ормару [...]. (SrWac)

(51) Ако [...] имате тањи џемпер [...] који вам *блеји* негде затрпан у неком штеку, можете га обући [...]. (SrWac)

(52) Дигла се толика бука око тог филма да ми се огадио. *Блејао* ми је на компу месецима и на крају сам га и обрисао. (ПДРС)

(53) Пошто сам имао слободан дан због милог нам државног празника погледао сам неколико филмова који ми већ неко време *блеје* на компу [...]. (ПДРС)

(54) Да, у Србији нико заправо не жели да прода ништа па су се договорили да [некретнине] *блеје* годинама у огласима. (ПДРС)

(55) Неко је био за твојим компом, јер око њега се налазе празне кесице од чипса, прљава чаша, чак на кућишту *блеји* нечија чарапа јбг. (SrWas)

(56) [...] модем даје само једну ИП [адресу] и ту једну ће преко ЛАН везе да ти добије један рачунар а остали ће да ти *блеје*. (SrWas)

(57) Мада реално ми већи део рама углавном *блеји* кад не користим виртуализацију. (SrWas)

У овим се примери персонификација заснива на метафори ПРЕДМЕТ КОЛИ НЕ СЛУЖИ СВОЈОЈ СВРСИ ЈЕ ОСОБА КОЈА БЛЕЈИ, ГЛУВАРИ. Та је метафора омогућила да се од основног значења из модела ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА развију нова значења која припадају конгитивном моделу УПОТРЕБЕ ПРЕДМЕТА И ОРУЂА. Примери (50)–(54) илуструју значење „налазити се негде одложен, неупотребљаван, бити несврсисходно локализован“. У примеру (55) у првом је плану сам факт локализације на неком простору, и глагол *блејати* ту се може видети као експресивнији начин изражавања значења „налазити се, бити негде“. За разлику од поменутих примера, последња два примера немају семантику локализације већ означа-

вају само стање нефункционалности – „бити неупотребљив или неупотребљен, не вршити своју сврху“.

5. Закључак

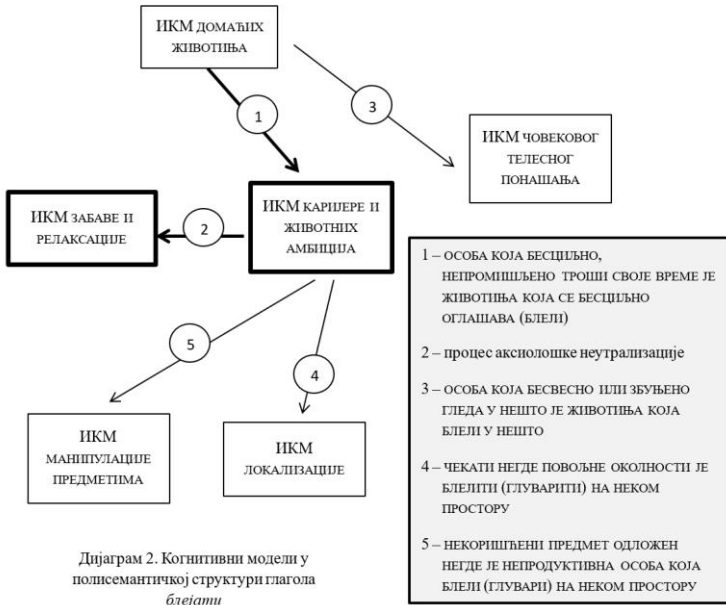
Анализа употребе глагола *блејати* у савременом српском сленгу показала је да је БЛЕЈАЊЕ језички концепт који се на овом поднебљу развио релативно скоро. Иако је доминантна употреба глагола *блејати* данас повезана са идејом „не радити ништа“, видели смо да то значење није постојало пре педесетак година, не само у уобичајеној језичкој пракси (што потврђује РСАНУ) већ ни у сленгу (што потврђује Андрићев речник жаргона).

Семантику овог глагола посматрали смо из перспективе теорије идеализованих когнитивних модела. Утврдили смо да се поменуто доминантно значење енантисемично реализује – када је оно концептуализовано у когнитивном моделу КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА, *блејање* представља негативну, непожељну праксу, односно излишно трошење времена, глуварење. Ако се пак значење „не радити ништа“ види у контексту когнитивног модела ЗАБАВЕ И РЕЛАКСАЦИЈЕ, *блејање* постаје позитивна, пожељна активност, која има значајну улогу у социјализацији и одмору. Афирмативни поглед на БЛЕЈАЊЕ може се, притом, сматрати продуктом аксиолошке неутрализације негативно вреднованог концепта, до које је, највероватније, дошло прво у жаргону младих, одакле се идеја позитивног БЛЕЈАЊА проширила на сленг уопште.

Модел КАРИЈЕРЕ И ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА заузима централно место у семантичкој мрежи глагола *блејати* (в. дијаграм 2). Значења која припадају овом моделу метафором су директно повезана са примарним значењем и моделом ДОМАЋИХ ЖИВОТИЊА. Сва остала значења, изузев значења загледаности у нешто, произилазе из њега. Доминантни ста-

тус овог модела потврђује и то што се најмлађа значења која су посведочена у нашој грађи, а која се тичу принудне и(ли) несврсисходне локализованости, не изводе из примарног „оглашавати се гласом *блее* (о овци, телету и сл.)“ већ управо из централног значења у моделу ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА („проводити време на неком простору не радећи ништа корисно“).

Да модели ЖИВОТНИХ АМБИЦИЈА и РЕЛАКСАЦИЈЕ имају привилеговани статус у семантичкој структури глагола *блејати* показује и поглед на његово творбено гнездо. Не улазећи овом приликом детаљно у анализу девербативних деривата, можемо приметити да неки од њих припадају једном а неки другом моделу – док се именица *блеја* повезује са афирмативно концептуализованим БЛЕЈАЊЕМ (и разуме се као *одмор, релаксација*), именица *блејач* се, пре свега, користи са негативном конотацијом („онај ко не ради ништа, онај ко глувари, забушава и сл.“). Компетитивност коју смо уочили у доминантном значењу глагола *блејати*, рефлектује се, стога, и на плану деривације. Ова специфична ситуација, да исти лексички појам обједињује у извесном смислу супротстављене когнитивне моделе, показује да семантичка динамика сленга не подразумева само опште појмовне механизме (метафору и метонимију) већ и константно ревидирање појмовног инвентара за концептуализацију стварности који једна генерација говорника наслеђује од друге и прилагођава сопственим афинитетима.

РЕЧНИЦИ И ИЗВОРИ

GERZIĆ, Borislav 2012. *Rečnik srpskog žargona*. Beograd.

IMAMI, Petrit 2002. *Beogradski frajerski rečnik*. NK Internacional, Beograd.

*

АНДРИЋ, Драгослав 1976. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. БИГЗ, Београд.

АНДРИЋ, Драгослав 2005. *Речник жаргона, двосмерни речник српског жаргона*. Zepher Book World, Београд.

РСАНУ 1959. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Први том, САНУ, Београд.

Вукалија. [www.vukaljija.com]

ЛИТЕРАТУРА

- Bugariski, Ranko 2003. *Žargon, lingvistička studija*. Biblioteka XX vek, Beograd.
- Cienki, Alan 2007. Frames, Idealized Cognitive Models, and Domains, D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.), *The oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press.
- Evans, Vyvyan, Melanie Green 2007. *Cognitive linguistics. An introduction*, Edinburgh university press.
- Janda, Laura 2004. A metaphor in search of a source domain: The categories of Slavic aspect. *Cognitive Linguistics*, 15/4, 471–527.
- Kövecses, Zoltán 2010. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. University of Chicago Press.
- Lakoff, George 2007. Cognitive Models and Prototype Theory. V. Evans, B. K. Bergen, J. Zinken (eds.), *The Cognitive Linguistics Reader*. London: Equinox Publishing Ltd.
- Radden, Günter, Zoltán Kövecses 1999. Towards a Theory of Metonymy. K. U. Panther, G. Radden (eds.), *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

*

- Драгићевић, Рајна 2007. *Лексикологија српског језика*. ЗУНС, Београд.
- Миљковић, Вања 2023а. Лексичка деантропонимизација у савременом српском сленгу и семантичка природа антропонима. *Новоречје*, 8, 125–143.
- Миљковић, Вања 2023б. *Протодогађајна семантика глаголских префикса*. Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Појмовник 2023. *Појмовник српских лингвистичких термина*. С. Слијепчевић (ур.), Прометеј, Нови Сад.
- Шипка, Милан 2002. Енантиосемија у српском језику. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Институт за српски језик САНУ, Београд, Матица српска, Нови Сад, 149–162.

Vanja Miljković

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts

THE SEMANTICS OF THE VERB *BLEJATI* IN CONTEMPORARY SERBIAN SLENG IN THE LIGHT OF IDEALIZED COGNITIVE MODELS THEORY

S u m m a r y

The research explores the polysemy of the Serbian verb *blejati* in the context of idealized cognitive models. The corpus consists of examples excerpted from electronic corpora of the contemporary Serbian language, PDRS and SrWac. The analysis reveals a rich polysemy of this verb in contemporary Serbian slang. Its dominant meaning, "unproductively spending time, doing nothing useful," is anchored in the cognitive model of CAREER AND LIFE AMBITIONS. This is metaphorically derived from the primary but less common meaning "vocalizing like a sheep, calf, etc." (A PERSON AIMLESSLY WASTING TIME IS AN ANIMAL AIMLESSLY VOCALIZING). On the other hand, as a reaction to such conceptualization, a contrasting interpretation based on the cognitive model of ENTERTAINMENT AND RELAXATION has developed. In this model, *blejati* is synonymous with *resting* and *relaxing*. The analysis also identifies newer meanings metaphorically derived from the model of LIFE AMBITIONS. For example, the meaning "being stored and unused" represents a product of the metaphorical personification of AN UNUSED OBJECT as AN UNPRODUCTIVE PERSON.

Key words: slang, neologisms, idealised cognitive models, metaphor, metonymy, enantiosemy.

УДК 811.163.4=111'374.2:[81'276.4-053.81:929-053.9]
81'276.4-053.81:929-053.9:[81'37+81'373.612.2]
81'276.4-053.81:929-053.9:[316.647.82

*Данко М. Шипка**

(Државни универзитет Аризоне, Темпи, САД)

СТАРОСТ НИЈЕ РАДОСТ НЕГО ГАДОСТ: РИЈЕЧИ ЗА СТАРИЈЕ У ЖАРГОНУ МЛАДИХ

У овом раду представљају се називи за старије особе прикупљени у пројекту српскохрватско-енглеског колоквијалног рјечника (Šipka 2000) крајем двадесетог вијека. Ове лексеме припадају категоријама општих назива за старије особе, специфичних назива за старије особе (рецимо: старија проститутка) те називима за старије особе по односу према говорнику (рецимо: отац, мајка, наставник). Мада веза семантичког проширења: старија особа је већ мртва (нпр. када користимо изворишни домен ријечи *leš* са значењем мртво тијело да генеришемо одредишни домен са значењем старија особа) спада у најчешће везе метафорских проширења, обим лексике за старије особе тек је негдје око 1%, дакле релативно скроман и знатно испод других тематских области, нпр. области секса. Уопштено узев, став према старијима је негативан и дискриминаторски, међутим он је знатно јачи уколико је појам апстрактнији и уколико нема везе са говорником. Тако су називи за старије особе уопште више дискриминаторске од оних за особе повезане говорником, а и у овој другој категорији, апстрактнији појам родитеља, садржи знатно негативнија одређења него конкретни појмови мајке и оца. Исто тако, у поимању младих говорника долази до одређене фузије родова, па

* ORCID 0000-0002-9144-8155

се у већем броју случајева старије особе доживљавају као јединствена категорија без вођења рачуна о родним разликама.

Кључне ријечи: говор младих, жаргон, метафорска проширења, дискриминација по доби, језик и култура

Увод

Први дио наслова овог рада варијација је на одговарајућу руску пословицу, која може да се употреби у свом кратком облику: *Старост не радост*, или облику проширеном паралелном структуром. Једна од уобичајенијих је *Старост не радост, а младост гадост*, која, између осталог, савршено одражава словенски а надаре руски фатализам, ваљда најизразитије сублимиран у Буњиновом маестралном *Господину из Сан Франциска* из 1915 (може се наћи у сабраним дјелима: Бунин 1984). Верзија коју је, уз све остале иначице, забиљежио Даљ у својој знаменитој збирци (Даљ 1862) нешто је блажа спрам младежи и гласи: *Старост не радост, а младост не корист*. Постоји још тужа и тма варијација, што се може видјети из дискусије током 2021. године на Јандексу (Yandex 2023). Ова варијација у наслову нова је јер не изражава неко колективно животно искуство, него перспективу младих. Они себе доживљавају неуништивим а било кога старијег (чак и оне старије омладинце који су код нас били функционери у Савезу омладине) као практички већ почивше (само још несахрањене). Овдје ће, наиме, бити представљен репертоар ријечи које су прикупљене у сленгу на широком простору српскохрватског језика поткрај двадесетог вијека а које упућују на оне који су од корисника тих ријечи старији (нпр. старија особа уопште, родитељи, наставници, итд.). У наредном одјелку представимо пројекат у коме је та лексика прикупљена и релевантна методолошка питања, затим ћемо прећи на кате-

горије којима се упућује на старије особе, да бисмо затим прешли на опис саме лексичке масе.

Пројекат, начин прикупљања података и методологија

Лексичка маса о којој ће овдје бити ријечи прикупљена је током пројекта с краја двадесетог вијека, чији је крајњи производ био српскохрватско-енглески рјечник колоквијализама (Šipka 2000). Циљ овог пројекта био је да се попуни празнина у српскохрватско-енглеској лексикографији и покрију оне области разговорног језика које се у општим двојезичницима или не покривају или покривају маргинално. Тако је онда укључена лексика социјалних и професионалних жаргона, лексика која се везује за неформални разговорни стил, те широко распрострањени дијалектизми. Конкретан механизам попуњавања ове празнине био је да се уврсте оне ријечи, изрази и значења из поменуте три сфере, које нису биле забиљежене у два тада најкориштенија општа српскохрватско-енглеска рјечника (Benson 1992 и Drvodelić 1989).

У овај рјечник укључено је близу 24 хиљаде лексичких јединица, 19.300 једнорјечних и 4.500 вишерјечних. Код једнорјечних лексема забиљежено је 24.404 значења а код вишерјечних 4.807 значења. Основни механизам стварања лексичке масе утврђен на овој лексичкој маси јесу семантичка проширења. На чиста семантичка проширења отпада 10.420 случајева или 42,7%, на проширења у комбинацији с творбом 4.196 примјера или 17,19%, на проширења у комбинацији с модификацијом форме (типа: *стари* > риста) 984 случаја или 4,03%, а на комбинацију сва ова три механизма 32 случаја или 0,13%. Дакле, семантичка проширења доминантан су генератор лексичке масе са близу 65% заступљености.

Начин прикупљања података у овом рјечнику био је еклектичан. Извори су обухватили сљедеће:

- а. постојеће рјечнике и листе ријечи из ове области,
- б. чланке и монографије о неформалном језику,
- в. књижевна дјела, поготово драме,
- г. текстове популарне музике,
- е. новинске текстове написане у неформалном стилу,
- ђ. снимке неформалног говора из медија,
- е. снимке неформалног говора у филмовима,
- ж. теренске записе употребе језика у неформалним ситуацијама,
- з. анкете и интервјуе с изворним говорницима,
- и. консултације са колегама који се баве овим питањима.

Овај широк круг извора био је свјесно изабран јер је циљ рјечника био прије свега да се документује сва грађа и надасве механизми метафорских проширења у настајању нових значења. То онда треба схватити ка извјесно ограничење, у смислу тога да је ће се у лексичкој маси наћи и нешто што заиста није било у употреби. Наиме, неки примјери забиљежени у појединим изворима (посебно Андрић 1976 и Сабљак 1981) дјелују доста натегнуто. Исто тако, увијек треба бити свјестан чињенице да у се ствари у области неформалне употребе језика мијењају изузетно брзо, па је доста тога што се у рјечницима забиљежи већ изван употребе. Како и други слични пројекти и пројекат о коме је овдје ријеч одликује се одређеном временском компресијом тако што даје примјере употребе из садашњег језика и језика ранијих периода. И ово је одређено ограничење у свјетлу анализе података.

Окренућемо се сада методологији анализирања података који се овдје представљају. Како смо видјели, семантичка проширења, махом метафорска, кључни су механизам попуњавања лексичке масе у овој области. Steen (2007: 47-

72) нуди информативан преглед различитих предложених модела разумијевања метафорских проширења. Он их одређује као приступ два домена, приступ многих простора, приступ укључивања класе и приступ каријере метафоре. Ови модели разликују се по броју и природи појмовних структура које обухватају односима међу њима, распону конвенционалности, представљањем метафоре у менталном лексикону, итд. Разликују се и у распону лингвистичке и реторичке форме, фокусирању на граматику или употребу, као и о предвиђањима и доказима о когнитивној обради метафоре. У лексикографском пројекту о коме говорим примијењен је приступ два домена као најједноставнији па тако и најпрактичнији за лексикографски рад. Он подразумијева изворни домен (нпр. *гроб* у значењу мјесто покопавања) циљни односно одредишни домен (нпр. *гроб* у старија особа) и везу која је генерисала ново значење у циљном домену (у значењу: старија особа је практички већ у гробу)

Кад су у питању метафоре, несумњиво најеминентнији њихов проучавалац (Нијемци би рекли *Metapher-Papst*, пара за *metafore*) Kövecses (2005:3) наглашава њихову културно условљену варијабилност (а и супкултура, о којој је у нашем раду ријеч, одређени је вид културе) “variation in metaphor appears to be just as important and common as universality”. Kövecses (2010:218) надаље утврђује разлоге културног варирања:

There appear to be two large categories of causes that bring about cultural variation in metaphor and metonymy. One is what we can call the broader cultural context; by this I simply mean the governing principles and the key concepts in a given culture. The other is the natural and physical environment in which a culture is located.

У једној другој монографији речени папа за метафоре иде и корак даље па претреса сложену мрежу контекста ме-

тафорских проширења. Његов модел садржи угнијежђене оквиране са слједећим садржајем:

We can imagine these contexts as frames that are nested in one another, such that the physical setting as the outermost frame includes the social frame that includes the cultural frame, and so on, where in the “innermost” frame we find the speaker/conceptualizer, the hearer/conceptualizer, and the topic, as well as the diagram for the flow of discourse (functioning as the immediate linguistic context, or cotext). Kövecses (2015:71)

Наравно, сви ови оквири подлијежу културном и супкултурном варирању. У нашем конкретном случају употребе ријечи за старије особе друштвени оквир је нестандардна употреба језика често у криминалном миљеу, културни оквир је словенско-балканска патријархална средина, говорник и слушалац су млади људи

О значају документације метафора и других видова језичке креативности може се наћи у Moon (2008) и Deigan (2015:7).

Категорије старијих особа

Када се погледа листа најчешћих веза између изворишног и одредишног метафорског домена у Šipka (2000), девет најчешћих су слједеће:

- Све жене су увијек жељне секса
- Све жене су проститутке
- Старији људи су већ мртви
- Жена је једнака својој вагини
- Хендикепирана особа је глупа
- Сељаци су ментално заостали
- Хомосексуалци су смијешни и непријатељски настројени
- Чланови спољних група су нижа бића

- Секс је насилан чин с мушкарцем у активној улози

Видимо по овоме да су они који функционишу у овој језичкој сфери урбани, мизогини, хомофобни, нетолерантни млађи мушкарци. Кад се називи за старије ставе у контекст других метафорских проширења (а једна од најчешћих веза која генерише нова значења на њих упућује, налазимо је рецимо кад се старија особа зове *гроб* или *леи*), они ни по чему не одударају у смислу да се у њима говорници рефлектују саме себе као норму (мушкарци, млади, хетеросексуални, урбани, у пуној физичкој и менталној снази, припадници одређених унутрашњих група типа нације или навијача неког тима) и дискриминаторски однос према свему што под ту норму не потпада. Како смо показали у Širka (2019) језик не само да одражава различите идентитете, него нам његова лексика и даје одређен идентитетски профил.

Мада се сама метафорска веза да су старији људи већ мртви наша међу најчешћим, називи за старије не спадају у најчешће по броју лексема у синонимским гнијездима. Ту, се, ако занемаримо псовке, на првих десет мјеста налазе ове: *копулирати, глупа особа, пенис, претући, жена, лагати, вагина, варати, хомосексуалац, и брбљати*. Илустрације ради, први на листи, са највећим бројем, има 484 чланова синонимског гнијезда а десети, са најмање, има их 167. *Старија особа*, појам са највећим бројем синонимских гнијезда има 69 чланова синонимског гнијезда међу онима који упућују на старије има их 69, дакле, знатно мање од оних најчешћих.

Када се погледа енглеско-српскохрватски индекс, којим је опремљен Širka (2000), могу се издвојити сљедеће категорије старијих особа:

Генерички називи старијих особа:

старија особа

старији мушкарац

старија жена

Специфични називи старијих особа:

пензионер

сенилна старија особа

старија разведеница

старији хомосексуалац

старија проститутка

старији клијент проститутке

старија жртва џепароша

Називи по односу према говорнику:

родитељ

мајка

отац

дјед

бака

наставник

Прећи ћемо сада на конкретне називе за старије у овој грађи.

Називи за старије

Побројавањем лексема које припадају категоријама представљеним у претходном дијелу, издвојено је 227 назива за старије особе. Ради се о релативно скромном броју од око 1% од укупног броја лексема у овом рјечнику. Дакле, мада постоји одређени интерес за старије, он је несразмјерно мали у поређењу са, рецимо, интересом за секс (лексика која се односи на сексуални чин, органе и понашања у овом рјечнику мјери се у хиљадама а не стотинама). Како ћемо касније видјети, у неком дијелу ове лексичке масе изражен је негативан и дискриминаторски став према старијим особама, али, како њихова доста ниска фреквенција показује,

он свакако није централан, него је периферан. Категорије, број ријечи и примјери представљени су у Табели 1.

<i>Категорија</i>	<i>Број</i>	<i>Примјери</i>
ГЕНЕРИЧКИ НАЗИВИ СТАРИЈИХ ОСОБА:		
старија особа	76	<i>гроб, мрцина, фосил, библија, старудија</i>
старији мушкарац	19	<i>архивар, хармоникаш, хокејаш</i>
старија жена	19	<i>бабускера, икебана, карађорђуша</i>
СПЕЦИФИЧНИ НАЗИВИ СТАРИЈИХ ОСОБА		
пензионер	6	<i>шлог, отписани, пензос</i>
сенилна старија особа	9	<i>креч, кречана, матуф</i>
старија разведеница	2	<i>ископина</i>
старији хомосексуалац	1	<i>хаџија</i>
старија проститутка	13	<i>криш, леш, старка</i>
старији клијент проститутке	1	<i>гроб</i>
старија жртва џепароша	1	<i>таја</i>
НАЗИВИ ПО ОДНОСУ ПРЕМА ГОВОРНИКУ		
родитељ	18	<i>маторац, инвалид, мртвац, мумија, цркавац</i>
мајка	12	<i>кева, раста, родитељка</i>
отац	30	<i>ћалац, кактус, сенилац, кљакац, кевац</i>
дјед	10	<i>декита, бакац, кљакац, дедо</i>
бака	8	<i>бакута, бакутанер, нона</i>
наставник	2	<i>мучитељ</i>

Табела 1: Ријечи за старије особе у Šipka (2000)

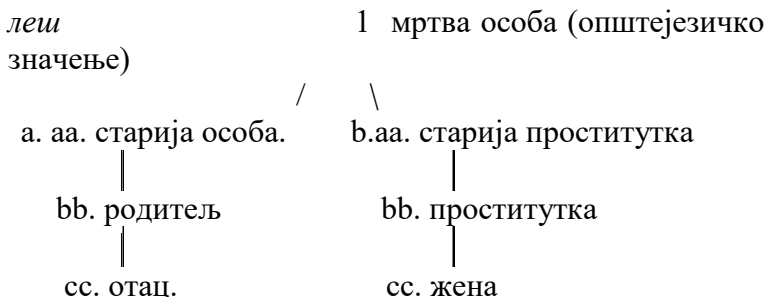
Из квантитативних података види се да претежу општи називи за старије особе (114 случајева). Исто тако, називи који нису засновани на односу с говорником доминантни су у односу на оне гдје постоји однос. Ако поменути општим називима за старије особе додамо специфичне, којих има 33, добијамо 147 назива за старије особе које нису повезане са говорником, према 80 оних који јесу.

Квалитативна анализа показује неколико ствари. Прво, називи за особе с којима је говорник у вези, како се и из приказаних примјера види, знатно су више израз играња у језику (онога што се може назвати лудичким импулсом), дакле жеље да се буде занимљив, док су они за било које старије особе уопште или специфично, знатно више дискриминаторски и увредљиви. Веза метафорског проширења: старија особа је већ мртва знатно се чешће ту активира. Друго, и код назива за родитеље, уопштени назив за родитеља, дакле не ради се о конкретној особи у очима говорника, више су негативни него називи за мајку, оца, дједа и баку, треба, дакле, за појмове иза којих стоје конкретне особе у говорниковом животу. Треће, често долази до фузије родова у смислу да се на мушкарце и жене колективно упућује истом ријечју, која првобитно може бити намијењена или за мушкарце (нпр. *кљакац*) или жене (*бабула*). Ту је онда, уз метафоре за које нема основе да их вежемо за мушкарце и жене (типа *амфора*, *леш*, *мрцина*) и доста назива, гдје је првобитна ријеч женског рода, а онда се творбено прерађује у женски (*бабац*, *бабос*, *бакут*, *бакутанер*, *кевац*, итд.). Коначно, то да је назива за старију особу знатно више од назива за мушкарце и жене посебно, говори о одређеној фузији рода у пред ставама говорника. Ово је сасвим сукладно колективистичкој, полихроној и патријархалној култури која је позадина овој супкултури. Наиме, у колективистичким и полихроним културама битни су у организацији друштвеног жи-

вота контакти лицем у лице и лична повезаност а не неки општи принципи. Исто тако, у патријархалним културама битна је традиционална подјела родова, па је фузија родова заправо нека врста подцјењивачког става. Дobar преглед приступа параметрима међукултурног варирања може се наћи у Dahl (2004).

Наравно, називи за старије уклопљени су у полисемијске структуре и сапостоје са различитим другим одређењима па су такве и везе семантичких проширења. Ово се може видјети из сљедећег примјера. Прво се даје мапа полисемијске структуре, након тога везе које су је створиле, а на крају како је та одредница изгледала у рјечнику из кога је грађа узета.

Полисемијска структура изгледа овако:

Везе су сљедеће:

старија особа је већ мртва (1->a.aa)

родитељ је старија особа (a.aa->a.bb)

отац је родитељ (a.bb->a.cc)

старија проститутка је ружна као леш (1->b.aa)

старија проститутка је врста проститутке (b.aa->b.bb)

жене су проститутке (b.bb->b.cc)

Одредница у рјечнику (Šipka, 2000: 258), гдје је циљ био да се енглескојезични корисници образују у препознавању семантичких проширења (јер конкретна проширења често нестану и прије него што су забиљежена) изгледала је овако (“Slav” означава ријеч словенског поријекла а бројеви иза звјездице ниво метафорског проширења, ово све уз бројеве који мапирају полисемијску структуру).

lěš¹ {a (acc.=gen.) +ev (ext. pl) masc; Nom Pl lěševi}
(lit. corpse) **a.** sl-fea senior citizen <Slav^{*1}> **b.aa.** sl-sstu
parent <Slav^{*2}> **bb** sl-sstu father <Slav^{*3}> **c.aa.** sl-sex
old prostitute <Slav^{*2}> **bb.** sl-sex prostitute, hooker
<Slav^{*3}> **cc.** sl young female, girl <Slav^{*3}>

На крају се може рећи слједеће. Чињеница јесте да у представама младих старост није радост него гадост. Међутим, ниво гадости варира од нивоа апстрактности (што је појам апстрактнији, то су гадније ријечи које се под њега могу повести) и везе са говорником (што је појам удаљенији од говорника, то су ријечи гадније). Дио гадости је брисање родних разлика у поимању старијих, што је, у контексту традиционалне патријархалне културе изразито увредљиво.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, Драгослав 1976. *Двосмерни речник жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: БИГЗ.
- Benson, Morton 1992. *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*. Београд: Prosveta.
- Бунин И. А. 1984. *Избранные сочинения*. Москва: Художественная литература.
- Dahl, Stephan. 2004. *Intercultural Research: The Current State of Knowledge (January 12, 2004)*. Middlesex University Discus-

- sion Paper No. 26. <<http://ssrn.com/abstract=658202>> 06. 10. 2023.
- Даль, В.И. 1862. *Пословицы русского народа. Сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, загадок, по-верий и проч.* Москва.: в университетской типографии.
- Drvodelić, Milan 1989. *Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik.* Zagreb: Školska knjiga.
- Kövecses, Zoltán 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán 2010. *Metaphor: A Practical Introduction.* Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán 2015. *Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor.* Oxford: Oxford University Press.
- Meer van der, Geart 1999. Metaphors and Dictionaries: The Morass of Meaning or How to Get Two Ideas for One, *International Journal of Lexicography*, Vol. 12, No. 3, 195-208.
- Moon, Rosamund 2008. Lexicography and Linguistic Creativity. *Lexikos*, 18 (AFRILEX-reeks/series 18), 131-153.
- Sabljak, Tomislav 1981. *Šatra.* Zagreb: Globus.
- Steen, Gerard 2007. *Finding Metaphor in Grammar and Usage.* Amsterdam: John Benjamins.
- Šipka, Danko 2000. *SerboCroatian-English Colloquial Dictionary.* Springfield, VA: Dunwoody Press.
- Šipka, Danko 2019. *Lexical Layers of Identity.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Yandex (2023. *Какое продолжение поговорки: "Старость не радость"?* <https://yandex.ru/q/question/zdravstvuite_kakoe_pro_doldenie_pogovrki_57d5981f/> 06.10.2023.

Danko Šipka

OLD AGE IS UGLINEESS RATHER THAN HAPPINESS:
WORDS FOR THE ELDERLY IN SERBO-CROATIAN YOUTH
SLANG

S u m m a r y

The present paper, aimed at a general audience, discusses words for the elderly collected in a SerboCroatian – English Colloquial Dictionary project at the end of the twentieth century (Šipka 2000). These lexemes fall into three categories: general terms for the elderly, specific terms for the elderly (e.g., older prostitute) and the terms for the elderly based on the speaker's relationship to them (such as: father, mother teacher). Although the semantic extension link: elderly person is already dead (e.g., when calling an elderly person a corpse) belongs to the most common links in metaphorical extensions, the volume of the lexicon for the elderly is only around rather modest 1% of the total number of entries in this dictionary and considerably below some other subject-matter fields, most notably that of sex. Generally, the attitude toward the elderly is negative and ageist, however, that negativity is stronger if the concept is more abstract and not connected to the speaker. Thus, the names for the elderly as such are more ageist than for those roles that have some link to the speaker. Similarly, a more abstract concept of a parent contains stronger ageism in its entries than concepts for concrete figures of mother, father, grandmother, and grandfather. Another prominent feature of this lexicon is a kind gender suppression. It is namely so that young speakers construe the elderly holistically, without paying too much attention to gender differences.

Keywords: youth language, slang, metaphorical extensions, ageism, language and culture.

УДК [811.163.41-26+811.163.41'276.4]:81'367.625
811.163.41'367.625:81'372:[81'373.7

*Људмила Поповић**

(Филолошки факултет Универзитета у Београду)

ПРОМЕНА ВАЛЕНТНЕ СТРУКТУРЕ ГЛАГОЛА КАО НАЧИН ФОРМИРАЊА ЖАРГОНА

На примеру глагола који су део лексикона књижевног српског језика, али се устаљено користе и у конструкцијама које припадају жаргонском супстандарту, приказан је механизам њихове трансформације у жаргоне путем промене валентне структуре. Под валентном структуром глагола подразумевамо скуп партиципаната ситуације, чији се број и природа могу предвидети како би се реализовао догађај који је означен глаголом у предикату одређене конструкције, притом се глагол схвата као структурни и семантички врх реченице. Издвојено је неколико устаљених поступака такве трансформације. На конкретним примерима илуструје се како промена валентне структуре предиката води формирању синтаксичких фразеологизама који функционишу у жаргону.

Кључне речи: жаргон, глагол, валентност, аргумент, синтаксички фразеологизам.

* ljudmila.popovic@fil.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-5774-5754

1. Уводне напомене

Жаргон као најдинамичнији слој језика може послужити као модел за проучавање развоја и структуре других језичких слојева (Бугарски 2003: 5). Циљ жаргона је идентификација и издвајање одређене узрасне или социјалне групе у контексту ситуативно условљене комуникације. Формирање специфичне лексике и фразеологије у оквиру овог слоја устаљено се одвија према одређеним творбеним моделима. Особеност тих модела – афиксације, универбизације, сливања, метафоричких и метонимијских транспозиција и сл., традиционално се наводи као посебна одлика жаргона, мада су они само донекле специјализовани. Мање се обраћа пажња на чињеницу да до формирања жаргона често долази услед кршења услова граматичке дистрибуције речи. Такав начин формирања жаргона, међутим, типичан је за глаголе. Граматичке аномалије које се јављају у семантичко-синтаксичкој структури конструкције, која је прототипично условљена лексикографским описом глагола, воде померању значења глаголске лексеме, њеном измештању ван оквира устаљене перцепције, праћене померањем хоризонта очекивања саговорника, стварању посебног експресивног ефекта. У овом раду усмерићемо пажњу управо на такав аспект „жаргонизације“ глагола. Настојаћемо да дамо одговор на питање како промене у синтаксичкој дистрибуцији глагола доприносе његовом преласку у жаргонски слој лексике. Сагледаћемо такву трансформацију на конкретним примерима промене програмиране валентности.

У првом делу рада осврнућемо се на теорију валентности и њене основне постулате, док ћемо у другом размотрити конкретне механизме промене валентности који се устаљено јављају код глагола у жаргону. Као корпус за истраживање послужиће примери из речника и глосара жаргона

(Андрић 1976, Gerzić 2012, Воркапић и др. 2017, Зороњић и др. 2017), као и примери из разговорног језика и интернета.

2. Промене аргументне структуре глагола у предикату из угла теорије валентности

Вербоцентрична синтаксичка теорија француског слависте Лисјена Тењера (Lucien Tesnière, 1893–1954) која је конституисана на грађи словенске, претежно руске, реченице освојила је структуралисте у другој половини 20. века. Тењерово учење о валентности као способности глагола да отвара предвидљиве синтаксичке позиције које попуњавају реченични конституенти, а самим тим о предикату као структурном центру конструкције савршено се уклопило у традицију лингвистичке славистике, која је узела на наоружање идеју о томе да је семантичка структура реченице заправо аргументска структура предиката јер је семантика глагола та која одређује број и карактер синтаксичких чланова. Став да је „информација садржана у реченици једнака информацији садржаној у лексикографском опису глагола који представља врх реченице“ (Храковский 1974: 5) постаје полазно одредиште свих тумачења реченице и њених трансформа у оквиру једне синтаксичке парадигме.

Лисјен Тењер попут Фердинанда де Сосира био је мало познат за живота и постао навелико цитиран тек после своје смрти. Најпознатије Тењерово дело је монографија *Основе структурне синтаксе (Éléments de syntaxe structurale)*, која је објављена 1959. године. Ова књига је постала посебно популарна тек од средине шездесетих година, а откад је преведена на руски језик (Тењер 1988), веома је цитирана од стране слависта.

Могло би се без претеривања рећи да су све савремене структуралистичке граматике словенских језика ослоњене на Тењерову теорију валентности. Полазни став те теорије

је да односи између синтаксичких елемената у реченици нису линеарно условљени у тој мери у којој су одређени хијерархијском зависношћу, стога Тењерова синтакса зове се још и синтакса инциденције или графова¹. Коначни врх хијерархијског устројства реченице, према Тењеру, представља глагол. Притом Тењер не разликује глагол и предикат, што у више наврата узрокује замењивање синтаксичког и семантичког нивоа анализе, али је предност његове теорије у томе што се у њој подједнака пажња посвећује како семантици глагола тако и форми реченице. После америчке структуралне синтаксе, која је била лишена сваког додира са семантиком, Тењерова синтакса је представљала право освежење.

Тењер је установио да лексичко пуњење глагола одређује број и карактер функција предвидљивих синтаксичких елемената који су обавезни у структури реченице. Такво својство глагола Тењер је назвао валентност, позајмивши тај термин из хемије. Синтаксичке позиције које зависе од семантике глагола Тењер је назвао актантима, док оне синтаксичке елементе реченичне структуре који нису условљени семантиком глагола назвао сирконстанте. Актанти су прототипично именице или изофункционалне јединице који су ранжирани по степену учешћа у обликовању субјекатско-објекатске структуре реченице. Стога је први актант увек субјекат, други је прави објекат, а трећи је неправи објекат. За разлику од актаната, сирконстанте, које су заступљене прилозима или њиховим еквивалентима, међусобно су равноправне (Тењер 1988).

¹ Граф је појам који је позајмљен из математике, а означава фигуру која се састоји од непразног коначног скупа чије елементе зовемо врхови и коначног скупа различитих парова елемената које зовемо бридови.

Самим тим што је поставио глагол у центар реченице, Тењер је одредио њено језгро као предикацијски центар, а субјекат је сагледао као елемент који је од њега синтаксички зависан. Истичући важност предиката као организационог језгра реченице, Тењер прибегава метафори. У свакој реченици, пише Тењер, имамо праву драму јер у драми ликови (актанти) и околности (сирконстанте) потчињени су радњи (глаголу) (Ibid.). Све глаголе Тењер је разврстао према броју предвидљивих позиција на авалентне, једновалентне, двовалентне и тровалентне. Авалентни су глаголи чије је значење самодовољно и не захтева екстензију у облику семантичке допуне. Глагол *свитати* у реченици *У ово доба године код нас касно свиће* је авалентан, а сама реченица, осим предиката, садржи само сирконстанте, дакле синтаксичке чланове које указују на околности ситуације али не и на њене учеснике. Једновалентни глаголи прототипично имају на позицији првог актанта именицу у номинативу (*Девојчица трчи*), али уколико се ради о безличним глаголима ту позицију може заузимати именица у другом падежном облику (нпр. *Жени је позлило*). Двовалентни глаголи прототипично поред именице у номинативу имају и именицу у акузативу, тј. праву допуну (нпр.: *Девојчица једе јабуку*). Актанти двовалентних глагола могу бити изражени и другим падежним облицима (*Дечак се плаши вука; Ивану се свића концерт*) итд.

Рекцијски односи у које ступа један глагол нису увек исти. Они варирају у складу с променом значења полисемичне структуре глагола. Рецимо, глагол *куцати* може бити једновалентан или тровалентан у зависности од тога које се од два значења тог глагола реализује: 1) куцати ради добијања одобрења за улазак у просторију или 2) откуцавати, пулсирати, производити одсечан звук. У првом случају глагол *куцати* биће тровалентан, што се може потврдити помоћу

конструисане реченице *Неко тихо куца прстима на врата*², док се приликом реализације другог од наведених значења глагол остварује као једновалентан, нпр. *У грудима му куца храбро срце; И даље куца сат*.

Семантика глагола одређује не само број предвидљивих синтаксичких позиција у реченици већ и природу актаната. То да ли ће актант спадати у категорију лице или ствар, односно да ли ће обавезно бити аниматан или инаниматан, такође је садржано у значењу које глагол остварује у конкретном исказу. На пример, глагол *акредитовати* у свом основном значењу – постављати некога за дипломатског представника у страну државу или међународну организацију, захтева други аргумент из категорије лице (*Француска ће врло брзо акредитовати амбасадора у СРЈ*). Исти глагол у свом другом значењу – признати и верификовати да одређена институција испуњава експлицитно установљене стандарде, захтева праву допуну из категорије неживо (*Национални савет за високо образовање ту институцију благовремено ће акредитовати за наредну академску годину*).

Варијације у значењу, као што видимо, утичу на промену валентности глагола. Процес, међутим, може бити и обрнут. Уколико се глаголски облик употреби у конструкцији тако што се уз њега нађе аргумент који није у складу с лексикографским описом тог глагола, конструкција постаје ненормативна, а сам глагол стиче сасвим ново значење, које доприноси његовом *онеобичавању*, ако искористимо термин руског формалисте Виктора Шкловског (Шкловский 1929: 13)³. Глагол у аграматичној конструкцији развија једно ново

² Подвлачењем се овде и даље издвајају синтаксички аргументи предиката, односно семантички актанти глагола у предикату.

³ Термин *онеобичавање (остранение)* В. Шкловски уводи у својој књизи *Васкрснуће речи (Воскрешение слова, 1914)*, а разрађује у чланку „Уметност као поступак“ (*Искусство как прием, 1917*) како би показао

значење, што га чини средством стварања новог језика. Такав нови језик може послужити правој перцепцији уметности, како је то истакао В. Шкловски, или имати другу намену – потенцирати настојање појединца да се комуникативно издвоји у односу на остатак своје средине и уједно идентификује са себи сличнима.

Уједно, за анализу „жаргонизоване“ конструкције престаје да буде погодан вербоцентрични приступ јер глагол губи улогу конститутивног језгра реченице, која почиње да преноси значење само као целина, што је чини на неку начин типизираном, преводи у ранг синтаксичког фразеологизма⁴.

Поступак трансформације глагола у жаргон путем промене његове аргументне структуре устаљено се одвија према одређеном механизму који ћемо размотрити у даљем раду на конкретним примерима.

3. Промена броја и природе аргумената приликом преласка глагола у жаргон

Глагол *радити* у свом основном значењу ‘деловати, обављати делатност’ је двовалентан, што се може потврдити путем питања *Ко шта ради?* У том питању су екслицирани први (ко), прототипично аниматни, и други (шта), прототипично инаниматни, аргумент. Притом је први аргумент (субјекат) – лице које вољно и циљно обавља одређену делатност. У реченичном предикату глагол *радити* претежно се употребљава хабитуално – само с првим аргументом и лока-

да кршење устаљене норме језика води рушењу аутоматске рецепције појаве која се приказује, а самим тим јачању експресивног набоја исказа и његовог утицаја на саговорника. В. о томе такође у: (Милорадовић 2009).

⁴ О природи и типовима синтаксичких фразеологизама у српском језику в. (Поповић 2022).

тивном одредбом, нпр.: *Петар дуго ради у том предузећу*, односно за означавање радње која се може интерпретирати као атрибут субјекта, нпр.: *Она пуно ради* [→ Она је вредна], што практично преводи глагол из ранга предиката радње у предикат стања.

У жаргонској употреби одомаћио се исказ у којем се глагол *радити* јавља уз инаниматни субјекат, док се на позицији његовог другог аргумента (праве допуне) налази лице. Природа аргументне структуре тако употребљеног глагола је радикално измењена, нпр.: *Та музика ме ради*.⁵ Жаргонска конструкција на тај начин постаје своје врсте синтаксички фразеологизам с константом *ради* и променљивим X и Y (*X ради Y*), где је X претежно инаниматно, а Y – обавезно аниматно. О томе да је посредни синтаксички фразеологизам, између осталог, сведочи чињеница да је наведени глагол могуће употребити само у облику 3. лица индикатива презенте (уп.: *Та музика ме је радила). По истом принципу, очигледно, у хрватском жаргону је настао исказ *pere te*⁶, што потврђује да слични механизми трансформације глагола у жаргоне надилазе границе конкретног језика.

Промену валентне структуре у жаргону запажамо и код глагола *ложити*, чије основно значење диктира троаргументну структуру исказа с тим глаголом у предикату, нпр. *Народна банка ложила је своју пећ новчаницама*⁷. У таквој реченици, с глаголом *ложити* у предикату, где су све три предвидљиве позиције попуњене предметним аргументима,

⁵ Хрватска тиктокерка у свом чувеном видео снимку из 2023, где наводи своје омиљене српске речи и изразе навела је пример *ради ме* као „добар српски непреводив израз“, в.: [https://www.instagram.com/p/CVGqQbjMQeh/?img_index=1] приступљено 15. 02. 2024.

⁶ Ibid.

⁷ [https://www.instagram.com/p/CVGqQbjMQeh/?img_index=1] приступљено 15. 02. 2024.

први аргумент је прототипично аниматан. Услед метонимијског преноса у наведеном примеру први аргумент припада категорији неживо (Народна банка), док су други (пећ) и трећи (новчанице) обавезно инаниматни. У жаргонском изразу глагол *ложити* постаје искључиво двовалентан, притом позицију првог аргумента може подједнако заузимати предметни аргумент из категорије живо или неживо (нпр.: *Она ме ложи* и *Превише ме ложи отворено море* (Инт.)⁸), али и пропозициони каузатор (нпр.: *Ложи ме како се љубиш*).

У наведеним примерима преласка глагола из слоја неутралне лексике у слој стилски обележених речи делује исти механизам. Аниматни агенс замењује се каузатором, док на позицију другог аргумента, уместо инаниматног објекта на којем се врши радња, долази аниматни, и то у семантичкој улози доживљавача (експиријенсера) каузираног стања.

Нешто је друкчији случај с глаголом *мрзети*, кад се на позицији предметног првог аргумента, који је предвиђен семантиком тог глагола (*Х мрзи У*, где је *Х* обавезно аниматно), нађе пропозициони (*мрзи ме да устајем рано*), што преводи сам предикат у категорију предиката вишег реда, ако користимо терминологију пољског синтаксичара Станислава Каролака (в. о тој теорији сажето у: Поповић 2011). Позицију другог аргумента у таквом исказу заузима акузатив субјекта стања: *Све ме мрзи. Мрзи ме да учим, да идем у школу, да устајем рано* (Разг.).

Поједини глаголи мењају и број и природу аргумената. Глагол *невати*, рецимо, прототипично је двовалентан, притом други аргумент (права допуна) не сме да буде лице,

⁸ [<https://sr-rs.facebook.com/poezijasustine.rs/posts/832627054887043>] приступљено 15. 02. 2024.

нпр.: *Девојке тихо певају тужну песму*. У жаргону исти глагол стиче значење ‘потказивати’, тако што добије три обавезна аргумента из категорије живо (ко пева кога коме).

Такозвани фаунонимски глаголи, као што је познато, имају редуковану парадигму лица – у свом правом значењу употребљавају се искључиво у 3. лицу, нпр: *нас лаје, мачка мауче, врана крешти, крмача се опрасила* и сл. Укидање забране на употебу првог аргумента из категорије лице уз ове глаголе води стварању експресивне лексике, али и жаргона, као што је то случај са глаголом *блејати*, који у значењу ‘беспосличарити’ може да има на позицији првог аргумента лице. Самим тим шири се парадигма граматичког лица код тог глагола. Она почиње да обухвата све облике, нпр.: *Ево блејимо у кафићу. Где сте данас блејали? Блејим са друштвом* итд.

Познат је такође пример трансформације у жаргон глагола *шетати* који се почео користити уз праву допуну из категорије лице, нпр. *шетати девојчицу* (излазити с девојком) или *шетати некога* у смислу терати да више пута долази нпр.: *Шалтеруша ме је шетала сто пута* (Разг.).

Такви и слични примери потврђују тезу о томе да је жаргонски слој језика веома погодан за проучавање механизма ширења семантичког потенцијала нормативне лексике јер, као што видимо, до стварања пренесених значења често долази управо путем померања у синтаксичкој дистрибуцији глагола у предикату и промене природе његових аргумената – тамо где је морало бити лице, може се наћи предмет, предметни аргумент се трансформише у пропозициони, а име из категорије лице јавља се уз фаунонимске глаголе, односно глаголе који се користе за означавање процеса којима су подложни објекти природе, али не и лица (нпр.: *оксидирати, рђати, буђавити*) итд.

3.1 Ширење парадигме лица код глаголских облика пасивне дијатезе

Још један занимљив поступак трансформисања глагола у жаргон заснован је на аграматичној пасивној дијатези, кад се укида забрана на аниматност објекта на којем се обавља радња. Пасивна дијатеза, у којој се семантички субјекат уклања с позиције првог аргумента, а његово место заузима објекат на којем се врши радња, утиче на бројне глаголске категорије блокирајући поједине грамеме (Поповић 2023). Претежна употреба глаголских облика у 3. лицу у конструкцијама заменичког (рефлексивног) или партиципског пасива условљена је утицајем дијатезе на категорију лица. Пасивне облике користимо у 3. лицу, будући да се у улози другог семантичког актанта већине прелазних глагола од којих градивимо пасивни облик углавном јавља предмет или предметно име, а не лице. У српском језику дијатеза утиче на грамему лица у свим временским облицима, уп.: *књига се пише/се (била) писала/се писаше; књиге се пишу/ су се (биле) писале/ се писаху; књига је била/беше/би/биће написана; књиге су биле/беху/беше/биће написане* итд. Немогуће је, дакле, употребити наведене облике заменичког и партиципског пасива у првом или другом лицу, уп.: **пишем се; *пишеш се; *писали смо се, *написан сам, *написани смо, *написани сте* итд.

Укидање забране на ову врсту ограничења служи као полазна основа за ширење семантичког потенцијала речи (*продао сам се; прочитан си; пржим се на сунцу; скувала сам се* и сл.), али и за творбу жаргона, нпр. *бетонирао сам се* (напио сам се) и *бетониран сам* (пијан сам); *гужвам се* (гурам се у превозу); *дорадио сам се* (узео сам још дроге); *заболи смо се на комп* (седели смо за рачунаром); *закуцао сам се* (заспао сам); *израдио си се* (преварио си се) и *израђен си* (преварен си); *инсталирали смо се* (сместили смо се) и ин-

сталиран сам (смештен сам); *испалио си се* (преварио си се) и *испаљен си* (преварен си); *набаџивао си се* (удварао си се); *надувао сам се* (дрогирао сам се) и *надуван сам* (дрогирани сам); *навучао сам се* (постао сам зависан) и *навучен сам* (зависан сам); *наложио сам се, напалио сам се, напружио сам се* (заинтересовао сам се) и *наложен, напаљен, напружен сам* (заинтересован сам); *намонтирала сам се* (дотерала сам се) и *намонтирана сам* (дотерана сам); *наиртао сам се* (дошао сам); *оверио се* (узео је превелику дозу дроге); *одбио сам се, одвалио сам се, однео сам се, разнео сам се* (претерао сам) и *одваљен сам* (надрогиран сам); *окачио сам се* (окачио сам капут); *отворио сам се* (издашно сам частио); *откачио си се* (полудео си) и *откачен си* (наурачунљив си); *откинуо сам се* (претерао сам); *погубила сам се* (збунила сам се) и *погубљена сам* (збуњена сам); *приширафили смо се* (прикључили смо се); *пролио сам се* (рекао сам бесмислицу); *проваљивао сам се, изваљивао сам се* (трабуњао сам); *проваљен сам* (разоткривен сам); *рађен је* (праћен је, прислушкиван); *разбаџан си* (мишићав си); *разбио сам се* (претерао сам) и *разбијен сам* (пијан сам); *развалио сам се* (претерано сам јео) и *разваљен сам* (пијан сам); *скуван си* (надмудрен си); *(у)пецао си се* (био си наиван) и *упецан си* (преварен си); *тапаџирао си се* (угојио си се); *уградио си се, узидео си се* (убацио си се у посао који доноси добит); *удесио сам се* (напио сам се) и *удешен си* (дрогирани си); *укиселио си се* (дрогирао си се); *укинут сам* (пијан/дрогирани сам); *укопао сам се* (довео сам себе у тежак положај); *урадио сам се* (дрогирао сам се) и *урађен сам* (дрогирани сам); *упецао си се* (насео си) и *упецан си* (жртва си преваре); *цепали смо се* (смејали смо се); *чупали смо се* (излазили смо из неприлика); *шлеповали смо се* (наметали смо се) итд.

Мањи је број транзитивних глагола који захтевају на позицији свог другог актанта аниматни објекат. До њихове

„жаргонизације“ долази укидањем забране на инаниматност објекта, као у примерима *очешљан, ошишан, фризиран рачун* (лажиран рачун) и сл.

Један те исти глагол може се трансформисати у жаргон у оба типа конструкције – како активне тако и пасивне дијатезе, често притом реализујући различито значење. Рецимо, глагол *забости* у значењу ‘зарити, убости’ стандардно је тровалентан. Актанти тог глагола могли би да се експлицирају помоћу упитних заменица ко? шта? у шта?, нпр.: *Баитован је забо садницу у земљу; Малолетник је другу забо нож у срце*. Прешавши у жаргон, тај глагол функционише као једновалентан: уз инаниматни први аргумент – у значењу ‘покварити се’, нпр.: *ТВ је забо; комп је забо*⁹ и сл., а уз аниматни – у значењу ‘заспати’, нпр. *Дечко је забо до увече*. Глагол *забости* функционише у жаргону и као двовалентан – у значењу ‘украсти, однети’: *Допов ми је забо новчаник*, а кад оба аргумента припадају категорији живо, онда у значењу ‘ударити’: *Он ме је први забо*.

У конструкцији пасивне дијатезе глагол *забости* с аниматним првим аргументом употребљава се у већ наведеном значењу ‘седети за рачунаром или телевизором’, ‘беспосличати’. У примеру који следи реализована су сва наведена значења жаргона *забости*, притом у истој сложеној реченици истовремено се могу наћи конструкције активне дијатезе с једновалентним и двовалентним глаголом, као и пасивне дијатезе с укинутим ограничењем на употребу првог лица

⁹ То да је у питању различито порекло глагола *забости* у наведеном значењу (скраћено од *забаговати* [← engl. *bug*]) у овом случају није важно јер се „унутрашња форма“ глагола помера у други план и глагол у предикату наведених конструкција функционише по узору на *забости* у другим жаргонским изразима, о чему сведочи чињеница да се на популарном сајту *Vukajlija* сва наведена значења наводе у опису истог жаргона [<https://vukajlija.com/zabosti/253560>] приступљено 15.02.2024.

на месту стандардно инаниматног објекта: *Ma mi se zaboli na komp, pošto je tv zabo, kada vidiš uleće njena šveca, zabada mene i zabode produžni, kao treba joj da radi diplomski...*¹⁰ (Седели смо за рачунаром, кад улети њена сестра, удари ме и однесе продужни кабл јер јој је наводно требао како би писала дипломски).

4. Закључци

Трансформација глагола из стилски необележене лексеме у жаргон пропраћена је променом његове валентне структуре, што у коначној инстанци подразумева измештање глаголске лексеме с позиције структурног и семантичког врха реченице. Број и природа аргумената предиката конструкције више се не могу одредити полазећи од лексикографског описа глагола, већ на основу њиховог јављања у структурно устаљеном изразу – синтаксичком фразеологизму. Та структура се састоји од глаголске константе и променљивих, које могу бити предметне или пропозиционе.

Поједини глаголи у синтаксичким фразеологизмима добијају непредвидљиву дистрибуцију која се коси с њиховом реакцијом. Рецимо, транзитивни глагол *палити* прототипично има два аргумента, од којих је први лице, а други је предметне природе, нпр.: *Палио је један ратник село где је рођен* (Јаничар¹¹). У жаргону исти глагол постаје једновалентан (захтева само субјекат), а устаљено се користи с локативном одредбом, нпр. *Палим кући*. Такав синтаксички фразеологизам има константу у виду глагола *палити* и две променљиве. На позицији прве променљиве, која се у срп-

¹⁰ [<https://vukajlija.com/zabosti/253560>] приступљено 15.02.2024.

¹¹ <http://www.pesmarica.rs/Akordi/6994/Predrag-Cune-Gojkovi%C4%87--Jani%C4%8Dar> (приступљено 15.02.2024).

ском језику често не попуњава због „утканости“ показатеља лица у сам глаголски облик, посебно кад је реч о личним заменицама, налази се лице, док позицију друге променљиве попуњава адлативна одредба (*Палим ја на посао/на факс/у иностранство* итд.). На тај начин транзитивни глагол са значењем обављања деструктивне радње на одређеном објекту постаје глагол кретања.

Постоје и обрнути случајеви – кад се глагол кретања у синтаксичком фразеологизму претвара у глагол каузирања одређеног стања, као што је то случај с глаголом *ићи*, који се јавља као константа у синтаксичком фразеологизму са три променљиве, од којих је трећа с предлогом НА (X, Y иде НА Z), нпр.: *Тај човек/та ствар/тај догађај... ми/ње-му/њој... иде на живце/ ганглије/ једњак/ јетру...*

Примера таквих синтаксичких фразеологизама у жаргону има много. Њиховој анализи, међутим, посветићемо једно од следећих истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, Драгослав 1976. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Бугарски, Ранко 2003. *Жаргон. Лингвистичка студија*. Београд: Библиотека XX век.
- Воркапић, Теодора, Дијана Тепавчевић, Марија Кувекаловић 2017. Фризерски и козметичарски жаргон у српском језику. *Славистика*, XXI/1–2, 404–417.
- Зороњић, Емил, Тијана Митровић, Милица Цар 2017. Политички жаргон у српском језику. *Славистика*, XXI/1–2, 418–440.
- Милорадовић, Софија 2009. *Музички жаргон младих*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Поповић, Људмила 2011. Нова контрастивна синтакса словенских језика. (Aleksander Kiklewicz, Małgorzata Korytkowska, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska, Agnieszka Zatorska, Tatiana Ramza: Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski. Redakcja naukowa: A. Kiklewicz, M. Korytkowska). *Јужнословенски филолог* LXVII, 317–325
- Поповић, Људмила 2022. Проучавање синтаксичких фразеологијама као праваца изучавања српског језика. *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 51/1, 522.
- Поповић, Људмила 2023. *Граматика интеракције у савременим словенским језицима*. Београд: Славистичко друштво Србије.
- Теньер, Люсьен 1988. *Основи структурног синтаксиса*. (Пер. с франц., вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака). Москва: Прогресс.
- Храковский, Виктор С. 1974. Пассивные конструкции. У: А. А. Холодович (ред.). *Типология пассивных конструкций. Диатезы и залоги*. Ленинград: Наука, 5–45.
- Шкловский, Виктор Б. 1929. Искусство как прием. У: В. Б. Шкловский *О теории прозы*. Москва: Федерация, 7–23.
- Gerzić, Borivoj 2012. *Rečnik srpskih žargona (i žargonu sličnih reči i izraza)*. Београд: SA.

Ljudmila Popović

University of Belgrade, Faculty of Philology

CHANGES IN THE VALENCE STRUCTURE OF A VERB AS
A METHOD OF FORMATION OF SLANG

S u m m a r y

Using the example of verbs that are part of the lexicon of the literary Serbian language, but are also used in constructions belonging to slang, the mechanism of their transformation into slang through a change in their valence structure is shown. By valence structure we mean a set of arguments (participants), the number and nature of which are assumed in order for the event denoted by the verb to be realizable, while the verb is understood as the structural-semantic top of the sentence. Several mechanisms of such transformation have been singled out. The examples illustrate how a change in the valence structure of a verb leads to the formation of syntactic phraseological units that function in slang.

Key words: slang, verb, valence, argument, syntactic phraseological unit.

УДК 811.163.41'373.43:821.163.41.09-93-1 Aleksić D.
[81'38+81'42+82.111.852]:821.163.41.09-93-1 Aleksić D.
37.026-053.4-057.874:821.163.41.09-93-1 Aleksić D.

*Владимир М. Вукомановић Растегорац**

(Факултет за образовање учитеља и васпитача, Универзитет у Београду)

ИНДИВИДУАЛНИ НЕОЛОГИЗМИ У ПЕСНИШТВУ ЗА ДЕЦУ ДЕЈАНА АЛЕКСИЋА – ЈЕЗИЧКИ АСПЕКТИ И МЕТОДИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ

Стваралаштво Дејана Алексића намењено деци већ донекле представља део канона и сагледано је у критици из различитих углова. До сада је, међутим, изостало темељније бављење језиком његових дела, а истодобно недостају и текстови који му приступају из методичког угла. Овај рад настаје на пресеку та два поља и његов циљ је да: 1) пружи систематичан поглед на индивидуалне неологизме у Алексићевом песништву, а потом да на темељу тога 2) донесе примере језичких (лексичких) игара које би биле подстакнуте читањем његових песама. Ексерцирани примери посведочили су присуство разноврсних индивидуалних неологизама у Алексићевом опусу: док морфолошки неологизми захватају више граматичких категорија, и то баш оних које бивају обухваћене аналошким процесима у говору деце, творбени неологизми захватају различите значењске кругове, демонстрирајући стваралачки потенцијал језика на занимљив, духовит и уметнички упечатљив начин. Управо са тог места, овај рад нуди неколико могућих методички обликованих игара које су применљиве у вас-

* vladimir.vukomanovic@uf.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-9442-9435

питно-образовном контексту, а које за сврху имају афирмацију стваралачког приступа језику код предшколске (и школске) деце.

Кључне речи: књижевност за децу, лексикологија, методи-ка развоја говора, језичка игра, имагинативна функција језика

О стваралаштву за децу Дејана Алексића

Књижевни опус Дејана Алексића намењен деци и младима већ има завидну читалачку и књижевнокритичку рецепцију. О томе сведоче бројне награде и признања, али и текстови посвећени његовом превасходно песничком делу¹. У њима се Алексићев глас види као продужетак традицијског низа Вучо – Радовић – Ршумовић (уп. Марјановић 2008; Љуштановић 2014; Хамовић 2021), а као његове доминантне одлике се издвајају склоност ка хумористичкој игри, нонсенсу, пародији и апсурду (Љуштановић 2008). Отуда не чуди што је стваралаштво Дејана Алексића пронашло своје место у програму за млађе разреде основне школе, али и у раду са предшколском децом. Наиме, у другом разреду међу препорученим делима у оквирима домаће лектире налазе се његове кратке приче (НП2 2018), у четвртм разреду је обавезан драмски текст „Слава” (НП4 2019), а студенти Факултета за образовање учитеља и васпитача који похађају васпитачки смер имају прилику да у вртићу вежбаоници заједно са децом тумаче Алексићеве песме „Фоке и фиоке”, „Ја друкчије све назвати могу”, „Кад се разболео петак”, „Кључна вест”, „Слон са штампарском грешком”, „У музеју” (в. Читаоница МРГ 2).

Кад је реч о Алексићевом песничком гласу, може се рећи да се он остварује формално у два вида: у исписивању песничких збирки и у стварању поема за децу. Од његових

¹ О прозним делима Дејана Алексића и доминантним поступцима у њима в. Марковић 2016; Марковић 2018; Василева 2022.

песничких књига најинспиративније је тумачењима била захваћена збирка *Стижу блесе, чувајте се*, у којој се за Алексића карактеристичан широки интертекстуални видокруг карневалски укршта са духовитим деконструисањем народних мудрости (Вељковић Мекић 2023; Петровић 2023). Са друге стране, одлике Алексићевих поема прегледно је сумирао Страхиња Полић (2020), наводећи неке од њених кључних одлика: разуђена вишеепизодична фабула најчешће је реализована кроз хронотоп путовања, који омогућава аутору „да своје јунаке доведе у везу са серијом епизодних ликова и необичних догађаја и тиме им пружи могућност да преиспитују своје ставове и погледе на свет”; у погледу избора јунака и њихових судбина Алексић најчешће за главног протагонисту узима један антропоморфни лик „у чије основно мотивационо језгро бива усађена једна тежња – за превазилажењем самоће”; лирски наратор обично „заузима позицију објективног, спољашњег приповедног гласа, дајући (ауто)поетичке коментаре”; коначно, овај песник неретко уводи позицију наратера „чијим присуством динамизује радњу и повременим дигресијама интензивира читалачки процес”. Тиме су одиста обухваћене неке од фундаменталних и најособенијих одлика Алексићевог песничког стваралаштва за децу, али је ван хоризонта поменутих студија остала могућност сагледавања специфичности песникове лексице – посебно његових (индивидуалних) неологизама. Управо томе ћемо посветити централни део овог рада – ипак, пре него што то учинимо, осврнућемо се на терминолошко одређење (индивидуалних) неологизама и присуство неологизама у децјем говору.

О (индивидуалним) неологизмима

У давнашњем тексту Свенке Савић (1984: 161) можемо да прочитамо како се термин *неологизам* користио да

означи различите тачке процеса стварања нових речи. Касније долази до покушаја диференцијације и прецизнијег именовања, који резултирају терминолошким укрштањима у лингвистичкој литератури, а које је пластично у свом тексту представила Рајна Драгићевић (2011a: 48): „оказионализам = индивидуализам, оказионализам = неологизам, неологизам = индивидуализам, неологизам = кованица, индивидуализам може бити оказионализам или потенцијална реч, стилски неологизам = хапакс = оказионализам = пригодница” – то је само део постојећих разумевања неологизама и могућих преклапања у терминолошким именовањима. У текстовима који су посвећени проблематици новостворених речи терминолошка диференцијација обично се врши на основу фреквентности појединачне речи: први пут регистрована лексема назива се *индивидуализам*, а тек она која почне да се учесталије користи добија статус *неологизма*². Неологизми се потом могу класификовати по различитим критеријумима: према томе да ли се иновирање одвија на равни именовања (нова форма речи за постојећи или нови појам) или значења (постојећа форма речи добија ново значење), према томе да ли у стварању неологизма учествују творбени елементи домаћих или страних речи и сл. (в. Радовић Тешић 2008: 59–61; Драгићевић 2020: 110).

Већ кроз навођење ових критеријума лингвисти су се дотакли и разлога због којих неологизми настају. Један од њих је, свакако, именовање онога што до одређеног тренутка није било именовано (Радовић Тешић 2008: 58), при чему

² Индивидуализми се потом даље деле на *оказионализме*, који „имају неуобичајену структуру или садрже нераспрострањено творбено средство (нпр. *надголубље*)”, и *потенцијалне речи*, које „по свему личе на постојеће – потичу од општепознате мотивне речи, садрже продуктивну творбену основу и суфикс, али нису регистроване и за њих нема више од једне потврде или малог броја њих (нпр. *бубњалица*)” (Драгићевић 2020: 109).

посебну улогу у томе имају интерлингвалне и интралингвалне лакуне (Драгићевић 2015: 241–242). Како наводи Рајна Драгићевић, ове лакуне представљају, с једне стране, празнине у лексичкој структури које произлазе из неподударња система два различита језика (па тако српска лексема *слава* или руска *боршч* спадају у безеквивалентну лексику), а с друге указују на то да одређени потенцијали лексичког система унутар једног језика нису (још) реализовани (па у српском језику немамо хипероним који би обухватио лексеми *дугачак* и *кратак* и сл.). Ипак, то није једини разлог за настајање неологизама – једнако је важна мотивација говорника да на другачији, експресивнији начин именује нешто што већ има свој назив (Драгићевић 2020: 117). Будући да је експресивност једна од функција новостворених речи, није ни чудо што се они релативно често појављују у текстовима који треба да нам дочарају особену ауторску перспективу – било да је реч о публицистици или о лепој књижевности. Зато се обично у овом контексту наводе кованице Ђорђа Марковића Кодера или Лазе Костића (в. Милановић 2013), а предметом темељних лингвостилистичких проучавања бивали су и *индивидуални неологизми* песника XX и XXI века – од Бранка В. Радичевића и Милована Данојлића до Алека Вукадиновића, Новице Тадића и Милосава Тешића (Милановић 2016). Будући да се у лингвостилистичким проучавањима песничког језика усталила управо ова синтагма – *индивидуални неологизам* – и ми ћемо је доцније користити у овом тексту када будемо проматрали песништво за децу Дејана Алексића.

Дечји неологизми и неологизми у књижевности за децу

Као што смо на једном месту већ писали (Вукомановић Растегорац 2021b), деца проблем недовољног познавања

речи матерњег језика решавају на различите начине – употребом гестова, претераном генерализацијом значења речи (па, рецимо, лексема *врата* постаје и назив за *поклопац на флаши*), али и стварањем нових речи. У разматрању тих, нових речи, устаљена је темељна подела на *морфолошке* и *творбене* неологизме (Јанковић 2019)³. Морфолошки настају применом језичке аналогije у промени речи и често су везане за одређене граматичке категорије: рецимо, за множинске облике именица и употребу инфикса *-ов/ев-* тамо где му у стандардном језику није место (*мравови*), за уопштавање инфикса *-ет-* (о *срцету*), за компаратив придева (*лептији*), облике помоћних (*нећем*) и појединих пунозначних глагола (*љубају* ум. *љубе*) и сл.⁴ Творбени неологизми пак не представљају нове облике речи, већ саме речи које у лексикону не постоје. Дете најчешће својом инвенцијом попуњава лексичку празнину у језику (*риба* → *рибац*), укида префикс и ствара нови глагол (*кључај* ум. *закључај*), убацује инфикс *-ава-* у примерима где је глагол већ и без њега имао несвршени вид (*огледавам се*). Ипак, то није све – творбени неологизми доносе нове називе за већ постојеће појмове на темељу дечјих опсервација о свету (тако *керамичар* постаје *плочар*, јер ставља плочице, поплочава) итд.

³ Класификацијом дечјих неологизама посебно се темељно бавила Марина Кебара (2016; 2017). У једном од својих текстова, она према критеријуму функционалности и метајезичке мотивисаности разликује неологизме усмерене на реални свет са компензаторном функцијом у подлози и неологизме усмерене на сам језик са функцијом метајезичке рефлексije у подлози, а потом унутар ових категорија даље класификује још шест типова неологизама/оказионализама. Иако занимљива и значајна, за циљ нашег рада ова класификација није од пресудне важности, па остајемо при рудимантарнијој класификацији, која познаје морфолошке и творбене неологизме.

⁴ Више дечјих морфолошких неологизама могуће је видети на сајту који је посвећен *Методици развоја говора II*, а који уређују Вишња Мићић и Ђорђе Јанковић (Мићић и Јанковић 2020).

Када се пак осмотри улога неологизама у књижевности намењеној најмлађима, на први поглед постоје и разлози који говоре у прилог њиховом потенцијалном присуству у тексту за децу, и разлози из којих би следило да су они у овим текстовима непожељни. Наиме, у прегледима књижевности за децу често се може наићи на став да она захтева „једноставније и сажетије језичко-стилско изражавање” (Марјановић 2000: 21). Ипак, такав став имао је и своје значајне противнике. Сасвим супротно од начелно очекиваног „снисхођења” детету у језичком погледу, Бора Ћосић ће критеријум језичке инвентивности узети као један од три основна приликом одабира песама за своју антологију *Дечја поезија српска* (в. о томе: Панић Мараш 2015), а Душан Радовић (1984: IX) у предговору своје *Антологије* упозорава да успела дечја песма мора бити „развијеног језика, богатог речника, неочекиваних призора и слика, изненађујућих спојева”. Значај таквих спојева показује и историја српске поезије за децу: ако индивидуалних неологизама и није било на самим њеним почецима, у предзмајевском периоду (уп. Вукомановић Растегорац 2016), већ Змајево стваралаштво доноси велики број неологизама, међу којима су и: *анђеловати*, *кваренда*, *љоскац*, *мишолов*, *мувогњавац*, *несташкивати*, *ојабучити се*, *скоколет*, *скочивраг*, *стрмоњушке*, *тришњобер*, *шалозбиљан*; *Кржљавић*, *Зевалић*, *Небригић*; *Тета Преда*, *Мишисава*, *Репко Маук*; *Јутутуту*, *Лулупунија* и друге (Радикић 2003: 161–165). Та ће се линија језичке инвенције наставити све до Љубивоја Ршумовића (Кебара 2020), и даље. Тиме је, заправо и описан пун лук овог увода: време је да сагледамо индивидуалне неологизме управо једног од наследника ршумовићевске линије песништва за децу – Дејана Алексића.

Индивидуални неологизми у песништву за децу Дејана Алексића

У бележењу неологизама овде ћемо се служити лексикографским критеријумом (в. Драгићевић 2020: 115ф), којим су се водила слична истраживања (в. Оташевић 2019; Новокмет 2019). Другим речима, овде наведени неологизми нису забележени у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, *Речнику српскохрватскога књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности, *Речнику српскога језика* Матице српске и *Речнику нових и забележених речи* (Оташевић 2022).

Пре него што пређемо на творбене – и, заправо, са лингвистичке тачке гледишта једине праве – неологизме, осврнућемо се зачас на оне морфолошке, будући да они донекле могу да посведоче како се дечји говор са својим граматички некоректним аналогијама огледа у Алексићевој поезији. Морфолошки неологизми се, наиме, у песмама Дејана Алексића јављају у следећим граматичким категоријама:

- ном. јд.: *јунац* (ум. *јунак*, према *јунаци*; 2018b: 33)⁵;
- инстр. јд.: *дањом* (2014: 51), *ноћом* (2014: 51);
- ном. мн.: *човечи* (2006b: 26), *пасови* (2014: 19)⁶;
- прво л. јд. през.: *нећем* (2018b: 7);
- треће л. мн. през.: *музеју се* (ум. *музу се*; 2018a: 28)⁷.

⁵ Пошто су сви наведени неологизми из Алексићевих књига, у загради ће приликом навођења примера бити наведени само година издања и страница на којој се неологизам налази. Списак коришћених извора налази се на крају рада.

⁶ На граници регуларног облика и морфолошког неологизма су множински облици властитих именица: *Грузије* (2008a: 58), *Кавкази* (2008a: 58), *Хамлети* (2006b: 58). Именице *Грузија*, *Кавказ*, *Хамлет* нормативна граматика би, наиме, сврстала у именице *singularia tantum*, али уз напомену да оне „потенцијално имају облике множине, који се ипак ретко употребљавају” (Пипер и Клајн 2013: 58).

Творбени неологизми пак настали су на више начина и тек се део њих може семантички груписати. Највише ових неологизама добијено је деривацијом, и то додавањем суфикса:

- именице које означавају живо биће женског рода: *човекиња* (2016b: 26), *кустоскиња* (2018a: 29), *творица* (2018a: 16);

- именице које означавају живо биће мушког рода: *мамац* (тата, „мушка мама“; 2018a: 69), *гугутан* (мужјак гугутке; 2008a: 7), *музејац* (човек који ради у музеју; 2018a: 28);

- именице које означавају младунче: *бувче* (2006b: 6), *творче* (2018a: 17), *цинче* (2018a: 57), *Дуволупчићи* (младунци, потомци ветра Дуволуба; 2006c: 47)⁸;

- властита имена изведена од семантички прозирних творбених елемената: (*Глодар*) *Грицковић* (миш-професор; 2018a: 30), *Секирос Пањос* (целат у античкој Грчкој; 2018a: 73), *Длетос Чекићос* (кипар у античкој Грчкој; 2018a: 78);

⁷ Као што је то био случај с облицима номинатива, и поједини вокативни ликови налазе се на граници регуларног граматичког облика и морфолошког неологизма – реч је о формама вокатива јединине *земљотресе* (2019: 54), *луче* (од *лук*; 2018a: 72), *Мраче* (од *Мрак*; 2019: 23), *ЦИЧЕ* (од узвика *цик*; 2018a: 11), *ЦАЧЕ* (од *цак*; 2018a: 11), *угљу* (2019: 17), као и о облику вокатива множине *луци* (од *лук*; 2018a: 70). Наиме, кад је реч о вокативним облицима, нормативна граматика казује да је њихова употреба „уобичајена за именице које значе људе или животиње (*brate, соколе*), укључујући и неке збирне именице које се односе на људска бића (*дечурлијо*), а мање или више неуобичајена за именице које не значе живо, нпр. *столе, зиде, граде...*, где је у таквим случајевима реч о персонификацији или о употреби вокатива у експресивној, а не у апелативној функцији” (Пипер и Клајн 2013: 75).

⁸ На сасвим другачији начин настао је у простору песме Алексићев „алтернативни” назив за једно слонче: „Судбина уме да буде тешка / Ако те снађе штампарска грешка. // Једно је слонче било те среће, / Па сада не зна шта ће и где ће. // Саваном лута, као туђинче, / Јер није слонче, него је *слинче*” (2018a: 8; истицање наше).

- именица субјективне оцене: *смрадуљак* (2019: 5);
- именица која означава апстрактну особину: *блесост* (2018b: 49);
- присвојни придеви: *дабрећи* (2008a: 12), *пачећи* (2018a: 51), *стомачећи* (2018a: 33)⁹, *ципелећи* (2018a: 22); *блесин* (2018b: 59); *блесиндански* (2018b: 62), *нилскокоњски* (2014: 76), *тањирски* (2018b: 22).

Уз наведене, бележимо именице *слин* (од *слина*; 2006b: 24), *стрепф* (од *стрепфити*; 2006c: 46), *проз* (од *прозор*; 2018a: 42), *спотакуша* (погрдно, за ципелу која спотиче; 2008a: 27) и *прасобар* (собар у праисторијско време; 2018a: 60), описни придев *лавезан* (особина бића које лаје; 2014: 19), глаголе *блесити се* (радити нешто блесаво; 2018b: 49), *отђутавати* (несврш. од *отђутати*; 2008a: 7) и *флекнути* (оставити малу флеку; 2014: 51), као и прилог *збуњоблачно* (прилог у значењу *радити нешто као збуњени облак*; 2018b: 28).

Кад је реч о сложеницама, међу њима се налазе:

- именице које означавају „блесаве” родбинске односе, предмете и празнике: *блесатетка* (2018b: 62) *блесастрина* (2018b: 62), *блесаујна* (2018b: 62); *блесиметар* (2018b: 53), *блесаторта* (2018b: 62); *блесиндан* (блесин рођендан; 2018b: 62);
- именице које означавају занимања: *змајоловац* (2007: 31), *метломеханичар* (2014: 20);
- именице које означавају биљке: *бубождерка* (2004: 66);

⁹ Контекст оставља могућност да се ова форма разуме и као присвојни придев изведен од *сто мачића*. Уп. „На факултету, уз дубоки наклон, / Учи се његов Стомачећи закон: / Ако имамо ситих сто мачића, / Па им до шапа неки миш падне, / То је одједном сто гладних стомачића, / Јер мачке увек мишева су гладне” (2018a: 33). Другим речима, „Стомачећи закон” може да буде *онај који се односи на стомак* и(ли) *онај који се односи на стотину мачића*.

- именице које означавају радње: *небоплов* (пловидба небом; 2018b: 27), *светлолов* (светли лов месечине; 2006с: 26); *срцолом* (лом срца, љубавно разочарење; 2008а: 7);

- властито име: *Дувољуб* (назив ветра; 2006с: насловна страница), *Когачим* (име јунака који туче друге; 2018а: 55).

Уз наведене примере, у овом контексту занимљиве су још три појаве:

- један неологизам настаје извођењем у којем је деривацији изложен само један део двочлане синтагме, при чему је први страног порекла: *хомо собитус* („научни назив” за собара у праисторијско време; 2018а: 62);

- четири индивидуална неологизма настала су поступком блендинга: *лу(к)дило* (у значењу: *лудило изазвано одсуством лука*; 2018а: 78); *Tvorče & Gabbana* (марка парфема коју је направио твор, по угледу на познату марку *Dolce & Gabbana*; 2014: 77); *(д)рем фаза* (у значењу: *фаза у животу у којој се дрема*; 2018а: 24); мањи од *м(р)аковог* зрна (у значењу: *мрак који се сакрио и који је због тога мањи од маковог зрна*; 2019: 53);

- три индивидуална неологизма настају прекодирањем семантичког садржаја, док форма остаје иста: *термопиле* (грчки назив за печено пиле; 2018а: 75), *термопилац* (исто што и *термопиле*; 2018а: 76) и *убрус* (болест зуба названа по граду *Убу* и зубу који је у том граду извађен једном *Русу*; 2006а: 82).

Кад је реч о дистрибуцији неологизама и факторима који на ту дистрибуцију утичу, може се донети неколико закључака.

1) Релативно често, неологизми се јављају у финалној позицији стиха и учествују у реализацији риме. Иако се овде не може статистички потврдити једносмеран утицај по-

требе за римом на стварање неологизама, могло би се рећи да она често представља окидач за њихово упошљавање¹⁰.

2) У појединим случајевима употреба неологизама је мотивисана одабиром лирског гласа. Тако се у песми „У музеју” лирско ја присећа своје изјаве из детињства „У музеју музеју се краве” (2018a: 28), док је песма „Тата је мушка мама” очигледно испевана из перспективе (малог) сина, који на крају обраћања закључује: „И да кроз живот мали / Не идем као самац, / Ако већ нисте знали – / Са мношћу мама и мамац” (2018a: 69). Ипак, претежнији број неологизама, чини се, дело је Алексићевог лирског ја и(ли) наратора који нису узрасно обележени¹¹.

3) Може се претпоставити да су неологизми изостали из *Божјићне приче* јер је религиозна тематика подразумевала утишавање хумористичног тона који поигравање језиком прати, док је, рецимо, такође пригодна песничка књига *Баи*

¹⁰ Уп.: „Морским су псима потребни часови, / Да уче лајање као сви *пасови*” (2014: 19); „У том лому седи шеф, / Само што га шлог не *стрепф*.” (2006c: 46); „Кренуо је од хрсковог крилица / Ка тртици сочног *термотилца*” (2018a: 76). Са друге стране, неологизми су присутни и у иницијалној или медијалној позицији стиха: „Прича је потекла о чудесном змају / За кога сви светски *змајоловци* знају” (2007: 31).

¹¹ Колико ствари могу да буду комплексне и истовремено занимљиве кад је реч о употреби лексема у књижевном тексту може да илуструје пример речи *јунац* унутар песме „На муци се познају јунаци” (2018b: 33). У њој најпре (дечје) лирско ја интерпретира познату изреку на погрешан начин – „Мислио сам да је мука / То кад прича крива” – а онда на том закључку гради и своје понашање: „Мукао сам око куће / До првога мрака, / Радостан што свако чуће / За мене јунака”. Последња, поентирајућа строфа поново доноси неспоразум и интересантан укрштај две перспективе: „Сви су ме јунаком звали, / Ал с грешком у слову, / Јер ја не знам шта им фали, / Па ме *ЈУНАЦ* зову!” Као и у првом случају, и овде (дечје) лирско ја погрешно разумева одрасле, али једини начин на који успева да их разуме бива тај да су одрасли начинили грешку у именовану аналошки формирајући номинативни облик *јунац* (← *јунаци*), односно стварајући морфолошки неологизам.

је лепо родити се тражила сасвим једноставан израз, који онда подразумева заобилажење стваралачких интервенција (и) на лексичком плану¹². Другим речима, може се претпоставити да на употребу неологизама донекле утичу одабрана тематика и намена књиге.

Разуме се, наведеним запажањима ваља придодати и то да је употреба неологизама неизоставно повезана са индивидуалном поетиком одређеног писца – њихова заступљеност у Алексићевом песничком опусу је више него логична ако се има у виду традицијска линија коју овај песник наставља, као и његова наклоност хумору и игри у простору дечје песме.

Методички потенцијали: неологизми кроз игру

Када говоримо о усвајању језичких знања и развоју комуникативних способности у предшколском контексту, обично имамо на уму њихову актуализацију у одређеном живом комуникативном контексту или пак у оквирима игровних активности, што је посебно у фокусу *Година узлета*, нових основа предшколског програма (в. Јанковић 2019). У овом делу рада показаћемо неке од могућности осмишљавања и реализације језичких игара које су засноване на индивидуалним неологизмима из поезије Дејана Алексића¹³.

¹² У овом погледу изузетак је опонашање „тепања” одраслих у обраћању новопридошлој беби. Уп.: „Бас је *слецна* беба ова, / *Ниста* се не *зали*” (2012: 13); „Јој, *сто* беба има *наса* / Каку лепе боје” (2012: 15). Сличну врсту фонолошке интервенције у лик речи, иначе, налазимо и у „Песми са говорном маном”, при чему је она, разуме се, другачије мотивисана: „Ја *знам* да има *нешама* лоших, / Ал ова је, *мишилим*, *шлабија* од *швих*; / *Шате* и *шате* уж њу потроших, / Мада не *ишправих* ниједан *итих*” итд. (2008а: 41).

¹³ У школском контексту језичка игра би се на сличан начин могла организовати после тумачења песама – то предвиђа чак и

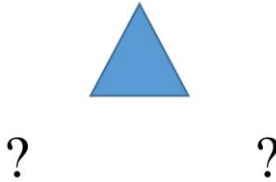
Пре тога, ваља кратко подсетити шта подразумевамо под језичком игром и која је њена функција у овом конкретном случају. У овом раду језичку игру обликоваћемо по принципу укрштања језичке грађе и игровне форме (Вукомановић Растегорац 2021а). С друге стране, смисао рада на неологизмима може да буде двојак: 1) када је реч о морфолошким неологизмима, онда је сврха њихово исправљање унутар неграматичних реченичних форми и суптилно упућивање детета на језички стандард, па овај тип игре има *нормативни* карактер; 2) када, међутим, од детета тражимо да разуме или ствара неологизме по одређеном моделу, функција је упошљавање стваралачког, креативног односа према језику, па овај тип игре називамо *имагинативним*¹⁴. Будући да су имагинативне игре у овом случају методички инспиративније, у следећим редовима ћемо се бавити управо њима.

Троуглос Грчкос: стварање и разумевање творбених неологизама по моделу (изведенице). – Деца се деле у три групе, свака од њих добија по три троугла. На сваком горњем темену троугла налази се слика једног занимања.

класична структура упознавања и тумачења књижевног текста – она у себи садржи етапу *Језик и стил*, чији је смисао да укаже на доминантне или упечатљиве језичке и стилске механизме присутне у обрађеном књижевном делу (Милатовић 2013).

¹⁴ Иначе, упошљавање имагинативне функције језика је изузетно важно у предшколском периоду, а она се може активирати на различитим језичким нивоима: од смишљања нових речи до стварања семантички иреалних реченица и широких говорних исказа (наратива или дескриптива) на основу маште (више у: Вукомановић Растегорац 2021b).

Слика
фризера

Уз та три троугла, свака група добија све сличице предмета који су карактеристични за одређено занимање. Њихов задатак је да одаберу одговарајуће предмете и поставе их на преостала темена троугла – за сваки троугао добијају по два поена. Када то ураде, треба да осмисле име по датом моделу и за то добијају још по два поена. Неке од могућих комбинација и решења су:

- кошаркаш: лопта + кош → Лоптос Кошос;
- кувар: шерпа + кутлача → Шерпос Кутлачос;
- молер: четка + фарба → Четкос Фарбос;
- пекар: шпорет + тесто → Шпоретос Тестос;
- перач: сунђер + вода → Сунђерос Водос;
- писац: оловка + папир → Оловкос Папирос;
- рибар: штап + удица → Штапос Удицос;
- учитељ: табла + креда → Таблос Кредос;
- фризер: маказе + чешаљ → Маказос Чешљос итд.

Игра се може играти и у супротном смеру. Троуглови могу имати празна сва три темена. Деца све три групе имају све сличице на столу – и сличице предмета, и сличице занимања. Васпитач потом даје име човека који се бави одређеним занимањем (нпр. *Лоптос Кошос*); задатак за сваку групу деце је најпре да нађе три сличице које ће ставити у те-

мена троугла (*лопта, кош, кошаркаш*). Потом група треба да каже које занимање је по среди и објасни како је до тог закључка дошла (нпр. *Лоптос Кошос* → игра кошарку, кошаркаш → зато што убацује *лопту* у *кош*).

Помози прасобару: стварање и разумевање творбених неологизама по моделу (изведенице). – Ова игра заснивала би се на *као да* активностима. Васпитач улази у улогу прасобара и говори да има проблем – гости му нешто стално траже, али он никако не може да се сети кога да нађе у (замишљеном) телефонском именику, па зато моли децу да му помогну. Дијалог би отприлике могао да тече овако:

Васпитач: Једног госта боли зуб. Треба ми хитно неко ко поправља зубе...

Деца: Зубар!

Васпитач: Да, али у праисторији то није зубар, него *празубар*... Како се он беше зове? Ако је *собар* – *хомо собитус*, како се зове *зубар*?

Деца: *Хомо зубитус*!

Када деца направе неологизам по аналогји, васпитач захваљује и (прави се да) кратко позива телефоном особу. Само што је тај проблем решио, јавља се следећи гост са својим проблемом. Неки од могућих проблема су:

• болесна бака тражи *лек* → треба нам → *лекар* → *хомо лекитус*;

• дека жели лепу *слику* на зиду → треба нам → *сликар* → *хомо сликитус*;

• мами је нестало *млека* за бебу → треба нам → *млекар* → *хомо млекитус*;

• мамут је срушио један *зид* у соби → треба нам → *зидар* → *хомо зидитус*;

• маци се пријела *риба* → треба нам → *рибар* → *хомо рибитус*;

• миш је изгрицкао ногу *стола* → треба нам → *столар*
→ *хомо столитус*;

• пас је покварио *браву* → треба нам → *бравар* → *хомо бравитус*.

Када се сви проблеми реше, собар захваљује деци и одлази на починак.

*Блесшколице: разумевање и стварање творбених неологизама по моделу (сложенице)*¹⁵. – На поду је исцртан шарени полигон у облику слова Б. Деца се деле у две екипе. Свака добија по један блесикаменчић (пожељно је да васпитач онеобичи његов изглед). Играч прве екипе стаје на жуто поље и бира на које поље жели да баци каменчић; ако убаци, онда полази по њега *блесиходом* (нпр. скаче једном само на десној, па два пута само на левој ноzi). Када дође до поља, добија задатак (в. доле). Ако одговори на њега, враћа се са каменчићем назад и то поље се сматра освојеним. Потом исто чини играч друге екипе. Побеђује она екипа која освоји више поља.

Уколико игра треба да се олакша, може се бирати једноставнији *блесиход*. Нпр. могућ је скок са обе ноге, али у једном скоку дете држи леви кажипрст на носу, а у следећем на увету и тако наизменично. Такође, у освајању поља правило не мора да буде да дете унапред каже које поље жели, већ осваја оно на које је каменчић стао.

¹⁵ За методички приступ сложеницама в. текстове у којима је похрањен и велики број примера за рад на њима: Вукомановић Растегорац и Мићић 2016; Мићић и Вукомановић Растегорац 2016; Воркапић 2022.

Б			←
	Б		
Б			
			Б
	Б		

Црвена поља: Дете добија назив предмета: *блесивага, блесикључ, блесичекић, блесичесма, блесишираф* и сл. Задатак за њега је да објасни: *Шта је то? Шта/како ради? Како изгледа?*

Зелена поља: Дете добија опис напитка: *врста воде, сока, чаја, млека, јогурта*. Задатак за њега је да каже: *Како се тај напиток зове у Блесандији? (Блесивода, блесисок, блесичај итд.) Како изгледа? Какав укус има? Како делује на онога ко га попије?*

Плава поља: Дете добија опис функције предмета: *њом се осветљава блесав пут; у њега спакујеш ствари пред блесаво*

путовање; у њему куваш блесаве чајеве; на њему видиш колико је сати у Блесандији; на њему црташ блесаве ствари и догађаје. Задатак за дете је да каже: *Како се тај предмет зове? (Блесилампа, блесикофер, блесилонче, блесисат, блесипапир; могућа су и другачија решења – блесифењер, блесичесовник итд.) Како изгледа? Како ради?*

Б поља: Дете добија задатак по слободном избору – да наведе назив неког предмета из Блесандије, уради неки блесав покрет и да му име и сл.

Дуволедова чаролија: разумевање и стварање творбених неологизама по моделу (сложенице). – Једно дете је Дуволед и спава док се деца слободно крећу по соби. Када се пробуди, дуне и деца треба да се у месту залеле. Васпитачи-

ца им притиче у помоћ: могу да се одледе тако што им помаже да кажу чаробну реч / одговоре на чаробну загонетку. Оне могу бити осмишљене по следећем моделу.

- Воспитачица деци даје име једног од ветрова: *Вртољуб, Ждерољуб, Игрољуб, Једољуб* и сл. Пита децу: *Шта овај ветар воли да ради?* Деца одговарају, речима и пантомимом (опонашајући радњу).

- Воспитачица говори шта један ветар воли да ради: да *купује, лежи, да (се) мази, да пева* и сл. Пита децу: *Како се зове овај ветар?* Деца одговарају: *Купољуб, Лежолуб, Мазолуб, Певолуб* и сл., а тај одговор могу да прате и пантомимом (опонашајући радњу).

- Воспитачица говори да морамо да позовемо у помоћ и неке ветрове који мрзе да раде одређене ствари: да *плету, плове, да (се) шишају* итд. Пита децу: *Како се зове овај ветар?* Деца одговарају: *Плетомрз, Пловомрз, Шишомрз* и сл., а тај одговор могу да прате и пантомимом (опонашајући радњу).

Када тачно одговоре, воспитачица каже *Мирно спавај, Дуволеде!* Дете које глуми Дуволеда поново пада у сан и игра се понавља док има интересовања за њу.

Мале ждероње: стварање творбених неологизама по моделу (сложенице). – Пре игре, деца се поделе у две групе – једна добија материјал за прављење плавих бецева, друга материјал за прављење црвених. Свако дете прави себи бец и на њему црта по један предмет (*свеска, торба*) или биљку (*дрво, трава* и сл.), независно од тога којој групи припада.

Потом се сва деца измешају и поређају у круг. Један играч добија лопту и додацује играчу из супарничке екипе. Пре додавања лопте треба да каже коме је намењује, али то не чини тако што каже име детета, већ га прозива по ономе што се налази на његовом бецу. Рецимо, ако жели да дода

лопту детету које има на себи беџ са *свеском*, пре бацања лопте треба да каже: *Свеску ждери, свескождерко!* Када дете ухвати лопту, прослеђује је даље по истом принципу (– *Торбу ждери, торбождерко! – Дрво ждери, дрвождерко!*). Игра траје док неко не испусти лопту или погреша у именовану – екипа чији је члан погрешао изгубила је игру.

Уместо закључка

Иако је однос према неологизмима у пољу поезије за децу амбивалентан – начелно, више него у поезији за одрасле, услед другачије природе реципијента књижевног дела – језичка анализа показала је њихово присуство у песничким књигама Дејана Алексића. Притом, уочена је и њихова разноврсност: док морфолошки неологизми захватају више граматичких категорија, и то баш оних које бивају обухваћене аналошким процесима у говору деце, творбени неологизми захватају различите значењске кругове, демонстрирајући стваралачки потенцијал језика на занимљив, духовит и уметнички упечатљив начин.

Из методичког угла пак, са становишта подстицања развоја говора код деце, присуство индивидуалних неологизма има потенцијал да мотивише на преиспитивање односа према језику и успостављање критичке дистанце према њему. Осим тога што могу да буду повод за дубље сагледавање и разумевање прочитаних стихова, индивидуални неологизми у Алексићевом песништву одржавају живом и делатном способност детета да увиђа и разумева поменуте аналошке везе међу речима. Тиме се јачају најмање две функције дечјег говора: метајезичка, која подразумева промишљање језика и језичких јединица, и имагинативна, која подразумева креативни однос према њему. Када се то има у виду, постаје јасно да методичка актуализација ових потенцијала може да иде у различитим правцима – на неке од њих је ука-

зано у другом делу овог рада, са жељом да се понуде игролика методичка решења, применљива у предшколском и школском контексту, а све то као подстицај за даље освежавање рада са децом и, евентуално, нова истраживања у овом научно-наставном пољу.

ИЗВОРИ

- Алексић, Дејан 2004. *Пустоловине једног зрна кафе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Алексић, Дејан 2006а. *Кад се разболео петак*. Зрењанин: ГНБ „Жарко Зрењанин”.
- Алексић, Дејан 2006б. *На пример*. Београд: Завод за уџбенике.
- Алексић, Дејан 2006с. *Нежна песма о нежном ветру Дуволубу*. Београд: Креативни центар.
- Алексић, Дејан 2007. *Божјиња прича*. Београд: Завод за уџбенике.
- Алексић, Дејан 2008а. *Дугме без капуца*. Чачак: Легенда.
- Алексић, Дејан 2008б. *Песма о осмеху бескућнику*. Београд: Завод за уџбенике.
- Алексић, Дејан 2008с. *Пијачни парламент*. Београд: Прво слово.
- Алексић, Дејан 2012. *Баи је лепо родити се*. Краљево: НБ Стефан Првовенчани.
- Алексић, Дејан 2014. *Мали огласи и још понешто*. Чачак: Пчелица.
- Алексић, Дејан 2018а. *Јануар у жирафи*. Београд: Лагуна.
- Алексић, Дејан 2018б. *Стижу блесе, чувајте се*. Лазаревац: Библиотека Димитрије Туцовић.
- Алексић, Дејан 2018с. *Шта сам оно хтео да кажем (изабране песме за децу)*. Краљево: Имам идеју.
- Алексић, Дејан 2019. *Драма у подруму госпође Јоје*. Краљево: Имам идеју.
- Алексић, Дејан 2020. *Фарбање мора*. Краљево: Имам идеју.

РЕЧНИЦИ

- Оташевић, Ђорђе 2022. *Речник нових и незабележених речи: друго допуњено издање*. Београд: Алма.
- Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*. Књ. 1–21. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књ. 1–6. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска, 1967–1976.

ЛИТЕРАТУРА

- Василева, Оља 2022. Бајка о бајци Дејана Алексића. *Детињство* 1, 95–104.
- Вељковић Мекић, Јелена П. 2023. *Мудра луда: поезија за децу Дејана Алексића*. *Детињство* 2, 48–58.
- Воркапић, Марија 2022. Настајање сложеница – игролики приступ творби речи. *Методичка теорија и пракса* 2, 23–35.
- Вукомановић Растегорац, Владимир 2016. *Језик и стил поезије за децу предзмајевског периода (докторска дисертација)*. Београд: Филолошки факултет.
- Вукомановић Растегорац, Владимир 2021а. Метајезичка игра као методички приступ развоју метајезичке функције говора код деце. *Иновације у настави* 2, 72–85.
- Вукомановић Растегорац, Владимир 2021б. *Увод у методiku развоја говора*. Београд: Учитељски факултет.
- Вукомановић Растегорац, Владимир, Вишња Мићић 2016. Како настају сложенице – методички аспект. *Књижевност и језик* 1–2, 113–129.
- Драгићевић, Рајна 2011. Лексика квалификована као индивидуална у српским дескриптивним речницима. У: В. Ружић, С.

- Павловић (ур.) *Лексикологија, ономастика, синтакса – зборник у част Гордане Вуковић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 47–57.
- Драгићевић, Рајна 2015. О лексици која недостаје и начину попуњавања лексичких празнина у српском језику. О неологизмама у српском језику. Потенцијалне речи у српском језику. У: Ж. Станојчић, Д. Мршевић Радовић, Б. Сувајцић (ур.) *Путевима српског језика књижевности и културе: скуп слависта – предавања*. Београд: Међународни славистички центар, 241–270.
- Dragičević, Rajna 2020. On the Neologisms in Serbian from the viewpoint of corpus preparation for the compilation of the Matica Srpska multivolume dictionary of contemporary Serbian. *Južno-slovenski filolog* 1, 107–121.
- Јанковић, Ђорђе 2019. Развијање језичких компетенција у духу *Година узлета* – на примеру морфолошког система. *Методичка пракса* 2, 319–340.
- Кебара, Марина 2016. Лингвокогнитивна функционална анализа дечјих неологизама као метајезичких рефлексива у језичкој игри. *Српски језик* 1, 311–324.
- Кебара, Марина 2017. Фоно(морфо)семантика дечјих околионализама као прецедент лингвистичког експеримента у уметничком дискурсу. У: М. Ковачевић и Ј. Петковић (ур.) *(Српски) језик у комуникативној функцији*. Крагујевац: ФИЛУМ, 289–301.
- Кебара, Марина 2018. Рефлексивно-непосредна форма дечјих неологизама у светлу поимања дечјег језика. У: С. Маринковић (ур.) *Језик, култура, образовање*. Ужице: Педагошки факултет, 75–86.
- Кебара, Марина 2020. Језичко-семантичке аномалије као стилски поступак у књижевности за децу Љубивоја Ршумовића. У: И. Чутура и М. Димитријевић (ур.) *Књижевност за децу у науци и настави*. Јагодина: Педагошки факултет, 141–155.
- Љуштановић, Јован 2008. Зузубумба прича бескрајну причу. *Летопис Матице српске* 1/2, 201–204.

- Љуштановић, Јован 2014. Прича и причање као игра у кратким причама за децу Душана Радовића и Дејана Алексића. У: Т. Росић (ур.) *Књижевност за децу у науци и настави*. Јагодина: Педагошки факултет, 501–511.
- Марјановић, Воја 2000. *Књижевност за децу и младе – поетика, тисци, дела. Књига I*. Београд: Виша школа за образовање васпитача.
- Марјановић, Воја 2007. О две књиге за децу: плод даровитости и маште; роман за две гитаре и аулос. *Повеља* 1, 158–161.
- Марковић, Ана 2016. Метафикција у делу *Кога се тиче како живе приче* Дејана Алексића. *Детињство* 4, 22–33.
- Марковић, Ана 2018. Технике и стратегије прозне самосвести у причама Дејана Алексића и Весне Видојевић Гајовић. У: Т. Росић (ур.) *Књижевност за децу у науци и настави*. Јагодина: Педагошки факултет, 285–297.
- Милановић, Александар 2013. *Језик весма полезан*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић, Александар 2016. *Реч под окриљем поетике*. Краљево: НБ Стефан Првовенчани.
- Милатовић, Вук 2013. *Методика наставе српског језика и књижевности – у млађим разредима основне школе*. Београд: Учитељски факултет.
- Мићић Вишња, Vladimir Vukomanović Rastegorac 2016. Kako nastaju reči – igroliki pristup tvorbi reči u predškolskoj ustanovi. У: Е. Корас-Вукашиновић, В. Стојановић (ур.) *Savremeno predškolsko obrazovanje i vaspitanje: izazovi i dileme*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka, 195–208.
- Мићић, Вишња, Ђорђе Јанковић 2020. *Методика развоја говора II (електронски сајт)*. < <https://ufmrg2.blogspot.com> >
- НП2 2018. *Правилник о програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања*. Доступно на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2018/16/3/reg>
- НП4 2019. *Правилник о програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања*. Доступно на:

- <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/pg/ministarstva/pravilnik/2019/11/1/reg>
- Панић Мараш, Јелена 2015. „Манифест дечје поезије чуда” – Бора Тосић и *Дечја поезија српска. Детињство* 2, 19–28.
- Пипер, Предраг, Иван Клајн 2013. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Полић, Страхиња 2020. Обнова жанра у српској књижевности за децу 21. века – поеме Дејана Алексића. *Детињство* 2, 47–58.
- Радикић, Василије 2003. *Змајево песништво за децу*. Нови Сад: Змајево дечје игре.
- Радовић Тешић, Милица 2008. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет.
- Радовић, Душан (прир.) 1984. *Антологија српске поезије за децу*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Савић, Свенка 1984. Принципи стварања неологизама у српскохрватском језику. У: Ј. Јерковић (ур.) *Лексикографија и лексикологија*. Нови Сад: Матица српска, 161–170.
- Хамовић, Валентина 2021. О мраку, мишу и људској усамљености. *Детињство* 1, 171–173.
- Читаоница МРГ 2. [<https://ufmrg2.blogspot.com/p/blog-page.html>] приступљено 26.12.2023.

Vladimir M. Vukomanović Rastegorac

INDIVIDUAL NEOLOGISMS IN THE POETRY FOR
CHILDREN BY DEJAN ALEKSIĆ – LINGUISTIC ASPECTS
AND METHODOLOGICAL POTENTIALS

S u m m a r y

Dejan Aleksić's creative work for children is already part of the canon and has been critically examined from various perspectives. However, there is a lack of more in-depth exploration of the

language in his works, and simultaneously, there is a shortage of texts approaching it from a methodological angle. This paper emerges at the intersection of these two fields, aiming to: 1) provide a systematic view of individual neologisms in Aleksić's poetry, and then 2) offer examples of linguistic (lexical) games inspired by reading his poems. Excerpted examples attest to the presence of diverse individual neologisms in Aleksić's opus: while morphological neologisms encompass multiple grammatical categories, precisely those covered by analogous processes in children's speech, neologisms formed by derivation or compounding processes cover different semantic circles, demonstrating the creative potential of language in an interesting, humorous, and artistically striking manner. From this standpoint, this paper presents several possible methodologically shaped games applicable in the educational context, aiming to affirm a creative approach to language in preschool (and school) children.

Keywords: children's literature, lexicology, speech development methodology, linguistic play, imaginative language function.

УДК 81'373.7:591:[821.163.41.09-93 Ћорић В.
[81'38+81'42+82.111.852]:821.163.41.09-93 Ћорић В.

*Дејан Ајдачић**

(Универзитет у Гдањску, Wydział Filologiczny Uniwersytetu
Gdańskiego)

ЋОПИЋЕВА ПОИГРАВАЊА СА ЗНАЧЕЊЕМ УСТАЉЕНИХ ИЗРАЗА У ДОЖИВЉАЈИМА МАЧКА ТОШЕ

Аутор указује на место лингвистичких и фразеолошких проучавања књижевних дела за децу српског писца Бранка Ћопића. Он полази од поставки Лидије Золотих о индивидуално-ауторским модификацијама фразеолошког значења у књижевном тексту и њеног истицања утицаја жанровске припадности текста на промену фразеолошког значења. У тексту се указује да међу лингвистичким истраживањима књижевних дела Бранка Ћопића за децу није посвећена већа пажња ауторским модификацијама фразеологизама које садрже компоненту животиња или се тичу света животиња. Аутор анализира фразеологизме и изразе у Ћопићевом тексту *Доживљаји мачка Тоше* (1954) и показује ауторске преображаје фразеологизама. Етнолингвистички радови Биљане Сикимић и Иване Башић указују на порекло неких мотива из фразеологизама које Бранко Ћопић користи и понегде модификује.

Кључне речи: Бранко Ћопић, књижевност за децу, фразеологизми, модификација, животиње, мачак, мачка.

* dejajd@gmail.com, ORCID 0000-0002-4098-4660.

Фразеолошки систем се лагано мења, али промене форме и значења фразеологизама у разговорном језику могуће је пратити само уз историјске речнике који садрже устаљене изразе. Појаве застаревања и нестанка, те појаву нових фразеологизама или нових значења фразеологизама за сада је у српском језику тешко извести, будући да немамо дијакхроне фразеолошке корпусе. Фразеологизме у писаним текстовима је лакше проучавати, јер су они најчешће датирани, а често се зна аутор или преписивач. Поред анализе састава, порекла и особености фразеолошког корпуса аутора писаних текстова, истраживања књижевних текстова могу да укључе и поетичке и стилистичке особености фразеологизама у тексту, па је једино на примерима књижевних текстова могуће анализирати и појединачне модификације форме и значења фразеологизама у конкретним реализацијама

У размишљању о типологији одступања устаљеног фразеолошког значења у књижевним текстовима, моје полазиште представља чланак Рускиње Лидије Золотих и њено издвајање типова модификација: заоштравање денотативних ознака фразеотворбених компонената од стране дискурса, двострука актуализација или буквализација (о фразеологизмима који су тако искоришћени да истовремено имају и буквално значење и фразеолошко значење), сужење компонената, ширење компонената фраземе, појачавање значења фраземе помоћу окружења у које је смештена, смисаона варијативност у језичкој игри. Она истиче да индивидуално-ауторске модификације фразеолошког значења у књижевном тексту условљава жанровска припадност текста (Золотых 2011: 27). Поред жанра књижевног текста као елемента који утиче на промену фразеолошког значења, ваља додати и друге чиниоце. У даљем излагању пажња ће бити усмере-

на на узраст читалаца као циљне групе којој је текст упућен, те својства људског и нељудског.

Током одрастања деца чују, примају и усвајају фразеологизме одраслих проширујући корпус израза, али истовремено овладавају вештином њихове употребе у разговорним приликама. Будући да деца немају стабилизвана „знања“ о могућностима и ограничењима творбених варијација израза, она стварају израз по наученим моделима и постојећим фразеологизмима, али њихов новостворени израз може да буде околионалан. У приближавању дечјем језику, писци у делима за младе понекад употребљавају овакав приступ и стварају ауторске околионализме који су у књижевном тексту „прозрачно“ мотивисани по начелима фразеолошке творбе, а представљају плод језичке креативности писца који заиграо ствара нови израз и при томе им даје и извесне црте дечјих новостворених израза.

У истраживањима нових фразеологизама лакше се се препознају облици у којима се у раније постојећим фразеологизмима замењује нека компонента, када се из једне области преноси другу сферу са сличним значењем или који се усвајају калкирањем фразеологизама из других језика. Писци који мењају познате фразеологизме тако што заменом неке компоненте подразумевају извесни помак у значењу покушавају да дозирају промену тако да читалац може да препозна полазни израз, али и логику којом се писац руководио када је променио већ познат израз. Промена значења фразеологизма у разговорном језику не укључује радикалне промене погледа на свет, које се из људске сфере људске преносе у поглед на свет нељудских бића.

О проучавањима Ђопићевог језика у делима за децу

Књижевни текстови Бранка Ђопића за децу радо су читани у школској лектури, али и ван ње. Филолози су показали да се Ђопићева проза заснива на народном језику његовог краја, те да писац веома богатог језика није имао склоности ка стварању нових речи. Међу радовима о Ђопићевом језику у текстовима за децу и младе¹ ретко се налазе анализе фразеологизама и кратких говорних жанрова, а до сада није објављен ни речник Ђопићевих фразеологизама. Зринка Ђоралић и Мерсина Шехић (Мујагић) су анализирале компоненте мушкарац и жена, младост и старост у Ђопићевим фразеологизмима, као и особености хумора (Ћоралић, Шехић 2016; Ћоралић, Мујагић 2017), али нису се бавиле текстовима за децу у којима се као актери појављују животиње. О поетичким и језичким аспектима Ђопићеве прозе у односу на народну усмену традицију писала је Снежана Шаранчић Чутура у више чланака и књига. Драгоцена су њена запажања о клетвама, заклетвама, благословима и усменој фразеологији Ђопићевих дела којима она истиче „утисак живе језичке и м п р о в и з а ц и ј е.“ Ауторка и шире образлаже своје увиде:

Са културолошког аспекта, пак, уплив ових жанрова показује се као отпор кризи културне свести (заборављању), као мамац за промишљање и о непосредној значењској сфери појединих примера и о њиховој р е с е м а н т и з а ц и ј и . Ђопићево дело провоцира читаоца да, уз уживање у

¹ Аутори радова о језику у Ђопићевој прози су Срето Танасић, Радоје Симић, Валентина Стошић, Драго Тешановић, Душка Кликовац, Јелена Јовановић Симић, Сања Куљанин, Марија Николић, Мијана Кубурић, Мацура, Јелена Стевановић, Јован Љуштановић. Неки од њихових радова су настали у оквиру пројекта посвећеном Бранку Ђопићу који је на универзитету у Грацу организовао Бранко Тошовић.

комичности и сликовитости, потражи значење појединих синтагми у необавезном, игривом смислу. (Шаранчић Чутура 2017: 35)

Говорни жанрови народне усмене културе представљају објект Ћопићевих стваралачких преображаја и Снежана Шаранчић Чутура речима „језичка импровизација“, „ресемантизација (тих) жанрова“, потрага „значења појединих синтагми“ истиче пишчеву склоност да мења устаљене изразе народног говора. Али поред уочавања како то писац чини, ауторка одређује и његов циљ, јер, писац нуди „мамац за промишљање и о непосредној значењској сфери“ или „провоцира читаоца“, дакле наводи читаоца на додатно преосмишљавање промењених израза. Ауторка у том „провоцирању“ (теоретичари формализма рекли би „онеобичавању“) препознаје и смер Ћопићевих навођења, јер она увиђа да писац промене говорних жанрова и фразеологизама усмерава ка комичном, сликовитом, необавезном, игривом смислу. Могуће је очекивати да ће такво усмерење писца бити активирано и у изразима који садрже називе животиња.

Снежана Шевић у докторској дисертацији „Рецепција књижевног дела Бранка Ћопића у настави“ наводи ликове животиња - коње, потом вукове, мачке, псе, медведе, јежеве, гавране, рибе, лисице, свиње, краве, магарце, кокоши, зечеве, јазавце, рисове, хрчке, цврчке, сове, бубице, мраве и др. (Шевић 2018: 124). Међу најпознатијим текстовима су *Јежева кућица*, *Доживљаји мачка Тоше*, „Шаров у земљи бајки“, као и збирке *У царству лептирова и медвједа* ; *Приче испод змајевих крила*.

Да се о тананим аспектима представљања ликова животиња у текстовима за децу може говорити и без сложених лингвистичких или књижевнотеоријских термина сведочи један од првих приказа пишчевог спева *Јежева кућица*. У

новинском приказу „Бранко Ћопић Жежева кућа“ аутор који се чак није ни потписао именом и презименом, већ само Б.П. у листу *Наша књижевност*, 1. маја 1950, написао је:

Веома плодан и разноврстан у избору тема за своје дечје књиге, Бранко Ћопић није занемарио ни бајку о животињама, иако се једном сам делимично изјаснио против затварања детета у „дјечји свијет“ мачака, паса, зечева итд. Познато је, наиме, да деца претшколског узраста често управо из животињског света бирају своје идеале. Упростићене радње, примитивна психологија животиња и чаробност шуме као места збивања, поред осталог, чине да бајка о животињама буде омиљена дечја лектира, подесна да се њоме детету поетски приближе извесна сазнања о животу и људима, као и да се дете, поред живих радости што му је ове приче буде, упозна са стварним животом, у природи, да му се пружи нека практична поука или укаже на васпитни идеал. Саме животиње пак обично су духовито персонификована бића, чије понашање има смисао људских радња и понашања, која привлаче дечју пажњу и буде живо интересовање детета. Таква је и Ћопићева „Жежева кућа“.

Аутора приказа *Жежеве кућице* који је објављен пре више од седамдесет година повезује дечји свет са светом животиња који су ту ту акцентовани у извесном повезивању читалачког задовољства – живих радости, са поуком и васпитним идеалом. Добро је пронађена назив „’дјечји свијет’ мачака, паса, зечева“ која речито указује на посебности за децу обликованог света и својстава приказаних животиња. Приближавање света људи ту се повезује и са бирањем идеала, поуком о животу које прате и поетички поступци писаца.

Пре разматрања о изразима у Ћопићевом приповедању о мачку Тоши и преображајима израза у „дечијем свету“ мачака и паса, те мачака и мишева, могло би се рећи и о „мачјем свету“ у дечијем читању / погледу на свет, хтео бих да

кратко подсетим на имена животиња које је Бранко Ћопић користио. Када је реч о домаћим животињама, пишења решења су традиционална, јер се често ослањају на називе по боји – крава Мркуља, кобила Доруша, пас Шаров или Жућа. У случајевима када је писац животињским актерима својих прича желео да одступи од јасног разликовања људских и животињских имена и приближи имена животиња људском свету он је уносио антропоморфизацију, користећи двокомпонентно именовање људи именом и презименом. При томе је писац презимена градио са најраширенијим српским наставком -ић, па је тако Видра постала *Видра Видрић*. На сличан начин Ћопић је створио имена *Јежурка Јежић*, *Штука Штукић*, *Рак Ракић*, *Стонога Стоногић*. Понекад се уместо назива животиње користи и нека особена црта, као у имену *Сом Бркић* или склоност ка одређеној врсти хране – *медвјед Крушкотрес Кукурузовић*. У причи „Последњи потомак великог борца” рисове назива *Усамљени*, *Шарена Смрт*, *Страшна шапа*. У причи „Оштрободља постаје јунак” околионализмом је назван јеж.

Име Ћопићевог мачка Тоше

У овом прилогу су изабрани неки изрази и фразеологизми из Ћопићевог текста *Доживљаји мачка Тоше* (1954). Многа поколења младих читалаца су читале ову повест у пуним и скраћеним издањима, у књигама са илустрацијама или без њих и сликовницама. Само име овог славнога мачка није типично за Ћопићеву поетику именовања у књигама за децу. Тошо или Тоша је надимак људе, најчешће за Тодора или Теодора, то није име од миља за животиње. Надимак Тошо / Тоша у језичким асоцијацијама говорника српског језика је повезан и са фразеологизмом *Прави се Тоша*. Бранко Ћопић је сигурно уградио у име овог облапорног мачора и карактерну црту особа које се немарно, па и шерет-

ски однос према ономе шта су учинили или шта нису урадили иако се то од њих очекивало. Мачак Тошо и његов газда склон капљици јесу ближи но човек и животиња. Али упркос тако описаној близини у Ђопићевом приказивању, писац одређује њихов однос на темељима народних представа, речито исказаним у народним изразима.

У свом излагању у циклусу о мачкама у словенским народним културама Слободан Новокмет је упоредио изразе из српских народних пословица Вука Караџића са компонентама *мачка*, *мачор*, *мачак*, *маца*, *маче*, *мачић*, *мачкетина*, *мачица*, укључујући и придев *мачји* са савременом ситуацијом на основу фразеолошких речника Јосипа Матешића и Ђорђа Оташевића те једнојезичних речника. Он је утврдио да се слика мачке у српској култури унеколико изменила у односу на 19. век, јер се неки изрази које је Вук забележио више не користе, док се, пак, други које данас познајемо не јављају у Караџићевој збирци (Novokmet 2023).

Мачји кашаљ

У уводу *Доживљаја мачка Тоше* писац се поиграо с мотивом пронађеног рукописа. Књигу је тобоже пронашао „Жућо, велики псећи кнез, носилац Зечје медаље с укрштеним коскама“, који је псећом азбуком на последњој страни записао и да је дневник био прилично оштећен. Псећи кнез дневнику у чији је посед дошао, пошто је он власнику испао када је овај „клизнуо“ у крошњу трешње даје и оцену вредности: „Ништа ми се не свиђа, *прави мачји кашаљ*. Не вриједи једне честите коске! У мравињак са писцем! Не вреди ни пишљива боба!“ Читав низ устаљених израза и почиње познатим фразеологизмом, који је у датом суду пса Жуће без промене значења, јер исказује Жућин суд да је дневник мачка Тоше нешто мало вредно. Писац у име псећег кнеза још појачава своју оцену речју *п р а в и мачји кашаљ*.

Мачка у цаку

Вук Караџић наводи у својим збиркама пословица фразеологизме *Мачка се у врећи не купује (него се гледа шта се купује); Не купује се мачка у врећи*. Њихово значење „куповина наслепо“ потврђују и савремени речници који дају форму *купити, куповати мачку у цаку (врећи, меху)*. Они поред вреће, додају и врећу и мех. Академијин речник даје и значење ‘упустити се у нешто неизвесно и ризично’. Током времена је дошло до извесног проширивања значења и могућности употребе овог фразеологизма и ван вашарско трговачких послова.

У Ћопићевом тексту мачак у цаку се појављује како у фразеолошком, тако и у директном, нефразеолошком значењу, будући да чича Триша љутито прети, на самоме почетку неименованој животињи да ће је бацити у неки вир. Љутити чича Тришо носи мачка у цаку, али фразеолошко значење ту није активирано, јер он не добро зна шта носи у свом цаку, али писац то не открива читаоцу. У најави прве главе пише: „Тајанствена кола, још тајанственији цак и врло тајанствено мицање у цаку – Да ли је цак господин, свиња или разбојник?“ (гл. 1). Писац се и тексту поиграва са читаоцем нагађајући ко би могао да буде у цаку. Наравно, довитљиви читалац зна да је пас Жућо дошао у посед дневника мачка Тоше као да се књига коју чита зове *Доживљаји мачка Тоше*, али ни сам писац читаоца не оставља дуго без потврде. Мотив мачка у цаку се у Ћопићевом тексту појављује на различите начине.

Ћопићева прича о мачку Тоши је у дослуху са шаљивим песмама и причама о животињама усмене традиције, Ћопић у тексту мења фокализатора, што није особено за народне приче, па се код Ћопића приповеда са становишта како људи, тако и различитих животиња. Запажање о ауторским модификацијама руске ауторке Лидије Золотих на Ћо-

пићеу причу о мачку Тоши ваља посматрати са становишта поетичко-жанровских одлика овог текста и јасно је да се Ђопић ослонио на народне представе и елементе усмене традиције, изразе и кратке магијске текстове о мачкама и њиховим цртама.

Дакле, код Ђопића нема неизвесности, а чак и када се јавља изра *носити мачку у цаку*, део неизвесности може да се тиче само неких актера приказане радње. Ђопић користи разне глаголе уз синтагму *Мачка у цаку* –што му омогућава да обликује разна значења. Када уведе израз *ловити мачку у цаку* ради се у преплитању буквалног и фразеолошког значења, а Снежана Шаранчић Чутура пише „овде у буквалном и у пренесеном смислу“ (Шаранчић Чутура 2017: 37) Овај поступак Лидија Золотих назива двоструком актуализацијом фразеологизма.

Ђопић варира фразеологизам *мачка у цаку*, замењујући сходно заплету реч *мачка* речју *лав*. У епизоди у којој се описују догодовштине у месту Преварантовац, које речито указује да се на њему одвијају разне обмане, шири се глас о лаву у цаку. Реч је, заправо, о мачку Тоши, али гласина изазива приличан страх. Миш пророк који оглашава вест о звери и сам уплаши од онога што је најавио: „он је прорекао да је *лав у цаку*, па га спопао страх“ (гл. 7)

Сви се разбеже, а једино чича Брко носи лава у цаку и однесе га под крушку. Захваљујући договору миша, пса и мачка Тоше опасни *медвјед Крушкотрес Кукурузовић* поверује да му прети опасност од опасног лава и побегне од страха. Ђопић онеобичава свет уводећи поглед на свет са становишта животиња. При томе, се заправо преплићу људске представе о животињама, овде о мачкама са уживљавањем у тачку гледишта мачке.

Мачке и мишеви

Парафраза изреке коју је Вук Караџић забележио (*Ноћас ће миш и мачка заједно спавати* и *Нужда закон измењује* – Караџић 1987: 217), указује и на особен ауторски поступак, који се најједноставније може одредити као уметање контекстуалног аспекта у текстовни део изреке. Наглашавање да ће тек невоља / тешки дани ујединити непријатеље и довести до превазилажења антагонизма, односно, отворено истицање аспекта који се у усменој традицији прећутно зна (Караџић га даје као објашњење околности у којима се наведено изговара: када се слути хладна, цича зима), сведочи о једном од Ћопићевих приступа народном знању и казивању, у суштини нетипичном за његов дијалог с традицијом. (Шаранчић Чутура 2017: 37)

У *Доживљајима мачка Тоше* поред мачка појављују се и друге животиње које су у народној фразеологији сучељене са мачкама - пси и мишеви. Писац тако заплиће радњу да чак у џак у коме се налази Тоша уводи миша или пак мишеви нагризају његов џак.

- Тошо, псето једно глупо, зашто мишеве ниси пустио да се увуку у сам џак, па их онда мирне душе половио? Тошо, луђи си од сваког миша, глуп си као сам Жућо, шашав си као сланина која сама улијеће у твоја уста!

Ћопић користи и израз *Вући некога за језик*, у значењу наводити га да каже нешто што саговорник не жели или *Вући некога за нос*, лажљиво обећавати нешто некоме са сценом у којој мачка Тошу мишеви вуку за бркове вуку. Чини ми се да у разумевању тих речи вибрирају у позадини и споменути фразеологизми.

Мачка крадљивица хране

У низу особина које се устаљено приписују мачкама је и њихова лакомот. Биљана Сикимић писала је о „маци“ крадљивици млека и млечних производа у јужнословенским обредним и магијским текстовима и упореди их са текстовима дечијег словенског фолклора дајући прилог реконструкцији заједничких словенских фолклорних формула (Сикимић 1997). Те кратке форме народне усмене традиције су уграђене у представе о мачки као крадљивици хране, што је један од ослонаца и Ћопићевог лика мачка Тоше. Биљана Сикимић је у недавно објављеном тексту написала:

Могућа је и својеврсна реконструкција традиционалне исхране на основу фолклорних текстова будући да мачка краде храну намењену људима: месо, млеко и млечне производе (јужнословенске пословице). То може бити 'риба': *Остави мачку да чува рибу.* (Карацић 1849: 241), буг. *Не јит мачка риба.* (Шапкарев 1926: 246), *Маца не шт'е риба, ама се облизва.* (Стойчев 1915: 142), затим друге врсте меса: *Прионуо ко мачка на цигерицу.* (Карацић 1849: 262), *Млого је на маче говеђа глава.* (Ђорђевић 1958: 668); 'масноћа': *Неће мачка сало.* (Ђорђевић 1958: 671), *Је на динар ко таска на сало.* (Šašelj 1940: 142); 'млеко': *Покријено месо мачке не локав.* (Ђорђевић 1958: 672), као и друга људска храна (каша, лепиња и слично) (Сикимић 2021: 575)

Мачак који краде храну представља главну црту Ћопићевог мачка Тоше. Писац је пошао од народне представе, али је у духу шаљиве приповести непрестано богатио јеловник мачка од њега направио облапорног крадљивца који не може да се супротстави својој природи. Мачак Тошо зна да га његов чича оптужује да је крадљивац, али он то одриче.

Вјерујте ми, никад ми крађа *ни на ум није падала*. Ја само приђем комаду сланине, додирнем га брком и — хоп!

њега нестане. Шта се с њим деси, нек сам ђаво зна. Ето, тако ти ја прођем, а ни крив ни дужан. Откуд се сланина одједном створила у мом трбуху, то ти ни ја не бих знао казати. [...] Деси се, опет, да чича Тришо улови рибу, а ја само приђем да је омиришем и — гле чуда! — одједном видим себе како бјежим кроз траву с рибом у зубима. Још се и не окренем, а рибе већ нема. Јесам ли је појео, нисам ли — не знам, образа ми! Сира опет, нестане чим се моја сјенка над њега наднесе, али шта сам ја ту крив. Нек бјежи као што ради миш, па ће се спасти. Зашто ми сам *скаче у уста*? Ни ја *не скачем у уста* ономе зликовцу и буволовцу Жући, па ми је кожа све до данас здрава и читава.

У овом вишеструко поновљеном мотиву ускакања хране у уста, огледа се Ћопићева алузија на гогољевски мотив из приче Бадње вече из збирке *Вечери у сеоцету крај Дикањке* у коме храна ускаче у уста. Разлика је у томе, што у Гогољевој причи храна скаче у уста захваљујући чарима чаробњака. У Ћопићевом приповедању сам Тошо оправда самог себе говорећи да нема никакве његове кривице у томе што му храна ускаче у уста.

Први се мачићи у воду бацају

Фразеологизам „Први се мачићи у воду бацају“ исказује значењем да су први покушаји мање вредни и да их треба одбацити. О пореклу овог израза писала је Ивана Башић у тексту „Зашто се први мачићи у воду бацају?“ (2010).

У Ћопићевој приповести о мачку Тоши, скитница који на вашар долази тобоже са лавом у цаку се брани од оптужби да је преварант, да би доказао да говори истину хвалила се да је обишао много земаља, па и земљу лавова. Он додаје „Тамо све врви од малих лавића. Бацају их у воду по пуне цакове, само да их се некако отарасе“. Писац је из фразеологизма о бацању првих мачића у воду створио тобожњу

причу скитнице, којом он уверава сумњивце да он стварно носи лава у цаку.

Колико вреди мачак

У народним културама се оцене вредности износе на различите вербалне и невербалне начине. Током одрастања се кроз поуке шта ваља, а шта не ваља, кроз песме, приче и загонетке преносе се знања о свету. Једна од вербалних видова вредновања ствари и појава у околном свету представљају питања и одговори. У петој глави Ћопићеве повести о мачку Тоши појављује се и спор о вредности самог мачка, који се ослања на бројне народне питалице које могу да прерасту и у народне приче са питањима колико вреди летња киша или царева брада. Та се питања јављају у познатој причи из збирке *Српске народне приповијетке* Вука Караџића „Дјевојка цара надмудрила“. У Ћопићевој обради врапци заступају своју оцену вредности мачке, при чему њихово вредновање произлази из вредновања зрневља којим се хране, па је њихова цена мачка крајње ниска:

Лакомислени врапци узеше се клети да никад у животу нису видјели *чак с мачком*, а да су га, кажу, и видјели, они би му, богме, показали пошто је ока проса.

- Ех, то вам знам и ја - рече чича. - Ока проса вриједи осам динара, али један мачак Тошо ваља три царевине.

- Један крадљиви мачак три царевине?! - заграјаше врапци. - Та за ту би се цијену добиле, можда, и двије оке проса и још која конопље приде.

Оцена врабаца на шаљиви начин потврђује релативност вредности, али се овај дијалог о томе колико вреди мачак ослања на кратке фолклорне текстове у форми питања и

одговора, која се у словенском фолклору развила и у ширим причама о задавању тешких питања и паметним одговорима које су се развиле у причама о надмудривању.

*

Бранко Ћопић је у *Доживљајима мачка Тоше* употребио низ фразеологизама, некада у њиховом устаљеном значењу, а некада уз извесне промене фразеолошке форме или значења. Ћопић се поиграо и низањем фразеологизама, што се у говорном језику ретко може чути чак и у причи духовитих довитљиваца. Тако у одељку повести са описом вашара низом фразеологизама гради опис предмета који се уз превару продају:

На чувеним вашарима у мјесту Преварантовцу продаје се све на свијету и вара се и подваљује на све могуће начине. Ту се продаје лањски снијег, вук у јагњећој кожи, седла за краве, коњски нокти, рогови умјесто свијећа, бурад без дна и слична чуда. (гл. 7).

У овом прилогу пажња је била усмерена на ауторске преображаје фразеологизама са компонентом мачак / мачка. У неким књижевним реализацијама писац је употребио изразе *мачка у џаку*, *мачји кашаљ* у устаљеном значењу, у неким је заменио мачку лавом *лав у џаку*, померајући актере и значења сходно замислима у развоју радње, а у неким је децентрирао људску тачку гледишта и прилагодио фразеологизам актерима којима су ти изрази прикладни, било да је реч о врапцима или о мачки. Таквом фокализацијом кроз животињске актере, писац онеобича свој текст, читаоца наводи на промењени поглед на свет, али писац то чини ослањајући се на фразеологизам и задржавајући везу са препознатљивим изразима којима дописује црте животиња као јунака у тексту. Приближавање људског и животињског је вишеструко, јер сам фразеологизам представља језичку слику људи о животињама, а та слика се премешта у говор живо-

тиње као актера и додатно дограђује како би изгледала још више животињска. Али како Ћопићеве животиње нису звери супротстављене људима, већ људи у животињском облику, то огледало Другога не изгледа као огледало нелјудског, већ управо људског. Фразеологизми у овој и другим Ћопићевим књигама заслужују већу пажњу.

ЛИТЕРАТУРА

- Башић, Ивана 2010. Зашто се први мачићи у воду бацају?– Иконичност лексема *мачка* и *кот* (1). *Гласник Етнографског института САНУ*, LVIII, 69–83.
- Б.П.1950. Бранко Ћопић, Жежева кућа. *Наша књижевност*, 1. 5. 1950, 502–504
- Золотых. Лидия 2011. Функционална специфика фразем в художественном дискурсе. У: *Славянская фразеология в синхронии и диахронии. Сборник научных статей*. Вып. 1, Гомель, 26–29.
- Сикимић, Биљана 1997. „Појела маца“. *Кодови словенских култура*, 2, 129–137.
- Сикимић, Биљана 2021. 'Мачка крадљивица' у словенском фолклору. У: Лидија Делић, Снежана Самарџија (ур.), *Куле и градови*. Београд: УФС; Балканолошки институт САНУ, 573–596.
- Шаранчић Чутура, Снежана 2017. *Фолклорно у простору наивног : усмена књижевност у контексту књижевности за децу*. Сомбор: Педагошки факултет.
- Шевић, Снежана 2018. Рецепција књижевног дела Бранка Ћопића у настави. Докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет. [<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/45824/Disertacija.pdf>] приступљено 16. 01. 2024.

*

- Ćopić, Branko 1985. *Priče ispod Zmajevih krila*. Sarajevo: Svjetlost, Veselin Masleša.
- Ćoralčić, Zrinka; Šehić, Mersina 2016. Analiza kategorije mladost i starost u frazeologiji Ćopićevih djela. У: Бранко Тошовић (ур.) *Дјетињство, младост и старост у Топићевом стваралаштву = Kindheit, Jugend und Alter im Werk von Branko Ćopić*. Graz : Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität ; Бањалука : Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 243-253.
- Ćoralčić, Zrinka; Mujagić, Mersina 2017. *O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*. Bihać: Univerzitet u Bihaću.
- Novokmet, Slobodan 2023. Mačke u Vukovim *Srpskim narodnim poslovicama* u odnosu na savremenu frazeološku situaciju (mašinpis izlaganja 1.12.2022. u ciklusa Mačke u slovenskim narodnim kulturama)

Dejan Ajdačić

Instytut Studiów Klasycznych i Slawistyki
Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego

ĆOPIĆ'S PLAYS WITH THE MEANING
IN PHRASEOLOGICAL UNITS IN *DOŽIVLJAJI MAČKA TOŠE*

S u m m a r y

In the work, the author starts from the settings of L. Zolotih about the individual-author modifications of the phraseological meaning in the literary text and its emphasis on the genre belonging of the text to the change of the phraseological meaning. The text indicates that among the linguistic research of Branko Ćopić's literary works for children, no greater attention has been paid to the author's modifications of phraseology that contain an animal component or concern the world of animals. The author analyzes the phraseologisms and expressions in Ćopić's text *The experiences of the*

cat Toša and shows the author's transformations of the phraseologisms with reference to the ethnolinguistic articles of Biljana Siki-mić and Ivana Bašić.

Key words: Branko Ćopić, children's literature, phraseology, modification, animals, cat, cat.

УДК 81'373.43:821.161.2.09-93 Vdovyčenko G. K.
811.161.2'373.611'373.7:821.161.2.09-93 Vdovyčenko G. K.

*Лідія Непон-Айдачич**

(Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
Київ, Україна)

ДИТЯЧИЙ ДИВОСВІТ НЕОЛОГІЗМІВ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО

Вивчення авторських неологізмів українських письменників є актуальним завданням сучасного мовознавства. Авторка статті аналізує неологізми, вжиті Галиною Вдовиченко в її творах для дітей. Це питання ще не було предметом окремого дослідження. У запропонованій праці обстежено промовисті імена персонажів: неологічні зооніми, мікротопоніми, антропоніми; серед неологічних загальних назв – номінації спільнот, а також похідні від твірних основ *кіт-/кот-*, *лап-*, *мур-*, *дряп-*, *шкарп-* тощо. До неологічних винаходів Галини Вдовиченко належать також трансформовані фразеологічні звороти й шифрована мова персонажів. Письменниця майстерно використовує українські традиційні морфологічні засоби творення нових слів, а також неосемантизацію. Спираючись на звукову подібність, вона вибудовує асоціативні зв'язки, пробуджує мовну чутливість читачів і спонукає до гри словами, мовотворчості.

Ключові слова: неологізм, авторський неологізм, українська мова, Галина Вдовиченко, морфологічні засоби словотворення, неосемантизація.

* lidijanepop@yahoo.com ORCID 0000-0002-7065-7046.

Українські авторські неологізми привертають увагу багатьох дослідників, серед яких Г. Вокальчук (2004), А. Огар (2021), І. Бабій (2021) та багато інших. Окремі лексичні новотвори Галини Вдовиченко згадуються у праці А. Огар (2021: 86), проте глибшого їх аналізу здійснено ще не було.

У цій праці ми обстежуємо такі твори для дітей: «Ліга непарних шкарпеток» (Вдовиченко 2019б), «36 і 6 котів» (Вдовиченко 2017а), «36 і 6 котів-детективів» (Вдовиченко 2017б), «36 і 6 котів-компаньйонів» (Вдовиченко 2019в), «36 і 6 котів-рятувальників» (Вдовиченко 2021а), «Котохатка» (Вдовиченко 2019а), «Шість няньок для Кицьопи» (Вдовиченко 2021б). Усі вони сповнені лексикою різних тематичних груп, різного походження, різних стилів. Галина Вдовиченко впроваджує у свої тексти суспільно-політичну, медичну, зоологічну, мас-медійну, географічну, кулінарну, театральну, музичну, танцювальну, футбольну, мовознавчу, образотворчу термінологію. Уживаються як питомі слова, так і слова іншомовного походження. На лексичному рівні представлено не лише загальноживані літературні, але й офіційні, просторічні, діалектні й суржикові одиниці. Усі ці засоби майстерно поєднані спільною функцією творення цілісного художнього тексту, призначеного для дитячої аудиторії.

Серед усього багатства лексем особливе місце посідають авторські неологізми Галини Вдовиченко. Для їх творення письменниця використовує неоднакові засоби.

У книзі «Ліга непарних шкарпеток» Г. Вдовиченко (2019) представляє ціле словотвірне гніздо іменника *шкарпетка*, семантизуючи в такий спосіб класифікацію шкарпеток.

Іменник *шкарпа* має значення ‘вовняна шкарпетка’. Він представляє основу, від якої утворений *шкарпетка* за допомогою суфікса -етк-. Корінь *шкарп-* у поєднанні з флек-

сією -а звучить подібно до іменника *шкапа* ‘зневажливо про кобилу, зокрема стару’. Відтак набуває в тексті дещо зневажливого, злегка іронічного забарвлення. Звернімо увагу, що іменник *шкарпа* не вживається в сучасній українській літературній мові. Він швидше є реконструйованим (подібно до італійського *scarpa*), новоутвореним і неосемантизованим Галиною Вдовиченко. Авторка пише: «Старі, досвідчені та грубі, виплетені з овечої вовни, називаються шкарпами» (Вдовиченко 2019б: 12).

«Колишні офісні працівники та спортсмени – це шкарпетони» (Вдовиченко 2019б: 12). Отже, лексема *шкарпетони* ‘офіційні чи спортивні шкарпетки’, вочевидь, утворена за зразком запозичених іменників чоловічого роду типу *одеколон*, *фургон*, *вазон* тощо за допомогою суфікса -он-, доданого до словотвірної основи *шкарпет-*.

Назва *шкарпані* утворена від кореня *шкарп-* та іменника *пані*. Таке складне слово має прозору семантику ‘жіноча шкарпетка’: «Шкарпані – це шкарпетки жіночого роду» (Вдовиченко 2019б: 12).

Іменник *шкарпук* походить від того ж кореня й містить суфікс -ук-, присутній зокрема в слові *малюк*, адже він називає дитячі шкарпетки: «А різний кумедний шкарпетковий дріб’язок із дитячими малюнками – це шкарпуки» (Вдовиченко 2019б: 12).

Основа *шкарп-* у поєднанні з *бовдури* (з усіченим початковим приголосним) дає *шкарповдури*. Звісно, йдеться про жартівливо-зневажливе слово, утворене шляхом основоскладання.

За подібністю звучання до *Карпати* й *Карпатські озера* у творі Галини Вдовиченко постають неологізми з початковим *ш-*, що відсилає до лексеми *шкарпетка*, – *Шкарпати* ‘подушкові гори’ та *Шкарпатські озера* ‘озера серед подушкових гір, одним із яких є акваріум’.

Цікавої неосемантизації зазнає дієслово *зіжмакався*, тобто 'злякався'. Вихідне значення 'зібгатися, зім'ятися жу-жомом' було розширене за аналогією до синоніма дієслова *злякатися* – *стороніти* 'украї збентежитися, розгубитися від несподіванки, з переляку, втратити здатність рухатися, міркувати тощо'.

Поєднання протилежного (білого й чорного), оксимо-рон, спостерігаємо у власній назві однієї зі шкарпеток *Шах-тарська Сніжинка* 'біла шкарпетка, випрана з чорним одягом і притрушена чайнками' – 'сіро-біла в чайнках'.

Окрему сукупність у книзі Г. Вдовиченко творять об'єкти, об'єднані спільною назвою *нешкарпетки*. До цієї сукупності може належати будь-хто і будь-що, крім шкарпеток. Проте разом зі шкарпетками усі ці об'єкти можуть поєднуватися в межах Ліги непарних шкарпеток на підставі спільності переконань.

Цікаві значення представляють незвичайні складні слова *котячо-шкарпетковий (шарварок), (мотузка) рятуваль-льно-надзвичайникова*. Прикметники *котячий* та *шкарпетковий* функціонують в українській мові, проте похідне від цих основ складне слово поза художнім текстом не вживається. Лексема *рятувальний* належить до загальноновживаних. Прикметник *надзвичайникова* утворений Галиною Вдовиченко за традиційною словотвірною моделлю за допомогою суфікса -ов- від *надзвичайник* 'представник служби надзвичайних ситуацій'. Поєднання цих двох твірних основ дало неологізм *рятувально-надзвичайникова*. У сполуці з означуваним іменником *мотузка* він набув значення 'призначена для порятунку й утворена рятувальниками'.

Чотири томи історій про 36 і 6 котів, казки «Котохатка» та «Шість няньок для Кицьопи» становлять єдність з багатьох точок зору. Ідеться, зокрема, і про героїв, і про тяг-

лість сюжетних ліній, і про незмінну авторську мовотворчість.

Привертають увагу насамперед промовисті імена героїв. Головних персонажів-котів у Галини Вдовиченко сорок два (36 і 6). Кожен має своє обґрунтоване ім'я. Крім головних, з'являються другорядні герої: коти, собаки, люди, єнот. Вони отримують номінації на підставі властивих їм ознак і характеристик. Тож, розмаїття власних назв персонажів аналізованих творів вражає.

Семантичні мотиваційні моделі в більшості випадків пояснює сама Галина Вдовиченко. У межах котячого товариства авторка виокремлює кілька груп.

- Підвальні коти: *Голота* (асоціація з козацьким прізвищем, тобто кіт є хоробрим, загартованим у боях) 'кіт-чубастик з прокушеним лівим вухом', *Хук і Джеб* (імена від наз ударів) 'брати-забіяки', *Бубуляк* (від звуконаслідувальної сполуки *бу-бу-бу-бу-бу*, яка свідчить про процес обдумування, який передує висловлюванню) 'немолодий розважливий кіт', який спочатку думає, потім говорить, *Кутузов* (асоціація з однооким полководцем) 'втратив око у вуличних сутичках', *Баронеса* (нікнейм *Дика Бара*) (відсилає до аристократичних і вишуканих рис кішки) 'єдина у групі породиста кішка, кішка-сфінкс'.

- Хавчики – група котів, які весь час хочуть їсти. Назва походить від розм. *хавчик* 'їжа': *Хавчик* – багато їсть, проте завжди голодний, *Ковбасюк* (від *ковбаса*) – любить ковбаску, *Ля Сосис* (від *сосиска*, але з французьким артиклем, бо колишня господиня була вчителькою французької мови) – шанувальник сосисок, *Сордель* (від *сарделька*) – палкий прихильник сардельок, *Шкуряк* (від *шкурка*) – для нього «найбільші ласощі – ковбасні шкірки», *Шпондермен* (від *шпондер* 'грудинка, бекон' + запозичена основа *мен* 'людина') «найбільше поважає шпондер».

- Жоржинки (дівчата-кішечки від назви квітки *жоржина*): *Іветта, Лізетта, Мюзетта, Жанетта, Жоржетта, Кларетта, Колетта, Маріетта*. Усі імена мають французьке походження, проте взяті вони, очевидно, з пісні відомого кінофільму «Солом'яний капелюшок» і покликані створювати асоціацію з італійською мовою (адже колишня господиня цих кішечок поїхала до Італії, тож авторка супроводжує героїнь італійською атмосферою: вони розташовуються в помешканні пані Крепової на підвіконні й називають його островом Сардинія, вивчають італійську мову й готують італійські страви тощо).

- Кольорові – коти, які вирізняються своїм забарвленням: *Сірий, Білий-альбінос, Рудий, Коментатор-Чорний Кіт*. Ці імена мотивовані кольором котів, а прикладка *Коментатор* називає заняття персонажа.

- Танцюристи – коти, які дуже вправно вміють танцювати: *Пушинка* (від *пушинка*, бо легка в танці), *Хвостуля* (від *хвіст*, бо крутить довгим хвостом, наче гімнастка стрічкою), *Степко* (від *степ*, бо танцює степ), *Вертун* (від *вертїтися*, бо вправно крутиться), *Брейкер* (від *брейк-данс*, бо вміє його танцювати), *Робокоп* (від імені фантастичного персонажа – робота-поліцейського, який є роботом, а кіт рухається в танці саме як заведений робот).

- Коти з сусідньої брами – коти, які жили в сусідній брамі. Їхні персональні імена утворені від дієслів, які називають найхарактернішу для котів дію, чи іменника або прикметника, які називають найхарактернішу рису або ознаку: *Сплюх* (від *спати*), *Чистюх* (від *чистий*), *Мурчик* (від *мурчати*), *Нявчик* (від *нявчати*), *Бровчик* (від *брова*), *Беркиць* (від звуконаслідування *беркиць*, яке описує звук при легкому падінні).

- Малюки – це власне кошенята: *Клаповух* (від *клаповухий*); *Яків* (від *як*) – дуже допитливий котик, який постійно ставить питання, починаючи їх з *як*. *Безжурний Кіт Гарольд Перший, Безжурний Кіт Гарольд Другий* – від шляхетного людського імені *Гарольд*. Ці кошенята домовилися ніколи не журитися, тому додали до імені озна-

чення *безжурний*, а оскільки їх двоє, то мали використати також «королівські» числівникові означення *перший* і *другий*. Назва кошеняти *Жабка-Сиволапка* є композитом і походить від *сиволапий* та *жабка*, адже героїня має сірі лапки й стрибає, як жабка. Кошеня *Круть* отримало своє ім'я через властивість *крутитися*.

У вустах літньої героїні Віоли Вольської імена котів кумедно змінюються на *Безтямний Кім Річард Перший*, *Безтямний Кім Річард Другий* – замість: *Безжурний Кім Гарольд Перший і Другий*, *Хвастуля* (від *хвастати*) – замість *Хвостуля*, *Рекс і Кекс* – замість *Хук і Джеб*.

Коментатор-Чорний Кіт уживає скорочену форму свого імені *Комент*, а потрапивши в скрутне становище й знайшовши з нього вихід, він додає до свого імені нову прикладку: «Віднині ти Щасливчик-Коментатор-Чорний Кіт». Коли ж він поранився й рухався як робот, то ім'я також змінилося: *Робокопо-Комент*. Гублячись і шукаючи виходу з катакомб, він стає *Блукальцем-Загубійком*. За відсутністю голосу (*Мовчун*) й властивістю губити речі єнот також називає Коментатора «*Ти не Мовчун, ти Загубійко*».

У творах Галини Вдовиченко з'являються імена інших персонажів:

Ашоня (від *а шо* 'а що') – бо кішечка постійно повторювала це питання, *ЛисиК* від *Лисий Кім* (нікнейм кота-сфінкса), кошенята, коли ще не мали імен, відгукувалися на ім'я «*Гей, яктамтебе*».

Ім'я персонажа-собаки *Не-зовсім-бульдог* утворене від синтаксичної конструкції й мотивується тим, що його носій не є породистим бульдогом («помісь англійського бульдога з дворняжкою»). Так його називають коти. Сам персонаж представляється як *Черчиль*. Мотивація можлива на підставі двох рис: собака був грубий та мав риси англійського бульдога.

Базікало Чорний Джек – складний зоонім, який містить вихідну основу-антропонім *Джек*, основу, яка характеризує собаку за кольором *Чорний*, а також основу-назву за видом діяльності *Базікало*.

Ім'я *Жукейро*, імовірно, мотивується зовнішньою схожістю собаки із жуком (невеликий, але верткий, плутався у власних лапах). Кінцевий формант імені уподібнює ім'я до португальського.

Руда висока псиця з довгими дредами попід вухами носить ім'я *Уна*, споріднене з латинським (відповідно, італійським, іспанським) коренем *uno* ('один'), що відсилає до її унікальності й відмінності від інших.

Собака *Бровко* має виразні широкі брови, що мотивує його ім'я.

Кудлате цуценя отримало ім'я *Карасик* «після пам'ятного купання, коли Кутузов вихопив його з бурхливого водного потоку. Малюк виявився прудким і витривалим, як карасик. Ще й самовільно причепив собі до імені скромний додаток – Кутузов» (Вдовиченко 2019в: 17).

Коти зустрічають інше дуже схоже на Карасика цуцення, тож його називають *Карась-Некараць*.

Ім'я персонажа – *Єнот Єнотейко* – чітко визначає належність до відповідного виду тварин, але водночас ідентифікує його як частину українського мовного простору, адже «прізвище» утворено за допомогою суфікса -к-(о).

Інші власні назви з аналізованих творів Галини Вдовиченко – це мікротопоніми *Гарячососискава вулиця* (від сполуки *гаряча сосиска*), *вулиця Няв-Гав* (від ономаатопейчних виразів *няв, гав*), назва телевізійного каналу *Мяу Ті-Ві*.

За аналогією до назви острова Сардинія (коти-герої творів пов'язують її з сортом риби *сардина*, хоча це назва риби мотивується назвою острова, а не навпаки), персонажі

утворюють від номінацій інших різновидів риби такі топоніми: *Мойвинія, Хекія, Тюлькія, Кількія*.

У творі «Зб і б котів-компаньйонів» фіксуємо видозмінені (скорочені) антропоніми: *Пав-Павич – ПеПе, Віола Вольська – ВеВе*. Інші назви людей є субстантивованими сполуками й мотивуються характерними ознаками їх носіїв: *бабуся Червоні Щічки, бабуся Три Підборіддя*.

Антропонім *Гучномовець* ('дядько з гучним голосом') є неосемантизмом.

Василь Уважний – ім'я та прізвище небайдужого жителя, який зафіксував на фотографії «чужопланетян».

Кицьона – «домашнє» ім'я немовляти. Воно утворене від основи *киц-(я)* за допомогою суфікса -оп-(а). Цей антропонім спонукає до креативного пошуку імені, яке могло б слугувати його офіційним відповідником. Авторка вустами своїх героїв розмірковує, що таке скорочення могло б бути похідним від *Кицюарія* чи *Кицьопендра*. Усі словотвірні моделі є притаманними українській мові та потенційно можливими до реалізації.

Серед неологізмів-загальних назв можна виокремити такі.

Сама спільнота котів ідентифікує себе як *котовариство*, тобто 'котяче товариство' (Вдовиченко 2017а: 53). Коли персонаж Стас поставив питання «Що за катавасія?» (*катавасія* – 'гармидер, розгардіяш'), коти запротестували. Відбулося переосмислення лексеми *катавасія*, подібної за звучанням до *котовасія* (*кіт + Васька*), адже серед котів «немає жодного Васьки». Виникає низка альтернативних назв котячого товариства: *Котомурія* (*кіт + мурчати*), *Котонявія* (*кіт + нявчати*), *Котосплюхія* (*кіт + сплюх*), але не *Котовасія* (*кіт + Васька*). Твірні основи усіх складних лексичних неологізмів наведені у дужках. Зазначені слова використовують з'єднувальний голосний -о-, а також суфікс

-ій-(а), властивий назвам спільнот, напр., *братія* ‘люди однієї професії; спільнота братів’ від *брат*. Галина Вдовиченко, у свою чергу, творить також жіночий відповідник іменника *братія – сестрія* ‘спільнота представниць жіночої статі’.

За словотвірною моделлю творення збірних іменників за допомогою суфікса *-ств-* (*панство, братство*) утворено іменник *псяцтво* ‘собаки, збірне поняття’.

Для називання котів з’являється нова лексема від ономатопей *мур-* та *няв-* *мурнявчики*, а для собак – від дієслова *гавкати – гавкастики*.

Письменниця заохочує читачів до гри зі словами, до пошуку звукової подібності, до переосмислення й утворення нових лексем із твірною основою *кіт-/кот-, пес-, лап-, мур-*. Прикладами можуть слугувати такі лексеми.

Котопес ‘кіт і пес у одному’. Слово утворене шляхом основоскладання. *Хлопес* ‘хлопець’. Лексема виникла за аналогією до *котопес* і може розглядатися і як результат основоскладання (*хлоп-, -пес*), і як наслідок заміни суфікса *-ець* суфіксом *-ес* через подібність за звучанням, що призводить до набуття лексемою нового значення.

Котокомби ‘катакомби, в яких блукав Коментатор-Чорний кіт’. Заміна одного голосного призводить до іншого погляду на лексему й її переосмислення як такої, що пов’язана з основою *кот-*, тобто катакомби стають котячими катакомбами.

Котокореспондент ‘кіт-фотокореспондент’. Подібно до попереднього прикладу заміна одного приголосного призвела до виникнення асоціації із основою *кот-*, а складне слово набуло нової семантики, адже тепер це вже не кореспондент-фотограф, а кіт-кореспондент.

Котець, тобто капець. Гра слів, де лексема *капець* ‘кінець, смерть’ замінюється на *котець*, значення якої можемо дефініювати як ‘котячий кінець’, ‘котяча смерть’.

Дієслово *закотярити* ‘забити гол, надавати’ (*закотяримо собакам*) утворене префіксально-суфіксальним способом від основи *кот-*.

Котоловка ‘пристрій для ловіння котів’. Неологізм походить від основ *кот-* та *- лов-*. Використано модель творення лексеми *мишоловка*.

Спайдеркіт, кіт-павук. Обидва лексичні неологізми виникли шляхом заміни запозиченої основи *мен* та питомої–людина основою *кіт*.

Дурня-мурня ‘дурниці’. Замість розмовного *дурня* отримуємо композит із другим членом – словом, утвореним від ономапоєї *мур* – *мурня*. Таким чином має виникнути лексема із підсиленням завдяки редуплікації (‘велика дурниця’) або уточненим значенням (‘котячі дурниці’).

Власноруч, тобто власнолап. Відбувається заміна основи *руч-* основою *лап-* з метою наближення неологізма до художньої дійсності твору, адже коти не мають рук, тому щодо них правомірним є вживання прислівника *власнолап*.

За допомогою традиційних для української мови формантів від загальноновживаних основ авторка творить нові незвичні похідні:

виплентався ‘вийшов повільно’ від *плентатися* за допомогою префікса *ви-*,

запахенція ‘сильний запах’ від *запах* за допомогою аугментативного суфікса *-енцій-*,

вусячі (змагання) ‘такі, що стосуються вусів’, *вухачі* (змагання) ‘такі, що стосуються вух’. Зазвичай за допомогою суфікса *-ач-* утворюються прикметники від назв тварин, напр., *котячі, собачі, заячі*, які можуть бути учасниками змагань. Прикметники *вусячі, вухачі* ніби персоналізують

частини тіла, які оцінюються у вигаданих авторкою змаганнях.

Натомість конструкції *мамо-татячий* (дім), *діду-бабусячий* (дім), навпаки, прирівнюють людей і тварин. Адже для присвійних прикметників, похідних від назв людей, характерною є модель суфіксації за допомогою форманта *-ин-*, *-ів-* (*мамин, татів, бабусин, дідів*). У складних словах вжито суфікс *-ач-* у другій основі, як у попередніх неологізмах.

За цією ж моделлю утворений прикметник *гугурячий* від *Гугура*.

Похідні від імен героїв нові присвійні прикметники: *шпондерменсько-рекордсменські вусяра, ковбасюкове обурення*, – утворені за традиційними словотвірними моделями від лексичних неологізмів *Шпондермер, Ковбасюк*.

У складному слові *привселюдно-привсепсячо-всекотячо* об'єднано три елементи, кожен із яких представляє ту саму словотвірну модель трансформації синтаксичного звороту в прислівник. У першому вжито основу *людн(о)*, у другому *псяч(о)*, у третьому – *котяч(о)*. Поєднання ж *привсепсячо, привсекотячо* в загальноукраїнській мові не існує, тож Галина Вдовиченко його створила й скомпонувала складний неологізм *привселюдно-привсепсячо-всекотячо*.

Лексема *єнотячий* має значення 'пов'язаний з єнотою'. У творі Галини Вдовиченко коти для єнота – «*Надійні. Справжні. Одне слово єнотячі коти*», тобто вони стають 'своїми, рідними'. Тож, ідеться не про звичайне творення присвійного прикметника, а про розширення його значення до 'властивий єнотові, надійний, справжній, свій'.

Від літературного прикметника *реповий* утворено новий похідний *передреповий (період життя)* 'той, що передував періоду, пов'язаному з виконанням і написанням репу'. З цією метою застосовано префіксацію.

Неологічна форма найвищого ступеня порівняння *най-репіший* (*rep у світі*) відповідає традиційній схемі її творення: за допомогою префікса най- та суфікса -іш-. Однак письменниця замість регулярної основи *репов-(ий)* використала основу *rep-*. Крім того, ступені порівняння творяться від якісних прикметників, а прикметник *реповий* є відносним.

Дієслово *дособачився* ‘докотився’ походить від кореня *собак-(а)*, адже йдеться про стан, до якого дійшов *собака*.

Існуючі в українській мові лексеми у нових сполученнях набувають нових значень чи відтінків значень: *вусато-хвостата історія*, *вусато-хвостата програма*, *собачо-котячий танцювальний батл*.

Є сполуки *безпритульні коти* та *тимчасовий прихисток*, у творі Г. Вдовиченко з’являється поєднання *тимчасово притульні коти*.

Від дієслова *дряпати* Галина Вдовиченко утворила на потреби свого твору цілу низку похідних: *дряпун* ‘кіт-художник’, *дряпучий живопис* ‘живопис, утворений шляхом видряпування’, *дряпопис* ‘котячий видряпаний живопис’, *дряння* ‘те саме, в розмовному стилі’, *дряпописці* ‘коти-живописці’.

Галина Вдовиченко, відповідно до тенденцій, притаманних сучасній українській мові, уживає жіночий відповідник іменника *мудрагель* – *мудрагеля* ‘та, що багато розмірковує, роздумує’.

Після падіння Голоти на квіти, вони стали пласкими, що словесно відображено в реченні: «*Були флокси, стали плокси*», – отже, *плокси* ‘пласкі флокси’.

Від назви одного з персонажів *єнот* походять дієслова *єнотячити* ‘їсти’, *перєєнотячити* ‘переїсти’.

Назва виконавця дії: *відсипальники (чужого)* ‘той, хто відсипає’, – утворена суфіксальним способом.

В'ючка ‘в’юнка троянда’ – розмовне слово, яке виникло шляхом суфіксального творення іменника від прикметника.

Назва нового виду спорту – ‘бляшанкового футболу’ – *бляшбол* утворилася із початкового складу прикметника *бляш-* (бляшанковий) та іменника *бол* (м’яч).

Емоційно забарвленим є неологізм *фу-фу-футбол*, де поєднується звуконаслідування *фу-фу* (яке виражає відразу, огиду) та іменник *футбол*.

Лексема *увагав-гав* ‘увага’ також спирається на онома-топείчну основу *гав*, яка не лише повторюється (*гав-гав*), що вказує на те, що лексема вживається собаками, але й поєднується з початковим складом основи *увага*.

У творах Галини Вдовиченко вживаються трансформовані відповідно до описуваної ситуації фразеологічні звороти:

не кажіть «гол», поки у ворота не влучили – не кажи «гоп», поки не перескочиш;

лапки оближеш – пальчики оближеш;

хвосту й носи угору! – вище носа!

Заохочення до мовотворчості, яке полягає в перестановці місцями приголосних чи складів у межах слова, очевидне в запропонованій шифрованій мові котів: *босаки* ‘собаки’, *Лотога* ‘Голота’, *дав нас Сабанері* ‘Баронесі’, а *Зутуков* ‘Кутузов’ *перехопив...*; *Лялябук* ‘Бубуляк’; *курмотики* ‘муркотики’, *чинявки* ‘нявчики’.

Проаналізовані твори Галини Вдовиченко для дітей є багатим і цікавим джерелом для дослідження неологізмів. Письменниця спонукає читачів удивлятися в семантику, вчуватися у відтінки значень, розуміти виразність як власних (напр., промовистих імен персонажів), так і загальних назв (напр., назви спільнот чи видів шкарпеток). Авторка часто творить лексеми від онома-топείч: це імена персонажів

(*Мурчик, Нявчик*), мікротопоніми (*вулиця Няв-Гав*), назви спільноти котів (*Котомурія, Котонявія*), номінації котів і собак (*мурнявчики, гавкастики*), абстрактні поняття (*дурня-мурня, увагав-гав*), емоційно забарвлена назва виду спорту (*фу-фу-футбол*). Лексичні та фразеологічні неологізми в обстежуваних творах віддзеркалюють особливості художнього простору (напр., *власнолап* замість *власноруч*, *котець* замість *капець*, *дряпопис* замість *живопис*). Водночас вони не лише збагачують словниковий запас юних читачів, але й формують у них свідомість мовотворців, які здатні тримати руку на пульсі сучасного мовного стану (фемінативи, спеціальна лексика), а також збагачувати її власними творчими знахідками.

ЛІТЕРАТУРА

- Адах, Наталія 2007. *Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти)*. Рівне: Видавництво Олега Зеля.
- Бабій, Ірина 2021. Авторські неологізми як вагомий стилетворчий компонент роману «Жовтий князь» Василя Барки. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 14. С. 7-14.
- Вдовиченко, Галина 2017а. *36 і 6 котів*, Львів: Видавництво Старого Лева.
- Вдовиченко, Галина 2017б. *36 і 6 котів-детективів*, Львів: Видавництво Старого Лева.
- Вдовиченко, Галина 2019а. *Котохатка*, Львів: Видавництво Старого Лева.
- Вдовиченко, Галина 2019б. *Ліга непарних шкарпеток*, Львів: Видавництво Старого Лева.
- Вдовиченко, Галина 2019в. *36 і 6 котів-компаньйонів*, Львів: Видавництво Старого Лева.

- Вдовиченко, Галина 2021а. *36 і 6 котів-рятувальників*, Львів: Видавництво Старого Лева.
- Вдовиченко, Галина 2021б. *Шість няньок для Кицьопи. У: Нові казки Старого Лева*. Львів: Видавництво Старого Лева. С. 17-25.
- Вокальчук, Галина 2004. *Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)*. Рівне: НВЦ “Перспектива”.
- Карпіловська, Євгенія 2002. *Кореневий гніздовий словник української мови : гнізда слів з вершинами – омографічними коренями*. [<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001594>] дата звернення 26.12.2023.
- Огар, Анна 2021. Художній простір творів для дітей Галини Вдовиченко: лінгвостилістичний і лінгводидактичний аспекти. *Молодь і ринок*. 2021. № 7-8 (193-194)
- Словник афіксальних морфем української мови*. Київ: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, [б.в.], 1998. [<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002691>] дата звернення 26.12.2023.

Lidiia Nepor-Aidachych

National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

CHILDREN'S WONDERLAND OF NEOLOGISMS BY HALYNA VDOVYCHENKO

Summary

The study of authorial neologisms of Ukrainian writers is an actual task of modern linguistics. The author of the article analyzes the neologisms used by Halyna Vdovychenko in her works for children. This item has not yet been the subject of a separate study. The proposed work examines the colloquial names of characters: neological zoonyms, microtoponyms, anthroponyms;

among neological common names - nominations of communities, as well as derivatives from creative bases кіт-/кот-, лап-, мур-, дряп-, шкарп-, etc. Halyna Vdovychenko's neological inventions also include transformed phraseological turns and the encrypted language of characters. The writer skillfully uses traditional Ukrainian morphological means of creating new words, as well as neosemantization. Relying on sound similarity, she builds associative connections, awakens linguistic sensitivity of readers and encourages them to play with words, language creativity.

Key words: neologism, author's neologism, Ukrainian language, Halyna Vdovychenko, morphological means of word formation, neosemanticization, literature for children.

УДК 81'242:81'373:[821.163.4(497.6).09-93
821.09-93:[811.163.4'373.43(497.6):929-051“1960/1980“
821.09-93:[811.163.4'373.43(497.6):929-051“1990/2010“

*Elma Durmišević**

(Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet)

*Amela Šehović***

(Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet)

RAZGOVORNA LEKSIKA GENERACIJE X U IZABRANIM DJELIMA BOSANSKOHERCEGOVAČKE KNJIŽEVNOSTI ZA MLADE

Predmet rada je analiza razgovorne leksike u izabranim djelima bosanskohercegovačke književnosti za mlade. Cilj je rada pokazati kako razgovornu leksiku generacije X, ekscerpiranu iz izabranih djela bosanskohercegovačke književnosti za mlade, odlikuje upotreba neologizama, žargonizama, kolokvijalizama te univerba, koji su uvjetovani specifičnim društvenim okolnostima. U radu su pokazane osobenosti razgovorne leksike generacije X i Z, te utvrđen vijek trajanja i održivost izdvojenih markiranih leksema koje smatramo generacijskim markerima. Rezultati pokazuju kako se jezički izraz mladih dviju generacija razlikuje – što se donekle i podrazumijeva, jer su se i društvene okolnosti promijenile.

Ključne riječi: bosanski jezik, razgovorna leksika, bosanskohercegovačka književnost za mlade, jezik mladih, generacija X, generacija Z, generacijski marker.

* elma.durmisevic@ff.unsa.ba, ORCID 0000-0002-7756-3448.

** amela.ami.sehovic@gmail.com, ORCID 0000-0003-4667-7052

Uvod

Granica između funkcionalnih stilova najčešće nije jasna i precizna. Govornici (ne)svjesno elemente jednog funkcionalnog stila upotrebljavaju u drugom, a te jezičke elemente prepoznajemo kao markirane. Upravo književnoumjetnički stil u odnosu na druge funkcionalne stilove odlikuje preregistracija, pod kojom se podrazumijeva “mogućnost preuzimanja bilo kojeg registra u književnoumjetničkom tekstu” (Katnić-Bakaršić 2001: 107). Tako je i u izabranim djelima bosanskohercegovačke književnosti za mlade prisutna preregistracija, koja se prepoznaje po razgovornoj leksici, a ona ima nekoliko funkcija: ekspresivnu, estetsku, identitetsku te ludičku – u specifičnim kontekstima u kojima je tinejdžerski likovi upotrebljavaju ona postaje generacijski marker. Terminom *generacijski marker* obilježavamo sve one identifikacijske elemente koji su specifikum jezičkog izraza određenog naraštaja, u našem slučaju naraštaja mladih.

Ovaj rad analizira urbani jezički izraz mladih, preciznije tinejdžera, koji su devedesetih godina dvadesetog vijeka, odnosno početkom dvadeset prvog vijeka, imali između trinaest i devetnaest godina. Da je taj jezički izraz poseban, potvrđuje i A. Skelin Horvat (2017) u knjizi *O jeziku i identitetima hrvatskih adolescenata*, gdje utvrđuje da se kultura tinejdžera oslikava u verbalnim elementima, odnosno slengu. Dalje, ona u najnovijem istraživanju o jezičkom repertoaru mladih (2023) zaključuje da oni koriste vrlo bogat i raznolik jezički repertoar i jezičke elemente kako bi iskazali svoje različite identitete, ali i ostvarili različite ciljeve. Na taj način, oni veoma uspješno i manipuliraju jezikom¹ kako bi što uspješnije ostvarili svoje govorne uloge u različitim govornim događajima. O generacijskom utjecaju na

¹ Poslušati o ovoj temi više na [<https://www.youtube.com/watch?v=XBItrqhbXm>] pristupljeno 4. 11. 2023.

razgovorni bosanski jezik, posebno se osvrćući na leksiku, pisale su N. Ibrišimović i A. Kahrman-Krhan (2019). Njihova je analiza pokazala kako jezik starije i mlađe generacije oslikava različit doživljaj stvarnosti, upravo zbog različitih vanlingvističkih faktora koje svaka generacija doživljava na svoj način.

Analizirajući jezik tinejdžera u izabranim romanima, svjesne smo da se ne radi o prirodnom jeziku (v. Šehović 2012: 13, 15), ali nas popularnost odabranoga korpusa kod čitatelja uvjerava da je razgovorni jezik upotrijebljen u književnom djelu vjeran prirodnoj konverzaciji. Kao korpus istraživanja odabrale smo pet djela bosanskohercegovačke spisateljice Nure Bazdulj-Hubijar: *Ruža 1–2* (R 1–2), *Više ne čekam Tahira – Ruža 3* (R 3), *Šta te muči Tamaguči* (ŠTMT), *Tamaguči s drogom muku muči* (TDMM) i *Čudno zvuči Tamaguči* (ČZT) te *Lijeve priče* (LP) Alije Isakovića. Roman *Ruža 1–2* i *Više ne čekam Tahira – Ruža 3* dijelovi su jednog romana, no mogu se čitati i zasebno. Roman prati tinejdžerski život djevojčice Minje, koja početkom devedesetih godina dvadesetog vijeka završava osnovnu školu, a radnja traje do njenog trećeg razreda gimnazije. Navedeni romani o *Tamagučiju* prate, pak, tinejdžerku Hanu, koja krajem devedesetih godina dvadesetog vijeka prolazi kroz različite porodične, prijateljske, gimnazijske i ljubavne izazove. Zbirka priča *Lijeve priče* “namijenjena (je) svoj djeci, a i odraslima” (Džibrić 2014: 5), a njeni su likovi mlađi osnovnoškolci s početka devedesetih godina dvadesetog vijeka. Ova djela ubrajamo u književnost za mlade, iako je pozicija te književnosti u kontekstu književnosti kao umjetnosti često bila propitivana.

Dječija književnost i književnost za mlade

Termin književnost za mlade (*young adult literature*) u naci o književnosti dugo je bio osporavan, jer se tom žanru oduzi-

mala bilo kakva umjetnička vrijednost.² Međutim, svjetska književna industrija uspjela je u posljednjih deset do petnaest godina dokazati da se radi o žanru koji i ne mora isključivo biti namijenjen određenoj dobnoj skupini, niti se baviti tzv. plitkim, naivnim i trivijalnim temama³. Pitanje pozicije i statusa dječije književnosti, odnosno književnosti za djecu i mlade, u nauci o književnosti, predmet je analiza književnih historičara i kritičara (v. Crnković 1986; Kajan 2008; Vrcić-Mataija 2018⁴).⁵

E. Murtić (2021), koristeći termin *svegeneracijska književnost*, nudi jednu drugačiju klasifikaciju u kojoj se pitanje granice između književnosti za djecu i književnosti za mlade, odnosno između književnosti za mlade i književnosti “za odrasle” pomjera ili, čak, lakše briše. Autorica svoju tvrdnju zasniva na poetičkim odlikama književnosti za djecu, odnosno književnosti za mlade, a to su: jednostavnost stila i jezika, humor, igra kao motiv i poetički postupak, teme iz svijeta djeteta i djetinjstva (Ibid.: 77), koje su bliske i odraslim čitateljima, te tako termin *svegeneracijska književnost* “briše generacijske podjele u klasiciranju ovakvih tekstova” (Ibid.: 78). Mi smo u svom radu odabrale termin *književnost za mlade* kako bismo zadržale leksičku povezanost s *jezikom mladih* generacije X.

² Vidjeti o tome više u Pejić 2020. [<https://dunjalucar.wordpress.com/2020/02/02/književnost-za-mlade-i-zasto-nije-manje-vrijedna-od-književnosti-za-stare/>] pristupljeno 10. 10. 2023.

³ Vidjeti nešto više o *young adult* knjigama koje bi mogle biti klasici u Fabio Bene 2020. [<https://www.journal.hr/kultura/knjige/young-adult-knjige/>] pristupljeno 8. 10. 2023.

⁴ S. Vrcić-Mataija (2018) koristi termin *adolescentski roman* namijenjen čitateljima nakon 12. ili 13. godine, slijedeći termin *adolescentska književnost* M. Hameršak i D. Zime (2015).

⁵ Općenito o tendencijama razvoja književnosti za djecu u kontekstu savremenih potreba djece i mladih vidjeti u Bajramović (2018).

O terminu generacija

Terminu *generacija* može se pristupiti iz ugla sociologije, psihologije, antropologije, pa bismo *generaciju* najopćenitije mogli definirati kao skupinu ljudi rođenih u istom periodu, koji dijele zajednička politička, ekonomska, tehnološka i kulturna iskustva, a sve to oblikuje njihove vrijednosti, stavove, ponašanja, pa i jezik. Termin *generacijska teorija* uvode W. Strauss i N. Howe (1991), istražujući kako različite generacije oblikuju historiju (u ovom slučaju Sjedinjenih Američkih Država), te govore o četiri ciklusa arhetipskih generacija. Danas na svijetu živi deset različitih generacija, koje se ponekad preklapaju (Mihaljević 2019).⁶ U kontekstu našeg istraživanja, spomenut ćemo generaciju *Baby Boomer*, generaciju X, generaciju Y te generaciju Z, a svaka generacija traje otprilike dvadesetak godina.

Generacija *Baby Boomer* rođena je između 1946. i 1963. godine, i to je generacija kojoj pripadaju roditelji tinejdžerskih likova čiji specifičan jezički izraz analiziramo. Generacija X rođena je između 1964. i 1980. Ovoj generaciji pripadaju tinejdžerski likovi iz izabranih djela bosanskohercegovačke književnosti za mlade, a ona se može donekle preklapati i sa generacijom Y (milenijalci), rođenom između 1981. i 1996. godine, takozvanom internetskom generacijom. Generacija Z, rođena između 1997. i 2012. godine, posebno nam je zanimljiva, jer ćemo, vodeći računa o održivosti i vijeku trajanja specifične razgovorne leksike generacije X, upoređivati jezičko stanje generacije Z – generacije društvenih mreža, emotikona, mimova, gifova.

⁶ Vidjeti više o tome u Mihaljević 2019. [<https://www.mirovi.hr/novosti/na-svijetu-trenutacno-zivi-ovih-10-generacija-kojoj-vi-pripadate/>] pristupljeno 27. 10. 2023.

U kontekstu našeg rada, dakle, istražujemo specifičnu razgovornu leksiku kao generacijski marker generacije X, prateći da li je ta leksika isto tako i leksika generacije Z.

Razgovorna leksika kao generacijski marker

Razgovornu leksiku u ovom radu posmatrat ćemo u kontekstu onih leksema koje se u socijalnoj stratifikaciji tinejdžera i tinejdžerki generacije X razlikuju od jezičkog izraza generacije Z. Njihove potvrde tražile smo u knjizi *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik* (GGS), čiji je treći dio posvećen leksici a baziran na anketi provedenoj krajem devedesetih godina među studentima i studenticama pripadnicima generacije X. Za jezički izraz naredne generacije koristile smo *Rječnik sarajevskog žargona* (RSŽ), objavljen 2012. godine, dok smo jezički izraz današnjih tinejdžera i tinejdžerki, generacije Z, pratile kroz Viber grupe učenika osmog i devetog razreda sarajevske osnovne škole, dobi između 13 i 15 godina, ali i kroz svakodnevne spontane susrete i razgovore s generacijom Z. U radu će ovi primjeri biti označeni kao VG kako bismo zaštitile identitet maloljetnih učenika.

Analizirajući korpus, izdvojile smo neologizme, žargonizme, kolokvijalizme i univerbe koje smatramo generacijskim markerima. U radu smo se odlučile da ih podijelimo prema tematskim poljima: porodica i porodični/rodbinski odnosi, škola, emocije, glupost i primitivizam, prevara i šala, novac, fizički izgled i moda, društveni status, tehnologija i ostalo.

Tematsko polje *porodica i porodični/rodbinski odnosi*

Ovo tematsko polje čine nazivi za srodnike, koji “više znače odnose nego što imaju referencijalna značenja” (Brown, Gilman 1989: 162). Naravno, riječ je o nestandardnim nazivima za srodnike poput imenica *ćale, matori, stari, stara, starci, sele,*

buraz, *bakutaner*, *bakutanerica*. Kada se ove lekseme upotrebljavaju u obraćanju nesrodnicima, a u korpusu ima dosta i takvih primjera, riječ je o njihovoj markiranoj upotrebi (v. Šehović 2012: 65).

Žargonizmi *stari* i *stara* dobar su primjer raslojavanja jezika po starosnoj osnovi (Šehović 2012: 69): “Ali saznao joj *stari...*” (R 1–2: 63); “Ej, sele, sele, šta misliš da čuje ovo ‘*stara*’?!” (R 1–2: 23). Ove lekseme, kao i leksema *starci* u značenju ‘roditelji’: “Rekli su mi *starci*.” (R 1–2: 125), i danas su prisutne u razgovornom jeziku, a potvrđene su i u RSŽ, međutim, one nisu obilježje govora generacije Z, koja roditelje oslovljava leksema *tata*, *babo* i *mama*, nemarkiranim u savremenom bosanskom jeziku.

Drugi nazivi za oca – *ćale* i *matori*: “*Ćale* joj poštar.” (ŠTMT: 22); “A onda, neka nam *matori...* otvori neki kafić.” (R 1–2: 56) – nisu zastupljeni u savremenom žargonu (RSŽ) niti u korpusu koji se tiče jezičkog izraza generacije Z tako da ih možemo smatrati markerima generacije X.

Leksema *buraz* (uz *burazer*) u značenju ‘brat’ i danas je veoma raširena u savremenom supstandardu: “Ako te mama ili *buraz* skuže, gotova sam.” (ŠTMT: 15). No, iako je ova leksema u svim primjerima iz korpusa uvijek upotrijebljena u navedenom značenju, naša uporedna analiza pokazuje da se ovaj žargonizam kod današnje generacije tinejdžera, generacije Z, puno slabije koristi u ovom značenju, već isključivo u značenju ‘drug’, odnosno kao ‘izraz koji se koristi za direktno obraćanje (nekome) u neformalnom razgovoru, što se navodi i u RSŽ. U takvom značenju, samo za neformalno obraćanje osobama ženskog spola,

⁷ U primjeru “Nego, *stara* moja, kako si mi ti?” (R1–2: 22) *stara* se upotrebljava kao vokativna eksklamacija (više o vokativnim eksklamacijama kao poštapalicama te pragmemima vidjeti u Durmišević-Cernica 2017: 211–222).

koristi se leksema *sele*: “Ja ti, *sele* moja, izgledam grub i snažan, lafčina...” (R 1–2: 61).

Lekseme *bakutaner* i *bakutanerica*, sa nestandardnim sufiksom *-utaner(ica)*, imaju značenje srodnice: “*Bakutaner* ih ima zaštekanih negdje pod madracem.” i starije žene; starice: “Pomalo nevjerovatno, pomalo smiješno – ali ta *bakutanerica* izgužvanog lica, sa uskim prorezima umjesto očiju, trenutno je bila najzdravija u sobi.” (R 1–2: 9), koje je potvrđeno i u RSŽ. U govoru generacije Z nema potvrda za ove lekseme.

Tematsko polje *škola*

Ovo tematsko polje primarno čine nazivi predmeta i ocjena. Neki nazivi predmeta kao *fiskultura* svjedoče o društvenim promjenama nastalim u proteklom periodu – danas je to Sport, a ne Fizičko vaspitanje / Fizička kultura: “Od mojih zaključnih ocjena devet su bile petice i iz *fiskulture* dvojka.” (R 1–2: 165). Većina naziva ocjena ustaljena je i danas: *kečina* (GGs: 222, RSŽ): “...iz pismenog će mi sigurno zviznuti *kečinu*.” (ŠTMT: 25); *petak* (RSŽ): “Toga dana su mi zaključili sve same *petake*.” (ŠTMT: 118); dok je *dvojčuljak* ekspresivno: “...iz biologije jedva izvukla bijedni *dvojčuljak*...” (ŠTMT: 21), u odnosu na danas rasprostranjenije *dvičak* (RSŽ). Skraćeni nazivi za gimnaziju i profesora – *giza* i *profa* – te leksema *superaš* označavaju školsku zgradu i osobe koje učestvuju u procesu obrazovanja: “Vukući nogu za nogom išla sam prema *gizi*.” (R 1–2: 117); “Imala je za tu moju ljubav zasluga i *profa*.” (R 1–2: 101); “Slušaj, mala, on je genijalac! *Superaš!*” (R 1–2: 49).

No, iako je glagolskih leksema manje, i one čine ravnopravan i frekventan segment ovog tematskog polja: *bubačiti* i *štrebačiti*, obje u značenju ‘učiti napamet, mehanički učiti’: “Kako da istjeram bar dok *bubačim*?” (ŠTMT: 38); “Knjigu još nisam pipnula, a moram *štrebačiti* ko kreten.” (ŠTMT: 75). Lekseme *bubati* i *štrebati* (GGs: 207, 250, RSŽ) prisutne su i danas, a pri-

padnici generacije Z, od svih navedenih leksema, koriste lekseme (*na*)štrebati: “*Naštrebajte biologiju.*” (VG).

Tematsko polje *emocije*

U okviru ovog tematskog polja obuhvaćene su lekseme kojima se izriču i negativne i pozitivne emocije. Negativne emocije izriču se univerbom *crnjak* (GGS: 208, RSŽ) i leksemom *fjaka*, koje označavaju loše raspoloženje i bezvoljnost, ali i frazemama *zavaliti (koga) crnjak* i *sastaviti (koga) crnjak* u značenju ‘postati neraspoložen, depresivan’: “*Neće me valjda zavaliti crnjak ko Emila i Ingu.*” (ŠTMT: 67); “*U školi me sastavio novi crnjak...*” (ŠTMT: 100), koje nisu zabilježene u GGS i RSŽ, ali zato jesu *baciti se u crnjak* i *pasti u crnjak* (RSŽ). Glagolska leksema *isfuravati (koga)* u značenju ‘nervirati’ (GGS: 220) i *isfur* u općem značenju neke negativne situacije (GGS: 220): “*Dovoljno sam isfurana, on me još treba dodatno isfuravati.*” (ŠTMT: 16) i “*Dok sam prala ruke, osjetih da sam se umorila. Ja jedan dan, a mama osamnaest godina! Koji isfur.*” (R 1–2: 169) u RSŽ imaju druga značenja, tako da se mogu smatrati markerom generacije X. Leksema *šiziti* ima značenje ‘jako se ljutiti, nervirati’ (GGS: 248, RSŽ): “*Burazu je bilo lahko, u školi to nije mogao znati, ja sam pak šizila.*” (ŠTMT: 103).

Sa druge strane, značenje ‘biti pretjerano dobro raspoložen, u mjeri da to graniči s neuravnoteženošću’ (GGS: 236, RSŽ – s česticom *se*) izriče se višeznačnim glagolskim leksemama *otkačiti*: “*Stari otkacili.*” (ŠTMT: 108) i *šiziti* (RSŽ): “*...a mi šizimo od radosti.*” (R 1–2: 50), dok se značenje ‘koji nije sasvim pri zdravoj pameti’ izriče pridjevskom leksemom *ćaknut*: “*Jesam li ja ćaknuta, ili je svijet postao ćaknut?*” (R 3: 72).

Emocije ljubavi primarno se izriču glagolskim leksemama: *zacopati se* (RSŽ), *zaćoriti se* (RSŽ), *zatreskati se* (GGS: 258, RSŽ), u značenju ‘zaljubiti se’: “*...jer se stari bio ono baš oprave zacopo u neku mladu profu...*” (TDMM: 6); “*Možda zato što su*

se sve moje drugarice *zaćorile* u njega, pa eto, njima iz inata.” (R 1–2: 13); “...i ti *bi se zatreskao*.” (ŠTMT: 11); *furati* (GGS: 215), u značenju ‘biti u ljubavnoj vezi’: “...je li se on promijenio zato što više ne *furate*?” (TDMM: 88); *zbariti* u značenju ‘zavesti, osvojiti (u ljubavnim odnosima)’ (GGS: 258, RSŽ): “I *zbario* ja nju.” (R1–2: 63); *šiziti* u značenju ‘ludjeti od ljubavi’ (GGS: 248): “I ja sam tebi rekla kako sasvim sigurno dosta cura *šizi* za tobom.” (R 1–2: 147), koja nije zabilježena u ovom značenju u RSŽ te je marker generacije X.

Leksemom *otkačiti* (GGS: 236, RSŽ) i frazemom *dati nogu (kome)* izriče se značenje ‘ostaviti mladića/djevojku (u ljubavnoj vezi)’ (GGS: 285, RSŽ): “Šta je sad? *Otkaçila si* i Zoku a šutiš?” (R 1–2: 148); “Sele, mila moja, toliko se radujem što *si dala nogu* onom klipanu.” (R 1–2: 73).

Ni za jednu od navedenih leksema i frazema nismo našli potvrde u jezičkom izrazu generacije Z.

Još jedna važna emocija je prijateljstvo, a iskazuju je lekseme *frend* (GGS: 215, RSŽ) i *jaranica* (RSŽ) u značenju ‘prijatelj, prijateljica’: “Tada sam poželio biti tvoj *frend*.” (ŠTMT: 10); “...kako ću podnijeti da ga vidim s onom kretenkom koja se do jučer pretvarala da mi je glavna *jaranica*.” (ŠTMT: 18). Ove lekseme s pravom možemo označiti markerima generacije X, jer je leksema *bestis* (engl. *the best friend*) dominantna leksema koju koristi generacija Z u svom govoru: “Tvoja *bestis* danas nije bila u školi.” (VG), kao i akronim *BFF*, koji prevladava u pisanoj konverzaciji: “Nije ona moja *BFF*.” (VG). Također, leksema *brat*, kao i ranije spomenuta leksema *buraz*, imaju značenje ‘drug, blizak prijatelj’: “Šta *brat* priča?” (VG).

Tematsko polje *glupost i primitivizam*

Mladi ljudi su dio populacije koji se još bori za svoje mjesto u svijetu i društvu, što se odražava i u njihovoj želji za samoafirmacijom, zbog koje nerijetko pribjegavaju negativnim kvali-

fikacijama tuđeg ponašanja i pameti. U tom smislu, ovo je tematsko polje veoma bogato, a najfrekventnije su lekseme kojima se izriče glupa izjava, odnosno, glupost: *provala* (GGŠ: 241, RSŽ): “Oni bistroumni đaci prasnuše u smijeh zbog moje *provala*...” (LP: 33) – generacija Z češće koristi leksemu *cringe*, preuzetu iz engleskog jezika: “To je *krindž*.” (VG); te nečija glupost kao svojstvo pejorativno imenovanih osoba: *degen* (RSŽ), *glupko* (GGŠ: 216), *glupka*, *krelac* (RSŽ), *krele* (GGŠ: 224, RSŽ), *kreten* (RSŽ), *kretenka*, *tuka* (GGŠ: 253): “Dobro, dobro, ispala sam *degen* ko i obično.” (ŠTMT: 94); “Baš sam *glupko*.” (ŠTMT: 9); “Tako i treba toj maloj uobraženoj *tuki*, toj *glupki* koja se ufurala da je glavna.” (ŠTMT: 6); “A dobro znaš kakav je matori *krelac*.” (ŠTMT: 76); “Ja sam obični *krele*.” (R 1–2: 167); “Jesam mahnita, ali potpuni *kreten* ipak nisam.” (R 3: 139); “...a bojala sam se kako ću podnijeti da ga vidim s onom *kretenkom*...” (ŠTMT: 18).

Prethodno opisane lekseme s pravom smatramo specifičnom leksikom generacije X jer se u ovom obliku ne pojavljuju u govoru generacije Z. Da bi nekoga negativno klasificirala, generacija Z koristi izraze *kretos*, *kretosić*, *retard* i *retos*: “Jednu odigro *kretosu*.” (VG); “Meet fizika, *kretosići*.” (VG); “Radi engleski, *retosu*.” (VG); “Gleda te 7 *retarda* što se nisi rifti majmunne.” (VG). Ono što primjećujemo jeste upotreba žargonskog sufiksa *-os* u tvorbi markiranih pejorativnih leksema *kretos* i *retos*, te upotreba deminutivnog sufiksa *-ić* u leksemi *kretosić*, a upravo je povećana upotreba deminutivnih sufiksa na sve vrste imenica još jedno istaknutno obilježje govora mlađih generacija (v. Šehović 2015).

‘Izreći glupost/govoriti glupost’ izriče se glagolskom leksemom *bubnuti* (GGŠ: 207, RSŽ): “*Jesam li nešto bubnula?*” (ŠTMT: 57), a ‘govoriti besmislice, gluposti’ leksemom *provaljivati* (RSŽ): “‘Tatura, *provaljuješ*’, reče stariji.” (LP: 20). Priпадnici generacije Z neugodne i besmislene situacije opisuju

leksemama *krindžati se* i *blamirati se*, od kojih je druga zabilježena i u ranijim izvorima (GGs: 206): “Oj, jesi se *krindžala*.” (VG); “*Ne blamiraj se*.” (VG).

Također, nekoliko leksema ukazuje na čiji primitivizam kao svojstvo: *seljoberka*, *papak* (GGs: 236, RSŽ), *papan* (RSŽ): “Nekako mi ne liči na *seljoberku*.” (R 3: 32); “Nisam *papak*.” (R 1–2: 110); “Bez mog Tamagučija bila bih običan *papan*.” (TDMM: 7). U jezičkom izrazu generacije Z u ovom značenju dominira leksema *seljak*: “Ko *seljaci* danas pred nastavnicom.” (VG).

Na temelju gore rečenog, potvrđuje se da je ovo tematsko polje bogato leksemama i u govoru pripadnika generacije Z, iako s drugim leksemama u istom značenju.

Tematsko polje *prevara i šala*

Kako među mladima prestiž uživaju oni koji se znaju našaliti s drugima, pa ih čak i prevariti, ovo je tematsko polje također bogato leksemama.

Tako su u okviru tematskog polja *prevare* zabilježena dva blisko značajna glagola: glagol *folirati* u značenju ‘varati, obmanjivati; lagati’ (GGs: 215 – 2. zn., RSŽ): “Ma koga ti *foliraš*.” (R 1–2: 149) i *izlevatiti* (RSŽ) u značenju ‘izigrati, prevariti, nadmudriti’: “Nije fol da ih sad *izlevatim*.” (R 1–2: 189). Generacija Z u svom jezičkom registru u ovim značenjima koristi lekseme *prankovati* i *chitati*: “Tebe je lako *prankovati*.” (VG); “al vidiš da je crn tako da mislim da je *chitala*.” (VG). Ovaj drugi izraz, izveden iz engleskog *cheat*, što znači ‘varati’, u pisanoj konverzaciji pojavljuje se u različitim varijantama: *čiiit*, *chiit* i *ciit*. Nerijetko pripadnici generacije Z koriste i *skemovati* (engl. *scam*), što znači ‘prevariti’: “Htio si me *skemovat*.” (VG).

Tematsko polje *šale* obuhvata sljedeće lekseme: *odvaliti* u značenju ‘početi se smijati’ (RSŽ – s česticom *se*): “Na pitanje o Sunčevom sistemu dala sam odgovor na koji je cijeli razred *od-*

valio.” (R 1–2: 141), *hakačiti se* (u RSŽ u varijanti *hakaćati se*), *zezati se* (GGS: 259) u značenju ‘šaliti se’: “...misliš da meni teče med i mlijeko, da se znam samo *hakačiti* i *zezati.*” (ŠTMT: 54), kao i *zekiti se*, što je deminutivni oblik glagola *zezati se*: “Istina je da *se* voli *zekiti.*” (ČZT: 5). Leksemom *trolati* u značenju ‘šaliti se’ i ‘odvlačiti pažnju od glavne teme u cilju provokacije’, ali i ‘lagati’, generacija Z izražava svoj stav: “Prestanite *trolati* u grupi.” (VG), kao i leksemom *tripovati*, u značenju ‘zezati’: “Liče, čemu *tripovanje*” (VG).

Kao i u slučaju tematskog polja *gluposti* i *primitivizma*, i ovdje se potvrđuje da je ono što je bilo zanimljivo ranijim generacijama i proizvelo brojne lekseme za izricanje određenih značenja, ostalo zanimljivo i današnjim tinejdžerima. Razlika je evidentna samo u leksemama kojima se izriču ista značenja.

Tematsko polje *fizički izgled i moda*

Zaokupljenost fizičkim izgledom i modom jedna je od karakteristika tinejdžera i tinejdžerki. Iz tog razloga, ne čudi relativno veliko prisustvo leksema kojima se to izriče, a upravo je *fizički izgled* jedno od najraširenijih tematskih polja u žargonu srednjoškolaca i studenata (v. Šehović 2009: 150). Dobar fizički izgled više je nego poželjan naročito u toj dobi, a izriče se leksemama *maksimala* u značenju ‘veoma privlačna osoba’: “Sviđaš mi se više nego ikad ako je to uopšte moguće jer si i onda bila *maksimala.*” (R 1–2: 102); *laf* (GGS: 225, RSŽ) i *lafčina* (GGS: 225, RSŽ) u značenju ‘privlačan mladić/muškarac’: “Baš je *laf* – pomislila sam.” (R 1–2: 130); “Baš prava, kako on za sebe uvijek kaže, *lafčina.*” (R 1–2: 23) te frazomom (*biti*) *mačka i po* za veoma atraktivnu djevojku/ženu: “E jest *mačka i po*, sveca li joj njenog.” (R 1–2: 63). Izraz lica, odnosno lice, označava se leksemom *facojka*: “Jedva čekam da mu sutra vidim *facojku...*” (ČZT: 39), dok se značenje ‘dotjerati se’ iskazuje leksemama *glacnuti se* (*glancati se* – RSŽ) i *nalickati se*: “Čim doručkujem

i malo *se glacnem*, prošetat ću do njegove kuće.” (R 3: 25); “Za školu *sam se* maksimalno *nalickala*.” (ŠTMT: 17).

S temom fizičkog izgleda povezana je tema mode, odnosno odjevnih predmeta, a čine je lekseme *gornjak* ‘jakna’ (GGS: 217), *krpe* ‘odjevni predmeti’ (RSŽ) i *levisice/leviske* (RSŽ, *leviske* – GGS: 226); čije je posjedovanje predstavljalo znak prestiža u društvu: “Kad ja obučem njegov *gornjak* ili, ne daj Bože, on moj zeleni džemper, jedno drugom bi oči iskopali.” (R 1–2: 22), “Nabacila sam sve same nove *krpe* što sam ih čuvala za more...” (ŠTMT:17), “Znojne dlanove brisala sam o nove *levisice*...” (ŠTMT: 21); te glagol *nabaciti* ‘obučiti’: “*Nabacila sam* sve same nove *krpe* što sam ih čuvala za more...” (ŠTMT: 17).

U govoru generacije Z nismo pronašle potvrde niti za jednu od gore navedenih leksema, čak niti za *leviske*, odnosno *levisice*, jer ta marka nije popularna među današnjim tinejdžerima.

Tematsko polje *novac*

Ovo je tematsko polje kao jedno od najraširenijih u žargonu srednjoškolaca i studenata potvrđeno još u Šehović (2009: 151). Od leksema koje su navedene u tom istraživanju, u našem korpusu pojavljuju se lekseme *lova* u značenju ‘novac’ (GGS: 226): “A onda, neka nam matori, ta on ima *love* ko blata, otvori neki kafić.” (R 1–2: 56) i *kokuz* ‘osoba bez novca’ (GGS: 223), potvrđena i u RSŽ: “Da smo *kokuzi* ko Ingini, vidio bi more malo sutra.” (TDMM: 17). Pripadnici generacije Z, pak, uglavnom koriste leksemu *keš* umjesto neutralne *novac*: “Koliko *keša* za izlet treba.” (VG).

Druge lekseme koje čine ovo tematsko polje su: *kinta* u značenju ‘novčanica’: “Daj mi koju *kintu*.” (ŠTMT: 31), potvrđena u RSŽ, i sintagma *Klara Šuman*, koja označava novčanicu od sto njemačkih maraka, koja je u vrijeme dešavanja romana predstavljala veliko bogatstvo te je samim tim tipični marker generacije X: “Dobro bi mi došla jedna *Klara Šuman*. Mislim za

moj kompić.” (ŠTMT: 50). Danas se u značenju sto konvertibilnih maraka u žargonu koriste lekseme *stojanka*, *stoja* (GGs: 246, RSŽ) i *joja* (RSŽ). Glagol *šnjirati* u značenju ‘držati u tajnosti (novac); sakrivati, kriti’ (RSŽ): “svaku paricu do koje dođem *šnjiram*” (ŠTMT: 60) očito je žargonizam novijeg porijekla. Od svih navedenih leksema, nijedna nije zabilježena u jezičkom izrazu generacije Z.

Tematsko polje *tuča i ubistvo*

Tematsko polje *tuče* kao jedno od najraširenijih u žargonu srednjoškolaca i studenata potvrđeno je u Šehović (2009: 152) s leksemama *lemati* (GGs: 226), *izlemati* (GGs: 220) i *marisati* (GGs: 228) u značenju ‘tući’: “Samo me *lemaj*.” (LP: 68); “Jutros me *izlemao*, čim sam ustao.” (LP: 70); “I šta je s mamama koje *marišu*, ono baš žestoko *marišu* djecu...” (ŠTMT: 44), od kojih su sve potvrđene i u RSŽ. No, društvo se od tada dosta promijenilo te je nasilje među pripadnicima generacije Z sve manje fizičko, a sve više psihičko i verbalno, što se odražava i na jezičku upotrebu te u govoru pripadnika generacije Z nema izraza za fizičko nasilje, odnosno, konkretno tuču.

Što se tiče tematskog polja *ubistva*, ono obuhvata tri glagolske lekseme: trenutno svršenu *koknuti* i svršenu *ukokati*, obje u značenju ‘ubiti koga iz vatrenog oružja’, a obje su potvrđene i u GGs (223, 254) i u RSŽ; te *riknuti* u značenju ‘umrijeti’: “Ma *riknut ću*, časna riječ.” (ŠTMT: 16). Njih smatramo markerima generacije X jer ih u govoru generacije Z nismo zabilježili. U jezičkom registru generacije Z dominiraju lekseme *kilati*, tvorbeno prilagođena našem jeziku, i *kill*, preuzeta iz engleskog jezika: “*Kilat ću* te sutra ako ne dođeš.” (VG); “Imao sam petnest *killova*.” (VG). Objе ove lekseme frekventne su u opisima videoigara, kao dominantne teme generacije Z.

Tematsko polje *društveni status*

Ovo tematsko polje obuhvata lekseme pozitivne i negativne konotacije. Pozitivno značenje ima lekseme *legenda* (GSS: 226, RSŽ) u značenju ‘onaj koji je najbolji u čemu’ i *simpa* (GGS: 244, RSŽ) u značenju ‘simpatičan’: “I svi pričaju da je ono pravo hrabar, čista *legenda*.” (R 3: 128); “Znaš, Zoka, da si mi otkad si došao *simpa*, čak i više, puno si mi drag...” (R 1–2: 118). U govoru generacije Z značenje ‘onaj koji je najbolji u čemu’ nose lekseme *babo* i *babuka*: “Jedanaest killova, deset asistencija, *babo* sam.” (VG); “Mi smo *babuke*.” (VG).

S druge strane, u govoru generacije Z dominiraju lekseme *lik* i *likuša*, često i u pejorativnom značenju, kako bi se dalo da znanja da tako klasificirani pojedinci nisu omiljeni u društvu, školi i sl.: “Nemoj mi njega spominjati. *Lik* hoće da pročita tekst iz njemačkog.” (VG); “Ja se javljam i neće da me prozove *likuša*.” Leksema *lik* je u RSŽ zabilježena i u pozitivnom i negativnom značenju. Također, leksema *enpisi*, nastala prema engleskoj skraćenci NPC (*non-player character*), ima izuzetno negativno značenje kada se koristi u svakodnevnoj komunikaciji generacije Z, a znači ‘nebitna, nevažna osoba’: “Oni su za nas *enpisi*.” (VG).

Što se tiče statusa po dobi, leksema *zelje* i frazema *mlada buranija* u govoru generacije X označavale su djecu i mlade, prva vjerovatno kao aluzija na leksemu *zelen*: ‘mlad, neiskusna, lakomislen, naivan, bezazlen’ (RSŽ), a to potvrđuje i naš korpus: “Mi smo *zelje*, *mlada buranija*, nemamo pojma s pojmom o životu...” (ŠTMT: 6). Generacija Z, da bi opisala osobe koje nisu vrijedne pažnje (vjerovatno, jer su mlađe dobi) i nemaju važan društveni status, koristi izraze *kidara* i *kidarast*: “Kupili smo limunadu od *kidara*.” (VG); “Pa ne ideš u onaj *kidarasti* park.” (VG), u posljednjem primjeru u značenju ‘dječiji park’.

No, ni starost nije poželjan atribut – u govoru generacije X leksemom *mator* i frazedom *stara ko Grčka* označava se stara,

odnosno veoma stara osoba: “Ponekad pomislim da kroz ovaj period zbilja nisu ni prošli, da su se rodili *matori*.” (ŠTMT: 6); “Ona je *stara ko Grčka*, senilna ko degen.” (ŠTMT: 49), dok, sa druge strane, jezički izraz generacije Z ne odlikuju lekseme za starije ljude – oni im nisu interesantni pa za njih i nema nekih posebnih naziva.

Specifičnim markerom generacije X ipak smatramo leksemu *hibrid*, koja je bila frekventna u upotrebi, što je odraz društveno-političke situacije 90-ih godina 20. vijeka: “*Hibrid* sam, naime, ja. Kaže zbog tatinog i maminog mješovitog braka.” (R 1–2: 63). Naime, u to je vrijeme vladala težnja ka nacionalnoj polarizaciji društva, zbog čega su djeca iz “mješovitih brakova” u jednonacionalnim sredinama nerijetko bila pejorativno opisivana. Samim tim, ova je leksema negativno konotirana, a ujedno svjedoči o utjecaju društvenih pojava na jezik i jezičku upotrebu.

Tematsko polje *tehnologija*

Generacija X nije internetska ni kompjuterska generacija, za razliku od generacije Y, a pogotovo kasnije generacije Z. Samo dvije lekseme iz analiziranoga korpusa potvrđuju utjecaj (kompjuterske) tehnologije na govor generacije X. Jedna od njih je deminutivna leksema *kompic* u značenju ‘kompjuter’: “Već oko dvije godine svaku paricu čuvam da sebi kupim *kompic*.” (ŠTMT: 32). RSŽ bilježi oblik *komp*. Druga pronađena leksema, koju s pravom smatramo markerom generacije X, jeste *Tamaguči*⁸, digitalna igračka, tzv. digitalni ljubimac, preteča videoigara, ali i pametnih telefona: “Bez mog *Tamagučija* bila bih običan papan.” (TDMM: 7). Govor generacije Z, pak, odlikuje čitav niz

⁸ Vidjeti više na [<https://glasdalmacije.hr/danasnji-klinci-pojmanemaju-o-ovome-sjecate-li-se-ove-igracke/>] pristupljeno 2. 12. 2023.

leksema⁹ koje su izraz njihove ovisnosti o kompjuterskoj tehnologiji. Neke od njih su: *fortnajt/Fortnite* – ‘popularna videoigra’: “Igrali smo *fortnajt* do 9 kada smo ugasili zbog zdravlja.” (VG); *riftati* – ‘teleportirati se’: “Drago mi je da si odma *rifto*.” (VG); *snapchat* – ‘društvena mreža’: “Odmah pp na *snapchat*.” (VG).

Očito je da je ovo tematsko polje danas mnogo bogatije nego ranije, što, svakako, ima veze i s naglim razvojem tehnologije u posljednjim decenijama, ali i sa njenom većom dostupnošću i prisutnošću u svakodnevnom životu svih ljudi, a naročito tinejdžera i mladih.

Zaključak

Analiza odabranoga korpusa rezultirala je sljedećim zaključcima:

1. Lekseme zabilježene u odabranom korpusu mogu se izdvojiti u četiri grupe:

a) lekseme koje su prisutne samo u govoru generacije X, koja je primarno prikazana u izabranim književnoumjetničkim djelima, te su po tome one zastarjeli neologizmi i žargonizmi;

b) lekseme koje su prisutne kako u govoru generacije X tako i u nešto mlađim generacijama od nje, ali ne i u govoru generacije Z, zbog čega ih ne možemo smatrati klasičnim neologizmima;

c) lekseme koje su prisutne u govoru svih triju generacija – X, Y i Z, te se na temelju toga mogu smatrati rijetkim žargonizmima koji opstaju decenijama;

d) lekseme koje su u govoru svih triju generacija zadržale istu formu, ali se u jezičkom izrazu generacije Z upotrebljavaju u drugom značenju.

⁹ Vidjeti više na [<https://www.jutarnji.hr/life/zivotne-price/roditelji-u-hrvatskoj-na-mukama-neki-novi-klinci-govore-i-nekim-novim-jezikom-kilao-sam-nuba-i-vinao-u-varu-dzoinaj-se-igrat-cemo-u-skvadu-8377490>] pristupljeno 2. 12. 2023.

2. Određena tematska polja podjednako su bogata leksemama i frazemama i ranije i danas (*glupost i primitivizam; prevara i šala*), no ima i onih koja uživaju drugačiji status: tako je tematsko polje *tuča i ubistvo* u jezičkom izrazu generacije Z zastupljeno sa znatno manjim brojem primjera, za razliku od tematskog polja *tehnologija*, gdje bilježimo povećan broj primjera, koji se najviše odnose na kompjutere i videoigre.

3. U odnosu na jezički izraz generacije X, predložen u korpusu, engleski jezik je znatno prisutniji u govoru predstavnika generacije Z.

4. Činjenica da je najmanje leksema koje se i formalno i značenjski podudaraju u jezičkom izrazu generacija X i Z potvrđuje brzu promjenljivost žargona te da društveni procesi i promjene imaju veliki utjecaj na jezičku upotrebu.

IZVORI

- Amidžić, Ivona 2019. Današnji klinci pojma nemaju o ovome: Sjećate li se ove igračke?. *Glas Dalmacije*. [<https://glasdalmacije.hr/danasnji-klinci-pojma-nemaju-o-ovome-sjecate-li-se-ove-igracke/>] pristupljeno 2. 12. 2023.
- Bazdulj-Hubijar, Nura 2011. *Ruža 1–2*. Tuzla: Bosanska riječ. (R 1–2)
- Bazdulj-Hubijar, Nura 2008. *Više ne čekam Tahira – Ruža 3*. Tuzla: Bosanska riječ. (R 3)
- Bazdulj-Hubijar, Nura 2007a. *Šta te muči Tamaguči*. Sarajevo: Sejtarija. (ŠTMT)
- Bazdulj-Hubijar, Nura 2007b. *Čudno zvuči Tamaguči*. Sarajevo: Sejtarija. (ČZT)
- Bazdulj-Hubijar, Nura 2005. *Tamaguči s drogom muku muči*. Sarajevo: Sejtarija. (TDMM)
- Halilović, Senahid; Palić, Ismail; Šehović, Amela 2010. *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet. (RBJ)

- Tanović, Ilijas; Halilović, Senahid; Šehović, Amela 2009. *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Sarajevo: Slavistički komitet. (GGS)
- Isaković, Alija 2014. *Lijeve priče*. Tuzla: Bosanska riječ. (LP)
- Saračević, Narcis 2012. *Rječnik sarajevskog žargona*. Sarajevo: autor. (RSŽ)
- Šarčević, Tena 2019. Zbunjujući žargon. *Jutarnji list*. [<https://www.jutarnji.hr/life/zivotne-price/roditelji-u-hrvatskoj-na-mukama-neki-novi-klinci-govore-i-nekim-novim-jezikom-kilao-sam-nubai-vinao-u-varu-dzoinaj-se-igrat-cemo-u-skvadu-8377490>] pristupljeno 2. 12. 2023.
- Viber grupe učenika osmog i devetog razreda sarajevske osnovne škole (VG)

LITERATURA

- Bajramović, Muris 2018. Tendencije razvoja književnosti za djecu. *SaZnanje*, 384–387. [<https://ff.unze.ba/nauka-i-istrazivanje/saznanje/>] pristupljeno 10. 10. 2023.
- Brown, Roger, Gilman, Albert 1989. Politeness theory of Shakespeare's four major tragedies. *Language in Society*, 18/2, 159–213.
- Crnković, Milan 1986. *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Durmišević-Cernica, Elma 2017. Vokativne eksklamacije u drami *Tri svijeta* Hamze Hume. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, XX, 211–222.
- Džibrić, Ismeta 2014. Toplina doma – najveće dječje carstvo. Predgovor knjizi *Lijeve priče*. Tuzla: Bosanska riječ, 5–10.
- Hameršak, Marijana, Zima, Dubravka 2015. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
- Ibrišimović, Nihada, Kahrman-Krhan, Aida 2019. Generacijski utjecaj na leksičku stratifikaciju u razgovornom bosanskom jeziku. *Književni jezik*, 30, 273–290.
- Kajan, Ibrahim 2008. *Razvoj i oblici dječjeg bosanskohercegovačkog romana*. Sarajevo: Zalihica.
- Katnić-Bakaršić, Marina 2001. *Stilistika*. Zenica: Ljiljan.

- Mihaljević, Josip 2019. Na svijetu trenutčno živi ovih deset ‘generacija’. Kojoj vi pripadate? [<https://www.mirovina.hr/novosti/nasvijetu-trenutacno-zivi-ovih-10-generacija-kojoj-vi-pripadate/>] pristupljeno 27. 10. 2023.
- Murtić, Edina 2021. Svegeneracijski roman o jednom neželjenom putovanju Zulmira Bečevića. *Novi izraz*, 83–84, 75–93.
- Pejić, Luka 2020. Književnost za mlade i zašto nije manje vrijedna od književnosti za “stare”. *Dunjalučar*. [<https://dunjalučar.wordpress.com/2020/02/02/knjizevnost-za-mlade-i-zasto-nije-manje-vrijedna-od-knjizevnosti-za-stare/>] pristupljeno 10. 10. 2023.
- Skelin Horvat, Anita 2023. Mladi i njihov jezični repertoar: metalingvistička promišljanja. You Tube izlaganje sa Međunarodnog naučnog simpozijuma *Cetinjski filološki dani IV*, 6–8. 9. 2023. [<https://www.youtube.com/watch?v=XBlttrqhbzM>] pristupljeno 4. 11. 2023.
- Skelin Horvat, Anita 2017. *O jeziku i identitetima hrvatskih adolescenata*. Zagreb: Srednja Europa.
- Strauss, William, Howe, Neil 1991. *Generations The History of America’s Future, 1584 to 2069*. Quill. [<https://archive.org/details/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe/mode/2up>] pristupljeno 29. 10. 2023.
- Šehović, Amela 2015. Pragmatički aspekti deminucije u svakodnevnoj komunikaciji (sa osvrtom na tvorbeni obilježja deminutivnih imenica)”. U: Stramljič Breznik, I. ur. *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblik in vloga*. Filozofska fakulteta, Maribor – Bielsko-Biala – Budapest – Kansas – Praha, 375–385.
- Šehović, Amela 2012. *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama (sociolingvistički pristup)*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Šehović, Amela 2009. Leksika razgovornoga bosanskoga jezika. U: *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Sarajevo: Institut za jezik, 111–330.
- Vrcić-Mataija, Sanja 2019. *Hrvatski realistički dječji roman (1991.–2001.)*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Elma Durmišević

Faculty of Philosophy, University of Sarajevo

Amela Šehović

Faculty of Philosophy, University of Sarajevo

CONVERSATIONAL LEXICON OF GENERATION X IN
SELECTED WORKS OF BOSNIAN-HERZEGOVINIAN
LITERATURE FOR YOUTH

S u m m a r y

The subject of the paper is the analysis of the conversational lexicon in selected works of Bosnian-Herzegovinian literature for youth. The aim of the paper is to demonstrate the distinctive features of the conversational lexicon of Generation X, extracted from the selected works of Bosnian-Herzegovinian literature for youth. These features include the use of neologisms, jargon, colloquialisms, and univerbates, which are conditioned by distinct social circumstances. The paper demonstrates whether the conversational lexicon of Generation X differs from that of Generation Z and determines the lifespan and sustainability of identified marked lexemes considered as generational markers. The expected results should show how the linguistic expression of young people from these two generations differs, which is somewhat implied, as societal conditions have also changed.

Keywords: Bosnian language, conversational lexicon, Bosnian-Herzegovinian literature for youth, youth language, Generation X, Generation Z, generational marker.

УДК 81'373.43:929-053.5:[821.111.09-93-31 Dahl R.
[165.194:81'373.43]:929-053.5:[821.111.09-93-31 Dahl R.
[81'38+81'37]:[81'373.43:81'373.611]:821.111.09-93-31 Dahl R.

*Јелена Ајџановић**

(Филозофски факултет у Новом Саду)

*Јасмина Дражић**

(Филозофски факултет у Новом Саду)

РЕЦЕПЦИЈА НЕОЛОГИЗАМА ИЗ ПРЕВОДНЕ ЛИТЕРАТУРЕ КОД ДЕЦЕ ОСНОВНОШКОЛСКОГ УЗРАСТА**

У раду се испитује разумевање неологизама у роману *Велики Доброћудни Цин* код ученика основне школе, на узрасту од 12 до 14 година. Циљ је рада да се утврди способност ученика да уоче новостворена значења, уникатне творенице, настале из потребе да се појача хумористички ефекат у дечјем доживљају радње и ликова, тј. целокупне атмосфере у роману. Квантитативни резултати добијени су анкетом устројеном тако да су заступљени задаци који испитују разумевање неологизама независно од контекста и зависно од њега. Квалитативна анализа подразумева опис добијених резултата с циљем да се укаже на когнитивне ка-

* jelena.ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

* jasminda@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког Пројекта број 451-03-65/2024-03/ 200166, који се реализује на Филозофском факултету у Новом Саду, уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

пацитете ученика у разумевању творбе речи, тј. на њихову способност уочавања творбених сегмената и механизма творбе. Други аспект примене добијених резултата јесу педагошке препоруке у домену формалног, семантичког, стилског и прагматичког аспекта творбе речи на релацији са ефектима који се постижу неологизмима.

Кључне речи: творба речи, игра речима, неологизми, рецепција, продукција.

1. УВОД. Игра речима има дугу историју и вероватно је стара колико и сам језик¹ (Žyško 2017: 2). У обимној литератури о игри речима (*word-play*) овај феномен испитивао се на корпусу новинских текстова, махом идеолошке, пре свега политичке тематике, огласа, у електронској комуникацији, књижевним остварењима, углавном научнофантастичне природе, дечјој литератури или у анимираним остварењима, при чему су посматране формалне и/или садржинске карактеристике игре речима, у контексту социолингвистике, прагматике, превођења, когнитивне лингвистике и ефеката хумора, ироније, критике итд. (уп. Дражић 2021: 261–278). У процесу учења / усвајања језика, како наводи Д. Кристал (2001: 79), позивајући се на учења Ж. Пијажеа, Л. Воготског и др. игре речима у ствари помажу при учењу властитог језика. Механизми су различити, од најранијих периода живота – римовања, алитерација, изговарања дистинктивних гласова, игре на свим нивоима, од гласа до исказа итд. Генерално, у традиционалну Јакобсонову (1960) класификацију је-

¹ Иако је најраније трагове игре речима немогуће наћи због првобитно усмене традиције језика, неки рани писани облици добро су очувани. Један од првих примера такве употребе језика пронађен је у старом Египту, где је игра речима била богато укључена у стварање митова и тумачење снова; први докази о римовању могу се наћи у кинеској *Књизи песама* (10. век пре нове ере) итд. (уп. Žyško 2017: 2).

зичких функција – референцијална, емотивна, фатичка, конативна, метајезичка и поетска, уврштава се и *лудучка* функција², којој се све више поклања пажња у истраживањима.

2. У раду ће се најпре указати на значај овог романа у контексту дечје књижевности и ове анализе разумевања новостворних речи (2.1), да би се потом предочила само нека истраживања која имају сличан предмет истраживања, формалног или садржинског аспекта неологизама у дечјој књижевности (2.2). У трећем одељку, након описа анкете и хипотеза које су постављене у вези са задацима у њој (3), изнеће се резултати, за предочене претпоставке о степену постигнуте успешности при решавања задатака. У последњем, четвртном одељку, даје се сумарни преглед истраживања, указује се на евентуалне потешкоће у разумевању и нуди модел за даљи рад на оваквим примерима.

2.1. Роман *Велики Доброћудни Цин* Роалда Дала (1982) прича је о пријатељству, необичном и узбудљивом – девојчице Софи из Лондона и једног фантастичног створења, мистериозног цина. Он је уводи у опасни свет не тако добрих цинова. Кроз ово несвакидашње пријатељство испреплетена је, у основи нежна, прича о дечјим стрепњама, подвизима, имагинацији, сновима, сусретима и растанцима. Читав овај свет имагинације подупрт је језичким поигравањима на свим нивоима – од једнолексемских новостворених јединица до синтагматских, фразеолошких, реченичних обрта.

² Језик има и *лудичку* функцију, тј. користи се не само за преношење информација, изражавање ставова или емоција, да успостави или одржава комуникацију итд., него служи и за игру. Неки аутори сматрају да је свака вербална игра *метајезичке* природе. Кабатеk (2015: 221–222) тврди пак да није само садржај поруке доминантан, већ и сама порука која је у фокусу пажње, што значи да игра речима нема тиме аутоматски само метајезичку функцију (према Lalić Krstin 2018: 327–348).

О значају и вредности језичке креативности и умешности овога аутора сведочи велико интересовање за његово дело, али и идеја да се начини речник постојећих и новостворених речи у овом роману. Наиме, на стогодишњицу пишчевог рођења, 2016. године, место међу оксфордским дечјим речницима нашао је Оксфордски речник Роалда Дала (*Oxford Roald Dahl Dictionary Quentin Blake*), аутора Квентина Блејка. На сајту овога издавача налазе се информације о томе да речник броји 8.000 речи, да то није обичан речник, јер, како се наводи „речници нам говоре о значењу речи *алигатор* или како се пише *балон*, али не објашњавају разлику између *звонара* (*ringbeller*) и речи *trogglehumper*” (<https://forreadingaddicts.co.uk/language/8000-flushbunking-words>). Издавач је уверен да ће Далови читаоци на овај начин постати свесни обиља речи које је аутор смислио и уочиће његову несвакидашњу склоност ка игри речима, чиме је желео да задржи пажњу и пробуди интересовање за читање код млађе популације.

Будући да роман обилује неологизмима, за истраживање у овом раду определиле смо се да предмет анализе буду имена цинова, такође оригинална, сликовита, творевина само овога писца. Осим тога, издвојени су постојанији лексички спојеви (колокације) и фразеологизми, којима се аутор такође вешто поигравао, дезинтегрисао их, чиме се ствара хумористички ефекат, за чије разумевање је потребан изванредан когнитивни напор да би се разумело полазно и новонастало значење (у преводу, нпр. *кад на трби роди гвожђе* и *не скачи пред рудник*). Овде треба поменути способност и вештину преводилаца да пренесу у други језик готово непреводиве језичке јединице. Како примећује Г. Лалић Крстин (2018), анализирајући преводилачке поступке у другом жанру (дистопијски романи), лудичност се постиже или обликом и значењем речи, или поигравањем са значењем,

неосемантизацијом, што доказује став Р. Бугарског (1997: 236) да је „сав превод творевина” (у Lalić Krstin 2018: 343).

У доњој табели пописана су имена цинова у енглеском и преводни српски еквиваленти.

енглески		српски (еквивалент)	творба у српском	V + O
The Freshlump eater		<i>Телокид</i>	тел(о) + о + кид(ати)	кидати тело
The Bouncrucher		<i>Костокврц</i>	кост + о + кврц(ати)	кврцати кости
The Manhugger		<i>Људодав</i>	људ(и) + о + дав(ити)	давити људе
The Childchewer		<i>Деџожвак</i>	деџ(а) + о + жвак(ати)	жвакати деџу
The Meatdripper		<i>Месогриз</i>	мес(о) + о + гри[з](сти)	гристи месо
The Gizzardgulper		<i>Дробогут</i>	дроб + о + гут(ати)	гутати дроб
The Maidmasher		<i>Цуромељ</i>	цур(а) + о + м[ељ](лети)	млети цуру
The Bloodbottler		<i>Крвосрк</i>	крв + о + срк(ати)	сркати крв
The Butcher boy		<i>Месаров Мали</i>	<i>Синтагма</i>	
The BFG		<i>ВДЦ</i>	<i>Акроним</i>	

Табела 1: Енглеска и српска имена цинова у роману *Велики Доброћудни Цин*

Како се види, Јелена Катић Живановић, преводилац овога романа, прибегла је и обличком и значењском поигравању. Пратила је ауторову замисао о именовану цинова сложеницама насталим именичко-глаголском творбом, с тим што је енглески агентивни суфикс *-er* заменила нултим суфиксом, тј. презентском основом (*кид-*, *кврц-*, *дав-*, *жвак-*, 258

гриз-, гут-, мељ-, срк-). На овај начин добиле су се ефектне оноματοпејске речи којима се аудитивно појачава ефекат непријатне радње, а формално су генерисане именице, што је и циљ ове креације – именовање створења. Дакле, од именичко-глаголске творбе, где се именица јавља као објекат радње именоване глаголом, у овим примерима кораком даље, додавањем само глаголске основе на консонант, добила се именичка сложеница типа именица + именица (од глагола). Клајн не наводи овакав тип творбе, осим упитног изузетка *костолом* (према Бабићу ‘кости ломити’, са чиме се Маретић не слаже) (уп. Клајн 2002: 124).

Ово наводимо само као модел, што није предмет овога рада, али јесте повезано с прозирношћу творбеног поступка при разумевању компоненти сложеница. Претпоставка је да ће ученици разумети у високом проценту особине именованих цинова, при чему су упитне именице *дроб* и *цура*, што није део њиховог активног лексичког фонда.

2.2. Џудит Мунат³ (Munat 2007: 163–182) истраживала је језичку креативност као стилски маркер с намером да идентификује мотивацију употребе креативне игре речима у научној фантастици и дечјој књижевности, при чему је трагала за одговором на питање да ли се овим поступком може идентификовати жанровска диференцијација. У вези с тим закључује да се јасно уочава међужанровска разлика – у научној фантастици претежно се користе псеудонаучне сложенице које реферишу на веродостојност (*teleportation, worldlets, plexoneuronics*), док су у дечјој књижевности већина креативних твореница фонолошки мотивисане и употребљене су да се постигне лудички ефекат (*babblement, scrumplet*,

³ Џудит Мунат уредница је зборника: Munat, J. (ed.) (2007). *Lexical Creativity, Texts and Contexts*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

murderful). У овом раду неће се анализирати процеси творбе јер је акценат на разумевању елемената (најчешће) сложеница или сливеница, тј. њиховом обједињеном значењу у неологизму.

2.3. Хаки Рим (Haqqi, Reem Montasser: 2018) анализирала је управо творбене поступке у роману *Велики Доброћудни Цин* на енглеском језику. На примеру 299 речи изабраних из десет поглавља романа, ауторка уједно оправдава своје истраживање речима да се ради о одсликаном имагинарном свету засићеном језичком креативношћу и новим речима. Најпре посматра механизме неафиксалне творбе и идентификује следеће творбене поступке, према фреквенцији: слагање (4, две именице и два придева; нпр. *Flushbunking*⁴), новостворене, измишљене речи (индивидуализми), именице (3, нпр. *Frobscottle*⁵), сливање (бленде) (1, *Delumptious*), акронимизација (1, *BFG*) и конверзија. Другу групу чине примери настали афиксацијом, доследно суфиксацијом, при чему их ауторка класификује према врсти речи мотивне речи и оне новонастале (нпр. Smelly: Noun→Adjective: Smell (noun) + y (suffix); Mightily: Adjective→Adverb: Mighty (adj.) + ly (suffix) итд.). У закључку Хаки Рим повезује своју анализу творбе постојећих и нових, измишљених речи у десетом поглављу овога Даловог романа са ефектима које је аутор тиме постигао: „...Дал користи извођење и игру речима с намером да забави младе читаоце, да их у потпуности укључи у причу, да пружи живописне описе, подигне ниво оригиналности и помогне деци да осмисле целу причу... тиме је књижевност за децу, у којој фантазија слободно

⁴ *Flushbunking* – као и многе Далове речи, нешто што нема никаквог смисла.

⁵ *Frobscottle* – зелено газирано пиће које пију ВДЦ и други цинови уместо воде.

лута – савршен терен за разигране лексичке крације и рекреације” (Наџи 2018: 10).

3. АНКЕТА. Анкета је састављена с циљем да се дође до одговора на кључно, наизглед једноставно, али ипак комплексно и захтевно питање постављено у овоме раду – у којој је мери језик Великог Доброћудног Цина, једног од главних ликова у роману Роалда Дала, близак и разумљив деци основношколског узраста. Спроведена је у ОШ „Јован Поповић” у Новом Саду, а испитивани су ученици 6. и 8. разреда – укупно 244 ученика узраста од 11 до 14 година.⁶

На самом почетку анкете налазе се два општа питања релевантна за спроведено истраживање – *Колико имаш година?* и *Да ли си читао књигу ВДЦ (Велики Доброћудни Цин)?* Њихова важност огледа се у томе што се тичу података који јесу у корелацији са степеном разумевања испитиваних језичких феномена. Након општих питања следе задаци, угрубо диференцирани на два типа, а с обзиром на то шта се њима испитује и проверава. Први тип јесу задаци којима се провера степен разумевања изабраних нових, неуобичајених, јединствених језичких творевина. У анкети је највећи број оваквих задатака, притом типски разноврсних, што је условљено темом и основним циљевима нашег истраживања – у фокусу је разумевање неочекиваних, креативних нових језичких форми преводиоца овога дела. Други тип задатка јесте питање о субјективној оцени језика *ВДЦ-а*, чиме се заправо покушава разоткрити какав ефекат језичке игре, иновације, неологизми и сл. изазивају код испитаника.

⁶ Захваљујемо овом приликом професоркама српског језика Јелени Лазаревић и Верици Гавриловић на спремности да учествују у нашој анкети и на тај начин нам омогуће да спроведемо своје истраживање.

Како је раније већ наведено, у анкети се налази више типски различитих питања, распоређених према тежини и сложености од једноставнијих до захтевнијих.

У првом задатку била су понуђена имена цинова у роману (*Месогриз, Костокврци, Деџожвак, Дробогут, Крвосрк, Људодав, Телокид, Месаров Мали и Цуромељ*), те је од испитаника захтевано да покушају да, на основу имена сваког цина, открију шта он ради. Даље се, наслањајући се на овај први задатак, надовезало и питање *Да ли међу другарима имаш некога са сличним надимком? Некога ко је добио надимак због онога што ради или због особине коју има?* Одговори на ово питање посредно нам дају увид у два сегмента посматраног феномена. Као прво, понуђени одговори могу расветлити у којој мери анкетирани ученици препознају и схватају модел оствареног творбеног механизма – слагање двеју речи, тако да се свака може интегрално ишчитати (Bugarski 2003: 138), и, даље, а у вези са претходним, колико су способни да енкодирају значење оваквих неологизама, лексичких скривалица (Bugarski 2003: 121). Друго, слободни одговори испитаника дају налазе о њиховој језичкој продукцији – колико је у њиховом говору продуктиван описани модел, али и која су то друга творбена или семантичка решења евентуално присутна.

Следећим, за нијансу сложенијим задатком проверавале смо разумевање везаних колокација, устаљених израза, фразеологизама. Изабрани су из корпуса они везани спојеве у којима су обрти (неочекивани спојеве), игре речима, очигледнији, а полазне, сада измењене везе, претпостављало се, блиске и познате деци овога узраста. Овакви лексички спојеве стављени су у контекст, а од анкетираних ученика тражиле смо да исправе „грешке”, при чему смо им олакашале решавање овог задатка тако што смо истакле оно што је потребно кориговати (*Ти морати уколико не желети постати*

толико мршава да нестати с колица земље! Имам право или попреко! Али то апсолутно не долази у образ! Не скачи пред рудник! Ти би пустила глас свуда широм бледог света да те ја нисам одмрдно оданде, зар не? Ни кад на трби роди гвожђе!).

Наредни задатак још је комплекснији. Ученицима су понуђени неологизми (новостворене, неочекиване, јединствене лексеме) (*фрижидно, киднапотети, цврч-тигањ, славукову, зујећи-шумећи, ТВ-бесмислија и радио-крештало*) и недовршене реченице, с празнинама које је неопходно попунити понуђеним формама:

- Ако се ти вратиш, ти би испричала свету, рекао је ВДЦ, највероватније на _____ и на _____;
- Ако је врло топло време и цину буде вруће као у _____, вероватно ће галопирати далеко горе на заслеђени север да нађе једног-два Ескимца како би оладио себе;
- Да ли теби бити довољно угодно у твојој спаваћици? Питао је. Не бити ти _____?;
- Ја бити тај који те је _____;
- Сан, док лелуња кроз ноћни ваздух, прави малени, мајушни _____ звук;
- Они _____ певати _____ слађе _____ од _____.

Сложеност и слојевитост овога задатка огледа се у следећем: испитаници су прво морали да енкодирају значење понуђених неологизама, затим да разумеју реченични контекст и, коначно, морфолошки да прилагоде новотворенице приликом попуњавања празнина (на пример, било је потребно глагол *киднапотети* ставити у одговарајуће лице и одговарајући глаголски облик; именице *цврч-тигањ, ТВ-*

бесмислија и радио-крештало требало је употребити у одговарајућем падежу).

Следи задатак у којем су испитаницима понуђене реченице са различитим типовима неологизама (*Ви никад нисте обраћали ни најмалецију пажњу на то! Јапански створови бити врло мали! Ништа не расте осим једног фуј-них поврћа. С ким ти блебрбљати, Жгољо? Ансурдантно! Нема дражествене музике.*) и од њих је тражено да их преформулишу тако да свима буду јасне и разумљиве. Најпре је требало да испитивани ученици уоче неуобичајене лексеме или лексичке везе (при чему се у неким примерима остварују, на пример, само измењени суфикси), а затим да их замене уобичајеним, а да се притом не изгубе, уколико је могуће, значењске нијансе садржане у новим (преводиочевим) творевинама.

На самом крају, испитаницима је постављено питање у вези са њиховом субјективном оценом језика којим се служи Велики Доброћудни Цин – *Какве реакције код тебе изазива језик Великог Доброћудног Цина? Какав је за тебе језик ВДЦ-а?* Понуђени су им одговори за које смо сматрале да могу пружити информације релевантне за различите аспекте анализе. Као прво, понуђене су могућности *разумљив, неразумљив*, на основу којих посредно добијамо податак о степену разумевања креативних језичких твореница. Затим су предочене могућности *забаван, смешан, досадан*, које откривају какав ефекат код деце изазивају језичка, (превасходно) лексичка поигравања. Коначно, нуде се могућности *лош, „неисправан“* на основу којих, посредно, добијамо информације о, вероватно „наученом“, односу према језичком изразу као стандардном, самим тим и прихватљивом, и, с друге стране, супстандардном, те неприхватљивом и често означеном као *погрешно, лоше* или *неправилно*.

3.1. АНАЛИЗА АНКЕТЕ. Анализа анкете пружиће нам одговор на основно питање постављено у овом раду – каква је рецепција неологизама (морфосинтаксичких и оних насталих семантичким померањима: метонимијом или метафором) и необичних обрта у устаљеним спојевима (колокацијама и фразеологизмима) код деце основношколског узраста. При томе, анализа рецепције заиста креативних језичких и когнитивних поступака преводиоца прелама се кроз различите призме: (а) да ли раније познавање текста који је био корпус за ово истраживање утиче на степен разумевања новонасталих, јединствених језичких творевина, (б) да ли на то утиче узраст ученика, (в) какав утисак креативна језичка образовања остављају на њих. Уз наведено, анализа анкете понудиће и одговоре колико су механизми за лексичке иновације у посматраној грађи присутни у продукцији испитиваних ученика. Овако постављена анализа, претпостављамо, пружиће релевантне закључке на различитим нивоима.

3.1.1. ПОЧЕТНЕ ХИПОТЕЗЕ. Овако утемељена полазишта за анализу прикупљених података дефинисала су и наше почетне хипотезе које се могу груписати у три целине, при чему, у зависности од угла из којег се посматра анализирани феномен, зависи њихова сложеност и разгранатост.

Прву групу чине хипотезе у вези са евентуалним потешкоћама у рецепцији забележених нових творевина, те постојаних спојева које структурирају деца основношколског узраста. Хипотезе у вези са овим сегментом истраживања најбројније су и најразноликије, што је, свакако, условљено тиме што на разумевање испитиваних форми утичу различити фактори. Најпре, с обзиром на то што је тематика романа блиска деци основношколског узраста, те на то што се у основи изабраних неологизама налази општеупотребна лексика позната деци основношколског узраста, односно измењене устаљене колокације или фразеологизми чести у

свакодневном говору, очекиван је висок степен успешног решавања свих постављених задатака. Уже, очекивале смо да је виши степен разумевања испитиваних неологизама и измењених устаљених веза код деце која су раније читала или била упозната са романом одакле је ексцерпирана грађа за ово истраживања. Будући да је од укупно 244 анкетираних ученика роман читало само двоје њих, овај је критеријум искључен из даље анализе резултата анкете. Даље, разумевање значења кореспондира и с узрастом детета – претпоставка је да ће ученици старијег узраста показати далеко боље разумевање испитиваних лексема и лексичких веза из најмање два разлога⁷. Ученици осмог разреда већ су усвојили основне принципе творбе речи у ранијим разредима школовања, будући да се творба речи налази у програму наставе српског језика у нижим разредима. Осим тога, ученици старијег узраста налазе се на вишем ступњу когнитивног развоја, имају шири и богатији вокабулар, што би могло да им олакша идентификовање корена новонасталих речи, те последично лакше тумачење њиховог значења.⁸

3.1.2. У вези са другим аспектом нашег истраживања – сагледавање испитиваних појава у језичкој продукцији испитиваних ученика – почетна нам је хипотеза да слични творбени поступци, засновани на игри речима, у њиховом језичком изразу сасвим сигурно нису продуктивни, али никако нису и немогући.

Када сагледавамо ставове ученика према језику *ВДЦ-а* који обилује лексичким иновацијама и играма речи уопште,

⁷ Почетна је хипотеза била да ће ученицима 8. разреда бити готово сасвим прозирне испитиване игре речима, те да им решавање задатака може бити превише једноставно.

⁸ Богатство речника сматра се једним од индикатора језичког развоја, те јесте у корелацији са узрастом деце (Gligorović – Buha – Dobrota-Davidović 2018: 16).

полазимо хипотезе да га они перципирају позитивно. Другим речима, почетна је претпоставка да им је такав језик занимљив и забаван – оваква хипотеза почива на лудичности креативних твореница, постигнутој у већини случајева фонолошком мотивисаношћу (честе ономотопеје), измењеним обликом, али и измењеним значењем речи (Lalić Krstin 2018: 331).

3.2. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ. Резултати анкете у великој мери јесу у супротности са почетним хипотезама.

3.2.1. РАЗУМЕВАЊЕ КРЕАТИВНИХ ТВОРЕНИЦА. Посматрано у целини, супортно нашим очекивања, велика већина испитиваних ученика показала је низак ниво способности тумачења значења преводиочевих језичких поигравања. Неочекивано, само незнатно (готово не приметно) већу способност показују ученици старијег узраста у разумевању испитиваних креативних језичких образовања.

Највећа успешност забележена је у решавању задатака којима се проверава колико су ученици способни да (а) растумаче значења сливеница, лексичких скривалица (имена цинова) и (б) да препознају измењене, дезинтегрисане устаљене спојеве (везане колокације и фразеологизме). Ученици су показали готово потпуно разумевање сливеница за именовање цинова, с изузетком сливенице *Цуromeљ* коју је већина њих дефинисала на следећи начин: *онај који нешто меље и притом нешто цури*. Иако слабије од разумевања наведених сливеница, препознавање измењених везаних спојева јесте добро. При томе боље је разумевање везаних колокација него фразеологизама, при чему је, чини се, у препознавању о којим се спојевима ради кључ у томе у којој мери су познати деци основношколског узраст. То показују следећи подаци: готово сви испитаници растумачили су дезинтегрисане изразе *нестати с колица земље, не долази у образ* (који вероватно свакодневно чују) и правилно га за-

менили изразима *нестати с лица земље и не долази у обзир*, док већина испитаника није разумела изразе *кад на трби роди гвожђе и не скачи пред рудник*, што показује да изворни фразеологизми *кад на врби роди гвожђе и не скачи пред руду* нису део њиховог активног вокабулара. На супротном крају скале налазе се задаци којима се проверава разумевање лексичких неологизама и дезинтегрисаних, нових, јединствених спојева у контексту. Ученици, без обзира на узраст, показују најмању (забрињавајуће ниску) успешност у употреби испитиваних форми у конкретном језичком контексту, што може да имплицира следеће: испитаници не разумеју значење самих неологизама и измењених усталних спојева и/или не разумеју ни контекст у којем су употребљени. Разумевање и правилно тумачење реченичног контекста сасвим би сигурно допринело и бољем разоткривању значењске структуре лексичких поигравања.

3.2.2. ПРОДУКЦИЈА – ОСТВАРЕНИ ТВОРБЕНИ МОДЕЛИ У ЈЕЗИКУ ДЕЦЕ ОСНОВНОШКОЛСКОГ УЗРАСТА. У овом сегменту подударају се резултати анкете са почетним хипотезама. Бележе се лексеме настале сливањем, односно творбеним моделом доминантим у лексичким неологизмима у анализираној грађи, али само по изузетку – свега два таква примера су забележена у одговорима ученика *Супер Мали Човек (СМЧ)* и *Костоломац*.

3.2.3. ЕФЕКАТ ЈЕЗИКА *ВДЦ-А* НА ИСПИТИВАНЕ УЧЕНИКЕ. Већина ученика, иако понекад квалификују језик *ВДЦ-а* као *неразумљив*, оцењује га као *занимљив*, *смешан*, *забаван*⁹. Овакав налаз не чуди с обзиром на то да језик превода дела

⁹ Забележено је свега неколико одговора у којима се за језик *ВДЦ-а* каже да је досадан, при чему су такву оцену дали ученици 8. разреда, што би се могло на различите начине објаснити спровођењем даљих, на пример, психолингвистичких истраживања.

Велики Доброћудни Цин обилује лексичким иновацијама насталим вербалним играма који код читаоца изазивају изненађење, чуђење, те последично – хумор (Žuško 2017: 11).

3.2.4. ОДГОВОРИ УЧЕНИКА – МОТИВАЦИЈА ЗА ЛЕЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА. Међу забележеним одговорима издвајају се они који отварају теме за промишљања о језику и нове теме за будућа истраживања.

На основу ученичких одговора у вези са дезинтегрисаним спојем *Имам ли право или попреко?* – већина њих је замењивала глагол *имати* глаголом кретања *ићи*, што сведочи о спацијалној интерпретацији овога примера – могли би се, уз проширивање корпуса, проверити основни постулати когнитивиста: апстрактне категорије засноване су на категорији спацијалности.

На основу одговора које нуде испитивани ученици у овој анкети, али уз даље проширивање материјала за анализу, могу се извести закључци о томе (а) које су лексеме део њиховог активног лексичког фонда и (б) у којој мери је њихов вокабулар богат и разноврстан. Као пример за извођење закључка у вези са померањем неких лексема ка периферији система сведочи њихово тумачења лексичке скривалице *Цу-ромељ* као онај који нешто меље и притом нешто цури. Јасно је да у говору деце основношколског узраста из Новог Сада лексема *цура* изостаје, што би могло значити да је она стилски или регионално маркирана. О богатству њиховог речника говори нам замењивање творбеног неологизма *дражествен*, у великој већини одговора, широкозначном лексемом *леп*, што би се вероватно могло објаснити и на следећи начин: деца узраста од 11 до 14 година немају још увек у свом менталном лексикону богату лепезу којом се исказује лепота.

Занимљиви су и слободни одговори испитаника у вези са надимцима који имају њихови другови: *Мрвица* (јер је

ситна), *Мишица* (ситна је и слатка), *Ломић* (тако се презива, али и све ломи) и сл., те они типа: *имам али су увредљива и нећу да их наводим*. Уз оне који су настали творбеним поступком сливања (*Супер Мали Човек, Костоломац*), и ови примери показују да је продуктивни модел за настајање оваквих лексема заснован на метонимији (ОСОБИНА ОСОБЕ ЗА ОСОБУ; ПОСТУПЦИ ОСОБЕ ЗА ОСОБУ), на метафори (ситна је као миш, нпр.), тј. метафтонимији будући да се у оваквим образовањима укрштају метонимија (ОСОБИНА ОСОБЕ ЗА ОСОБУ) и метафора (именују се особе са одређеном особином на основу сличности са ентитетима с истом карактеристиком).¹⁰ Свакако, овакви одговори испитиваних ученика пружају смернице за даља социолингвистичка, психолингвистичка, па и лингвокултуролошка истраживања – испитати на пример да ли је доминантније именовање особа на основу физичких или психолошких карактеристика, да ли су таква образовања позитивно или негативно конотирана (шта је заступљеније), има ли разлике у начину именовања с обзиром на пол или не постоје такве разлике и сл.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. На основу одговора добијених спровођењем анкете у овом истраживању може се извести неколико релевантних закључака. Резултати добијени спроведеном анкетом указују на то да је функционално знање из области лексикологије и творбе речи на релативно ниском нивоу. И важније – текстови и примери оваквога типа могу представљати добар предлог за усвајање основних

¹⁰ Није увек једноставно разликовати и јасно диференцирати метафору и метонимију због њихове сличности и испреплетаности (Silaški – Radić-Bojanić 2010: 229). У литератури се за примере где се ова два појмовна феномена и, у основи различита, когнитивна процеса укрштају уводи термин метафтонимија (Gossens према Silaški – Radić-Bojanić 2010: 230). О оправданости увођења овога термина у србистичку литературу в. Драгићевић (2005: 185–191).

творбених принципа на ученицима ближи и занимљивији начин. Другачији угао посматрања језичких и граматичких феномена могао би допринети развијању језичке креативности и свести о томе да је језик моћно средство за постизање каквог циља, те последично развијање веће заинтересованости за проучавање матерњег језика. Истраживање може послужити као путоказ за дизање свести о примарном месту ученика у наставном процесу, његовим когнитивним и креативним способностима, да у домену лексикона ствара нове речи и препознаје принципе творбе речи. Примери овде анализирани и добијени резултати сигнал су да је обрнута перспектива – од речи ка новим речима – погоднија, ефикаснија метода за усвајање и нове лексике и модела творбе. Понуђене исписане именице и посебно дати глаголи, нпр., дали би ученицима слободу да комбинују добијене примере и уочавају новостворена значења, као и формални аспект њиховог слагања.

ЛИТЕРАТУРА

- Blake, Quentin 2016. *Oxford Roald Dahl Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. [<https://forreadingaddicts.co.uk/language/8000-flushbunking-words-to-feature-in-oxford>] приступљено 23. 12. 2023.
- Bugarski, Ranko 1997. Prevodenje kao stvaranje. *Jezik u kontekstu*, Beograd: Čigoja; XX vek, 235–242.
- Bugarski, Ranko 2003. *Žargon*. Beograd: XX vek.
- Crystal, David 2001. *Language play*. Chicago: University of Chicago press.
- Dahl, Roald 1982. *The BFG*. Puffin Books.
- Dal, Roald 2008. *Veliki Dobročudni Džin (VDDŽ)*. Beograd: Beli put (prevod: Jelena Katić Živanović).

- Gligorović, Milica, Nataša Buha, Nada Dobrota-Davidović (2018). Razumevanje govora kod dece od šest do devet godina. *Specijalna edukacija i rehabilitacija* 17/1, 9–31. [<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-7367/2018/1452-73671801009G.pdf>] приступљено 23.12.2023.
- Haqqi, Reem Montasser 2018. Wordplay in Children’s Literature: A Morphological Study of Derivation and Word Formation in an Extract from Roald Dahl’s *The BFG* (1982). 1–10. [https://www.academia.edu/44103563/Wordplay_in_Children_s_Literature_A_Morphological_Study_of_Derivation_and_Word_Formation_in_an_Extract_from_Roald_Dahls_The_BFG] приступљено 23. 12. 2023.
- Jakobson, Roman 1960. Closing statement: Linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press; New York and London: John Wiley & Sons, 350-377.
- Lalić Krstin, Gordana 2018. Translating English Wordplay into Serbian: Evidence from Three Dystopian Novels. *Belgrade English Language and Literature Studies (Belgrade BELLS)*. Vol. X. Special Issue in Honour of Ranko Bugarski on the Occasion of his 85th Birthday (ed. Vujić, Jelena, Katarina Rasulić i dr.). Beograd: Filološki fakultet.
- Munat, Josephine (ed.) 2007. *Lexical Creativity, Texts and Contexts*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Silaški, Nadežda, Biljana Radić-Bojanić 2010. The identity of a Metaphtonymy – How ‘Two Eyes in one Head’. Vesna Lopičić, Biljana Mišić-Ilić (ur.). *Identity Issues: Literary and Linguistic Landscapes*. Cambridge: Scholars Publishing, 229–251. [<https://pdfs.semanticscholar.org/bddf/48b9c2c65b1ee75ec8effc976851d23aa84.pdf>] приступљено 23.12.2023.
- Žyško, Konrad 2017. *A Cognitive Linguistics Account of Wordplay*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

*

- Драгићевић, Рајна 2005. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Дражић, Јасмина 2021. Лексичка креативност као обележје стила у роману *Па као Владимира Табашевића*. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. Књ. 69, св. 1, 261-278.
- Клајн, Иван 2002. *Творба речи у савременом српском језику*. [Први део. Слагање и префиксација.] Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.

Jelena T. Ajžanović

Jasmina N. Dražić

Faculty of Philosophy University of Novi Sad

RECEPTION OF NEOLOGISMS IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE FROM TRANSLATED LITERATURE

Summary

The paper deals with the understanding of neologisms in the novel BFG (VDDŽ, i.e. *Veliki Dobročudni Džin*) among elementary school students, aged 12 and 14. The goal of the work is to determine the students' ability to perceive newly created meanings, unique creations, created from the need to enhance the humorous effect in children's experience of the action and characters, i.e. overall atmosphere in the novel. The quantitative results were obtained through a survey organized in such a way that the tasks examining the understanding of neologisms are represented independently of the context and depending on it. The qualitative analysis implies a description of the obtained results with the aim of pointing out the cognitive capacities of students in understanding word formation, i.e. on their ability to perceive creative segments and creative mechanisms. Another aspect of applying the obtained results are peda-

gological recommendations in the domain of formal, semantic, stylistic and pragmatic aspects of word formation in relation to the effects achieved by neologisms.

Key words: word formation, word play, neologisms, reception, production.

УДК 811.163.41'373.43.45=111:821.163.41.09-93-31 Ćirić S.
[811.163.41'373.43.45=111:003.035]:929-053.81

*Милица С. Божих Синчук**

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

АНГЛИЦИЗМИ У РОМАНУ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ НЕЋУ ДА МИСЛИМ НА ПРАГ СОЊЕ ЋИРИЋ**

У раду се разматрају англицизми (адаптиране речи из енглеског језика) и англишизми (неприлагођене енглеске речи систему српског језика) у савременом, популарном роману за децу и младе *Нећу да мислим на Праг*, ауторке Соње Ћирић. Овај нарочити лексички слој испитан је са становишта осавремењеног приступа енглеско–српском лексичком позајмљивању (Прћић 2022), при чему су коришћени системски подаци из *Српског речника новијих англицизама* (СРНА 2021). Истраживање иде ка закључку да су позајмљенице и стране речи део модерног књижевног израза и да представљају генерацијски маркер језика младих.

Кључне речи: англицизми, англишизми, књижевност за децу и младе, српски језик.

1. Уводна разматрања

Предмет овог истраживања су англицизми у књижевности за децу и младе, као елемент модерног књижевног из-

* ORCID: 0000-0001-9662-1968. milica.sincuk@isj.sanu.ac.rs

** Писање овог рада финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01, који је потписан са Институтом за српски језик САНУ.

раза. Проучавање англицизама у оквиру неолошких истраживања је очекивано јер је познато да је велики број нових речи пореклом из енглеског језика (в. Иваниш и др. 2022: 102). Циљ рада је да се испита употреба англицизама и англицизама, а разматраће се и разлози за коришћење баш тог лексичког слоја.

2. 1. Утицај енглеског језика на српски језик и англицизми

У времену *англобализације* (Прћић и др. 2021: 10) и у периоду доминације утицаја енглеског језика и на српски језик, разумљиво је зашто се англицизми и *англобализми* (Ајдачић 2020: 30) јављају и у језику књижевности. О статусу енглеског језика као додатог језика, као одомаћеног страног језика којим се допуњава комуникација на матерњем језику писао је Т. Прћић: „to је функција допунског језика у матерњем језику, пошто се енглески користи за допунјаванје комуникативних потреба неке језичке заједнице, тако што попуњава стварне и претпостављене лексичке и друге празнине у првом језику и доприноси уобличавању једног више или мање заокруженог комуникационог ресурса, који саčinjava први језик обogaћен одабраним елементима енглеског језика“ (Прћић 2022: 389). Утицај енглеског језика са непожељним елементима на српски назива се *англосрпским*: „varijetet је anglosrpski, користи се у Србији и другим крајевима где се говори српски језик, а чини га српски с више или мање системски, одн. више или мање насумично убаћеним, непотребним и/или непожељним елементима енглеског у областима писања, изговора, граматике, семантике и прагматике, иако далеко највише на плану лексике, елементима који су противни стандарднојезичкој норми и који улазе у употребу и систем српског језика првенствено у посредованој једносмерној комуникацији манjkаво двојезичних или чак једнојезичних говорника“ (Прћић 2022: 390).

Под термином *англицизам* подразумевају се: „рећи и њихови потенцијални делови, тј. афикси, који су из енглеског језика преузети у српски и достигли бар делимићну интеграцију у његов систем, адаптацијом на нивоу изговора, писања, облика и значења“ (Прћић 2022: 391). Новији англицизми су речи ушле у српски језик у претходне две деценије, дакле од почетка 21. века (в. Прћић и др. 2021: 11).

Утицају англицизама на српски језик посвећени су бројни радови, студије, научни часописи и сајтови (попут *Новоречја*, *Језикофила*), докторске дисертације, речници (Васић и др. 2018; СРНА 2021; Оташевић и др. 2022). Детаљнију библиографију о проучавањима англицизама у српском језику у оквиру неолошке литературе погледати у Иваниш и др. 2022.

2. 2. Англицизми у (српској) књижевности

Англицизми се највише проучавају у језику медија, језику коришћеним на интернету, друштвеним мрежама и сл. (в. Балишева 2009; Милић 2013).¹ Стране речи улазе у срп-

¹ О односу англицизма и руске књижевности скрећемо пажњу на два рада: К. А. Балишева *Англицизми в русском литературном языке рубежа XX–XXI вв.* Балишева испитује утицај енглеског језика на лексички слој руског језика у медијима и у новијој прози намењеној широкој читалачкој публици. Англоамериканизми, како их назива К. Балишева, ступају у руски језик у три етапе: на првом нивоу англицизми се позајмљују прилагођавајући се фонетском систему руског језика, са значењем које имају у енглеском јер нема синонима у руском. На другом нивоу англицизми се адаптирају на морфолошкој равни. И на трећем нивоу адаптације англицизми развијају стилистичке конотације. Балишева закључује следеће: предуслов за тако широку употребу англицизама јесте американизација културе, начина живота, размишљања и говора савремених Руса. Путем медија речи се шире и у разговорни језик, устаљују се и почињу да их бележе и речници. Позитиван утицај на језик прималац је у томе што се језик богати новом

ски језик најчешће из публицистичког стила, у разговорни језик, а потом се различитим механизмима стандардизују и доспевају у речнике и друге приручнике. С обзиром на овакав пут којим се стране речи позајмљују, мање је радова који се баве испитивањем англицизама у књижевности.

У литератури је примећено да у књижевним делима преовлађују асоцијативни, метафорички и иронични англицизми (Милић 2013, према Аћимовић 2014: 384). Иронична и саркастична компонента значења англицизама у уметничком делу уочена је и у руској литератури (в. Ерешенко и Изјумска 2013). Руски лингвисти долазе до закључка да су англицизми у појединим књижевним делима део прагматичког модела у чијем центру се налази концепт оцене (оцена неке ситуације, неког другог лика и сл.) и да их писац намерно уноси (Ерешенко и Изјумска 2013).

У србистичкој литератури је испитивано преузимање речи из енглеског језика у књижевним делима XX века и уочено је да је то позајмљивање, нарочито оних неадаптираних, често праћено објашњењем значења речи и израза од стране писца (в. Живковић 2017: 613).² Писци XXI века, што уочавамо у истраживању врло упутне стилистичке анализе англицизама у популарним савременим романима, уносе готово неселективно енглеске речи у чему се огледа помодна употреба овог специфичног лексичког слоја (в. Аћимовић 2014: 387). Оваква употреба позајмљеница сматра се негативним утицајем англицизама на језик прималац: „По-

лексицом, а негативан утицај се састоји у томе што је широка употреба англицизама помодна (Балишева 2009: 72).

² Наталија Живковић у својој докторској дисертацији испитује утицај енглеског језика у романима Борислава Пекића и Милоша Црњанског (2017). Махом је у питању писање властитих имена, затим употреба појединих конструкција и на крају појединачних лексема. Испитује се утицај енглеског језика у другој половини XX века, а у 21. веку, у периоду англобализације, већ је другачија слика.

зајмљенице показују информисаност говорника и већина образованих говорника руског језика сматра их престижнијим и статусним обликом у односу на општеприхваћене руске еквиваленте. Неки англицизми развијају негативну конотацију, што доприноси жаргонизацији и ‘упрошћавању’ руског књижевног језика“ (Балишева 2009: 72).

3. Аналитички корпус

У књизи *Нећу да мислим на Праг* ауторке Соње Тирић реч је о девојци Дарји, ученици седмог разреда, која осваја награду на литерарном конкурс у пут у Праг. Међутим, породица нема довољно новца за такво путовање и Дарја писањем жели сама да заради. Прича је заправо о породици, пријатељству, сложеним околностима који утичу на друштвене односе једне стасајуће, талентоване девојчице. Роман је објављен у издању Лагуне из Београда 2019. године, и вишеструко је награђиван, између осталог добио је награду Политикиног забавника и Награду Града Ниша за најбољу књигу за децу и младе за 2019. годину. Књига која је коришћена за истраживање је шесто издање објављено 2022. године. Дакле, у питању је штиво које је врло читано, које је писано о тинејџерима и намењено младима, па је зато и репрезентативно за неолошка истраживања. Као контролни речник користили смо *Српски речник новијих англицизама* у којем се налазе, већином, новији англицизми (СРНА 2021). Издвојено је укупно 45 примера англицизама и забележени су у контексту у којем се јављају (у реченици или делу реченице, потвђени бројем странице у књизи).

I. У нашој грађи највише је преобликованих англицизама: „Po svom nastanku, te reči i afiksi u srpskom jeziku mogu biti, prvo, preoblikovani, i otuda očigledni, anglicizmi“ (Прћић 2022: 391). Према осавремењеном приступу лексичком по-

зајмљивању Т. Прћића разликују се пет нивоа адаптације: фонолошки, морфолошки, графолошки, семантички и стилистички (Прћић 2022: 396).³

У питању су англицизми адаптирани у систем српског језика на фонетско-фонолошком нивоу простом трансфоно-

³ Фонолошки ниво је први формални ниво адаптације, а фонетско-фонолошка адаптација подразумева процес интеграције англицизама у фонолошки систем српског језика и формирање њиховог фонолошког идентитета, који чини скуп фонема с местом нагласка у саставу конкретног англицизма (Прћић 2022: 396). Разликују се примарна (проста трансфонологизација, приближна трансфонологизација, слободна трансфонологизација) и секундарна фонолошка адаптација (рефонологизација) (в. Прћић 2022: 398–402). Морфолошка, или прецизније морфосинтаксичка, адаптација је други формални ниво адаптације, који наступа после фонолошког и заједно с њим пружа улазну јединицу трећем, графолошком нивоу. То је процес интеграције англицизама у морфолошки систем српског језика и формирање њиховог морфолошког идентитета, који чини скуп морфема у саставу конкретног англицизма (Прћић 2022: 404). Морфолошка адаптација може бити примарна (проста, мешовита и потпуна трансморфологизација) и секундарна (реморфологизација). Графолошка адаптација је трећи формални ниво адаптације и подразумева процес интеграције англицизама у графолошки систем српског језика и формирање њиховог графолошког идентитета (Прћић 2022: 407). Постоје примарна (проста, мешовита и потпуна трансграфологизација) и секундарна (реграфологизација) графолошка адаптација. Семантичка адаптација је први садржински ниво адаптације и подразумева процес интеграције англицизама у лексичкосемантички систем српског језика (Прћић 2022: 409). Примарна семантичка адаптација остварује се као проста транссемантизација и проста ретранссемантизација, а секундарна семантичка адаптација подразумева ресемантизацију (Прћић 2022: 410). Стилистичка адаптација је други и последњи ниво садржинске адаптације, а у питању је процес интеграције англицизама у лексичкостилски систем српског језика и формирање њиховог стилистичког идентитета, који чини скуп стилских, експресивних и конотативних обележја асоцијативног значења (Прћић 2022: 411). Примарна стилистичка адаптација се остварује као проста трансстилицизација, а секундарна стилистичка адаптација као рестилицизација (Прћић 2022: 412).

логизацијом: *фолдер, мејл, сајт, дисплеј, спам, смс*, а рефонологизацијом, због померања акцента ка почетку речи у складу са правилима дистрибуције акцената у српском језику, реч *компјутер*. У овој групи најбројнији су англицизми из области технолошке терминологије, која је широко распрострањена, а нарочито онај слој речи које се односе на компјутере и мобилне телефоне. Неки од таквих англицизама уносе ново значење у језик прималац, дакле, у српски, па се сматрају донекле оправданим (в. Аћимовић 2014: 385).

1. Тако nekako i ja pišem. Samo što sam ja sama, ja i kompjuter (Ћирић 2022: 107); енгл. *computer* (СРНА 2021: 311).

2. Zažmurila sam. Na tren. Kliknula mišem na folder „Prag“: (Ћирић 2022: 15); енгл. *click* (СРНА 2021: 302).

3. Zažmurila sam. Na tren. Kliknula mišem na folder „Prag“: (Ћирић 2022: 15); енгл. *folder* ‘комјутерски фајл’ (СРНА 2021: 211).

4. Stigao mi je mejl! Od nastavnice Lidije! (Ћирић 2022: 21); енгл. *mail* ‘електронско писмо’ (СРНА 2021: 366).

5. - Dobro, dobro – čuo se nastavnicin glas razuma. – Da vam pročitam mejl (Ћирић 2022: 48)

6. Otvori sajt, brzo (Ћирић 2022: 31); енгл. *site* ‘веб-страница’ (СРНА 2021: 490).

7. Sve to piše na saјtu (Ћирић 2022: 48)

8. Gde bi se izgubile, osim u sramu, pa ne putuju rešice! (Ћирић 2022: 48); енгл. *sram* ‘нежељене поруке’ (СРНА 2021: 532).

9. SMS od Nikole! Pita: „Da li mogu da te pozovem?“ (Ћирић 2022: 65); енгл. SMS s(hort) m(essage) s(ervice)/s(hort) m(essaging) s(ervice)) ‘текстуална порука’ (СРНА 2021: 525).

10. SMS, konačno! (Ћирић 2022: 119).

11. Stvar je rešio prodekan, odnosno SMS poruka koju je dobio (Ћирић 2022: 138).

12. Morala [sam] samu sebe da skidam s plafona koliko sam skočila od iznenađenja kad sam na displayju videla njegovo ime. (Ћирић 2022: 65); енгл. *display* ‘екран’ (СРНА 2021: 152).

Следећу групу у издвојеној грађи представљају узвици или дискурсни маркери. У литератури се називају прагматичким англицизмима (Мишић Илић и Лопичић 2011: 263). У српски језик су ушли простом трансморфологизацијом, што значи су на морфолошком плану више или мање неизмењени (Прћић 2022: 405). У СРНА 2021 у дефиницији ових англицизама стоји квалификатор неформално (неформ.). На стилском плану у књижевном делу они су експресивни и припадају разговорном језику младих.

Узвик *jес* (енгл. Yes!) који се користи за изражавање задовољства због нечег постигнутог или оствареног = То!, = Да! (СРНА 2021: 284) и уочен је у следећем примеру: 13. Ali nisam usporila, uspeła sam da na vratima učionice pretekнем nastavnika biologije i – jess!!! – da sednem na mesto (Ћирић 2022: 38).

У српском језику користи се узвик *jee* као скраћена форма од енглеског *yaу* (нема у СРНА 2021): 14. Ukratko, ja sam danas potpisala svoj prvi ugovor u životu. Jeeee! (Ћирић 2022: 39); 15. Priče su stigle u Prag! Jeee! (Ћирић 2022: 47); 16. U sali – jee!!! (Ћирић 2022: 73); 17. Uu, jee... Nadam se da ću dobiti prime-rak (Ћирић 2022: 155).

За изражавање одушевљења, дивљења, изненађења и сл. (СРНА 2021: 618) користи се узвик *вау* (енгл. wow): 18. Vau! ko na filmu! (Ћирић 2022: 117).

Механизам просте трансморфологизације у лексичком позајмљивању у језику, „која се испољава кроз импор-тацију читавих енглеских речи“ (в. Прћић 2022: 405), препознајемо у употреби непроменљивих придева и прилога попут *супер* и *океј*. Недеклинабилни придев и прилог *супер* (енгл. super) користи се у значењу ‘изузетно леп, добар, способан, радан, пријатан и сл.’ (СРНА 2021: 557):

19. Španske serije su super pojava (Ћирић 2022: 60)
20. Ja volim da se družim s njim. Prirodna priroda, super dečko (Ћирић 2022: 108)
21. Jelda da bi bilo super? (Ћирић 2022: 105)
22. Do neba bi bilo super! (Ћирић 2022: 105)
23. Doći će i dve televizije, super, zar ne? (Ћирић 2022: 154).
24. Super je ilustracija na koricama, videćeš, dorašće ti se (Ћирић 2022: 154)
25. Super, sad možeš sama da ih uzmeš (Ћирић 2022: 156)

Придев *океј* користи се у значењу ‘у реду, добар, прихватљив, пристојан’.⁴

26. Ona sigurno misli da je okej, jer da ne misli da je okej, ne bi je poslala u Prag (Ћирић 2022: 19)
27. Gara me sad moli da odem na fakultet i da kažem da sam sad okej, a da onda nisam bio (Ћирић 2022: 117).
28. Prosto da kažem da sam zato dao otkaz zato što ja nisam bio okej, razumeš? (Ћирић 2022: 117).
29. I mislim da je to okej (Ћирић 2022: 78).

У следећем примеру *океј* је узвик у значењу ‘у реду!’ (СРНА 2021: 399).

30. Okej, jeste, Gara je raskrinkan (Ћирић 2022: 138).

Глаголи *дилитовати* (енгл. *delete*)⁵, *ресетовати се* (енгл. *reset*)⁶ и *телепортовати се* (енгл. *teleport*)⁷ ушли су у

⁴ енгл. ОК, од o(k) k(orrect), шаљиво измењен облик од all correct (в. СРНА 2021: 399). О позајмљеници *океј*, правопису, пореклу, значењу и врсти речи више у текстовима објављеним на сајту Језикофил: <https://jezikofil.rs/o-k-ok-ili-okej/>; <https://jezikofil.rs/odakle-nam-ok/>

⁵ *Дилитовати* је глагол у чијој је основи именица са значењем ‘функција у компјутерском софтверу или хардверу којом се уклања или брише неки фајл или садржај’ (СРНА 2021: 147).

српски језик мешовитом трансморфологизацијом, продужавањем изворне речи наставком *-овати* (в. Прћић 2022: 405). У следећим примерима уочавамо употребу помодних англицизама, чиме ауторка жели да покаже припадност својих јунака савременом, модерном друштву младих, у којем је употреба енглеских форми речи, уместо постојећих из домаћег репертоара, јасан и неприкосновен знак културне доминације и језичког престижа (в. Аћимовић 2014: 386). Ове глаголе смо издвојили у следећим примерима употребе:

31. On misli da to nije ništa, uzmeš pa dilituješ tekst dok ti od trideset stranica ne ostanu dve-tri! (Ћирић 2022: 77).

32. Morala sam da se resetujem (Ћирић 2022: 99).

33. Teleportovala sam se iz svoje u dnevnu sobu (Ћирић 2022: 137).

Англицизам *лузер* (енгл. *loser*) у значењу ‘особа која редовно губи, у животу или раду и сл.; = губитник, неспособњаковић’ (СРНА 2021: 352) јавља се у следећој реченици:

34. Osećala bih se kao najveći luzer na svetu, a to nisam (Ћирић 2022: 28).

Лик из стрипа и филма америчке поп културе као концепт попут *Супермена* (енгл. *superman*) са значењем ‘мушкарац који располаже изузетним физичким или менталним способностима; = натчовек’ (СРНА 2021: 559) издвојен је у следећем примеру:

⁶ Ресетовати се значи ‘опоравити се, повратити се, поправити се, средити се, доћи на старо’ (СРНА 2021: 469).

⁷ Наводи се значење ‘превести, пренети или пребацити особу или објекат од једног места до другог тренутно, применом напредне технологије или посебних менталних способности, нарочито у научној фантастици’ (СРНА 2021: 581).

35. Mislim da svako, kada mu je teško i kad je radostan onako do neba, ili kada ne zna šta će sa sobom ..., pomisli na nekog s kim se oseća dobro i ko zna recept i lek za svaki problem. Kao dobra vila i Supermen (Ћирић 2022: 78).

У *Српски речник новијих англицизама* нису ушла властита имена, као што су у нашој грађи имена из области интернета (сајтови, вебсајт претраживачи), телевизије (телевизијски канали, популарне стране серије) и др. На пример:

36. Kao da čitam Wikipediju (Ћирић 2022: 95)

37. Gledaj histori (60) (енгл. *History Channel*).

38. Da li si ti ikad gledao diskaveri (Ћирић 2022: 95) (енгл. *Discovery Channel*).

39. Pričala sam i o viskiju i pivu i plesu, i o Peaky Blinders (Ћирић 2022: 95)

40. На Guglu пише да се користи за снимање музике (Ћирић 2022: 18) (енгл. *Google*).⁸

II. Међу издвојеним англицизмима наша се и једна преведеница, лексема која је у српски језик ушла механизмом потпуне трансморфологизације, која се испољава кроз супституцију енглеских морфема одговарајућим српским морфемама (в. Прћић 2022: 406), као у примеру: 41. Jesi ga skinuo [film]? (Ћирић 2022: 128). Према енглеском *download* у српском језику користимо преведенице, глаголе *преузети*, *скинути* или само преобликован *даунлоудовати* у значењу „преузети путем интернета податке или фајлове с компјутера, обично удаљеног и већег, на други компјутер или дигитални уређај“ (СРНА 2021: 138).

⁸ У Прћић и др. (2021: 239) наводи се само глагол *гулати* и именица *гулање*, а мотивска реч Гугл већ се адаптирала и усталила у употреби.

III. Инглишизми (енгл. *englishism*) су неадаптиране, директно преузете речи са оригиналном ортографијом и користе се спорадично. У роману су означени курзивом. Нема у СРНА 2021 зато што су то нису англицизми, већ енглеске речи у српском језику:

„Међутим, оно што, по свом тренутном статусу и облику, не спада, и не може да спада, у обухват англицизама јесу инглишизми ... , тј. речи и афикси из енглеског језика, који се повремено или тек једнократно убацију у говор или писање на српском језику и стога нису, уопште или довољно, интегрисани у његов систем, попут енгл. *No comment!* и *Hello!*. Инглишизми имају статус стране речи, ... јер су то енглеске речи ‘на привременом раду’ у српском, док су англицизми стекли статус позајмлјене речи, или позајмлјенице, јер су то енглеске речи ‘стално запослене’ у српском. Уколико би неки инглишизам, вишеstrуко поновљеном употребом, отпочео процес интеграције у систем српског језика, његов статус би од стране речи полако почео да прераста у позајмлјену реч, док, и ако, не би постао англицизам“ (СРНА 2021: 12; Прћић 2022: 392).

Инглишизме смо забележили у следећим примерима:

42. Pritisnula sam *send* (Ћирић 2022: 15)

43. U poslednjem trenu sam uspela da zaustavim palac da ne pritisne *send!* (Ћирић 2022: 65)

44. *Give me five!* Виће ово занимљиво пролеће, видећеš! (Ћирић 2022: 157) – У питању је жаргонски израз ‘бацити петака, бацити коску’ (в. Герзић 2012: 21).

45. Ора, *girls fight!* Ајмо, идемо! (Ћирић 2022: 96)

4. Закључне напомене

Мада је и књижевност медијум кроз који нове речи могу ући у језик, у овом случају, који ми испитујемо, у роману се уношењем англицизама подражава разговорни језик младих. Дакле, уноси се оно што је већ постало део комуни-

кације тинејџера, као генерацијски маркер језика омладине. У књижевном делу се англицизмима служе само ученици основне школе или старији када се обраћају младима. То је ексклузивна говорна црта одређене узрасне групе, у чему се огледа помодна употреба језика, када се употребом англицизама и англицизама говорник сврстава у савремено кул младо друштво у којем је енглески „must have“.

Могући разлог због којег ауторка у свој роман уноси очигледне англицизме, фонетски, морфолошки и графолошки адаптиране лексеме, и само поједине речи у свом оригиналном облику (инглишизме), јесте тај што су се они у том облику усталили, одомаћили у језику медија, па и у разговорном језику и зато нам се чине блиским, па се тако и употребљавају да маркирају говор основношколаца. У роману се не даје превод или објашњење оваквих јединица, јер је намењен онима који ће то свакако разумети. Ипак, неке од енглеских израза у сировом облику просечни читалац неће разумети и тиме се ограничава читалачка публика, јер је разумевање страних речи део језичког престижа (в. Аћимовић 2014: 389). Лексеме позајмљене из енглеског језика, посматране са семантичко-прагматичког становишта, у књижевном делу имају стилску функцију – експресивне су и њима се врло сликовито, а на економичан начин, дочарава говор младих.

ИЗВОР

Тирић, Соња 2022. *Нећу да мислим на Праг*. Београд: Лагуна.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић, Дејан 2020. Називи жена и глобализација – англицизми у српском језику. *Новоречје*, 3, 29–42. [<https://reci.org.rs/images/ajdacic-03-29.pdf>] приступљено 22. 12. 2023.
- Аћимовић, Снежана 2014. Семантичко-прагматички и стилски аспекти англицизама у романима неких модерних српских ауторки млађе генерације. *Језици и културе у времену и простору* III. Нови Сад: Филозофски факултет, 381–400. [https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-282-1_0.pdf] приступљено 22. 12. 2023.
- Балишева, Ксения 2009. Англицизми в русском литературном језике рубежа XX-XXI веков. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*, №3 (2), 68–72. [<https://cyberleninka.ru/article/n/anglitsizmy-v-russkom-literaturnom-yazyke-rubezha-xx-xxi-vekov>] приступљено 22. 12. 2023.
- Ерещенко М. В., Изјумская С. С. 2013. Англицизми в современном художественном тексте и образ автора (на материале произведений Б. Акунина и С. Лукьяненко). *Фундаментальные исследования* № 10-8, 1861–1865. [<https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=32679>] приступљено 22. 12. 2023.
- Живковић, Наталија 2017. *Утицај енглеског језика у делима Борислава Пекића и Милоша Црњанског*. Крагујевац: ФИЛУМ [<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9390/Disertacija.pdf>] приступљено 22. 12. 2023.
- Иваниш, Јована, Весна Ђорђевић, Марина Николић 2022. Српска неолошка библиографија. *Наш језик*, LIII, 101–124. [<https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/handle/123456789/14033/neoloska.bibl.2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>] приступљено 22. 12. 2023.
- Милић, Мира 2013. Англицизми као синоними у српском језику. Нови Сад: Филозофски факултет [докторска дисертација].

[<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-166-4>] приступљено 22. 12. 2023.

- Мишић Илић, Биљана, Весна Лопичић 2011. Прагматички англицизми у српском језику, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 54/1, Нови Сад: Матица српска. 261–273. [https://www.researchgate.net/profile/Biljana-Misic-Ilic/publication/313627448/Pragmaticki_anglicizmi_u_srpskom_jeziku/links/59df0b54a6fdcca0d3301c3a/Pragmaticki_anglicizmi-u-srpskom-jeziku.pdf] приступљено 22. 12. 2023.
- Прџић, Твртко 2022. *Osavremenjeni pristup englesko-srpskom leksičkom pozajmljivanju: principi i primene*. У: (ур.) С. Гудурић, Ј. Дражић и М. Стефановић *Језици и културе у времену и простору X/1*. Нови Сад: Филозофски факултет, 387–421. [<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-717-8.pdf>] приступљено 22. 12. 2023.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ

- Васић и др. ³2018: Vasić, Vera, Prčić, Tvrtko, Nejgebauer, Gordana. *Do you speak anglosrpski? Recnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Filozofski fakultet. [<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-451-1>] приступљено 22. 12. 2023.
- Герзић 2012: Gerzić, Borivoj. *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*. Beograd: В. Gerzić.
- Оташевић и др. 2022: Оташевић, Ђорђе, Николић, Марина, Ђорђевић, Весна. *Речник нових речи у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ. [<https://javnidiskurs.rs/wp-content/uploads/2023/01/RNRUSJ-1-24.1.2023.pdf>] приступљено 22. 12. 2023.
- СРНА 2021: Prčić, Tvrtko, Dražić, Jasmina, Milić, Mira. *Srpski rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Filozofski fakultet. [<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-636-2.pdf>] приступљено 22. 12. 2023.

Milica S. Božić Sinčuk

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of
Sciences and Arts

ANGLICISMS IN THE NOVEL FOR CHILDREN AND YOUNG
PEOPLE *I WILL NOT THINK OF PRAGUE* BY SONJA ČIRIĆ

S u m m a r y

The paper examines anglicisms and englishisms in the contemporary, popular novel for children and young people *I will not think of Prague*, by Sonja Čirić. This particular lexical layer is examined from a phonetic and morphological point of view, using systematic data from the Serbian dictionary of recent anglicisms. The research leads to the conclusion that loanwords and foreign words are part of modern literary expression and represent a generational marker of the language of young people.

УДК [821.162.1.09-93:811.162.1“2022/2023“]:316.647.8-056.257
811.162.1'242:316.647.8-056.257

*Dorota Pazio-Wlazłowska**

(Instytut Sławistyki PAN, Warszawa)

CZY OTYŁOŚĆ JEST TEMATEM POPRAWNYM POLITYCZNIE? KILKA UWAG PO LEKTURZE KSIĄŻEK DLA DZIECI

Tekst dotyczy sposobu prezentacji konceptu GRUBAS w książkach dla dzieci (wydania z lat 2022–2023) w kontekście utrwalonego w języku negatywnego wizerunku osób z otyłością oraz wynikających z niego uprzedzeń. Autorka dowodzi, że zgodna z ideą poprawności politycznej nakazowo-zakazowa metoda rugowania z języka nacechowanych nominacji osób grubych nie przekłada się na zmianę stosunku do nich i nie prowadzi do usunięcia z polszczyzny obowiązujących stereotypów. Może przynieść zmiany jedynie w dyskursie oficjalnym, mało prawdopodobne jednak, aby trwale i istotnie wpłynęła na język potoczny. Restrykcyjnie narzucone słownictwo nie ma szans na przetrwanie w rzeczywistości dnia codziennego. Nadzieję na zmiany stosunku do osób grubych autorka upatruje nie w napiętnowaniu leksyki, lecz w działaniach edukacyjnych prowadzonych m.in. za pośrednictwem adresowanej do dzieci (ale oddziałującej również na dorosłych) literatury propagującej akceptację fizycznych różnic między ludźmi jako normalnego i naturalnego elementu codzienności.

Słowa kluczowe: grubas, otyłość, stereotyp, bowdleryzacja, język polski, uprzedzenia, ciałopozytywność.

* e-mail: d.pazio@ispan.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8858-8432>

Łatwo być dziwożoną i nie przejmować się swoim wyglądem, żyjąc w lesie, z dala od luster i od ludzi.

(Trzęślewicz 2022)

Ciało znajduje się w centrum naszej uwagi, nasz stosunek do niego stanowi ważny temat społecznego dyskursu, przede wszystkim w kontekście akceptacji jego rozmiaru i niedoskonałości. Rozwija się ruch *body positive*, którego jednym z założeń jest odejście od oceniania innych ze względu na wygląd. Niemniej jednak ciała odbiegające od społecznie przyjętych norm nadal budzą zaciekawienie swą odmiennością, nie przestały nagle – jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki – naruszać naszych przyzwyczajęń. Jesteśmy świadkami brutalnego zderzenia szumnych deklaracji składanych na użytek dyskursu publicznego z codzienną praktyką językową. Z jednej strony, w przestrzeni medialnej liczne są wezwania do akceptacji wszystkich ciał i używania nienacechowanego języka, unikania określeń, które mogłyby zostać odczytane jako dyskredytujące kogokolwiek ze względu na jego wygląd. Z drugiej – charakteryzując osoby, których ciało odbiega od powszechnie przyjętych norm, często używamy określeń, które przez zwolenników zasad poprawności politycznej zostałyby ocenione jako upokarzające i krzywdzące. Mimo mniejszej lub większej świadomości obowiązywania tendencji do stosowania „poprawnej”¹ leksyki osoby o

¹ Warto zauważyć, że nie ma powszechnie obowiązującego i akceptowanego „spisu” „poprawnej” leksyki dla określenia osób grubych. Fundacja Osób Chorych na Otyłość OD-WAGA sporządziła listę wyrażęń poprawnych i niepoprawnych, jakich należy używać w wypowiedziach o chorobie otyłości i chorych na otyłość. Do wyrażęń poprawnych zaliczono m.in.: *choroba otyłości, osoba z nadwagą/otyłością, osoba chora na nadwagę/otyłość, osoba chorująca na otyłość*. Jako wyrażenia błędne merytorycznie lub stygmatyzujące oceniono m.in.: *grubas, grubasek, tłuszcioch, tłusty, ogromny, otyły, cierpiący na otyłość, osoba size plus, osoba*

nienormatywnym wyglądzie nadal klasyfikujemy w praktyce dnia codziennego według z góry przyjętego porządku, utrwalającego schematy. Istotne znaczenie ma dla nas bowiem możliwość wartościowania i wyrażania własnych sądów, a zastosowanie się do zasad poprawności politycznej taką ocenę uniemożliwia (Leśniak 2017: 151).

W dyskursie publicznym kluczowe dla wyboru odpowiednich nazw na określenie osób grubych są założenia wspomnianej wyżej poprawności politycznej, polegającej, najogólniej mówiąc, na unikaniu opresyjnych, napiętnujących zwrotów i zastąpieniu ich neutralnymi odpowiednikami. Celem poprawności politycznej jest walka z uprzedzeniami i dyskryminacją określonych grup społecznych. „Opiera się [ona] na założeniu, że stosowanie obraźliwego, atakującego języka przyczynia się do zwiększenia poziomu uprzedzeń oraz wyrządza krzywdę przedstawicielom dyskryminowanych grup” (Leśniak 2017: 147). Poprawność polityczna zakłada wyrównanie szans dyskryminowanych i dyskryminujących, a służyć temu mają m.in. zachowania językowe. Język zostaje w ten sposób wprzęgnięty w służbę ideologii, podporządkowuje się go instrukcjom ideologicznym, użytkownikom wskazuje się słownictwo poprawne, które powinni stosować, i niepoprawne, którego powinni unikać. Baza zachowań poprawnych politycznie nie ma zatem charakteru językowego ani kulturowego, a jedynie ideologiczny.

Sugestywnie o roli poprawności politycznej w życiu społecznym pisze Antoni Leśniak: „Mania unowocześniania społeczeństw, poddawania ich terapii i wyzwalania z dogmatyczności znalazła swoje odbicie w zasadzie politycznej poprawności. Jej ideologia tworzy dzisiaj najbardziej wpływowe stereotypy, a z nich biorą się najpopularniejsze schematy, banały, półfałszy i

puszysta, osoba w rozmiarze XXL, osoba o dużych/większych gabarytach. Jako dopuszczalne zakwalifikowano określenie *osoba gruba* (jako cecha sylwetki) (Gajda 2021: 736).

pozorne oczywistości. Ponieważ nawołuje do wyzwolenia z grzechów, tradycjonalizmów, dogmatyczności znamionuje się posmakiem nowości i nowoczesności, które wprowadza w niebezpieczną pułapkę. Bycie bowiem nietolerancyjnym w rozumieniu „pp” [poprawności politycznej] to przejaw umysłowego prostactwa. Być politycznie poprawnym to szczyt szlachetności intencji i dowód mocnego osadzenia w rzeczywistości” (2017: 156).²

Bez wątpienia założenie poprawności politycznej, jakim jest walka z dyskryminacją osób napiętnowanych, jest szlachetne. Zdaniem Anny Cegieły, kierującej Obserwatorium Etyki Słowa w Instytucie Polonistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, poprawność polityczna jest jednak działaniem zastępczym (2013: 62–63). Nacisk na używanie właściwego słownictwa zastępuje działania, które powinny zostać podjęte na rzecz edukacji w zakresie tolerancji i wsparcia grup dyskryminowanych. Używanie słownictwa poprawnego politycznie w istocie bowiem wcale nie przywraca im godności, to eufemizacja lub zmiana znaczenia wyrazu.

Poprawność polityczna prowadzi do dwójmyślenia. Zdaniem Doroty Zdunkiewicz-Jedynak wprowadza ona do języka zamęt leksykalno-semantyczny. „Poprawność polityczna niepokoi językoznawcę obserwującego zjawiska współczesnej polszczy-zny, ponieważ w gruncie rzeczy stanowi narzędzie zniewolenia myśli, jest systemem nieformalnego ideologicznego nacisku, nie tylko aby pewnych słów używać, a innych nie, ale także by myśleć o rzeczywistości w określony sposób” – pisze Zdunkiewicz-Jedynak (2017: 165).

Przywoływana już Anna Cegieła podkreśla, że „[p]iętnować trzeba nie język z jego zasobem leksykalnym, lecz jego użycie jako narzędzia porządkowania świata za pomocą etykietkowania, piętnowania, stereotypizowania, pogardy i wyklucza-

² Szerzej o poprawności politycznej zob. np.: (Aksiuto, Wallner, Pomarański 2023).

nia. Zmieniać trzeba całą sferę przekonań, których przejawem są działania językowe, nie same słowa” (2013: 67). I dalej: „(...) celem wysiłków musi się stać zmiana przekonań, na skutek których rodzą się stereotypy i odpowiadających takim przekonaniom postaw, czego nie da się osiągnąć przez zakazy i nakazy używania słów” (Cegiela 2013: 68).

Do grup stygmatyzowanych należą nie tylko mniejszości etniczne czy religijne, ale także niepełnosprawni i osoby grube, do ich określania też stosuje się słownictwo poprawne politycznie: *osoba z chorobą otyłościową*, *osoba z nadwagą/otyłością*, *osoba chora na nadwagę/otyłość*, *osoba chorująca na otyłość*. A idea *cialopozytywności* rozumiana jako akceptowanie swojego ciała bynajmniej nie jest tematem zarezerwowanym „dla dorosłych”, ma swoje odzwierciedlenie również w literaturze adresowanej do młodych czytelników. Jej propagowanie w perspektywie poprawności politycznej znajduje skrajne reprezentacje.

Przyjrzyjmy się kilku przykładom.

Na początku 2023 roku w prasie pojawiły się liczne artykuły mówiące o próbach wyrugowania niepoprawnego słownictwa z popularnych książek dla dzieci autorstwa zmarłego w 1990 roku brytyjskiego pisarza Roalda Dahla³. Wydawnictwo Puffin Books postanowiło z książek usunąć zwroty uważane za obraźliwe. Przeredagowanie rozpoczęło się w 2020 roku, pracowali nad nim tzw. *sensitive readers* (dosł. wrażliwi czytelnicy), którzy poszukiwali w tekście niewłaściwych sformułowań. Poprawki dotyczyły nie tylko wagi, ale też zdrowia psychicznego, rasy i płci. Z książek usunięto odniesienia do wyglądu fizyczne-

³ Roald Dahl (1916–1990) – brytyjski pisarz, autor cieszących się popularnością utworów dla dzieci: *James and the Giant Peach*, *Charlie and the Chocolate Factory*, *Fantastic Mr Fox*, *The Witches*, *Matilda* i in. Jego książki przetłumaczono na wiele języków, kilka z nich zekranizowano. Zob. więcej np. (Tylicka, Leszczyński 2002: 78).

go, zmieniono płeć części bohaterów lub przerobiono ich na neutralnych płciowo. Ze wszystkich miejsc usunięto słowo *gruby* (Wiśniewski 2023; Godziński 2023; Zaborowska 2023; Chojnowski 2023). Kontrowersje wybuchły po ujawnieniu pod koniec lutego 2023 roku przez dziennik „Daily Telegraph” skali zmian. Gazeta zamieściła ich listę. Wskażmy kilka przykładów. *The Witches* w wydaniu z 2001 roku było *Fat and jolly*, po zmianach 2022 roku – *Jolly lady*; 2001 *Fat little brown mouse* – 2022 *Little brown mouse*; *James and the Giant Peach* w wydaniu z 2001 roku było *Aunt Sponge was enormously fat and very short*, po zmianach 2022 roku – *Aunt Sponge was quite large and very short*; 2001 *Aunt Sponge, fat and pulpy as a jellyfish* – 2022 *Aunt Sponge, pulpy as a jellyfish*; *Charlie and the Chocolate Factory* w wydaniu z 2001 roku było *The fat shopkeeper shouted*, po zmianach 2022 roku – *The shopkeeper shouted*; 2001 *Mrs Salt was a great fat creature with short legs, and she was blowing like a rhinoceros* – 2022 *Mrs Salt was so out of breath, she was blowing like a rhinoceros*; *Fantastic Mr Fox* w wydaniu z 2001 roku było *He was enormously fat*, po zmianach 2022 roku – *He was enormous*; 2001 *“Keep going!” the fat Boggis shouted...–* 2022 *“Keep going!” Boggis shouted... (Cumming i in. 2023).*

Warto zauważyć, że modyfikacje treści książek zdarzały się już wcześniej, przypadek zmian w utworach Dahla nie jest pierwszą operacją tego typu (Mejer 2021). Praktyka ma długą historię. Na początku XIX wieku angielski lekarz Thomas Bowdler razem ze swą siostrą pisarką Henriettą Marią Bowdler wydał dzieła Williama Shakespeare’a, odpowiednio dostosowując je do potrzeb lektury w kręgu rodzinnym. Od jego nazwiska pochodzi termin *bowdleryzacja*, który określa zjawisko polegające „(...) na usuwaniu z klasycznych tekstów ich fragmentów lub ich przeinaczaniu pod pretekstem usuwania treści, które zdaniem dokonującego „poprawek” mogłyby urazić wrażliwość,

dobry smak i skromność potencjalnych czytelników” (Grzybowski 2017: 134). W wyniku bowdleryzacji powstają wersje lektur wolne od kontrowersyjnych sformułowań i tematów (por. Grzybowski 2017: 135). Mimo obecności w praktyce wydawniczej zjawiska rugowania niewłaściwych sformułowań nowe edycje książek Dahla wywołały ogromne poruszenie zarówno wśród czytelników, jak i pisarzy. Ostatecznie oficyna Puffin Books zdecydowała, że opublikuje książki Dahla składające się na „The Roald Dahl Classic Collection” w dwóch wersjach: klasycznej i zmienionej (Godziński 2023).

„Oczyszczanie” utworów Dahla to skrajny przykład przywiązania do idei poprawności politycznej, którego inicjatorzy, zdaje się, zapomnieli, że książki są świadectwem czasów, w których powstały, i że rugowanie z nich słownictwa niepoprawnego z punktu widzenia współczesnych zwolenników *political correctness* nie służy destygmatyzacji osób napiętnowanych, a prowadzi jedynie do zafałszowania tekstu.

Do bardziej optymistycznych wniosków prowadzi lektura pojawiających się na polskim rynku wydawniczym⁴ adresowanych do dzieci książek traktujących o relacji z własnym ciałem, o jego anatomii, zmysłach i emocjach. Część z nich to tłumaczenia pozycji, które ukazały się w Europie Zachodniej. W ich tytułach często znajdują się popularne w mediach słowa *ciałopozytywność*⁵, *ciałopozytywny: Twój ciałopozytywny workbook* Barbary Pietruszczak i Anny Rudak (2023), *Body Positive. Superprzewodnik po ciałopozytywności* Nicoli Morgan (2022), *Moje ciało jest okej!* Anny Nataszy Góreckiej i Aleksandry Góreckiej (2022), *Ciała są super* Tyler Feder (2023), *Od stóp do*

⁴ Ograniczamy się do najnowszych pozycji z lat 2022–2023.

⁵ Rzeczownik *ciałopozytywność* w znaczeniu ‘akceptowanie swojego ciała’ odnotowany został przez Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego w kwietniu 2018 roku <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/cialopozytywnosc.html>.

głów. *Ilustrowany elementarz ciała* Kathariny von der Gathen i Anke Kuhl (2023).

Ich autorzy przekonują młodego czytelnika o potrzebie docenienia różnic i uwierzenia, że każde ciało jest wspaniałe dzięki drzemającym w nim możliwościom. Nicola Morgan podkreśla: „Twoje ciało jest wspaniałe nie ze względu na to, jak wygląda, ale ze względu na to, co jest w stanie zrobić” (Morgan 2022: 7). Autorzy wskazują, że różnorodność jest normalnym elementem codzienności (zob. Gathen, Kuhl 2023: 7). Tyler Feder pisze: „Obłe ciała, muskularne ciała, skrzywione i wyprostowane ciała, kołyszące się krągłości ciał. Ciała są super!” (Feder 2023: 6). Anna i Aleksandra Góreckie akcentują: „Ludzkie ciała są bardzo, bardzo różnorodne. Tak naprawdę nie ma dwóch identycznych!” (Górecka, Górecka 2022: 35). Autorzy dowodzą, że zarówno ideały, jak i kanony piękna nie istnieją, że nie są one dane raz na zawsze. Katharina von der Gathen zauważa: „Ten ideał się zmienia, podobnie jak moda” (Gathen, Kuhl 2023: 21; zob. też Morgan 2022: 47–48). Autorzy są jednak świadomi tego, że edukacja zmierzająca do akceptacji odmienności jest trudna w warunkach dyktatu szczupłej i doskonałej sylwetki. Barbara Pietruszczak i Anna Rudak (2023) piszą: „Niestety otaczająca nas kultura i media społecznościowe są skupione na wyglądzie i podchodzą do ciała przedmiotowo. Dzieci dorastają wśród wyidealizowanych wizerunków – filtry zmieniające rysy twarzy są na wyciągnięcie ręki, a wygląd stał się jedną z ważniejszych wartości. Trudno walczyć z takimi przeszkodami. Przecież nie wyłączymy internetu i nie porozbijamy wszystkich luster”. Katharina von der Gathen zwraca uwagę na rolę medialnego dyktatu szczupłej sylwetki: „W reklamach w internecie i w kolorowych czasopismach prezentuje się głównie szczupłe i wysportowane osoby, które sprawiają wrażenie zadowolonych i szczęśliwych” (Gathen, Kuhl 2023: 78). Autorka podaje jednak to

powszechne przekonanie w wątpliwość: „Większość ludzi wie, że rzeczywistość jest nieco inna”.

Ogląd wymienionych pozycji dowodzi, że literatura dla dzieci ze względu na swoją dydaktyczną funkcję ma – mimo wskazanych wyżej trudności – niezaprzeczalną szansę na kształtowanie poglądów młodych czytelników (Kwiatkowska 2020: 342). Tkwi w niej potencjał do zmiany stosunku do zakorzenionego w naszej świadomości postrzegania osób z otyłością. Autorzy wskazują na rolę języka w tych relacjach, odnotowują jego często stygmatyzujący charakter i sugerują powstrzymanie się od komentarzy dotyczących powierzchowności: „Nawet jeśli to tylko słowa, złośliwości mogą bardzo zabołec. Zwykle jest to głupie gadanie pozbawione znaczenia, często bez złych zamiarów, czasem dla żartu. Ale osobie, której dotyczy, może wcale nie być do śmiechu” (Gathen, Kuhl 2023: 79; por. Górecka, Górecka 2022: 57).

Sygnalizowana możliwość zmian wiąże się z kształtowaniem właśnie za pośrednictwem książki aksjosfery młodego czytelnika. Jak słusznie zauważa Aneta Wojnarowska (2013: 166): „Literatura dla dzieci postrzegana być może jako bezcenny materiał w pracy z dzieckiem, stwarzający nieograniczone możliwości we wprowadzaniu go w świat wartości”. Autorka podkreśla, że literatura jest dla dziecka źródłem wiedzy o świecie i o człowieku (Wojnarowska 2013: 175), objaśnia świat, jest przewodnikiem dziecka, wprowadza je w krąg wartości (zob. też: Witkowska 2015: 435). Dlatego też uzasadniona wydaje się nadzieja, że literacka edukacja najmłodszych może wydatnie przyczynić się do przełamania obecnego wśród użytkowników polszczyzny negatywnego postrzegania osób grubych. Nicola Morgan wzywa odbiorców: „Zacznijmy rewolucję! Zmieńmy sposób myślenia, krok po kroku, umysł po umyśle – i zacznijmy od własnego!” (2022: 62). Takie apele sygnalizują budowanie pozytywnej bazy, zapowiadającej zmianę stosunku do osób

grubych. Przy czym tendencja dotyczy nie tylko dzieci, jak mogłoby się pozornie wydawać, lecz także dorosłych. Z jednej strony bowiem dorośli są nadawcami komunikatu, teksty dla dzieci wychodzą spod ich pióra i odzwierciedlają normy zachowań obowiązujące w ich świecie, z drugiej – dorośli są też odbiorcami tekstów adresowanych do dzieci, bo często towarzyszą im podczas lektury. Zofia Adamczykowa podkreśla, że współcześnie literatura dla dzieci „(...) staje się (...) literaturą uniwersalną, tj. bez wyraźnego adresu czytelniczego” (Adamczykowa 2004: 15). Zasadne jest zatem, biorąc pod uwagę dwuadresowość, a nawet wieloadresowość tej literatury, postrzeganie jej jako potencjalnego narzędzia kształtowania neutralnego stosunku do otyłości jako jednej z wielu cech różnicujących ludzi, zrywającego z odbiorem nadmiernej tuszy w kategoriach cierpienia, brzemienia i piętna. Nowa literatura dla dzieci daje zatem nadzieję na wypracowanie nienacechowanego odbioru osób grubych. Niemożliwe zaś wydaje się wprowadzenie neutralnych relacji przy pomocy systemu nakazów i zakazów, co podkreślają liczni językoznawcy, jako nierealne jawi się wyrugowanie z języka określeń *grubas*, *pączek*, *prosiaczek*. Jak podkreślał Jerzy Bartmiński, stereotypy mieszkają w języku (Bartmiński 2009: 107) i próby wykorzenia ich w systemie nakazowo-zakazowym mogą wprawdzie przynieść zmiany w dyskursie oficjalnym, mało prawdopodobne jednak, aby wpłynęły na język potoczny. Restrykcyjnie narzucone słownictwo zgodne z założeniami poprawności politycznej nie ma szans na przetrwanie w komunikacji codziennej. Błędne wydaje się przekonanie, że ludzie zmienią swój sposób myślenia o grubych, jeśli zaczną o nich inaczej mówić. Dlatego też ważniejsza od rewizji słownictwa używanego do nominacji osób z otyłością jest edukacja w zakresie ich postrzegania. Książki dla młodego czytelnika wskazujące na potrzebę akceptacji fizycznych różnic między ludźmi niosą taką nadzieję na zmianę.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczykowa, Zofia 2004. *Literatura dziecięca. Funkcje, kategorie, gatunki*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie.
- Aksiuto, Kamil, Michał Wallner, Marcin Pomarański 2023. *Poprawność polityczna. Źródła, przejawy, kontrowersje*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy 2009. Czy możemy wyzwolić się ze stereotypów? Stereotypy a wzory kultury. W: J. Bartmiński, *Stereotypy mieszczką w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 106–111.
- Cegieła, Anna 2013. Słowa niebezpieczne i niepożądane w przestrzeni społecznej. Etyka słowa a poprawność polityczna. *Poradnik Językowy* 10 (709), 57–70.
- Chojnowski, Andrzej 2023. *Wydawca książek Roalda Dahla ugiął się po oskarżeniach o cenzurę. „Dajemy wybór”*. Wydanie elektroniczne. [<https://sukces.rp.pl/spoleczenstwo/art38021671-wydawca-ksiazek-roalda-dahla-ugial-sie-po-oskarzeniach-o-cenzure-dajemy-wybor>] data dostępu 12.11.2023.
- Cumming, Ed, Abigail Buchanan, Genevieve Holl-Allen, Benedict Smith 2023. *The rewriting of Roald Dahl*. Wydanie elektroniczne. [<https://www.telegraph.co.uk/news/2023/02/17/roald-dahl-books-rewritten-offensive-matilda-witches-twits/>] data dostępu 12.11.2023.
- Feder, Tyler 2023. *Ciała są super*. tł. Adam Pluszka. Warszawa: Czarna Owca.
- Gajda, Magdalena 2021. Dyskryminacja i stygmatyzacja osób chorych na otyłość. W: M. Olszanecka-Glinianowicz (red.) *Obesitologia kliniczna*. Bielsko-Biała: Alfa-Medica Press, 729–737.
- Gathen, Katharina von der, Anke Kuhl 2023. *Od stóp do głów. Ilustrowany elementarz ciała*. tł. Anna Magdziarz. Warszawa: Wydawnictwo Dwie Siostry.

- Godziński, Bartosz 2023. *James Bond i Willy Wonka nie dali rady. „Moda” na cenzurowanie książek to błąd – są lepsze metody.* Wydanie elektroniczne. [<https://natemat.pl/471227,ksiazki-roalda-dahla-bez-slowa-gruby-zamiast-cenzury-mozna-inaczej>] data dostępu 12.11.2023.
- Górecka, Anna Natasza, Aleksandra Górecka 2022. *Moje ciało jest okej! Książka o ciele, emocjach i samoakceptacji. Do czytania, odkrywania i bazgrania.* Kraków: Znak.
- Grzybowski, Przemysław Paweł 2017. Inni i Obcy w bezpiecznym miejscu. Poprawność polityczna w zróżnicowanej kulturowo szkolnej przestrzeni publicznej. *Pogranicze. Studia Społeczne*, 30, 130–142.
- Kwiatkowska, Agnieszka 2020. Gapienie się a prawo głosu. O przemianach obrazu niepełnosprawności we współczesnej polskiej literaturze dla dzieci. *Przestrzenie Teorii* 34, 325–344.
- Leśniak, Antoni 2017. Political correctness, czyli o etycznej wrażliwości języka. *Studia Ekonomiczne* 313, 147–160.
- Mejer, Jakub 2021. *Dziela poprawione.* Wydanie elektroniczne. [<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/2110553,1,dziela-poprawione.read>] data dostępu 12.11.2023.
- Morgan, Nicola 2022. *Body Positive. Superprzewodnik po ciałopozytywności.* tł. Alicja Laskowska, Patrycja Zarawska. Warszawa: Grupa Wydawnicza Foksal Sp. z o.o.
- Pietruszczak, Barbara, Anna Rudak 2023. *Twój ciałopozytywny workbook.* Wydawnictwo Moonka.
- Trzęślewicz, Eliza 2022. *Książki, które zmieniają spojrzenie na ciało.* Wydanie elektroniczne. [<https://kosmosdladziewczynek.pl/portal-wiedzy/cialo/ksiazki-ktore-zmieniaja-spojrzzenie-na-cialo>] data dostępu 12.11.2023.
- Tylicka, Barbara, Grzegorz Leszczyński (red.) 2002. *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej.* Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wiśniewski, Michał R. 2023. Roald Dahl i jego niegrzeczne książki. Poprawiać czy wyrzucić? Wydanie elektroniczne. [<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/2203340,1,roald->

dahl-i-jego-niegrzeczne-ksiazki-poprawiac-czy-wyrzucic.read]
data dostępu 12.11.2023.

- Witkowska, Iłona 2015. „«Bardzo żeśmy się zdziwili» – stylizacja na potoczność w polskim przekładzie cyklu opowiadań o przygodach Mikołajka”. W: B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek, A. Zok-Smoła (red.) (*Przed*)*szkolne spotkania z lekturą*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 423–437.
- Wojnarowska, Aneta 2013. Dziecko i tekst literacki – o wartościach edukacyjnych literatury dla dzieci. W: I. Adamek, Z. Szarota, E. Żmijewska (red.) *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 166–177.
- Zaborowska, Malwina 2023. *Poprawki w słynnych książkach dla dzieci. „Absurdalna cenzura”*. Wydanie elektroniczne. [https://www.rmfm24.pl/kultura/news-poprawki-w-slynnnych-ksiazkach-dla-dzieci-absurdalna-cenzura,nId,6611192#crp_state=1] data dostępu 12.11.2023.
- Zdunkiewicz-Jedynak, Dorota 2017. Językowy kodeks poprawności politycznej a kultura języka. W: J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, J. Puzynina (red.) *Etyka słowa. Wybór opracowań*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 163–174.

Дорота Пазіо-Влазловская

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

К ВОПРОСУ О ПОЛИТКОРРЕКТНОСТИ ОЖИРЕНИЯ. НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ НА ПОЛЯХ КНИГ ДЛЯ ДЕТЕЙ

Резюме

В тексте обсуждается способ представления концепта ТОЛСТЯК в книгах для детей (издания 2022–2023 гг.) в контексте закрепленного в языке негативного образа людей с избы-

точным весом и вытекающих из него предубеждений по отношению к ним. Автор утверждает, что командно-запретительный метод исключения из языка эмоционально окрашенных наименований полных людей, соответствующий идее политкорректности, не приведет к изменению отношения к ним и не удалит стереотипов, существующих в польском языке. Может повлиять на официальный дискурс, но маловероятно, что отразится в повседневном языке. Навязанная лексика не имеет шансов просуществовать в разговорном языке. Надежду на изменение отношения к полным людям автор видит не в стигматизации лексики, а в просветительской деятельности, проводимой, в том числе, при помощи литературы для детей (но влияющей также на взрослых), способствующей восприятию физических различий между людьми как нормального и естественного элемента повседневной жизни.

Ключевые слова: толстяк, ожирение, стереотип, баудлеризация, польский язык, предубеждения, бодипозитив.

НОВЕ РЕЧИ У ГОВОРУ ДЕЦЕ И МЛАДИХ : ЗБОРНИК РАДОВА
Приредили: Рајна Драгићевић, Дејан Ајдачић

1. издање

Издавачи:

Филолошко друштво „Речи“ – „Алма“

Ликовно решење корица:

Дејана Јовановић

Штампа:

„Алма“, Београд

ISBN:

978-86-6122-179-8

Тираж:

200

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16'373.43(082)

81'233-053.2(082)

821.09-93(082)

НОВЕ речи у говору деце и младих : зборник радова / приредили Рајна Драгићевић, Дејан Ајдачић. – 1. изд. – Београд : Алма : Филолошко друштво Речи, 2024 (Београд : Алма). – 304 стр. : илустр. ; 21 см. – (Библиотека Тематски зборници / [Алма] ; књ. 19)

Према Уводној речи зборник садржи радове са Међународне конференције Нове речи у говору деце и младих и у текстовима за децу и младе одржане 13. новембра 2023. године у Универзитетској библиотеци у Београду. – Радови на више језика. – Тираж 200. – Стр. 7–9:

Уводна реч / Рајна Драгићевић и Дејан Ајдачић. – Напомене и библиографске референце уз радове. – Библиографија уз сваки рад. – Резимеи на срп., енгл. или рус. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-6122-179-8 (Алма)

1. Драгићевић, Рајна, 1968- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]

2. Ајдачић, Дејан, 1959- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]

а) Словенски језици – Неолигизми – Зборници б) Деца – Језик – Зборници

в) Књижевност за децу – Зборници

COBISS.SR-ID 143278857